

ו. איתן: חידשנו את התביעה וגם לתביעה המיוחדת לא היתה תשובה. אם אני אומר שפנינו, אני מתכוון ל"אח הגדול". עם גרמניה המזרחית עצמה לא היה קשר.

י. בן-אהרון: הציר שלנו במוסקבה [שמואל אלישיב] מסר שקיבל תשובה מבריה"מ בעניין השילומים, אינני יודע אם קיבל אותה בכתב או בעל-פה, שלפיה נאמר לו, אם איני טועה, שזה עניין שמוכרח להיות קשור בחוזה כריתת שלום עם גרמניה.

ו. איתן: בעיני זה כאילו לא היה שום דבר.

י. בן-אהרון: הפירוש שלך הוא זכותך. הייתי רוצה לדעת מה טיבה של תשובה זו – האם היתה תשובה בכתב או בעל-פה?

ו. איתן: בעל-פה.

ז. ארן: האם משרד החוץ אינו חושב, שהגיע הזמן להתחיל בארץ ובעולם בקמפניה ציבורית גדולה כדי להוציא עניין זה ממצב של משא-ומתן שאינו משא-ומתן – זה כאילו דבר צדדי ולא מקבלים עליו שום תשובה? האם צריך להציג זאת בפני הציבוריות היהודית בעולם וגם בפני הציבוריות הכללית דווקא עכשיו, לאחר שגרמניה המערבית הודיעה שהיא מסכימה לשלם?

ו. איתן: לדעתי זה איננו עניין למשרד החוץ אלא לממשלה.

ד. הכהן: ראשית ברצוני באופן כללי לקדם את ההתקדמות הגדולה שחלה, שלא במעט היתה תוצאה של הטיפול הנכון והנמרץ של משלחתנו. אנחנו בוועדה זו עקבנו אחרי הטיפול הזה באמצעות הדינים-וחשבונות שנמסרו כאן. אני יודע שעוד יהיה טיפול ואני מצפה שטיפול זה עוד יוציא כל מיני סייגים, אבל פה בחדר ובדיון פנימי שלא בנוכחות הגרמנים, עלי לומר שזו הצעה מאוד ממשית ומאוד מתקבלת על הדעת עם כל הסייגים שפה דיברו עליהם, ואינני רואה אותם כסייגים גרועים לנו.

הייתי רוצה לדעת אם מדברים שם על מרקם ומחשבים זאת לפי ערך הפרנק השווייצרי או הדולר? כיוון שהמדובר על 12 שנה ועכשיו לא מדברים על תשלומים בזהב כמו שפעם היו מדברים. הרי המטבע היציב הוא או הדולר או הפרנק השווייצרי. אני מקווה כי במשא-ומתן, כאשר מדברים על מרקם, לוקחים בחשבון לבסס זאת על אחד המטבעות האלה.

אין אני מתפעל כל כך מהסייג הזה שלא נוכל למכור סחורות שלהם בחוץ-לארץ,

כי זה פתח ברור ל"דמפינג" ששום מדינה לא יכולה לעמוד בפניו. אם נמכור לרוסיה מיליון ארגזים תפוזים ב-3 ל"י הארגז וניתן לתורכיה 100,000 ארגזים ב-3 ל"י כחלק מהסכם חליפין, והיא אחר-כך תמכור אותם לרוסיה ב-2 ל"י, הרי מדינת ישראל מפסידה מיליון ל"י על סחורה שהיא בעצמה יכולה למכור, כי רוסיה מייד תוריד את המחיר בלירה אחת. שום מדינה לא תסכים לזה. יש לי הרגשה פסיכולוגית שזה גם לטובתנו, מפני שגרמניה היא אימפריה גדולה ואנחנו יכולים להוציא משם דברים על-ידי עקשנות ועל-ידי חיפוש וחיטוט, אבל כאשר נדע שנוכל לסחור בעולם כולו, נקבל מכל הבא ליד ונמכור בכל העולם במחיר ירוד, ועל-ידי זה לא נקבל 700 מיליון דולר כי אם פחות. גם לנו זה לא טוב, פרט לאותן סחורות שהם לא סוחרים בהן בארצות תבל. לכן אין לראות דבר זה כדבר גרוע ביותר. אין אנו נותנים הוראות למשלחת איך לנהל את המשאומתן, המשלחת מקבלת הוראותיה מהממשלה ולא מוועדת חוץ. בכלל, משונה בעיני שדבר זה מובא בפני ועדת חוץ. על-כל-פנים, פרטים אלה ודאי לא נוגעים לדיונים שלנו.

אשר לתקופה של 12 שנים - לגרמניה יש ניסיון מסויים בתשלום חובות - ניסיון רע. אבל לגבי הצרכים שלנו, אם לא מדברים על קבלת תשלומים שמיידי נאכל אותם, אלא מדברים על תשלומים שיעזרו לפיתוח הארץ ולבניינה, הרי אנחנו לא יכולים לקלוט יותר מ-50 מיליון דולר לשנה. אנחנו צריכים לקלוט חומרים וציוד וישנם גם מקורות אחרים, וזה לא כל כך פשוט לקלוט חומרי גלם וציוד בסכום זה להשקעות. היה לנו ניסיון עם הכספים שקיבלנו מהבנק ליבוא וליצוא, וכל אחד כאן יודע מה זו השקעה ורכישת דברים בשביל בניין הארץ. זה לא כל כך פשוט להוציא סכומים כאלה בבהלה.

ברצוני להעיר עוד דבר שאינו שייך למשרד החוץ. יושב כאן איתנו שר האוצר, שאמר כאן בין השאר שמחר כבר לא יהיה שר האוצר.³ באנגליה היה קיים כמדומני מיניסטרוניון מיוחד לשילומים ותשלומי פיצויים. הייתי רוצה ששר האוצר שלנו יעמוד בראש מוסד כזה, כי אין זו רק שאלה של 700 מיליון דולר, זה כמעט סכום כפול אם נדע להשתמש בו כהוגן. הדברים האלה צריכים להיות מרוכזים ביד אחת. יכולים להיות גופים שונים שיבצעו את הדברים לגבי ההשקעות כאן, אבל בהוצאת הדברים מגרמניה צריכה לטפל יד אחת, ולא להפוך זאת לארגונים ומפלגות וכוחות משקיים שמייצגים מפלגות וארגונים. אני מציע שהממשלה לא תיתן פתח לדבר זה ולהפוך זאת למשק ממשלתי לאומי אחד גדול, שעוד לא היה כמוהו למדינת ישראל.

א. בן-אליעזר: אני שומר לעצמי זכות להביע דעה לגבי העניין עצמו אחר-כך. כרגע ברצוני להציג שאלות מספר: אל"ף, האם ביקורו של דר' גולדמן בגרמניה היה

3 שר האוצר אליעזר קפלן עמד לפרוש מכהונתו ומן הממשלה לרגל מחלתו.

בשליחות מטעם ממשלת ישראל? בי"ת, אני שומע מדוברים בשם משרד החוץ ובשם הממשלה בפני העיתונאים, וכן גם בישיבה זו, על הצעה מצד הגרמנים. לא שמענו מה ההצעה, מי הציע ומי חתם? אם ישנם מיסמכים, וכאן יושבת ועדת חוץ של הכנסת, שצריכה להחליט אם הצעה זו מחייבת או לאו, ישנה זכות לחבר ועדת חוץ וביטחון לראות גם תעודה כזאת (א. קפלן: תחכו עוד שבוע) – אפשר לחכות עוד שבוע. כמובן שיש בוועדה זו רוב כמו שישנו רוב בכנסת, שנותן אומן בדוברי הממשלה ומשרד החוץ. חבר הכנסת הכהן אמר כאן כאילו זה בכלל לא נוגע לוועדה. אני הייתי רוצה, בכל זאת, לדעת למי הציעו, מי הציע ומי חתם, ואני מבקש גם לראות תעודות. אינני יכול לסמוך על פלוני אלמוני. כל זה עוד לא בנוגע לשאלה העקרונית על עצם המשא-ומתן.

מתוך הדברים שנאמרו גם על-ידי שר האוצר וגם על-ידי דובר משרד החוץ, מתברר כאילו ישנה הצעה מחייבת, והגרמנים התחייבו לשלם 715 מיליון דולר ל-12 שנה. על מה המשא-ומתן עכשיו? האם אנחנו רוצים יותר, או שהמשא-ומתן הוא איך ואיזה סחורות עומדים לקבל? האם דובר משרד החוץ יכול להבטיח, ש-715 מיליון אלה אין כבר יותר ויכוח עליהם? זה כבר ברור? האם כל אחד מהיושבים כאן יכול להרגיש, כמו שחבר הכנסת הכהן אמר כאן, כאילו הכסף הזה כבר בכיסו והוא כבר לא יודע מה לעשות בו?

א. קפלן – שר האוצר: אל תאמר, שדוד הכהן אינו יודע מה לעשות בכסף זה.

א. בן-אליעזר: האם המשא-ומתן כבר הגיע לידי שלב של העניינים המעשיים ביותר על בסיס של אותו סכום שהזכירו? כמו כן הייתי רוצה לדעת מי הם אותם החוגים, הגופים והחברים, שמשרד החוץ מצא לנחוץ לתת להם רישיון מיוחד לנסוע לגרמניה. (א. קפלן – שר האוצר: יש כאלה?) – אני מבין, שיש בכל דרכון חותמת האוסרת לבקר בגרמניה. אם בכל זאת מבקרים, סימן שאנשים אלה או שנסעו בניגוד לחוק או בצורה אחרת.

ו. איתן: משרד החוץ אינו מוציא רשיונות ואינו נותן דרכונים לגרמניה.

הי"ר מ. ארגוב: ברצוני להעיר כי במשך שלוש שנות קיומה של הוועדה, הן בכנסת הראשונה והן בכנסת השנייה, לא הובאו לכאן דוקומנטים. הובאו הודעות מטעם הממשלה, תביעות והתחייבויות, אבל לא הובאו מיסמכים. היה פעם אחת עניין של חקירה מסויימת, גם אז לא נתקבלה החלטה שתיבחר ועדה מיוחדת שתבדוק דוקומנטים, אלא ששר החוץ ישב פה והחזיק תיק של דוקומנטים וציטט עובדות.

תביעתו של חבר הכנסת בן-אליעזר שיובאו לכאן דוקומנטים אין לה תקדים.

י. ריפתיין: זה עניין לממשלה.

א. בן-אליעזר: איך מסביר יושב-ראש הוועדה את החלטת הכנסת וועדת חוץ? האם הממשלה היתה רשאית למסור הוראה למשלחת לחדש את המשא-ומתן לפני ישיבת הוועדה, או לאו?

י. בן-אהרון: כמובן שההחלטה שנתקבלה פה, ושיושב-הראש הזכיר אותה בראשית הישיבה, אמרה במפורש שהממשלה לא תחדש את המשא-ומתן אלא לאחר שתביא זאת לוועדת החוץ. אינני זוכר בדיוק את נוסח ההחלטה. אני משער שיושב-הראש, לפני שציטט אותה כאן, עיין בה. אם זכרוננו אינו מטעני, זו היתה החלטה מפורשת שהממשלה לא תחדש את המשא-ומתן אלא בשני תנאים: קודם הצעה מחייבת מצד ממשלת בון, אחר-כך תביא לוועדת חוץ ורק אחרי זה תיתן הוראה לחדש את המשא-ומתן.

י. כסה: לא כתוב בהחלטה שזה צריך להיות באישורה של הוועדה.

י. בן-אהרון: ההחלטה של ועדת חוץ בעינה עומדת. אם אתם שומרים על החלטות הרוב ומכבדים אותן או לא זה עיסקם; אני מעיר בזה שהממשלה לא כיבדה את ההחלטות של הרוב שלה ונוהגת בזה בשרירות כפי שהיא רגילה. אינני רוצה, שאחר-כך יתחסדו יותר מדי בעניין פורמליזם לגבי אחרים.

ברצוני לברך בהזדמנות זו את נוכחותו של שר האוצר בוועדה זו. עוד לא היתה לנו הזדמנות לשבת איתו כשר האוצר. אני מקווה שעכשיו, בתור ממלא מקום ראש הממשלה, תהיינה לנו הזדמנויות יותר קרובות.

דבריהם של חברי הכנסת הכהן וארן מראים, שמתכוננים למנות את המעות, מצב רוחו של חבר הכנסת הכהן היה בכלל חגיגי מאוד, ואני חושב שכדאי לו להמתין על-מנת שההתפתחות לא תהיה יותר מדי אכזרית. אינני יודע מבחינה עיסקית ומבחינת התנאים מה מצב הרוח הזה של גילופין, ממה משתכרים חברים אלה? מה ההתלהבות הזאת? (ד. הכהן: לא מוועידת שלום בברלין) – זה מובן. אני שואל: ממה אתם מתלהבים? אם ישנה שאלה, קיימת רק שאלה אחת: היכן נסתלקה הבינה היהודית מבחינה עניינית מעשית? אינני שואל היכן נסתלקו הכבוד והגאווה היהודית – בזה כבר דנו פעמים רבות. יש לנו הערכות שונות. אני שואל מבחינה עיסקית: היכן נסתלקה הבינה היהודית, שחברים מביאים לכאן הצעה של גרמניה, שזמן הפירעון שלה הוא 12 שנה? בתנאים אלה של העולם, שגרמניה מתכוננת לריבונות, להזדיינות ולהקמת

צבא, 12 שנה זו לא רק פיקציה אלא הצעה של התעללות. וכל אחר יודע שאין לזה שחר שמשוהו ישולם במשך 12 שנה אלה, או שיש לה איזו שהיא כוונה בחלוקת הדבר לכל-כך הרבה שנים, לקיים זאת. הדבר שצריך להתממש הוא תשלום 100 מיליון דולר במשך 18 חודש, אבל 18 חודש מיום הרטיפיקציה ולא מאוקטובר.

דר' ח. יחיל: מדובר על זה שישלמו 100 מיליון דולר עד מרס 1954.

י. בן-אהרון: העיתונות הגרמנית, במידה שהדבר פורסם כאן – וראיתי קטע כזה גם בעיתונות האמריקנית – דיברה על נוסח אחר, שזה 18 חודש מיום הרטיפיקציה על-ידי הפרלמנט של בון, ומקווים שהפרלמנט של בון יאשר זאת במושב שלו בסתיו. אינני יודע מה יקרה לפרלמנט של בון עד הסתיו ומה תהיינה הקונסטלציות שם. אני מקווה שהפרלמנט הנוכחי של בון לא יהיה קיים, והרטיפיקציה הקודמת שצריך לאשר לא תגיע לאישור. הכוונה שם היא להפיכת בון לנושא של מלחמה באירופה כמחנה מזויין ניאונאצי. אני חושב, שבשביל השילומים טובים השילומים ורעה האילוזה, ומזה תצא הכשרת גרמניה להתקבל למשפחת העמים בעזרתנו בעד נזיד עדשים.

במשך 18 החודש הראשונים זה עניין של 100 מיליון דולר לפי ההתחייבות – זה בערך 50 מיליון דולר לשנה במשך שנתיים – זו התחייבות שאפשר לראות כהתחייבות קונקרטית אם תמומש ואם תקויים ובמה תקויים. בינתיים יש סיג של חומרים אסטרטגיים, אני מבין, שמונח זה של חומרים אסטרטגיים לא יגדירו במשא-ומתן בהאג – מונח זה של חומרים אסטרטגיים יש לו הגדרה של בעל-בית של גרמניה הנאצית. בטרמינולוגיה האמריקנית יש מונח של חומרים אסטרטגיים שיש עליהם אמברגו ואיסור מסחר ויצוא, ואינני יודע מה נשאר שאיננו כלול במושג זה כפי שמשמשים בו כיום במסחר הבינלאומי. וזה סיג קטן?

אני חושב שהצעה זו של גרמניה אינה משנה במאומה את המצב שנתהווה בהאג בזמן המשא-ומתן ובזמן שנפסק המשא-ומתן, כיוון שבזה שהם מודיעים שזה חוב שהם מכירים בו, ומתכוונים לסלק אותו תוך 12 שנה, לא בא שום מימוש. ואין דבר יותר מחריד מאשר לשמוע מפי חברי כנסת פה בוועדה על ההתלהבות של גרמניה ועל ההתלהבות של בון ושל אדנאואר. איש כאן לא יודע מה זה התחייבויות של גרמניה וצריך להסביר אותן פה – מה הערך ומה הממשות של ההתחייבויות? לכן אינני סבור שיש איזה שהוא יסוד ממשי קונקרטי לאשר את חידוש המשא-ומתן.

אגב כך, באופן גרציווי, ברור שהתביעה של הארגונים היהודיים נפלה למים. אותו חצי מיליארד שדרשו הארגונים היהודיים כדבר בפני עצמו, לפי מה שאני שומע כאן, זה צריך בצורה זו או אחרת להיות מצורף לקבלה של מדינת ישראל, שיתחלק בתוך 12 שנה אלה. התחלנו בתביעה של מיליארד לישראל וחצי מיליארד

לארגונים היהודיים. עומדים עכשיו בשלב של 715 מיליון ל-12 שנה. אפשר לחשב דבר זה לסכום של הרסטיטוציה ובוזה זה יסתכם באופן מעשי – אם זה יקוים. ראינו גם מה קרה לחוקים אחרים שהם קיבלו ואיך הם קוימו במשך שנים אלה. אני חושב, שההצעה הגרמנית והאינפורמציה שקיבלנו פה אין בהן שום אחיזה לחידוש המשא-ומתן, לא רק מבחינה עקרונית, שבעינה עומדת היום יותר מאשר באיזה זמן אחר. קיבלנו רק ניסוח מחודש, קצת יותר מחוכם מהניסוח הקודם שלהם בהאג, אבל לא יותר מניסוח של רמאות מאורגנת שהיהודים צריכים להיות לה קורבן ותמורתה אנחנו צריכים לתת ידנו להכנסתם למשפחת העמים. אני מציע לוועדה לא לאשר את חידוש המשא-ומתן.

י. הררי: פה נעשתה תערובת של שאלות והערות, ולכן גם אני אלך בדרך זו. עמדתי ברורה ולא השתנה בה מאומה. עמדתי היתה מכוונת גם למקרה שהמשא-ומתן לא יצליח, והיתה מכוונת גם במקרה שיצליח, וראיתי בזה שאנחנו נשעבד כל המשק שלנו לכלכלה הגרמנית, שאם תרצה תוכל בבת-אחת להפסיק כל חומרי הגלם לנו ולתעשייה שלנו. על זה לא אחזור.

ברצוני להעיר הערות אחדות. הערה ראשונה: עלינו למנוע ככל האפשר שהתחייבות תהיה במרקם. כבר העיר על זה חבר הכנסת הכהן, שהתחייבות בין שתי מדינות אינה חייבת להיות דווקא במטבע של המדינה ההיא, או שצריך לבחור מטבע קשה וחזקה בינלאומית, לא שלהם ולא שלנו, אבל אם יעמדו על תנאי זה שזה צריך להיות במטבע של אחת המדינות, אני מעדיף שזה יהיה בלירות ישראליות, כי האקרובטיקה הגרמנית עם מרקם וסוגים שונים של מרקם היא עוד יותר גרועה, וזה גם ייתן לי תקווה שלא תיעשה עוד דוולואציה של הלירה הישראלית. לדעתי, יכולות להיות לדבר כזה שתי מעלות: מעלה אחת, שזה היה מונע כל ממשלה שתהיה להמשיך בדוולואציה. אלא היתה עושה כל אשר ביכולתה כדי לחזק את המטבע – זה היה מגדיל את ערך הסכום שחייבת גרמניה וזה היה מחזק את האמון בכוח המטבע שלנו. רצוי שיקבעו זאת בדולרים או פרנקים שווייצרים כפי שהציע חבר הכנסת הכהן, אבל אם לא יסכימו לזה, אז הייתי מציע שהמשלחת תציע להם להתחייב בלירות שלנו. אין אנו צריכים להתחייב במרקם גרמנים.

מה שיש בעוכרי ההצעה הזאת זו התקופה של 12 שנה. כאשר התאספנו בקריה,⁴ אמרתי שאני רואה כריאלי את ההתחייבות בשתיים-שלוש השנים הבאות. חבר הכנסת בן-אהרון חזר על זה עכשיו. מדינת ישראל קיימת ארבע שנים. אם נותנים התחייבות לתקופה שהיא פי ארבע מהזמן שהיא קיימת, מה עבר עלינו במשך הזמן הזה? זו תקופה ארוכה מאוד, ממש כמו שהם אומרים שאם יוטב המצב, או יקבלו

מילוה בזמן קצר, וגרמניה תתחיל להודיין, ונשמע שיש חוסר עבודה ואין שווקים ומשום כך אינם יכולים לעמוד בהתחייבותם. הייתי מוכן לקבל פחות מ-715 מיליון דולר ולקבל יותר במשך שלוש שנים, מאשר סכום גדול המשתרע על תקופה של 12 שנה. לפי מידת ההתחייבות אנחנו, במשך שנתיים אלה, מקבלים פחות מאשר שתי פעמים חלקי שתיים-עשרה, כי מאה מיליון הם שמים הצידה ותולים זאת באפשרות של קבלת מילוה מאמריקה. המינימום צריך להיות שיתנו כל שנה החלק השנים-עשר מהסכום – זה יותר ממה שהם מבטיחים ברגע זה.

הערה רביעית: הצעתי אז שתשלומים אלה יעברו דרך בנק בינלאומי. אני מבין שזה לא מסתדר, אבל צריך לדאוג שתהיה אפשרות לממן התחייבויות אלה, ושנהיה רשאים גם להפסיד חלק מהכסף אם נוכל למכור ולספק את הסחורות למדינות אחרות, או התחייבויות לספק סחורה. על-ידי כך תהיה אפשרות בזמן מסויים, אם נמצא לנחון, לנתק את הקשרים עם גרמניה ולהעביר את ההתחייבויות אלינו על-ידי מקור אחר, ואם אפשר צריך לקבל את הסכמתם לכך.

היות וכל הסכם יהיה טעון אישור של שני בתי הנבחרים, יש להזהיר בכל אזהרה – ואני כולל בזה גם את האופוזיציה – שלא תלחץ על אישור או ביטול ההסכם בכנסת בטרם יאושר בבון. אנו עלולים להימצא במצב אבסורדי שהכנסת, בגלל לחץ מצד האופוזיציה שתדרוש את ביטול המשא-ומתן, תרצה לאשר אותו. לא צריך לפעול ולא לעשות דבר עד שהדבר יעבור בבון, ובבון יש סיכויים שהדבר יעבור, כי האופוזיציה היא יותר בעד הסכם זה מאשר חלק מהמפלגות הנמצאות בממשלה. כידוע, הסוציאל-דמוקרטים תומכים במשא-ומתן זה. אבל אנחנו לא צריכים לעשות צעד פזיז ובלתי-מחוכם.

היור"מ. ארגוב: ברצוני לצטט קודם כל את החלטת הכנסת: "הכנסת רושמת לפנייה את ההחלטה של ועדת החוץ והביטחון, הממליצה לפני הממשלה על אי-חידוש המשא-ומתן בין משלחת ישראל לבין משלחת גרמניה המערבית עד אם תוגש על-ידי ממשלת בון הצעה ברורה ומחייבת לסיפוק תביעת ישראל לשילומים, בכלל זה מועדי הפירעון. הוועדה מביעה את בטחונה כי תינתן לה ההודמנות לדון על הצעה כזאת בטרם תנקוט הממשלה החלטה סופית אם לקבלה או לדחותה".

ההצעה הגרמנית היתה בידי הממשלה ביום ד', [18.6.1952] באותו יום בשעה 7 בערב, לאחר ההודעה ברדיו, פניתי לממשלה ודרשתי את כינוס ועדת החוץ והביטחון, ואני פירשתי את ההחלטה, שלפני שהממשלה נותנת הוראות היא צריכה לכנס את ועדת החוץ והביטחון. הממשלה טענה שטרם נתנה הוראות סופיות – נתנה רק הוראה לחדש את המגע עם משלחת גרמניה, והוראות נוספות עוד תינתנה. שנית, המילים "החלטה סופית" מתייחסות להחלטה סופית לאחר שיבררו את התנאים

החדשים עם הגרמנים, יען כי ישנם חילוקי דעות בין הממשלה [צ"ל הממשלות] על ההצעה – עוד לא מקבלים את הסכום ואת זמני הפירעון. לפני שתצטרך לעמוד בפני הכרעה אם לדחות את ההצעה או לקבלה, אז זה מחייב אותה להביא את הדבר הנה לוועדה. אני אמרתי איך אני מפרש את ההחלטה, ובאנו לידי הסכם שהישיבה תתקיים ביום ב' במקום ביום ג' – לפני ישיבת מליאת הכנסת. הממשלה הדגישה שעד כה לא נתנה הוראות סופיות, ותהיה שהות מספקת לדון בעניין זה ביום ב'.

ז. ארן: קודם-כל, בעניין ההתלהבות שחבר הכנסת בן-אהרון ציין כאן. אני לא הבעתי שום התלהבות ואינני יודע מניין הוא לקח זאת, אשר לעניין הכבוד, משונה מאוד לשמוע דבר זה מפי בא-כוח מ"ם. כאשר חבר הכנסת בן-אליעזר מדבר על כך, הרי הוא עיקבי. אבל כאשר אתה מדבר בשם הכבוד בעניין זה, אתה לא שומע מה שאתה מדבר. ישנה גרמניה נאצית במערב וישנה גרמניה נאצית במזרח, אבל במזרח היא מקושטת בלבוש סובייטי; לגבי שתי אלה אתם מציעים שתהיה גרמניה מאוחדת ומזויינת, ושתינתן חנינה לנאצים. מדוע אתה מדבר בשם הכבוד? אני חושב שמי שמסכים לתפיסה קומוניסטית, לפני הדיקטטורה של הפרולטריון⁵ יש לו דיקטטורה על המוח שלו, ואז הכל מסתדר. איך אפשר להציע באופן קיצוני תחיית גרמניה ולדבר פה על כבוד ישראלי?

בעניין הבינה היהודית – הבינה היהודית אומרת שבין מזרח-גרמניה שמשחקת פה משחק של חרשת ואילמת ואינה אומרת דבר, לבין גרמניה המערבית שמתחייבת לשלם – [יש הבדל], ויש הבדל בין המצב שהיה בישיבה הקודמת של ועדת חוץ וביטחון לבין המצב היום, כי עכשיו ישנה התחייבות ואפשר לדבר על התחייבות זו כעל התקדמות.

ברצוני לומר כיצד אני מעריך דבר זה ומה בעיני הנקודה העיקרית. אני כשלעצמי בטוח, שאם לא תהיה מלחמת-עולם שלישית נקבל עד המרק האחרון. דווקא אנחנו נקבל. אינני יודע אם גרמניה תשלם את חובותיה ככלל, אבל אנחנו נקבל את הכסף [בין] אם יהיה פרלמנט זה או פרלמנט אחר. אם לא תהיה מלחמת-עולם שלישית, אז אותם המומחים לרמאות – והגרמנים מומחים לרמאות – למדינת ישראל ישלמו. אין זה דבר שאפשר להוכיח אותו. זה דבר שבתחושה, אבל לאיש מאיתנו אין חוזה עם הקב"ה שלא תהיה מלחמת-עולם שלישית, ואם תפרוץ מלחמת עולם במשך 12 שנה אלה זה אבוד. לפיכך, העניין הזה של 12 שנה הוא בשבילי הנקודה החמורה ביותר.

5 "דיקטטורה של הפרולטריון" – עיקרון יסוד בתורת המרקסיזם-לניניזם, שטבעו מרקס ואנגלס ופיתח לנין. הכוונה לשלטון בלעדי של הפרולטריון (למעשה המפלגה הקומוניסטית) "כשלב מעבר מהקפיטליזם לקומוניזם".

אינני נכנס כרגע לפרטים אם יתנו לנו סחורות כאלה או סחורות אחרות. ישוב מומחים ויבדקו את הדברים האלה, יעקבו אחרי המסיבות שתהיינה ויחליטו כיצד לסדר שנוכל להפיק מזה תועלת מקסימלית. אין בלבי כל דאגה מה נעשה אם נקבל 50 או יותר מיליון ל"י לשנה, כפי שאמר חבר הכנסת הכהן, ואין לי הדאגה של חבר הכנסת הררי שאנו עלולים להימצא במצב שכל המשק שלנו יהיה תלוי בחלקי חילוף מגרמניה. לגבי כל הדברים האלה אפשר למצוא דרך. אבל השאלה העיקרית שצריכה לעמוד בפני אלה המנהלים את המשא-ומתן, ובפני אלה היושבים כאן, היא מספר השנים שבהן צריכה להיות הריאליזציה. יש לי דעה משלי לגבי עניין זה אם תהיה מלחמה או לא תהיה, אבל אני רוצה להדגיש כהצעה לאלה שמנהלים את המשא-ומתן, שכל התכונה שלנו צריכה להיות מכוונת לכך כיצד להציע הצעות נגדיות כאלה, שצריכות להביא לקיצור מספר השנים לסילוק השילומים שאנחנו צריכים לקבל מגרמניה. הייתי אומר יותר מזה: אילו היינו יכולים למצוא דרך כיצד למשכן התחייבות גרמנית זו גם אם נצטרך להפסיד 50 מיליון דולר, ונוכל לעשות ריאליזציה במספר שנים קטן יותר, כדאי דבר זה.

זו הנקודה המכרעת שהייתי מציע בה לרכז את מיטב המחשבה ומיטב המאמצים שיכולים לעשות - כל עוד דבר זה ניתן - כדי להכניס שינוי בנקודה זו.

י. רפאל: אנחנו שמענו בכמה דינים-וחשבונות, שהמשלחת שלנו במשא-ומתן עד עתה שמרה על הסייגים שנקבעו לה במשא-ומתן, ואני חושב שעל-כך ידעו גם אלה שהתנגדו לעצם המשא-ומתן מטעמים עקרוניים. המשא-ומתן התנהל תוך כבוד לאומי ראוי לשמו, גם נפסק בזמן המתאים כאשר ההצעות לא הלמו את התביעות העיקריות שלנו, ועל זה כמובן יש לשמוות. אולם אסור לנו לשכוח שקיימים עוד סייגים בהמשך המשא-ומתן. באחת הישיבות המכריעות של ועדת חוץ סוכמו סייגים מספר, בייחוד לגבי אותו חלק של המשא-ומתן שיתחיל עכשיו על סוג הסחורות, טיב הסחורות וכו'. והייתי רוצה להפנות מחדש תשומת-לב המשלחת והמומחים לאותם הסייגים (היו"ר מ. ארגוב: לא היו החלטות) - בהשתתפותו של שר החוץ באחת הישיבות, הביעו חברי ועדה שונים כמה וכמה משאלות, ושר החוץ הודיע כאן שלדברים אלה תוקדש תשומת-לב, וזה בשבילי מספיק. אם זה הובטח שישמו לב, וראינו שגם בעבר שמו להם לב, סימן שהם קיימים. אם אנחנו נקפיד ונשמור על סייגים אלה, אין אני מודאג ביותר מהעובדה שהגרמנים אינם משלמים במטבע, אלא יתנו לנו חומרים ומכונות, כי יש לגרמנים אלה עוד הרבה מה לתת לנו דברים הנחוצים לפיתוח הארץ ולפיתוח התעשייה: צינורות, בתים מוכנים, עצים וכו'. לנו דבר זה, בסופו של דבר, יצא לטובה. כאן כמובן תתעורר שאלת המחירים, אבל אם תיפתר שאלה זו - אינני יודע מתי נקבעים המחירים, אם בזמן סידור החשבון או כל

שנה מחדש, כי דבר זה קשור לא במעט באותה שאלה שעורר כאן חבר הכנסת הררי לפי איזו ולוטה לבסס את השילומים – אז יכול להיות שזה יצא לטובה, כי הכסף יוצא רק לדברים כאלה שיושקעו בפיתוח הארץ.

כמובן שאני מצטרף לדעתו של חבר הכנסת ארן בנוגע לתקופת הפירעון. לנו הוסבר פה, ושמעתי גם ממקורות אחרים, סיבות מתקבלות על הדעת משום מה צריך הגבול להיות שש שנים. שמעתי הסברים מפי יודעי דבר, ובתוכם דר' גולדמן – והסברים מתקבלים על הדעת – כמובן אם לא מביאים בחשבון שאלה של מלחמה עולמית – אם לא תהיה מלחמת-עולם וגם אם תהיה – משום מה שש שנים יכולות להיות הגבול האחרון של זמני הפירעון. אני חושב שהוועדה שלנו צריכה לאשר את המשך המשא-ומתן במסגרת הסכום שמתקבל על הדעת. אני מבין שהמשא-ומתן לא יהיה עכשיו על הסכום, אלא יהיה על המועד, והייתי מציע שנמריץ את המשלחת שלנו לקבוע גבול מקסימלי של שש שנים, גם אם זה יהיה על חשבון הסכום.

לא הבנתי את הדברים של חבר הכנסת בן-אליעזר בנוגע להבאת השאלה מחדש בפני הכנסת. נדמה לי, שבמצב זה בקשר עם החלטת הפרלמנט הגרמני, אין כלל צורך להביא את השאלה בפני הכנסת, כי אנחנו אז קיבלנו ייפוי-כוח מהכנסת שהוועדה הזאת יכולה לקבוע אם זה בסיס לחידוש המשא-ומתן ואם לאו, והייתי חושב שבהחלטתנו זו, אם תתקבל, נסתפק ולא להביא שום שאלה זו בפני הכנסת.

י. ריפתין: אני חולק על דעתו הפסקנית של יושב-הראש שלנו בעניין המסמכים. ודאי רשאים הממשלה להעריך שיש איזה מסמך בעל סודיות כזאת, שאינה רוצה להביא אותו בפני ועדת חוץ וביטחון. זה בסמכותה של הממשלה להביא או לא. יחד עם זאת, אני מתאר לעצמי שמסמך-שהוא בתוך משא-ומתן עם הממשלה הגרמנית יכול להיות בעל סודיות כזאת לגבי ועדת חוץ וביטחון של הכנסת. יש לי הערכה בעניין זה. יש גם חשיבות, לפי דעתי, לפעמים באנליזה של הסעיפים. גם הניסיון מוכיח שהמגמה לא מעט משפיעה על ניסוח סעיפים. מבחינה זו זוהי הודמנות הוגנת לדיון כאשר יודעים דבר מדויק ורואים אותו, ולא לשפוט לפי הכשרונות של אדם שלישי ויהיה בעל כשרונות אובייקטיביים ביותר.

היו לנו הרבה ויכוחים בעניין זה והרבה נימוקים בעד ונגד. בשלב זה ברצוני להדגיש שתי נקודות: נקודה אחת, שעוד לא צוינה כאן, שהסכם זה יכול להכניס אותנו גם בארה"ב של אמריקה לתחום של מדיניות של עידוד מילווה לממשלת גרמניה. הם יכולים לקצר בזמן התשלומים לנו אם יקבלו מילווה מאמריקה. כיוון שאנחנו לא גורם מבוטל בארה"ב של אמריקה, נוצרת שותפות אינטרסים משונה במידה מסויימת בין הפוליטיקה היהודית בארה"ב של אמריקה ובין הפוליטיקה של ממשלת בון. זו היתה נקודה ראשונה שרציתי להדגיש אותה, ואין צורך הרבה לפרש אותה.

הנקודה השנייה: אני רוצה להבליט את הצד הפוליטי האקטואלי של החיפזון הגרמני המחודש הזה אחרי הפסקה מסויימת בעניין השיחות. הדברים ברורים ואי-אפשר להתעלם מהם. ההסכם שנחתם בבון בדבר כניסתה של גרמניה המערבית לתוך הצבא האירופי וכו' מעורר סערת רוחות בכל מדינות העולם, ועניין הרטיפיקציה של הסכם זה עדיין לא הובטח בשום פרלמנט. ברור שבשביל הממשלה הגרמנית של אדנאואר, ואלה שתומכים בגמר המשא-ומתן עם ישראל כזה או אחר, יש בו סיכוי במלחמה הציבורית בארה"ב, בצרפת ובאנגליה נגד מתנגדי הרטיפיקציה, מבחינה פשוטה: אם גמרו עניין כאוב ומסובך עם היהודים, יש בזה סיכוי. יכול להיות שדעת הרוב כאן שסיכוי כזה אפשרי.

היו"ר מ. ארגוב: הסוציאל-דמוקרטים בגרמניה הם נגד הרטיפיקציה של ההסכם עם מעצמות המערב, אבל הם מוכנים לאשר ההסכם לשילומים לישראל.

י. ריפתי: הייתי יכול להסביר לוועדה נכבדה זו את הסתירות בהתנהגות הסוציאל-דמוקרטיה הגרמנית, אבל אינני חושב שזה עומד על סדר-היום שלנו. מספיקים לנו העניינים שלנו. אני רוצה להבליט דבר זה ומבקש לא להתעלם מעובדה זו, שמשא-ומתן בהכרה זו הוא במסגרת פוליטית מסויימת.

הערה לצד הפרוצדורלי. אינני חושב, ולא יכול להיות ספק בזה, שהממשלה לא פעלה בעניין זה בהתאם להחלטות הכנסת, ולאמיתו של דבר הכריעה על המשך השיחות לפני שהוועדה סיכמה דעתה בעניין זה. אני חושב שהוועדה צריכה לקבל שתי החלטות: החלטה אחת שהיא מביעה את צערה שהממשלה התעלמה בעניין זה מהחלטות הכנסת, כי ההחלטה האחרונה של הכנסת מתנגדת לחידוש המשא-ומתן. יחד עם זאת צריך להבטיח – הייתי רוצה שבעניין זה יהיה הסכם בינינו ובין הממשלה – שההחלטה הסופית תתקבל על-ידי הכנסת. אינני מדבר על מועד קבלת החלטה זו. אינני רוצה כרגע לטפל בשאלה שהציג חבר הכנסת הררי, אבל זה קצת משונה. אני גם חושב שזה לא כל כך לכבוד למדינה ובהתאם לנוהג הדמוקרטי המקובל בכל המדינות, שחווה כזה לא יובא לאישורה של הכנסת.

עוד מספר הערות קצרות: הערה אחת לגבי מה שהיה בשבועות האחרונים – כל הזמן דובר כאן שיש תיאום מלא בין המשלחת הישראלית ובין המשלחת של הארגונים היהודיים. גם אני מוכרח לקבוע שההופעה של דר' גולדמן, שאני, על-כל-פנים, איני יכול להתאונן נגדו שהוא הסביר משהו – חבר הכנסת רפאל סיפר כאן שדר' גולדמן הסביר לו מדוע השילומים מוכרחים להיעשות במסגרת של שש שנים – אני מאוד מעריך את כשרונו להסביר כל דבר. כפי שיכול היה להסביר את התקופה של שש שנים, יוכל להסביר גם תקופה של 12 שנה, אבל דבר אחד

בכל-זאת בולט: הניגוד בנוהל. לנו הובטח שבמשא-ומתן זה לא ישתתפו חברי הממשלה או אנשים בדרגה זו וזו. אם ישנו תיאום וקו משותף עם הסוכנות היהודית, אין להסביר גם לאנשים שהם בעד המשא-ומתן מה עשה במשא-ומתן בלתי-אמצעי אדם שעומד בראש הסוכנות היהודית. יש בזה משום אי-מילוי הבטחה. לא בלבד שזה מישגה. אינני טוען טענה זו בתור שולל. לנו ניתנו הבטחות על אופי המשא-ומתן והובטח שהמשא-ומתן יתנהל לא על-ידי שרים ולא על-ידי פקידים מדרגה גבוהה.

היור"מ. ארגוב: הכל בתחומי הממשלה ולא בתחומי הסוכנות היהודית.

י. ריפתין: אינני קובע אם דר' גולדמן הוא חבר הממשלה או לא. אני רק טוען שאין זה מתאים לנוהל הכללי שעליו דובר בממשלה.

שתי הערות אחרונות בקשר עם דברי חבר הכנסת ארן ביחס למזרח-גרמניה, אינני נכנס כאן לגופה של השאלה, אבל גם אני שאלתי עצמי במשך הרבה חודשים מה פשר הדבר, שממשלת ישראל לא פנתה במישרין לממשלת הרפובליקה העממית הגרמנית (דר' ח. יחיל: היא גם לא פנתה לממשלה המערבית) – היא פנתה באמצעות תיווך בהצעה לנהל משא-ומתן (י. רפאל: לאחר ההצהרה שהיתה בפרלמנט) – אני עומד על העובדה. לא פנו לממשלת מזרח-גרמניה עד עכשיו לא בגלל זה שהם פחות אנטי-סובייטים מחבר הכנסת ארן, אלא פנו דווקא מתוך זה שמבינים את המדיניות האנטי-סובייטית יותר טוב מחבר הכנסת ארן. והם היו סבורים שזה לא כל כך פשוט להכיר בממשלה זו במזרח-גרמניה, והעדיפו עליה גם מטעמים פוליטיים את הממשלה הגרמנית בבון. אין לי שום ספק שבדבר זה היה גם נימוק פוליטי. אם הפנו את התביעה לגרמניה לא הפנו אותה לשתי הממשלות. מדוע לא התעוררת קודם? מדוע לא דאגת לשוויון בפרוצדורה, ועכשיו אתה מכיר בממשלה שזילזלת בה ולא הכרת בה? אינני מדבר על יסוד מיסמכים אבל מספיק לראות עובדות.

חבר הכנסת ארן אומר, שישנם אנשים שיש דיקטטורה על המוח שלהם. ברצוני לומר לחבר הכנסת ארן: לדעתי, אנשים שאינם מבינים שצירוף גרמניה המערבית לצבא אירופי ולברית האטלנטית זו סכנה לשלום העולם, סכנה לאנושיות, סכנה לעם היהודי, כפי שציין לא-סוציאליסט קיצוני, אפילו לא חבר מפא"י, דר' ישראל גולדשטיין באמריקה – מי שאינו מבין זאת ואינו מבין שאפילו גרמניה מאוחדת, שאינה מצטרפת אפילו בשנים קרובות לבריתות צבאיות, פחות מסוכנת לעולם ולשלום מאשר הברית הזאת, אני מצטער לומר שהם מקבלים על עצמם דיקטטורות בלי מוח.

ג. פלש: עמדתנו השלילית, ששוללת את המשא-ומתן עם גרמניה בעניין השילומים –

עמדה שהיתה והנה ידועה היטב לוועדה זו וגם למליאת הכנסת - התבססה כפי שידוע על נימוקים עקרוניים מוסריים בעיקר, והיא היתה כוללת, כללית ומוחלטת. אין על כן כל מקום, הייתי אומר, שעמדתנו תושפע באיזו מידה שהיא משיקולים אלה או אחרים לגבי פרטי הצעה זו או אחרת. אנחנו גם, לפי שעה, לא נביע דעה ולא ניכנס לפרטי העניינים כפי ששמענו אותם, ובהיותנו שוללים את עצם פתיחת המשאומתן, נדמה לי שאין מקום לשינוי עמדה ולחיוב חידוש המשאומתן.

א. קפלן - שר האוצר: אני מבקש סליחת החברים שאני מקדים אותם, אבל אני מוכרח ללכת ולא אוכל להישאר עד תום הישיבה. על שורה של דברים יענו נציגי משרד החוץ, מפני שהם יודעים יותר טוב ממני פרטים שונים, שדובר עליהם כאן. חבר הכנסת פלש עשה זאת בקיצור נמרץ ואמר: "עמדתנו נובעת בעיקר מנימוקים מוסריים, היינו נגד זה ונהיה נגד זה", וגמר בזה. אפשר לומר: אנחנו מנימוקים פוליטיים היינו נגד, נהיה נגד - ולגמור. זאת אני מבין. אבל אם אנחנו מדברים כעת לא על אותם ויכוחים ולא על אותה גישה, כי על זה הוחלט בכנסת ברוב דעות - על רוב הדברים מחליטים ברוב דעות - צריכים לדבר לא מנקודה פרינציפיונית כי אם מנקודה מעשית. וכאן רציתי להסביר כמה דברים.

אם כי אני מופיע כשר האוצר, ומישהו פירש כאן שאני חושב כבר למנות את הכסף, עלי לומר לחברים לא להזדרז ולומר שהדבר בטוח, ולא להתלהב. אני מרחיק לכת מידידי חבר הכנסת בן-אהרון. אני לא בטוח מה יהיה בעוד 12 שנה. בהרבה דברים אינני בטוח מה יהיה בעוד 12 חודש לא רק מבחינת הגרמנים, אלא מבחינתן של הרבה ארצות שכל אחד חושב אותן לחשובות וחזקות. אינני יודע, הייתי מאוד מצטער אילו היו יוצאים מכאן ומפיצים בציבור ש-60 או 50 מיליון דולר ייכנסו בכל שנה ושנה, או במשך 6 השנים הקרובות. לא הייתי ממליץ על כך. זה רק שלב ראשון או שלב שני של הפעולה, שכל שנה תדרוש מאמצים נוספים גם אם המשאומתן ייגמר בחיוב.

חבר הכנסת בן-אהרון השתמש כאן במושג "אלטע זאכן" לגבי החומרים האסטרטגיים שציינתי בראשית דברי. הוא יכול להיות נגד השילומים, אבל כרגע זה אין כל יסוד לכל הדברים האלה. לא מדובר כרגע על אמברגו. לעת עתה אין אמברגו על ישראל, ואני מקווה שלא יהיה משום צד. אבל המדובר הוא - ברצוני לומר באופן גלוי על מה המדובר, אם זה טוב או רע - בעיקר על פלדה - כל זמן שלגבי פלדה ישנו מצב של מחסור בעולם. היה דבר מעניין: אמרו שעל צינורות אפשר לדבר, על קטרים אפשר לדבר, על פלדה לא, כי בכמות הפלדה שישנה עכשיו בעולם משתמשים לצרכים צבאיים ולא נקבל זאת לא מרוסיה ולא מארה"ב. כל האקספורט של פלדה מארה"ב היה 3% מהיצור שלהם, וגם זה הופסק. אין כאן שאלה אם טוב

הדבר או לא. אנחנו מאוד מעוניינים בהכנת רשימת סחורות. אינני יודע אם עכשיו הרגע המתאים לדון על זה. אני בשטח זה מציע לא להתפשט ולא להתפור לא רק במובן ארגוני, כי אם גם בתוכן. הדגשתי בכוונה, שעל הרשימות שמכילים כרגע איננו רוצים עוד לדבר כל זמן שלא ידוע אם יש עם מי לדבר בצד השני. פרט לרפואות, אנחנו מדברים על מיצרכי פיתוח וחומרי גלם. במיצרכי פיתוח אני כולל גם חומרי בניין במידה שנוכל להשיג אותם. אנחנו רוצים לרכוש את הדברים כך, שכל הדברים שנקבל כל שנה יקדמו שטח זה או אחר בפיתוח הארץ. דבר זה רציני מאוד. אם נצליח או לא אינני יודע.

מישהו שאל כאן על מה המשא-ומתן – עד עכשיו עוד איננו מנהלים משא-ומתן על רשימת סחורות מפורטות, אלא איך נקבל ומה נקבל בטרם ניגש לדון ברשימות כלליות. רציני להבהיר דבר זה. אינני יודע, לדאבוני, מה הבטיח כאן שר החוץ. שר החוץ בוודאי ישמור על הבטחתו, אבל אין כל פחד לשיעבוד המשק שלנו. אתן לכם רק דוגמה אחת כדי להבהיר דבר זה. מדברים, למשל, על חלקי חילוף. מתברר שאנחנו יכולים להשיג בגרמניה כל חלקי החילוף הדרושים למכוניות האמריקניות. ישנם שם לא רק מחסנים, כי אם סניפים של בתי-חרושת אמריקנים.

אני מסכים לדברי חבר הכנסת ארן, ששתיים-עשרה שנה זה זמן ארוך. גם שנים זה זמן ארוך. אפשר להסכים או לא להסכים, אבל כאן נאמר כאילו גרמניה מעוניינת שבתקופה זו נשמש סוכנים לסחורות שלה, או שנהפך למפיצי סחורה גרמנית – אמרתי בתחילת דברי שהם אינם מעוניינים בזה ואני מבין היטב את הנימוקים שלהם. אל נהיה ברגע זה יותר מדי מאושרים. לא נתלהב יותר מדי וגם לא נהיה יותר מדי סקפטיים. נראה איך הדברים יתפתחו ויתקדמו.

אינני רוצה להיכנס ברגע זה לספקולציה באיזו מידה זה נחוץ להם כדי להשיג רטיפיקציה להסכם עם מעצמות המערב, שם פועלים כוחות הרבה יותר גדולים ויותר חזקים הן בעד והן נגד, ולא בהסכמתנו או בשלילתנו תלוי הדבר. הייתי מייעץ קצת צניעות בהערכת כוחנו. אנו בגישתנו לא נעצור הרבה – לא לצד זה ולא לצד השני. האמת היא שהגרמנים אמרו לנו כי הם אינם נחפזים כל כך. החיפזון היה מצידנו, ולדעתי החיפזון מוצדק, כי מה שלא נעשה היום, מחרתיים יהיה יותר קשה לעשותו, ומה שלא נעשה מחרתיים – בעוד חודשיים יהיה עוד יותר קשה. הגרמנים לגמרי אינם נחפזים. הם הבטיחו לנו תשובה ב-19 ביוני עוד לפני חודשיים, ועכשיו, ב-17 ביוני, נתנו את התשובה ואומרים להיפגש איתם בהאג או במקום אחר, אינני יודע. אינני יודע אם נגיע להסכם שצריך לבוא לרטיפיקציה. הם אינם ממהרים בזה, כי הם אומרים שיש להם סדר מסויים. מפני זה אמרתי שהשילומים יתחילו באוקטובר. לא הייתי מתנגד שיתחילו ביולי, אבל אל נחשוב שהם רצים אחרינו. ודאי שהם עושים זאת מתוך האינטרסים שלהם, ואלה רבים ומשונים. על סמך זה גם עשו חברי כאן

את החישוב של 18 חודש. אינני יודע אם אז יהיה אותו פרלמנט בבון או יהיה פרלמנט אחר. פחות מכל אני יכול לקבל על עצמי אחריות לעניין זה, ואינני רוצה להתערב בזה. כבר אמר כאן חבר הכנסת הררי, שגם אם תהיינה בחירות לפרלמנט הרי דווקא בסעיף זה יהיה רוב יותר גדול מאשר בסעיפים אחרים שעליהם דיברו כאן החברים. כל מי שרוצה להכניס כאן מחשבה מרחיקת לכת, הקושרת פרוצדורה ותוכן לעניינים חשובים כשלעצמם, אבל אינם חשובים לעניין, אותנו כל זה אינו מעניין. אנחנו צריכים לדאוג לאינטרסים שלנו ולהבטיח אותם במידה המקסימלית שאנחנו יכולים להבטיח.

עוד שלוש הערות ובוה אסיים. בקשר להצעתו של חבר הכנסת ריפתין, שהיה רוצה בכל-אופן שהממשלה לא תחתום על ההסכם הסופי לפני שהוא יובא למוסדות המתאימים של הכנסת (היו"ר מ. ארגוב: לכנסת) – אני משתמש בכוונה במושג זה של "המוסדות המתאימים של הכנסת" – הרי דבר זה תלוי בכם ולא בי. נדמה היה לי שבפתיחת דברי אמרתי זאת. אני רוצה לחזור על זה ואני חוזר על זה בשם הממשלה: ישנם הרבה דברים שאנחנו חותמים ואחר-כך מפרסמים ומודיעים, והכנסת יכולה לעשות מה שתרצה. ישנה שאלה רצינית מה זקוק לרטיפיקציה בכנסת ומה לא. אינני רוצה להיכנס לשאלה זו דרך אגב, ולכן אמרתי ל"מוסדות המתאימים של הכנסת". הממשלה תביא דיווח-שבון סופי וההצעה הסופית שתתקבל מכל המיקוח והמשא-ומתן בפני המוסדות המתאימים של הכנסת, אם לקבלה או לדחותה. מצאתי לנכון לחזור על זה, כדי שלא יהיו חילוקי דעות. אני אומר זאת על סמך שיחה שהיתה לי לגבי מה שעלול להתעורר כאן (י. ריפתין: אין התנגדות שזה יובא לכנסת?) – ברגע זה אני אומר מה שאני אומר. אני יודע את ההגבלות המוטלות עלי. אינני רוצה להיכנס עכשיו לדיון בשאלה זו מה זקוק לרטיפיקציה של הכנסת ומה לא. זה מה שאני רוצה להודיע. אינני משתמט מתשובה: הממשלה, על דעת עצמה, לא תתחייב לשום הצעה סופית והיא תביא אותה או לפניכם או על-ידיכם לכנסת, אם לאשרה או לדחותה. אני משתמש במילה זו בכוונה, זאת אומרת לא לאחר שנגיד שאין יותר מקום למשא-ומתן ומה שקוראים רטיפיקציה, או שמקבלים את ההצעה או שדוחים. ברגע זה עוד לא הגענו למצב כזה. ברגע זה אנו נמצאים במצב של ניסיון לשפר את התנאים. היה לי הרושם, שאת ההצעה הסופית צריכים להביא אליכם לאישור, אבל אינני רוצה להיכנס לויכוח הזה. לא הייתי נוכח בכנסת בזמן הויכוח הזה, כי לא יכולתי להיות, ולכן אינני מוסמך לפרש את ההחלטה. אני יודע מה הגבולות שלי, מה אני יכול לומר ומה לא.

לגבי הפרוצדורה, המצב היה כזה שביום ד' קיבלנו את המברק עם הצעת הממשלה הגרמנית – פרטים תקבלו מהאנשים היושבים כאן ויודעים אותם טוב ממני, ובעצם כבר מסרנו לכם את הפרטים כפי שנמסרו לנו – האמת היא, ואין זה

סוד - אני בעצמי לא ראיתי שום דבר - כל המשא-ומתן מתנהל לא בינינו ובין הממשלה הגרמנית, כי אם בינינו ובין המשלחת, והמשלחת עומדת בקשר. אינני יודע מתי ניכנס למשא-ומתן עם הממשלה הגרמנית, אבל המשלחת קיבלה הצעה מהממשלה הגרמנית. המשלחת היא נציגת ממשלת ישראל, ונתבקשנו למסור חוות-דעת אם יש לחדש את המשא-ומתן ואם לאו. אמרנו שדעת הממשלה היא שיש לחדש את המשא-ומתן.

עכשיו אני רוצה להביע דעתי-אני, לא בשם הממשלה: כיוון שאני חושב ששעה זו כשרה יותר מאשר בעוד שנתיים, וכיוון שאני רואה שגרמניה הולכת ומתחזקת אם במערב או במזרח, וכל משא-ומתן כעבור זמן יהיה קשה יותר. עומדת לפנינו השאלה - אני מבין את חבר הכנסת פלש - האם לדעתנו אנו צריכים לוותר על הכסף או לא (מ. נמיר: חבר הכנסת פלש לא הביע דעת כל חברי הציונים הכלליים); (היו"ר מ. ארגוב: בשם הציונים הכלליים הוא מדבר ולא אתה) - לפי דברי חבר הכנסת פלש יוצא שלו היו מניחים פה על השולחן הצעה, והשאלה היתה אם לאפשר עוד שנה או שנתיים, הוא היה אומר לא. אם יעמוד בניסיון זה, אני חושב שזה נגד האינטרסים של המדינה ולא מוסרי, אבל לא אתווכח איתו על מוסר. על זה היה כבר ויכוח. אבל אם אני חושב שאנחנו צריכים לקבל - ולדעתי אנחנו חייבים לקבל - ואינני מוכן להיכנס לויכוח אם עשו הכל בנוגע לגרמניה המזרחית או לא - וחייבים להציל מה שניתן להציל מהרכוש היהודי שנשדד בכל מקום בעולם.

עלי לומר לידידי חבר הכנסת רפאל: אין אפשרות כעת לתת הוראות מחייבות, כי אם להשתדל לקבל תנאים טובים ואחר-כך להביאם בפניכם או לאישור או לדחייה. גם אני הייתי רוצה שזה לא יהיה 12 שנה, ואנחנו כל הזמן אומרים למשלחת להשתדל לקצר את הזמן. חבר הכנסת ארן הציע כאן שננסה לעשות דיסקונטו. הרי אנחנו מחפשים דרך גם לזה. אני מסכים לדבריו, שלו אפשר היה לעשות דיסקונטו של 700-800 מיליון הדולר תמורת 50 מיליון דולר, אני הייתי משלם יותר. אבל אלה אינם דברים שתלויים רק בצד אחד, אפילו לא בשני צדדים בלבד. לזה נחוצים הרבה צדדים, ואנחנו מחפשים דרך איך לממן כסף זה בתקופה הקצרה ביותר או על-ידי תשלום ישיר מהם או על ידי צד שלישי. ישנן כל מיני הצעות. אני יכול לדבר באופן יותר אובייקטיבי - בין להשתדל ובין להצליח המרחק הוא רב - אבל עתה יש לנו קודם-כל הצעה ברורה ונשתדל להבהיר אותם פרטים שאינם ברורים. ועוד דבר חיובי יש לראות בהסכמתם לראות חוב זה כחוב שעליהם לסלקו, ואינם רוצים לשלוח אותנו למשא-ומתן בלונדון, שמתנהל על-ידי כוחות הרבה יותר חזקים מישראל. הם מכירים בסכום של 715 מיליון דולר כחוב מוכר.

שאלת המטבע שהוצגה כאן היא שאלה מעניינת מאוד. ביחוד מעניינת אותי ההצעה על הלירה הישראלית. אבל לא אכנס לדון בה עכשיו. הם אומרים לנו - אינני

יודע מי אומר, לא בשם אדנאואר כי אם בשם הממשלה הגרמנית - מיופה הכוח שלהם אומר למשלחתנו שהם מוכנים לסדר איתנו הסכם על תשלום 715 מיליון דולר, או 3,000 מיליון מרקים. יכול להיות שלזה תבוא תוספת של הארגונים היהודיים, ואנחנו אומרים שלא נעשה צעד בלי תיאום עם הארגונים היהודיים. כן הם אומרים שהם מוכנים להתחיל לשלם החל מחודש זה וגמור בחודש זה. חובה עלינו, לא מתוך הצטדקות, למצות את המשא-ומתן ולהשתדל להגיע לדברים טובים ביותר ולהביאם אחר-כך או לדחייה או לאישור. אני גם חבר כנסת. ואני מקווה שאהיה חבר כנסת עוד כמה חודשים או הרבה חודשים. בלי שקט אצביע בעד אישור ההסכם גם אם לא יצליחו להכניס הרבה שינויים לטובה, אבל על זה נתווכח כאשר זה יובא לאישור.

שר האוצר עוזב את הישיבה

א. בן-אליעזר: בעצם אין לי הרבה מה להוסיף. נציגי סיעתנו בהזדמנויות שונות, גם בכנסת וגם בוועדת חוץ, הביעו עמדת התנועה בשאלת המשא-ומתן עם גרמניה ללא כל קשר עם התנאים וההצעות שהגרמנים מציעים לישראל. אנו יותר חזקים בהחלטתנו זו הפעם. אנו חושבים משא-ומתן זה לא לשגיאה בלבד, אלא לפשע, ואנו נדון בו מעל כל במה ציבורית ובכל הזדמנות כעל פשע שנעשה בשם ממשלת ישראל בתוקף החלטות שנתקבלו בצורה זו או אחרת.

אם כן, לא לתנאים עצמם אני רוצה להיכנס עכשיו. ברצוני רק לקבוע כמה עובדות הקשורות עם החלטות הרוב עצמו. לפי ההחלטה שיושב-ראש הוועדה קרא כאן לפנינו, ברור שלממשלה לא היתה כל זכות וכל רשות לשלוח הוראה למשלחת לחדש את המשא-ומתן. זו היתה החלטת הרוב, ובדיוק כמו שריכוזו את חברי הממשלה לישיבה יוצאת מן הכלל לדון בשאלה זו, לא היה כל קושי, לא טכני ולא אחר, לרכז את חברי ועדת חוץ כדי לקבל החלטה באותו עניין ואז לפעול לפי רוח ההחלטה של הכנסת.

אבל אני אומר, שלממשלה לא היתה כל זכות לא רק מבחינה זו. לא היתה לממשלה כל זכות לחדש את המשא-ומתן גם מבחינה אחרת: ההחלטה אומרת, שההצעה המחייבת צריכה להיות מממשלת בון, ולא עוד אלא היא צריכה לספק את ממשלת ישראל, ואנחנו שמענו במשך שלושת הימים האחרונים מפי דוברים רישמיים בפני העיתונות, שמענו כאן מפי שר האוצר ומפי האורח הנכבד הדובר בשם משרד החוץ יותר מפעם אחת, שאומנם ההצעה אינה מספקת, ואומנם יש עוד כל מיני דברים שצריכים לדון בהם, ובכל-זאת ניתנה הוראה לחדש את המשא-ומתן.

כאשר אני מסתכל עליך, חבר הכנסת בן-אשר, ועל חברי הכנסת האחרים, אני אומר: כבדו עצמכם לפחות בעניין זה. זה כבר לא תלוי בגרמניה. אני מבין שיש קשיים במשא-ומתן עם גרמניה בדיוק כמו שיש קשיים עם כל גוף אחר שאיתו יש

לנהל משא-ומתן, אבל דבר שתלוי בכם, לפחות בעניין זה, עליכם לשמור על הכבוד של המדינה. אם כן, המסקנה היא – ואבקש להצביע אותה – לא היתה רשות לממשלה להודיע למשלחת להתחיל במשא-ומתן מהנימוקים שעמדתי עליהם.

הצעתי השנייה היא שוועדת חוץ תעביר את העניין לכנסת, ואומר מדוע. עניין המשא-ומתן עם הגרמנים הובא לכנסת פעמיים, ואני מכיר את האנשים היושבים כאן, אני מכיר את כשרונותיהם ואני יודע גם את כוח הרוב שישנו בבית הזה – היו יכולים לשכנע בקלות רבה שעניין המשא-ומתן עם הגרמנים לא צריך להביא לכנסת בכלל – זה עניין של הממשלה, הממשלה צריכה לדון בדבר, היא צריכה לטפל בדבר ונראה. אבל, בכל זאת, העניין כה מוסרי, כה עמוק וחותר בלב העם בצורה כה ברורה וכה חותכת, שהממשלה מצאה לנחוץ להביאו בפני הכנסת. וראו, הממשלה מצאה לנחוץ להביא את העניין לכנסת לא רק למען התחלת המשא-ומתן אלא גם למען הפסקתו, בפעם השנייה היא הביאה את העניין לכנסת כדי להפסיק את המשא-ומתן. לדעתי, התחלתו מחדש חמורה יותר מההתחלה הראשונה, ובוודאי שחמורה בהרבה מההצעה להפסיק כאשר אפשר היה להפסיק בלי החלטת הכנסת. אני פונה אל ועדת חוץ וביטחון, ובראש וראשונה אני פונה ליושב-ראש ועדת חוץ וביטחון. באם לא תהיה החלטה כזאת של ועדת חוץ וביטחון, אשמור לעצמי זכות להביא את העניין לכנסת במהירות האפשרית.

הייתי מאושר לו הייתי יכול לפנות אל האנשים כאן כאל החברים, כאל ידידים. הייתי מאושר לו אפשר היה לדבר לעניין זה ללא כל קשר עם עניינים אחרים, ואני משתדל לדבר לעניין זה ללא כל קשר עם עניינים אחרים, ואני מבקש מכם: תחשבו מחדש. אינני יודע אם הגרמנים יבטיחו או לא יבטיחו, אבל אני יודע שמה שאני מבטיח אני אקיים, והבטחתי חרם על תוצרת גרמניה ואני אחרים אותה בעולם ואחרים אותה בישראל (ד. הכהן: כבר אינך מחרים אותה!) – חבר הכנסת דוד הכהן, מה ביני ובינך? אתה כבר מרוויח את הכסף ואומר שיש יותר מדי. כאשר אני מדבר אל ועדה זו, האמן לי, אני לא רואה אותך. אני רואה חברים אחרים ממפלגתך אבל לא אותך. אני מבקש להעמיד להצבעה שלוש הצעות אלה. אין לנו שום דבר נוסף להגיש.

חיים בן-אשר: יש לי צורך להפנות תשומת-לב משרד החוץ והאוצר לאי-אלה בעיות של משא-ומתן מתוך אי-ידיעת הפרטים. אני מניח שיהיה עוד מאבק עקרוני על במה זו גם על הסכום וגם על זמני התשלומים. כמו כן אני מניח, שאחת האפשרויות הנתונות בבטן תקופה זו [היא] שגרמניה יהיה לה כדאי לסלק התחייבויות אלה גם מסיבות רציונליות וגם מסיבות אי-רציונליות. לגבי התקופה הראשונה של 1952 עד 1954, זהו אורך זמן פנטסטי. אם נאלצים לבנות בתקופה כזאת חומה, מוכרחים לעשות זאת במידה מבחינת האפשרויות של תוכנית הפיתוח בארץ, כי אנחנו בעוד

חמש שנים נהיה אחרים, גרמניה תהיה אחרת וארה"ב תהיה אחרת. אם לא לקחת בחשבון אפשרות של מלחמת-עולם, זה אומר קצב של ייצור אסטרונומי והרבה אפשרויות של פיתוח הארץ. אם יש עכשיו פיקוח על הפלדה, יכול להיות שאז הפיקוח יקבל צורה אחרת לגמרי. תשלום זה מחייב והירות.

ברצוני להעיר לתשומת-לב, שצריך להיות סעיף גמיש מאוד שמחייב את הגרמנים, ולנו נותן אפשרויות של בחירה. נגיד, בעוד שנתיים-שלוש ייתכן שנעמוד בפני צורך דחוף באמצעי תחבורה, צורכי חשמל, צורכי השקאה, פיתוח אוצרות הארץ, וצריך שאפשרות בחירת החומרים תהיה נתונה בידינו. היום יש לנו צורך גם במוון וגם בחומרי בניין, אבל יכול להיות שיהיה מצב כזה שההון האמריקני יהיה לו עניין להשקיע בארץ על סמך חשבונותינו עם אמריקה. צריך לקחת בחשבון אפשרויות מגוונות מאוד. הצעתו היא לדאוג לכך שיהיה סעיף בהסכם, שהחל מבעוד שלוש שנים והלאה יהיה לנו חופש בחירה של מיצרכים לצורכי פיתוח יסודיים ביותר, ושהמשק הגרמני יכול להוציאם.

הבעיה השנייה שרצוני לעמוד עליה היא בעיית המישכון. סחורות קשה למשכן. לקחת מכוונות מאמריקה על חשבון סחורות מגרמניה, ואפילו מאנגליה, זו בעיה. אחד הסעיפים שנמסר בעל-פה ולא בכתב היה, שאם הם יקבלו מילווה מאמריקה הם יקצרו את מועדי הפירעון. אני מציע לברר אם פירושו של דבר זה הוא בסחורות או במוזמנים – האם זה יהיה כל המילווה או חלק מהמילווה? אין אני מזלזל בסעיף זה של מילווה אמריקני לגרמניה. בעיית המישכון לאורך ימים אינה פחות חשובה מבעיית טיב הסחורות לאחר שלוש שנים והלאה.

אני מפנה שתי נקודות אלה לתשומת-לבכם, ואני חושב שצריך להשקיע הרבה חוכמה ותבונה בעניין זה תוך ראיית מלוא האפשרויות של פיתוח הארץ ומלוא האפשרויות שישנן בעולם במקרה שלא תהיה מלחמת-עולם שלישית.

י. כסה: קודם כל, ברצוני לומר שהממשלה לא סטתה מהחלטותיה. בהתאם להחלטה שנתקבלה בכנסת על-פי המלצת ועדת חוץ וביטחון, היתה הממשלה צריכה לברר אם אפשר לחדש את המשא-ומתן ואם אפשר להיכנס למשא-ומתן רישמי, ולבדוק אם להצעות הבלתי-רישמיות ישנה אחיזה במציאות, כי לא תמיד משא-ומתן מוקדם משקף את הנכונות של הצד השני למלא את ההתחייבויות לפני שבדקת זה במשא-ומתן רישמי מחייב. הגענו לנקודה שהמשא-ומתן הבלתי-רישמי המוקדם מרשה לחדש את המשא-ומתן, ועכשיו צריך לבדוק במשא-ומתן רישמי באיזו מידה ההצעות המוקדמות ממשיות ובאיזו מידה אנחנו יכולים לתקן אותן ולשפר אותן. זו היתה מציאות מסוימת, ועכשיו הממשלה הביאה לנו אינפורמציה נוספת. אף פעם לא נהגנו לתת לממשלה עצות מחייבות. עכשיו הממשלה נותנת הוראות למשלחת.

הדברים ילכשו עוד וגידים כעבור כמה ימים, ואם תהיה טיוטה להסכם תובא לוועדה. מבחינה זו שום דבר לא קופח ולא נפגע. זו המציאות. קורה לפעמים שממשלה, מתוך מצוקה גדולה, סוטה מהתחייבות ואז היא נותנת את הדין על כך. אבל במקרה זה אין כל אפשרות להוכיח שהממשלה סטתה מהחלטות הכנסת.

ברצוני לומר עכשיו משהו לחבר הכנסת בן-אהרון בהמשך לדברים שאמר כאן חבר הכנסת ארן. אין שמחה ואין תרועה, אבל אני שמח על כך שאתה לא שמח, כי אני זוכר יפה מאוד מה אמרתם במשך כל הזמן. אמרתם: קודם-כל לא תבואנה התחייבויות נוספות, ואם תבואנה זה יהיה על 40-50 מיליון דולר בתשלומים ל-30 או 40 שנה – ואחר כל זה ברור שלא נקבל שום דבר. חלומות ישנם גם טובים וגם רעים, אינני יודע אם התגשמו החלומות הטובים שלנו, אבל החלומות הרעים שלך נתבדו. המציאות היא יותר טובה מאשר היתה לפני חודש או חודשיים, כאשר הפסקנו את המשא-ומתן.

חבר הכנסת ריפתין, וגם אתה – מצטערים על כך שהממשלה הגרמנית הלכה צעד אחד קדימה, כי גם אתם מודים שמבחינה פורמלית זהו צעד קדימה, ומבחינת היחסים הבינלאומיים שלנו, של מדינתנו – לא רק עם הגרמנים כי אם עם העולם כולו. זה לא רק עניין של ניצחון כבודנו וצורכינו כלפי גרמניה. הגרמנים לא היו עושים שום דבר אם לא היה לחץ של דעת הקהל היהודית. על זה אני שמח. אינני שמח על זה שהיה לנו גורל כזה והגענו למצב כזה, אבל בתחומי הגורל הזה אני שמח שנוכל לקבל שילומים מהגרמנים. אמרתי בכנסת שאני בעד המשא-ומתן. גם אם חלילה הוא יסתיים בזה שלא נקבל שילומים, נוכל לומר לעולם: "ראו, הנה העם הגרמני שרצח ורוצה גם לרשת!" אבל אם הגענו לזה שלא יהיה מצב כזה, מותר לי לשאוב כוח מעובדה זו – מותר לי לשאוב כוח ממנה כמדינה וכיהודי.

חבר הכנסת בן-אהרון אמר, שבשביל השילומים טובים השילומים. זהו תוכן הויכוח בינינו ובין הגרמנים. אנחנו אומרים טובים השילומים ואתם אומרים כל מיני דברים. חבר הכנסת ריפתין מבין שכוחה של גרמניה אינו תלוי בנו, אבל לא מספיק לפי דעתו שנקל על גרמניה להיכנס למשפחת העמים, אלא נוותר גם על 700 מיליון דולר. אני אינני פטריוט כזה. אני חושב ש-700 מיליון דולר חשובים לי יותר מאשר עובדת הפסקת המשא-ומתן עם גרמניה יכולה להקשות עליהם בעולם.

ביחס לדברי חבר הכנסת בן-אליעזר על חרם על גרמניה: חרם על גרמניה – כן; על הכסף שממנו יכולה מדינת ישראל להיבנות – לא. ועוד דבר, ולא מתוך חוסר כבוד לאומי: אם לגרמניה נועד להיות כוח כביר בעולם, זה לא באשמתנו. לא ננהל פוליטיקה כזאת כדי להגביר את כוחה במשפחת העמים. אבל גם לא ננהל פוליטיקה כזאת שתהפוך אותה לאויבנו מספר אחד – לאויב מספר אחד של מדינת ישראל – ושבצורה זו תוכל עוד יותר להזיק לנו אם על-ידי חדירה למערב או על-ידי חדירה

לאסיה. יש לי גישה אחרת לכל הרעיון הזה. יש בינינו תחושות שונות והרגשות שונות כעם וכמדינה. הבקשה שלך אינה מתקבלת, כי מהרגע הראשון הלכנו בדרך שצריכים היינו ללכת בה.

מ. נמיר: ברצוני להפנות תשומת-לב בעניין אחד, שנראה לי חשוב מאוד והוא שבכל הסכם, בתוכנו ובצורתו הסופית, הנוגע לנו, ידאגו להכניס סעיף שיענה על כך מה יהיה גורל הסכם כזה אם יתגשם החלום של סטלין ושל חבר הכנסת ריפתין, ותוקם אומה גרמנית מאוחדת, מזוינת, ובראשה יעמדו גנרלים נאציים. מה יהיה אז גורלו של הסכם כזה, שנחתם על-ידי חלק של גרמניה בראשותה של ממשלת בון? זה צריך לעניין אותנו. לזה צריך לדאוג עד כמה שאפשר לדאוג במסגרת התנאים הפוליטיים הקיימים. אלה שחייבו או הסכימו לנהל משא-ומתן עם גרמניה אין להם יסוד להתלהב, אבל יכולים בסיפוק לציין מידה של התקדמות. יש מקום להתלהבות מסוימת לאלה שבביטחון גמור ניחשו שכסף לא יהיה: "קלון יהיה, השפלה כזאת, ולא נדע להתנהג, אבל דבר אחד בטוח: שכסף לא יהיה". עשר פעמים חוזר על פסוק זה חבר הכנסת בגין בנאומו בכנסת, וגם בדברי החברים ממפ"ם חזר פסוק זה כמה פעמים. גם בדברי "הציונים הכלליים" נאמר דבר זה, והיום חבר הכנסת פלש מפרש את עמדתו כאן בצורה מאוד לירית וסנטימנטלית, שהיתה בנויה רק על העיקרון המוסרי בלבד ותו לא. הדבר לא היה כך. אני גורס את העמדה שחבר הכנסת ברנשטיין גרס. מותר לי לחשוב שאיחרנו במשא-ומתן, ולא שהקדמנו. אינני יכול להסיק מסקנה מכך, שכיוון שלא ניהלנו משא-ומתן לפני שנתיים-שלוש אין לנהל אותו עכשיו.

אני חושב שמן הראוי, שברצינות גמורה תוותרו על הניסיון להסביר את מהלך ההיסטוריה בכל שבוע באופן אחר. העניין אינו רציני. לפני שהתחלנו במשא-ומתן אתם אמרתם, שיש צורך והכרח לגרמנים במשא-ומתן עם מדינת ישראל – אחרת לא יכירו בהם. אירעה תקלה בפרוגנוזה זו, והחוזה עם ממשלת בון⁶ נחתם בדיוק בזמן משבר חרף ביותר במשא-ומתן בינינו ובין גרמניה, ובזמן שכל העיתונות היהודית והעולמית היתה נגד גרמניה.

אתם התנבאתם, שאף פעם לא נוכל לחדש את המשא-ומתן (י. בן-אהרון):

6 הסכם שלום בין 3 מעצמות המערב וממשלת מערב-גרמניה נחתם ב-25.5.1952. ר' מסמך 36, עמ' 672 הע' 4. בישיבת הכנסת ב-28.5.1952 הגישו חברי הכנסת י' בדר ("חרות") וא' ציולינג (מפ"ם) הצעה לסדר-היום לאור חתימת הסכם השלום בין המעצמות ומערב-גרמניה. ח"כ בדר הציע: "להפסיק את השיחות עם הגרמנים [בנושא השילומים], להכריז על חרם [כלכלי] עולמי נגד גרמניה ולהעמיד את מדינת ישראל בראש העולם היהודי במלחמה זו", וכן לפנות למועצת הביטחון ולהסביר שם – בהתאם למגילה – שזיונה של גרמניה מסכן את שלום העולם". ח"כ י' בן-יהודה (מפ"ם) הציע להעלות את שאלת זיונה של גרמניה לדיון בכנסת. הצעת ח"כ ז' ארן (מפא"י) להסיר מסדר-היום את הצעות שני קודמיו, נתקבלה (דברי הכנסת 12, עמ' 2159–2160).

אמרתי שתחדשו אותו בכל התנאים) – עכשיו אתם אומרים, שלהם יש צורך בזה למען הרטיפיקציה של החווה עם מעצמות המערב. לעצם חתימת חוזה השלום בין גרמניה המזרחית והמערבית לא היה צורך במדינת ישראל. זה אפשר היה לעשות בלי מדינת ישראל. כל התפישה האקטואלית הזאת, שאתם רוצים להסביר לנו כאן, אתם עוד תשנו אותה. עוד אינני יודע מה יהיה עם המשא-ומתן. עוד תדברו אחרת. מתרגלים לאט לאט, שחלק מחבריכם מדברים לפי המאמר הראשי של "נובויה ורמיה"⁷ באותו שבוע שהוא מגיע לארץ. רק לפני שבועיים-שלושה דיברו על תלותנו ליפן, ואז הודו עמדה על סדר-היום ולקחתם דוגמה ממנה. בינתיים הודו הסדירה את העניין. עליי התפישה שלך היינו צריכים לחכות שבועיים כדי לקבל הכשר (י. ריפתי: איזה קשר יש בין הודו ל"נובויה וורמיה"? איפה האינטליגנציה שלך?) – הבאת את הודו כדוגמה רק באותו שבוע שפעלה בקו האינטרסים של בריה"מ (י. ריפתי: לא בקו האינטרסים של בריה"מ אלא בקו האינטרסים של הודו) – לגבי הטענה שכלפי גרמניה המזרחית נהגנו אחרת מאשר כלפי גרמניה המערבית, דומני שאין היא מתאימה לעובדות. פנינו לשני הצדדים באמצעות מעצמות הכיבוש על-ידי תזכיר, והתזכיר שנתקבל על-ידי המערב הביא בעקבותיו הצהרה של אדנאואר – וכך נתקשר המשא-ומתן. לגבי גרמניה המזרחית המצב הוא בדיוק כמו שאתם רוצים: פנו רק באמצעות מעצמות הכיבוש. אין עדיין תוצאות, לצערנו. התוצאה היחידה, אם נכונה הידיעה שהיתה בעיתונות, היה שידור בשרות של מזרח-גרמניה שהם נגד מתן שילומים ליהודים, שזה בזבוז הון לאומי גרמני שצריך לתת אותו לנכים או למען ייצור נשק כדי להילחם בצד השני. לא נאמר בשום מקום, שגרמניה המזרחית נעלבה על שלא פנו אליה במישרין.

אני חושש מאוד להתפתחות המשא-ומתן הזה בעתיד. זה דבר מאוד אימפונדרבילי [שאין לרדת לסופו] וקשה להתנבא. אנחנו צריכים היום לציין עובדה פשוטה, שמקבלים לתשומת-לב את הודעת הממשלה על חידוש המשא-ומתן על בסיס הנקודות החדשות שנתגבשו במשך הזמן, ולחזור על הפסוק האחרון של ההצעה הקודמת, שהוועדה מביעה את בטחונה כי תינתן לה ההודמנות לדון על הצעה כזאת בטרם תנקוט הממשלה החלטת סופית אם לקבלה או לדחותה.

ד. הכהן: ברצוני להוסיף הערה בעניין מזרח-גרמניה וכן הערה אישית. אינני מקבל הנחה זו, שלא פנינו למזרח-גרמניה. בהיותי ב[עצרת] או"ם נתגלגלה שיחה על נושא זה ביני ובין חבר המשלחת הפולנית. לא שאני עוררתי שאלה זו, אלא שהמאורעות שהיו סביב הכנסת בזמן הדיון בשאלה זו עוררו אותם לדבר על זה. הוא התפלא שלא פנינו לגרמניה המזרחית. אמרתי לו שפנינו והסברתי את הדבר, והוא אמר שהדבר

7 "זמנים חדשים" – שבועון מדיני סובייטי, שופר של משרד החוץ הסובייטי. יצא לאור גם באנגלית.

מתקבל על דעתו – ייתכן שכסף לא יתנו, אבל יש להם מיכון רב שאינו דרוש להם, ואנחנו היינו יכולים להפיק מזה תועלת. הוא שאל מדוע לא מנהלים משא-ומתן. אמרתי לו שלא ענו על התזכיר בכלל. דעתו היתה שעלינו לפנות שנית, והעובדה שגרמניה המערבית מציעה הצעה מחייבת יכולה לשמש פקטור גם לגבם.

הערה אישית לחבר הכנסת בן-אליעזר על החיץ האלגנטי שהעמיד ביני ובין חברי לגבי המחשבה הכספית. כוח המחשבה הכספית שיש לי הוא רק לכסף שאני משתכר במשכורת הסתדרותית, ואינני יודע אם יש לי יותר מאשר לך. ומבחינת הכסף הציבורי, ודאי שלא היתה לך כל רשות ולא היה לך כל יסוד לשים חיץ ביני ובין חברי.

דר' ח. יחיל: אענה על השאלות ששר האוצר לא השיב עליהן. לשאלה באיזו פונקציה שוחח דר' גולדמן בבון: התפקיד שלו לא היה ברור. הוא היה שם בתור יושב-ראש ועידת הארגונים היהודיים ובסמכות זו, כשם שבפעולותיו האחרות היה לו מגע עם ממשלת ישראל ועם המשלחת, שוחח על הדברים. הדברים שעמד לומר אותם וששמע שם לא נשארו סוד בפני המוסדות. לשאלה מי הציע: ההצעה הוגשה על-ידי ראש המשלחת הגרמנית בוועידת החובות בלונדון למשלחת שלנו בשם ממשלת בון. ההצעה אינה סוד, כי עוד באותו יום דובר משרד החוץ הודיע עליה בפומבי. דר' אבס הוסיף כמה הסברים בעל-פה, שהיו מובנים יותר על סמך השיחות שניהל עם דר' גולדמן. על מה המשא-ומתן: על כל מה שאנו רוצים לשנות. אילו היתה הצעה, שהממשלה היתה סבורה שיש לקבלה כלשונה ואין צורך לשנות, ייתכן שיש צורך באקט פורמלי למצוא נוסח יורדי, אבל היות והממשלה סבורה שיש לעשות שינויים, השיקול הוא שיש לנהל משא-ומתן על כך. נראה לי, שהחברים עמדו כאן על נקודות ראשוניות במעלה או שניות במעלה, שבהן יש לנסות להשיג שינויים. עוד תיקון עובדתי: בהצעה הגרמנית לא הוזכר תאריך של 18 חודש. זה פירוש שניתן על ידינו. דובר ששני התשלומים הראשונים של 400 מיליון מרק יסולקו עד 31 במרס, 1954. ישנו תאריך אבל לא נקבע מספר החודשים.

לשאלה האחרונה בדבר המילוה לגרמניה: לפני הפסקת המשא-ומתן באפריל היה רמז מצד גרמניה, שלו היינו יכולים לסייע לקבלת מילוה, זה היה מקל. נאמר לגרמנים באופן מפורש ביותר, שאין זה מענייננו ואיננו רוצים להיות פעילים בשטח זה. הוגשה לי כאן שאלה בכתב בעניין אוסטריה. ישנם שני עניינים: יש עניין של החזרת רכוש, וייתכן שכתוצאה ממשא-ומתן זה שמנהלים עם גרמניה יחולו גם שינויים לטובה לגבי תביעות של יהודים אוסטריים. בשטח שהארגונים היהודיים מטפלים בו מנהלים משא-ומתן על זה לגבי קנסות קיבוציים וכל מיני דברים שהגרמנים הטילו אותם על היהודים, ושיכללו לא רק תושבים של גרמניה לשעבר, אלא גם של תושבי אוסטריה. אבל זה לא נוגע למשא-ומתן עם אוסטריה. ישנו דבר

שני, שבו יש טיפול ויש תקווה שנגיע למשא-ומתן, וזה הרכוש ללא יורשים. בעניין זה יש בירור עם מוסדות יהודיים, בעיקר עם הקונגרס היהודי העולמי ועם קהילת וינה. אי-אפשר למסור כרגע יותר אלא שיש טיפול. אם יש סיכוי למשא-ומתן רשמי, אני יכול עוד לומר.

ז. זיסמן: אני מציע לדחות קבלת החלטה לישיבה נוספת. אין לי כל כוונה פוליטית בעניין זה. עמדתנו ברורה. אם הממשלה החליטה להמשיך במשא-ומתן, אין צורך לקבל החלטה.

הי"ר מ. ארגוב: אינני מקבל הצעה זו. אני מציע לסייעות להגיש הצעותיהן.

ג. פלש: הצעתי היא שוועדת חוץ וביטחון קובעת שאין לחדש את המשא-ומתן לשילומים.

הי"ר מ. ארגוב: הצעתי היא שהוועדה מחווה דעתה לחידוש המשא-ומתן על בסיס זה ומקבלת לתשומת-לבה את הודעת הממשלה, ששר האוצר חוזר עליה גם היום, שלפני החלטה סופית תהיה רטיפיקציה באחד מהמוסדות המוסמכים של הכנסת. הצעת "הציונים הכלליים", מפ"ם ו"חרות" היא, כפי שאני מבין, שהוועדה מחליטה על אי-חידוש המשא-ומתן. חבר הכנסת בן-אליעזר מציע להחזיר שאלה זו למליאת הכנסת. בקשר לזה ברצוני להעיר שתי הערות: לו הובאה בפנינו הצעה סופית, הייתי תומך בהצעה להביא שאלה זו בפני הכנסת, אבל גם בפעם הראשונה הכנסת לא קיבלה החלטה, אלא העבירה את ההחלטה הסופית מבחינה אסטרטגית פוליטית מסויימת לוועדת חוץ. הדבר הובא שנית לכנסת כאשר היתה הצעה להפסיק את המשא-ומתן; גם אז לא היה ויכוח אלא הסתייגויות של הסייעות השונות. הכנסת אישרה את החלטת הוועדה. לדעתי אין לחזור עכשיו על פרוצדורה זו. כאשר יבוא העניין להכרעה סופית יש בזה טעם ציבורי – על כל פנים אליבא דאלה שדורשים רטיפיקציה של הכנסת – שזה יובא למליאת הכנסת.

י. בן-אהרון: הצעת מפ"ם היא: (א) הוועדה מביעה את צערה על כך שבניגוד להחלטת הכנסת נתנה הממשלה הוראה לחדש את המשא-ומתן ללא קבלת אישור הוועדה. (ב) הוועדה מחליטה על אי-חידוש המשא-ומתן.

הי"ר מ. ארגוב: בקשר לסעיף הראשון של הצעה זו, שהיתה כלולה גם בהצעתו של חבר הכנסת בן-אליעזר, אני מציע להסתפק בהודעת יושב-ראש הוועדה בקשר

לפרוצדורה. כפי שאמרתי, הממשלה פירשה את החלטת הכנסת שרק הצעה סופית מחייבת רטיפיקציה של הכנסת. שנית, כיוון שהוראות נוספות עוד לא נשלחו למשלחתנו, תהיה שהות לדון בדברים בישיבה היום.

ש. זיסמן: אני מציע תיקון להצעת חבר הכנסת בן-אליעזר. במקום הוועדה מביעה את צערה – הוועדה מגנה.

הי"ר מ. ארגוב: אנו עוברים להצבעה על ההצעות השונות.

הצבעה

בעד ההצעה שהוועדה מחווה דעתה לחידוש המשא-ומתן לשילומים – 8 קולות
בעד ההצעה שהוועדה מחווה דעתה שלא לחדש את המשא-ומתן – 7 קולות
הוועדה מביעה דעתה לחידוש המשא ומתן לשילומים.

אני מעמיד להצבעה את הצגתו של חבר הכנסת בן-אליעזר להביא שאלה זו לכנסת. אני מציע להסתפק בהודעת הממשלה, כי כאשר תהיה הצעה סופית היא תובא לאישור במוסדות המוסמכים של הכנסת.

הצבעה

בעד הצעת חבר הכנסת בן-אליעזר – 2 קולות
בעד הצעת יושב-הראש – רוב
הוחלט שאין להביא בשלב זה את השאלה למליאת הכנסת.

אני עובר להצעות ביחס לביצוע החלטת הכנסת. חברי מפ"ם וחבר הכנסת בן-אליעזר מציעים להביע את צערה של הוועדה. חבר הכנסת זיסמן מציע לגנות את החלטת הממשלה. אני מציע להסתפק בהודעתי בקשר לפרוצדורה.

הצבעה

בעד הצעת חברי מפ"ם וחבר הכנסת בן-אליעזר – 4 קולות
בעד הצעת חבר הכנסת זיסמן – 6 קולות
נגד – 8 קולות
הצעות חברי מפ"ם, חבר הכנסת בן-אליעזר וחבר הכנסת זיסמן לא נתקבלו.
א. בן-אליעזר: האם זה לפרסום?

הי"ר מ. ארגוב: בתור יושב-ראש הוועדה אמסור קומוניקט לעיתונות.

מי יחתום על הסכם השילומים?

היו"ר השר מ. שרת: יש לי למסור בעניין השילומים, העניינים שם קרובים מאוד לגמר. היתה להם לפני יומיים ישיבה של שבע שעות והם פתרו בישיבה זו שתיים-שלוש שאלות שהיו עד אז פתוחות או שנויות במחלוקת. עכשיו הטיטה הגרמנית מוכנה, הטיטה האנגלית עוד אינה מוכנה, אבל ממשלת בון צריכה לעבור על הטיטה הגרמנית ולומר אם היא מקבלת אותה. אם היא מקבלת את הטיטה הגרמנית יגמרו את הטיטה האנגלית והם יבואו עם הטיטה האנגלית הנה, כדי שהממשלה תוכל לבדוק את הטיטה לפני שיחתמו עליה. כמו כן הבטחנו לוועדת החוץ והביטחון להביא לפני את העניין לפני שנגמור.

ישנה שאלה אם אישור הטיטה על-ידי הממשלה של מערב-גרמניה ילך מהר או לאט. יש אצל הגרמנים שתי דעות: דעה אחת היא להניח מייד את הטיטה לפני הממשלה ולאשר אותה, אבל הדעה השנייה אומרת שמוטב להעביר את הטיטה דרך כל המשרדים, באשר אחרת יתחילו המשרדים אחר-כך להקשות קושיות ולעשות קשיים, אולי [מוטב] ללכת עתה בדרך הארוכה שהיא קצרה, ואם ילכו בדרך זו הרי זה יקח עוד שבוע או שבועיים. זהו המצב.

עכשיו יש שתי שאלות המתעוררות: שאלה אחת היא לגופה של נקודה אחת בהסכם. יש לי מברק מהמשלחת בשאלת החרמת רכוש גרמני המגיע לארץ [כלומר לנמלים], וזאת לפי חוק נכסי הגרמנים הקיים אצלנו. המשלחת רוצה לקבל סמכות לתת להם הבטחה שתהיה מנוסחת בלשון כללית, אבל שמובנה יהיה שאנו מבטיחים שרכוש גרמני שיגיע לארץ מכאן ולהבא לא יוחרם וזאת בזמן שהם שולחים לנו שילומים.

השר ח. כהן:² לפי חוק נכסי הגרמנים יכול שר האוצר לתת שיחרור.

השר ד. יוסף: השאלה היא אם מוכרחים לתת שיחרור.

היו"ר השר מ. שרת: השאלה היא אם רוצים להגיע להסכם או לא. אני רק יכול לסמוך על המשלחת שלי – היא מבריקה לי שבזאת תלויה השגת ההסכם. אם רוצים לשלוח משלחת אחרת – זוהי שאלה אחרת.

1 ראש הממשלה ב"ג נעדר לרגל השתתפות בתמרון צה"ל. שר החוץ משה שרת ניהל את הישיבה. חיים כהן התמנה זה מקרוב לשר המשפטים לא כנציג מפלגה כלשהי.

השר ד. יוסף: יכולים לבקש לברר את הדבר.

השר פ. נפתלי: כל העניין אינו כל כך חשוב, אין אנו חושבים להחרים סחורה גרמנית אשר תגיע באונייה לחופי הארץ, העניין הוא רק פורמלי לדעתי.

השר פ. לבון: בכלל אי-אפשר להביא סחורה לישראל בלי רשיון יבוא. אחת מהשתיים – או המשרד הממשלתי הנוגע בדבר יתן רשיון יבוא ואז אי-אפשר יהיה להחרימה, או שהמשרד הנוגע בדבר לא יתן רשיון יבוא – אז חלים על סחורה זו אותם החוקים החלים על סחורה המובאת מאנגליה ובאוייה אנגלית בלי רשיון יבוא. יש פה עניין בעל ערך מוסרי, אחת מהשתיים, אם רוצה אתה לחתום על חוזה הנותן לך 700-800 מיליון דולר בשילומים, תיתן מכתב שלא תתנהג באופן שרירותי לחלוטין. זהו מינימום שאי-אפשר לשלול. אפשר אומנם לשלול את ההסכם כולו, אבל לא מינימום זה.

היו"ר השר מ. שרת: לא מדובר על כך שניתן התחייבות, שלא נחרים סחורה גרמנית שתגיע לארץ, גם אני הייתי מתנגד למתן מכתב כזה, אבל המדובר הוא שניתן מכתב שנתנהג באופן reasonable.

השר ד. יוסף: אך יהיה ברור, שהממשלה לא שינתה המדיניות שלה בנוגע ליבוא סחורה מגרמניה.

השר פ. נפתלי: אנו מקבלים עתה סחורה מגרמניה לא רק מהשילומים – סחורה זו אין אנו מקבלים עוד, אבל אנו מקבלים סחורה בכספי יהודים אחרים.

היו"ר השר מ. שרת: יש העברה מגרמניה כל הזמן. אני רוצה לומר לך, חבר יוסף, קרת חם לא ייתכן – או קרת קר או מים רותחים.

השר ד. יוסף: עניין אחר הוא בקשר עם השילומים, אבל בדרך כלל אין להתיר הרצועה.

השר פ. לבון: אין פה היתר מסחר עם גרמניה.

השר ד. יוסף: יהיה ברור שקיימת החלטת הממשלה בדבר איסור סחר עם גרמניה.

היו"ר השר מ. שרת: איש לא עורר שאלת יבוא מגרמניה, אלא רק אם להחרים או לא להחרים רכוש גרמני המגיע לחופי הארץ.

השר ת. כהן: החוק הוא פחות או יותר אוטומטי, וסעיף 6 אומר:
(א) כל נכס גרמני מוקנה בזה לאפוטרופוס מיום פרסום מינויו.
(ב) כל זכות שהיתה לגרמני בנכס עוברת מאליה לאפוטרופוס בשעת הקנייתו הנכס, ויד האפוטרופוס כיד בעל הנכס או מי שהיה בעל הנכס ערב הקנייתו לפי פקודת המסחר עם האויב, 1939, או לפי חוק נכסי נפקדים, תש"ב-1960, הכל לפי העניין.

אלא יש פה יוצא מן הכלל שאולי מציל משהו. בפירושים בסעיף 2 נאמר: "בחוק זה (א) גרמני פירושו (1) אדם אשר ביום ג' בשבט תרצ"ג (30 בינואר 1933) או לאחר מכן היה אזרח או נתין של גרמניה, אך אינו כולל אדם (1) הנמנה עם קבוצת בני אדם שחוקי גרמניה - כפי שהיו נוהגים ביום האמור או לאחר מכן - הופלה לרעה מטעמי גזע ושנרדף בגרמניה - ביום האמור או לאחר מכן - מטעמי גזע או שהיה צפוי לרדיפה מטעמי גזע אילו היה בגרמניה באותה שעה; (2) שהיה אזרח או נתין של גרמניה אך ורק משום שארץ או חבל ארץ סופחו לגרמניה לאחר יום כ"ח באדר א' תרצ"ח (1 במרס 1938)". תמיד יכול להיות ספק אם הגרמני - בעל הסחורה או השולח את הסחורה - נמנה עם קבוצה זו. אילולא ספק זה לא היה פתחון פה לשחרר את הסחורה. סעיף 16 אומר: "(א) השר רשאי לפי שיקול דעתו בלבד להפקיע כל זכות מזכויות האפוטרופוס או לבטל כל סמכות מסמכויותיו בנכס מוקנה (1) ששימש מקום קבוע לפולחן דתי בלבד; או (2) שבעליו היה (1) מוסד כנסייתי... (2) גרמני שלדעת השר היה נרדף בגרמניה..." זה מסבך ענייני הנכס הגרמני המגיע לחופי הארץ, כי הוא מוקנה באופן אוטומטי לאפוטרופוס.

השר פ. לבון: נניח שהגרמני טס להונולולו והוא עובר את שדה התעופה בלוד ויורד שם לזמן מה ובכיסו יש אלף דולר, האם אלף דולר אלה שייכים לאפוטרופוס?

השר ת. כהן: כן.

השר ד. יוסף: לפי החוק הקיים צריך האפוטרופוס לקחת ממנו כל זה.

השר ת. כהן: אנו רשאים לקחתו - הם קניינו של האפוטרופוס.

השר י. בורג: אנו רשאים לקחת? הם כבר מוקנים לאפוטרופוס. ביצוע הלקיחה הוא לחוד.

השר ת. כהן: הם שייכים לאפוטרופוס גם אם הוא אינו לוקח אותם.

השר פ. לבון: אם הגרמני ממשיך דרכו להונולולו, מה דינו של כסף זה?

השר ח. כהן: לפי חוקי ישראל הם ממשיכים להיות שייכים לישראל.

היו"ר השר מ. שרת: היריסטים של הגרמנים אינם באים בהצעה לתיקון יסודי של הדבר, הם אינם מבקשים תיקון החוק על-ידי הכנסת – הם מבינים שזה אי-אפשרי. הם אומרים שאינם דורשים זאת, אבל הם מבקשים הבטחה – במובן insurance, לא במובן promise, פה התרגום אינו די מדויק – שלמעשה אנו ננהג באופן reasonable.

השר פ. לבון: בדרך כלל זה יכול להיות חל רק על סחורת מעבר, אחרת דרוש רישיון יבוא של המשרד הנוגע בדבר.

השר ח. כהן: גם אם יש רישיון יבוא, חל על הרכוש הגרמני חוק זה המקנה אותו אוטומטית לאפוטרופוס. אין אני נגד זה שיותן הכתב, אבל הוא צריך להיות מנוסח באופן זהיר.

השר ל. אשכול: אולי אפשר יהיה להוסיף: כל זמן שהם מקיימים את ההסכם, ולא יוכלו להעביר כל סחורה, כגון נשק.

היו"ר השר מ. שרת: אם מעבירים בטרנזיט נשק, אנו מחרימים אותו גם אם הוא נשלח על-ידי אנגליה או על-ידי צרפת. יש שאלה שנייה שהיא פיקנטית יותר, השאלה היא בדבר מקום חתימת החוזה ועל החותמים. היה שלב שבו הודיעה לנו המשלחת כי אדנאואר רוצה בעצמו לחתום באשר הוא רואה בזאת דבר היסטורי הקשור בשמו וכאילו הוא אינו מקפיד מי יחתום מהצד שכנגד – לא איכפת לו שיחתום ראש המשלחת ולא איש השווה לו במעמד – אבל באשר הוא ראש הממשלה והוא זקן לא ירצה לנסוע, צריך יהיה לחתום בבון.

היתה בעיה אם המשלחת שלנו צריכה לנסוע לבון לחתום שם על ההסכם. התברר שידיעות אלו לא היו מדויקות וזהו המצב כפי שמוסרים עליו מפי אדנאואר עצמו: הוא מוכן לנסוע לכל מקום אשר יוסכם עליו; הוא אינו עומד על כך שזה יהיה על אדמת גרמניה, בבון; רצוי שזה יהיה כל כמה שאפשר קרוב יותר לגרמניה, אבל הוא עומד על כך שיחתום מהצד השני חבר הקבינט – הוא אינו עומד על כך שיחתום ראש הממשלה, אבל חבר הקבינט.

לפני ימים אחדים היה לי מברק מהמשלחת ומדר' נחום גולדמן המפצירים מאוד שהמשלה תסכים שאני אחתום. אני מייד שאלתי שאלה בקשר לזאת – זה קרה

במקרה בכוך כשנודע על מותו של [השר] פנקס, השר משה שפירא היה אז אצל ראש הממשלה ונמלכנו בדבר, וכתוצאה מהתייעצותנו זו שלחנו מברק למשלחת בשאלה מה יהיה אם נציע ששר האוצר יחתום – ויכינו אותו, לוי אשכול,³ שלא בפניך – וזאת כדי לשמור על האופי המעשי החומרי של העניין, לא לשוות לו אופי מדיני.

בינתיים היתה פגישה של דר' נחום גולדמן – דבר זה אינו לפרסום, כמו שכל העניין אינו לעת עתה לפרסום – עם אדנאואר לגופו של עניין ההסכם, כדי לדחות העניין קדימה. יש לי עכשיו דין-וחשבון על פגישה זו. בין השאר מוסר נחום מה שהיה ידוע לנו, כי כל הזמן היתה פעילות דיפלומטית נמרצת של הערבים, גם בביירות, בווינגטון, בלונדון ובפריס, וגם בכון באופן ישיר, וכל הזמן לא הצליחו בדבר. נחום גולדמן מודיע שהם הציעו לגרמנים הזמנות עצומות וסיכויים מושכים את הלב הן מבחינה מסחרית והן מבחינה מדינית, אבל ללא הועיל. הוסכם שהחתימה תהיה בלוקסמבורג ב־8 בספטמבר, הוא – הכוונה לאדנאואר – הביע תקוותו שאני אבוא באופן אישי. יש גם מברק מהמשלחת באותה רוח.

עוד לפני ששאלתי את דעת הממשלה בעניין זה, הביע ראש הממשלה דעתו לחיוב שאני אחתום, כי לדעתו חשיבות הדבר נובעת לא מחתימתי, אלא החשיבות נובעת מחתימתו של אדנאואר. לנו חשוב שאדנאואר יחתום על חוזה זה, באשר זה משווה לחוזה אופי מחייב יותר אם ראש הממשלה בכבודו ובעצמו חותם, לא איזו משלחת שקיבלה ייפוי-כוח מהממשלה, אלא ראש הממשלה בעצמו שחתימתו מחייבת את גרמניה בכללותה. היות וכל השאלה היא דרגת החיוב של החוזה, בייחוד נוכח תקופת החוזה, יש ערך מכריע שהוא בעצמו יחתום, ואם הוא יחתום זה מחייב הדדיות מסוימת. זוהי השאלה שאני מביא בפני הישיבה.

השר פ. לבון: אני רואה כל סיבה מדוע לא לקבל את ההצעה. העניין הוא רציני והגיע לשלב כזה שדקדוקי עניות אינם הולמים אותו יותר. אם אדנאואר בא לחוץ-לארץ כדי לחתום על חוזה זה, אני חושב שהוגן מצידנו-אנו כלפיו, שבמידה גדולה יש לרשום לזכותו גמר עניין השילומים, הרי יהיה זה רק הוגן אם בא-כח מתאים של ממשלת ישראל יחתום מצידנו, ועל כל פנים אני רואה כל נימוק מדוע להפוך זאת לנושא לדחיית העניין. אני רוצה רק להוסיף פה משפט אחד: עלינו לזכור שאדנאואר הוא גוי זקן. יש גבול לזכותנו להתמקח בדברים הדוחים את העניין לשבועות. אם מתמקחים על עניין חיוני מאוד – אין ברירה, אבל ההרגשה שלי היא שצריכים למחר לגמור העניין. היה גוי אחד שתמך בנו ברצינות – שומכר, הוא אינו עוד. בעניינים ממין זה יכולים שני אנשים לקבוע גורל כל העניין. אני מציע שלא נעכב הדבר למעלה מן ההכרח ונקבל ההצעה.

3 לאחר מות שר האוצר א' קפלן, התמנה לוי אשכול לתתיו.

השר הרב י.מ. לויין: אתם מכירים עמדותי בעניין זה. כמובן טוב יותר אילו יכול היה שר האוצר לחתום ולא שר החוץ, אבל גם זה וגם זה מדבר בשם מדינת ישראל. העיקר הוא מה שייאמר בשעת החתימה, אם לא יהיה בדברים רמז על סליחה.

השר י. בורג: בנוגע לרטיפיקציה של הגרמנים – יש צורך ברטיפיקציה על-ידי הפרלמנט הגרמני. מתי תהיה?

הי"ר השר מ. שרת: אחרי הפגרה, בסוף ספטמבר או בתחילת אוקטובר.

השר י. בורג: האם היא מובטחת?

הי"ר השר מ. שרת: היא מובטחת כפי עמדת המפלגות – הסוציאל-דמוקרטים נקטו בלחץ, מפלגתו [הנוצרית-דמוקרטית] של אדנאואר תתמוך בו.

השר י. בורג: האם חתימתו של שר החוץ אינה עלולה להטיל צל על מעמדו של שר החוץ בבלוק המזרחי?

הי"ר השר מ. שרת: להיפך. אנו מתעתדים אחרי גמר העניין לעבור להתקפה רצינית על גרמניה המזרחית, כמובן התקפה דיפלומטית. איני יודע אם נצליח, אבל נעשה מאמץ מרוכז כלפי בריה"מ וכלפי אחרים, ונאמר להם: אתם יודעים מה עשתה גרמניה המערבית, מה בנוגע לכם? הדיפלומטים הסובייטים בשיחות פרטיות אומרים: נותנים לכם – קחו.

השר ב.ש. שיטרייט: לאחר שהגיעו לשלב זה אין לעמוד על דקדוקי עניות, כמו שהוזכר השר פנחס לבון. אולי זה סמלי – אותו העם הגרמני שרצה להשמיד את עם ישראל – ראש הממשלה שלו חותם על פירעון החוב של הגול שגולו מעם ישראל וחבר ממשלת ישראל – במקרה זה שר החוץ – מסמל את קיום המדינה ותחייתה. אני סבור ששר החוץ צריך לחתום על החוזה.

הי"ר השר מ. שרת: אני מבין שהממשלה מסכימה ששר החוץ יחתום על חוזה השילומים עם גרמניה המערבית.

השר הרב י.מ. לויין: כאשר ביקשתי סקירה רצינית לדעת, אם לאחר דברי ראש הממשלה, שעוררו הד בכל עיתונות העולם,⁴ יש משהו למסור לנו.

היור' השר מ. שרת: אני מקווה שאוכל למסור על זאת בישיבה הבאה, כשיהיה ראש הממשלה.

השר פ. נפתלי: בנוגע להכנות שלנו בענייני פנים – צריכה להיות ועדה, אבל ראש הממשלה לא הקימה, כי לדעתו לא היה עד כה על מה להחליט.

היור' השר מ. שרת: אני רוצה להוסיף להערתו של שר החקלאות⁵ שהעניין הוא דחוף. אני חושש מאוד להחמצת השעה. ייתכן כאשר תבוא המשלחת [הישראלית ארצה] תהיה השעה לקבוע מסמרות גם בנוגע ליבוא. יבוא ודאי מר יעקב רובינסון, האיש שערך את החוזה. יש קושי בבואו של שנער, רציתי מאוד שהוא יבוא, הוא טיפל כל הזמן בצד המעשי, אולי דווקא זה יחייב את התעכבותו שם, עוד לא ברור אם יוכל לבוא.

מחליטים:

א. לאשר הצעת המשלחת בדבר רכוש מגרמניה לישראל, בהתאם למברק דלהלן:

אל: מ. שרת נשלח 22.8.1952

מאת: המשלחת, האג נתקבל 23.8.1952

לאחר הויכוח על הרכוש הגרמני בארץ שהוחרם לפי חוק נכסי גרמנים 1950, בקשו הגרמנים הבטחה שבעתיד לא יוחרם רכוש גרמני שיגיע ארצה. הם אמרו שאינם תובעים שינוי החק בכנסת, אולם רוצים לקבל מין הבטחה כללית ביחס לשמוש בהוראות החוק לפי סעיף 6 המתיחס לעניין זה. הם אמרו שבבון דרשו מהם להשיב הבטחה מינימלית בנדון. אנו מבקשים אישור למתן מכתב, בו נודיע שננהג בביצוע החוק באופן מתקבל על הדעת בלעז ריזונבל ובהתאם לעקרונות החוזה, רוחו והתוצאות הנובעות ממנו.

ב. שר החוץ יחתום על הסכם השילומים בשם ממשלת ישראל.

ג. להחיש ההכנות הפנימיות לביצוע השילומים.

4 נראה שמדובר בהכרזת ראש הממשלה ב"ג בראיון עם כתב "יונייטד פרס" ב-18.8.1952 על ירושלים שהיא בירת מדינת ישראל, אשר עוררה את תגובת הויתקן על הצורך בבינאום ירושלים ("הבוקר" 19.8.1952).

5 מ"ש מתייחס כאן לפ' לבון, אולם למעשה בזמן זה הוא היה שר בלי תיק, לאחר שצורף לממשלה אחרי מות שר האוצר א' קפלן. פ' לבון היה שר חקלאות בממשלה הקודמת.

ההסכם ייחתם ב-9 בספטמבר

השר מ. שרת: אם הכל ילך לפי התוכנית בעניין השילומים מגרמניה המערבית, אזי ביום ג', זאת אומרת מחרתיים תבוא הטיוטה לפני ישיבת הקבינט בבון. בין המשלחות נגמר הדבר. אדנאואר דחה את חופשתו, כי הוא רצה בעצמו לסיים את הדבר. הוא יביא את ההצעה לישיבת הקבינט ויגן עליה. שם יש מחלוקת חריפה מאוד בין אדנאואר ושר הכלכלה [לודוויג ארהרד] מצד אחד ובין שר הכספים [דר' פריץ שאפף] מהצד השני. שר הכספים שלהם עמד לצאת לוועידת הבנק הבינלאומי במקסיקו. הוא דחה את נסיעתו כדי להילחם, לערוך הקרב האחרון והמכריע ביום ג', אין לדעת איך יפול דבר. יכול להיות שברגע האחרון תיהפך הקערה על פיה.

השר מ. שפירא: מהם חילוקי הדעות ביניהם?

השר מ. שרת: לא בפרטים. הוא חושב שהעניין מופרז, שלא מגיעים שילומים לישראל. בכל אופן, אם צריך לשלם, הרי רק איזה תשלום סמלי. בהנחה שגם שלב זה יעבור בשלום, אז תאריך החתימה הוא 9 בספטמבר, יום ג' הבא. המשלחת תבוא מייד הנה על מנת להביא הדבר לפנינו ולפני ועדת חוץ וביטחון. אני רואה הכרח בישיבת הממשלה שלא מן המניין ביום ה', אחד או שניים מהמשלחת יבואו לפני [הישיבה ב]בון, אחד יישאר שם על המשמר עד לאחר ישיבת הממשלה בבון. דרושים לי שני ימים, יום לממשלה ויום לוועדה – מוטב שהממשלה תשב לפני ישיבת ועדת החוץ והביטחון. אני רוצה לכנס את ישיבת ועדת חוץ וביטחון ליום ו', ייתכן שביום א' יצטרכו [אנשי המשלחת] לצאת חזרה ואני מציע שישיבת הממשלה תהיה ביום ה'.

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: אולי אפשר לעשות ישיבת ממשלה כשיגיע הטקסט, זאת אומרת ביום ג'.

השר מ. שרת: אומנם שני אנשים צריכים להגיע הלילה או מחר בבוקר. אם יגיעו, יכולה הישיבה להתקיים ביום ג', אבקש בכל זאת את חברי הממשלה לשמור לעת עתה חופשי גם את יום ה'.

מחליטים: לקרוא לישיבת ממשלה מיוחדת ביום ג' או ה' השבוע, כשיגיעו חברי המשלחת מהאג.

לשאלת מיהות החותם על חוזה השילומים

סודי

אל: שר החוץ, אישי, מאת: שבתאי רוון 1.9.1952

אני מאוד מודאג מהרעיון כי דווקא אתה תיסע לאן שתיסע על מנת לחתום על הסכם השילומים. אני רואה בזה דבר שהוא למטה מכבודו של שר חוץ ישראלי, והעלול לימים לתת דופי במשה שרת האיש. גם אינני רואה כי העניין מחייב שדווקא אדנאואר יחתום בשם ממשלתו. הדבר לא יכול להשפיע על ביצוע ההסכם. לכן, מחובתי כלפיך לבקשך לשקול את כל העניין הזה שנית, שמא תגיע למסקנה כי לא ייגרם לעניין גופו כל נזק אם ראשי המשלחות יחתמו על ההסכם במקום שר החוץ הישראלי והקנצלר הגרמני. סלח לי מאוד על גילוי הלב.

בברכה,
שבתאי רוון

*

אל: היועץ המשפטי, מאת: שר החוץ 2.9.1952

הנני לענות על הספקות הרציניים שהבעת לגבי נכונות החלטת הממשלה כי שר החוץ יחתום בשם מדינת ישראל על חוזה השילומים עם גרמניה המערבית, אשר החותם עליו מהצד שכנגד יהיה ראש ממשלת בון. יכולתי לפטור אותך בקביעת העובדה, כי הדבר הוחלט ונמסר לידיעת הצד שכנגד, גם נתפרסם בעיתונות ללא כל הכחשה, ובמצב זה שום ממשלה המכבדת את

1 תכתובת זו, ששר החוץ הורה להפיצה לכל נציגויות ישראל בחו"ל, הופצה בעלון "ידיעות לנציגויות" (י"ב) מס' 548, 18.9.1952. העלון פותח כלהלן: "מובאות בזה במלואן: א) השגות היועץ המשפטי, מר שבתאי רוון, על החלטת הממשלה כי על חוזה השילומים עם גרמניה המערבית יחתום בשם מדינת ישראל שר החוץ; ב) תשובת שר החוץ ליועץ המשפטי" (התשובה הובאה בתלחמ"י 7, עמ' 479-480).

עצמה לא תחזור בה ולא תחזיר את העניין לדיון מחודש, כל שכן אם פירוש הדבר להחזיר את הצד שכנגד מהחלטתו-הוא ולהכריח אותו לדון מחדש בכל העניין.

לאמיתו של של דבר עלי לקבוע לפניך במסמרות את כל הנסיבות המחייבות האלו ולשלול לחלוטין את הנחתך – שאיני יכול אלא לציינה כמשונה ביותר – כאילו ייתכנו במצב זה הרהורי תשובה וכאילו שינוי הנוהל שנקבע בהסכמה הדדית הוא עכשיו בגדר "מדיניות מעשית".

אולם כבודם של השיקולים והנימוקים שהניעו אותך להשמיע את הערעור במקומו מונח ואין לסתור אותם מבחינה מוסרית או מדינית על-ידי קביעת העובדה בלבד, כי מהצד המעשי אחרת בערעורך לפחות עשרה ימים, אלא הם מחייבים תשובה לגופם.

אתה מבסס את התנגדותך קודם כל על נימוק מוסרי: למטה מכבודי, לדעתך, לחתום על הסכם עם גרמנים.

אני שולל את מוסריותו של נימוק זה בכל כוח השיכנוע שאני מסוגל לו. אחת משתיים: או שכל עניין השילומים הוא מוסרי, כי אז אם סיפוק התביעה מחייב משא-ומתן וכריתת חוזה, הרי שגם ניהול המשא-ומתן וגם החתימה על החוזה הם מוסריים; או שאין העניין מוסרי, כי אז אסור להשמיע את התביעה וממילא אסור לבוא במגע ולחתום. אם נכונה הנחתי היסודית – והיא ההנחה היחידה שעליה יכול להתבסס הטיפול בפרשה כולה – לאמור, כי התביעה מוסרית בתכלית וממילא מוסריות כל המסקנות והתוצאות המשתלשלות ממנה, כי אז לא רק לי מותר לחתום אלא ל[נשיא] חיים וייצמן בעצמו ובכבודו, ואין שאלות מיהות החותם ומעמדו בסולם השלטון אלא שאלה תכליתית גרידא.

מכל מקום, אני כופר לחלוטין בהגיוניות ההנחה המשתמעת מדברך, כי מותר לי הן לשלוח למשא-ומתן חברים נאמנים שכבודם יקר לי לא פחות מכבודו של מישוה בתוכנו, והן להשתמש מהחובה להתייצב בראשם כשהנסיבות המדיניות מחייבות זאת.

חרדתך לשמי נוגעת מאוד בלבי ויקרה לי מאוד – כשם שיקרות בעיני בכלל ערותך ורגישותך לאיכותה המוסרית של הופעת ישראל בשער בת רבים – אך עלי להרגיעך. אם יצא יצא אי-פעם משפט ההיסטוריה לשבט על כל פרשת השילומים, הרי כבר נתפגלתי בה במידה כזו שאי-השתתפותי בטקס החתימה לא ימתיק בשום פנים את דיני. לעומת זה, אם תצדיק עלי ההיסטוריה את הדין, הרי חתימתי לא זו בלבד שלא תקלקל את השורה, אלא תשתלב כחוליה בשלשלת ותשמש סיום הולם לפרשה אחידה ועקיבה.

אין לי אלא להסיק מעמדתך אחת משתיים: או כי אין לבך שלם עם העניין כולו, או כי אתה לוקה בגישתך אליו במידה של איסטינסות, שבעיני אינה ממלכתית כל

עיקר אלא יש בה שאור מובהק של רגשנות גלותית. אשר לנימוק המעשי לכאורה, שאתה דוגל בו, והוא כי אין חתימת אדנאואר יכולה להשפיע על ביצוע ההסכם, הרשני נא לחלוק גם עליו. איש מאיתנו אינו יכול לנחש כמה זמן עוד יעמוד אדנאואר בראש ממשלת בון. אפילו לא יאריך ימים מפאת גילו – בשלטון או בכלל בחיים – הרי גם אם יישאר על משמרתו רק עוד שנתיים-שלוש, עלולות שנים אלו לקבוע הרבה במהלך ביצוע ההסכם. וגם אם יסתלק, ולאחר שיסתלק, הרי אין להשוות את משקל חתימתו לגבי חבריו, מפלגתו והציבוריות הגרמנית כולה, כלפי פנים וכלפי חוץ כאחד, עם משקל חתימת פרופ' בָּהֶם או מישהו דומה לו.

אבל אין כאן רק שאלת חשיבותה של חתימת אדנאואר מפאת החיוב שהיא מחייבת את הצד שכנגד. יש כאן גם עניין של צדק כלפי אדנאואר עצמו. הוא רואה את ההתחייבות שמקבלת על עצמה גרמניה בחוזה השילומים כצעד היסטורי שאין לו תקדים בתולדותיהם של עמים בני תרבות, כשם שלא היה תקדים – לשלילה ולדיראון – לטבח היהודים ולכל מעשי התועבה של משטר היטלר. קשה לכפור בצידקת הטענה הזאת. אבל אם היא צודקת, הרי זוהי זכותו האישית של אדנאואר שגרמניה עושה עכשיו את הצעד הזה, ולכן מגיע לאדנאואר לקיים את זכותו זו בהיסטוריה על-ידי חתימתו האישית. היה זה מעשה בלתי-אבירי, צר עין ומחוסר חוש היסטורי מצידנו לשלול ממנו את הזכות הזאת – או לקלקל את השורה על-ידי הורדת השתתפותנו-אנו בטקס החתימה מאותה הרמה אשר הוא קבע לכך.

ייתכן כי תתפלא לשמוע מפי נימוקים כאלה של חובת כבוד והדדיות – ואפילו חובת אבירות לב – כלפי ראש ממשלה גרמני. ובכן, לדעתי רק כזאת יכולה להיות גישתה של מדינת ישראל העצמאית, אשר מבחינה היסטורית ומוסרית קמה על חורבות המשטר הנאצי וגאלה את כבוד העם היהודי שנתחלל בידו. החשש לנקוט מידה כזו ביחסינו עם גרמניה מחזירנו למעמד שהוא נחלת עבר – מעמד עם נטול סיפוקים ממלכתיים ופטור משיקולים ממלכתיים, אלא מתבודד בתוך ד' אמותיו, מתאבל על עברו, מתפלל על עתידו ופותר את בעיית יחסיו בהווה עם אומות אחרות על-ידי שיקוצן בלבד. אומה ממלכתית פניה לעתיד, ואילו יחסיה בהווה מטילים עליה עול מיצוות מעשיות אשר כבוד הוא לשאת בהן משום שגם אחרים נושאים בהן כלפיה.

לתפיסה חדשה זו של כבודנו עלינו לחנך את העם, וקודם כל את עצמנו.

משה שרת

ט י ר ט ה
טסינוגרמה

פ ר ט י - כ ל
ישיבה נח/שי"ב של המסעלה
י"ד אלול תשי"ב - 4.9.52

נוכחים השרים: יו"ר - מ. שרת
ל. אשכול
ד"ר י. בורג
פרופ' ב. דינבורג
ח. כהן
ד"ר ד. יוסף
פ. לבון
הרב י. מ. לוין
ג. טאירסון
פ. נפתלי
ב. ש. שיטריט
מ. שפירא

ד. בן-גוריון

בעדר השר :

זאב שרף - מזכיר
מר י. רובינסון, היועץ המשפטי למסלחת ישראל באו"ם
מר ג. אבנר, היועץ המדיני של המסלחת למז"מ על
השילומים
מר מ. קוטי, סגן המנהל הכללי במשרד החוץ
מר א. אבריאלי, המנהל הכללי במשרד האוצר.

הישיבה נפתחה בשעה 10:00

585. שילומים מנרמניה המערבית.

סדר היום:

הממשלה מעיינת בטיוטת הסכם השילומים

היורד השר מ. שרת: אני פותח את הישיבה. ראש הממשלה מצטער שבגלל סידורים שקבע מראש לא יכול גם לאור נחשיבות המיוחדת של ישיבה זו לדחותם. לפני שניגש לעניין עצמו, אני רוצה למסור על מהלך העניינים הנשקפים לימים הקרובים. אתחיל מרחוק: חל שינוי בלוח הזמנים של הצד שכנגד. לכתחילה עמדה להתקיים ישיבת הקבינט של גרמניה המערבית אתמול, יום ד', אשר צריכה היתה להיות הישיבה המכרעת לאישור הטיטה של ההסכם. ישיבה זו נדחתה והיא תתקיים רק ביום ב', ואף על פי שהיא תתקיים ביום ב', התחייב ראש ממשלת בון על סידור טקס החתימה ביום ג' בלוקסמבורג, זאת אומרת כי מנוי וגמור איתו להשיג אישור הטיטה בישיבה ביום ב'.

כידוע, מתנהל עוד מאבק חריף מאוד הן בתוך משרדי הממשלה הגרמנית והן בתוך הקבינט, בעיקר בין שר הכספים² לבין ראש הממשלה והשרים האחרים התומכים בו. דחייה זו של הישיבה מיום ד' ליום ב' באה על-פי דרישת שר הכספים. התנגשו עניין זה ועניין השתתפותו בוועידה של הבנק העולמי [במקסיקו]. הוא לא רצה לוותר על השתתפותו בוועידת הבנק הבינלאומי ובשום פנים לא רצה לוותר על השתתפותו בישיבה המכרעת, כדי שיוכל להביע התנגדותו ברגע האחרון. ראש הממשלה מוכרח היה להבטיח שהדבר לא יידון בלעדיו. יש אומרים שהוא עשה זאת לא רק מתוך הכרח, אלא דווקא לתת לו אפשרות להשמיץ התנגדותו, כדי שתתקבל החלטה בנוכחותו ושלא יוכל לטעון שהחלטה נתקבלה כי לא יכול היה להשמיץ נימוקי התנגדותו. יכול להיות שתהיינה ביום שני שתי ישיבות של הקבינט המערב-גרמני, כי לשר הכספים יש זכות וטו בעניינים כספיים, ובישיבה הראשונה של הקבינט יוכל להשתמש בזכות הווטו שלו, אבל הקבינט יכול מייד להתכנס לישיבה שנייה ולקבל החלטה סופית בניגוד לווטו של שר הכספים. ראש הממשלה מוכן להיוקק לנוהל זה. לפי זה יתקיים טקס החתימה בלוקסמבורג ביום ג' 9 בספטמבר, כנראה אחר הצהריים בשעה ארבע. עכשיו רוצה אני לומר מייד בנוגע לטקס החתימה: מצד

1 בנוסף לכל שרי הממשלה, למעט ראש הממשלה ד' בן-גוריון, נכחו: זאב שרף, מזכיר הממשלה; יעקב רובינסון, היועץ המשפטי לממשלה; ישראל באו"ם; גרשון אבנר, היועץ המדיני של הממשלה; למו"מ על השילומים; מיכאל קומי, סגן מנכ"ל במשרד החוץ; אהוד אבריאלי, מנכ"ל משרד האוצר.

2 פריץ שאפֶר (1888-1967). ראש ממשלת מדינת בווריה 1931-1933. אח"כ ישב חודשים מספר במחנה ריכוז. עו"ד במינכן 1933-1945. ראש ממשלה ראשון של בווריה אחרי מל"ע-2, מספטמבר 1949 שר אוצר בממשלת אדנאואר.

גרמניה יחתום הקנצלר אדנאואר. מצד הארגונים היהודיים – דר' נחום גולדמן, נשיא ועידת הארגונים היהודיים. מצד מדינת ישראל צריך אני לחתום.

יחד עם חתימת ההסכם – איני יודע איך לקרוא לזאת בעברית: הסכם, חוזה, אמנה – באנגלית זה נקרא agreement, ובגרמנית abkommen – ייחתמו שורה של מכתבים הנספחים להסכם ואשר ראיתם הטיוטות שלהם המצורפות לטיוטת ההסכם. על המכתבים תחתומנה המשלחות ולא נציגי הממשלות.

מלבד החתימה תהיה חליפת נאומים. אדנאואר ידבר בגרמנית. אני סבור כי אני צריך לדבר עברית. אני סבור, והודענו זאת למשלחת, כי נאומי של אדנאואר צריך להיות מתורגם לעברית – אחד האנשים שלנו יקרא את תרגום הנאום. הנאום שלי ייקרא גם בגרמנית. דר' גולדמן ידבר אנגלית, כנראה, אולי גם בגרמנית.

יש שאלה של תוכן הנאומים. נאומי של אדנאואר יכלולו בערך חזרה על ההצהרה המפורסמת שלו, שבה היתה הודיה באחריות של המדינה הגרמנית למה שעשו הנאצים, על החובה המוטלת על גרמניה המערבית לעשות מה שהיא יכולה לתיקון הנזק. הוא יאמר שלהתחייבות זאת יש ערך מוסרי וגרמניה משתלבת על-ידי מילוי התחייבות זו בבניין העולם החדש על יסודות הצדק והשלום. הוא יביע תקווה כי ההסכם יציג על בסיס מדש את יחסי העם הגרמני והעם היהודי על יסודות של כבוד הדדי. זוהי הנוסחה שהוא אומר להשתמש בה לפי הטיוטה הראשונה, אבל היא אינה מחייבת אותם. עוד נקבל את הנוסח הסופי.

בנאום שלי יש בדעתי לומר, כי חוזה זה הוא יחיד במינו בתולדות היחסים הבינלאומיים, כי מסע ההשמדה שערכה גרמניה הנאצית על העם היהודי גם הוא יחיד במינו, דבר ללא תקדים בהיסטוריה האנושית. פצע זה עודנו שותת דם בזיכרוננו של העם היהודי. קשה להניח שתינתן כפרה בעד החיים שנקפדו, העינויים שנגרמו לעם היהודי. אנו מצפים להיווכח שהרוח הרעה נעקרה משורש בלב העם הגרמני. ראש הממשלה חולק על פסוק אחד בדברי – על הדברים שאין כפרה למעשים שעשו. הוא חושב שזהו פסוק אכזרי מדי, וקשה לומר אותו באוזני האנשים המוכנים לחתום על הסכם זה. אם אני מזכיר הרצח – איני יכול לא להזכיר זאת – קשה לא לומר שלא תהיה כפרה. הפיסקה הראשונה כולה קטרוג על גרמניה הנאצית.

בפיסקה השנייה אציין המאמץ שעשתה ממשלת בון. אומנם זה יתקן רק במידת-מה את הנזק החומרי של עם ישראל. אבל גם לזאת אין תקדים: הם קיבלו זאת על עצמם בלי כפייה, אלא מתוך רצון טוב ומתוך שהם צייתו לאחריות המוסרית, ואומר כי יש בזאת לא רק תיקון העוול שנעשה, אלא הוזהרה לעתיד שכל מי שינסה לעשות דברים כאלה יבוא על עונשו, ויש בזאת תרומה למוסר הבינלאומי. אני אחר-כך אומר, כי הם עומדים עכשיו במבחן ההתחייבות, הם עומדים עכשיו במבחן הביצוע. תהיה בזאת עזרה לבניין מדינת ישראל, אשר קלטת כל פליטי החרב,

והיא עומדת לקלוט כל יהודי העומד להיות נרדף בכל מקום-שהוא בעולם ושלא יחזור מה שהיה. העולם התרשם מאוד מההתאוששות הכלכלית שלהם. על-ידי ביצוע ההתחייבות יש להם האפשרות להפגין התאוששות מוסרית שלהם.

אדנאואר ביקש שבהזדמנות זו תוכל להיות לו שיחה קצרה איתי, ואני חושב כי עלי להסכים לזאת. בשיחה אינני מתכוון לחרוג מהמסגרת של עניין השילומים. הוא כמובן יעורר שאלת היחסים בין גרמניה ובין ישראל, ואומר כי מוקדם לעורר שאלה זו – הכל יהיה תלוי בביצוע ההסכם ואולי יותר ברוח שתשלוט בגרמניה בשנים הבאות. כדי שלא יהיה שום ספק בפרטים, ברור כי תהיה לחיצת יד. זה צריך להיות ברור. דעתנו שלא צריכים להיות עיתונאים נוכחים בשעת טקס החתימה, אבל לאחר טקס החתימה תהיה לנו מסיבת עיתונאים, בה נמסור הנאומים ונוסח הנושא. כמעט ברור, כי אי-אפשר יהיה להימנע מצילומים – עוד לא קרה מקרה בהיסטוריה המודרנית שמישהו הצליח להתחמק מזה.

עכשיו אני חוזר לתוכן ההסכם. הסכם זה הוא הטיוטה ששתי המשלחות הסכימו עליה. הוא הושם לפני משרדי הממשלה הגרמניים הנוגעים בדבר והמשרדים החלו להציע תיקונים. המשלחת שלנו עומדת בקשר קרוב מאוד עם תהליך זה והיא מודיעה לנו, כי יש 10-12 תיקונים, לא עיקריים, ואנו עדיין עומדים לקבל תיקונים אלה. אני בטוח כי נקבל אותם אולי עוד הבוקר. על כל פנים, נקבל אותם עד היום הראשון (השר ד. יוסף: מכאן יש ללמוד, כי גם לנו מותר להכניס תיקונים קלים) – נשמע עוד מהאנשים שטיפלו בדבר מה כדאי לתקן ומה לא כדאי לתקן לרגל הדברים שנאמרו במשא-ומתן. אתה יודע הכלל התלמודי, שכל מה שתלמיד ותיק עומד לחדש – נשמע כבר,³ נשמע התיקונים וחברי המשלחת יוכלו לומר לנו אם דובר כבר על זאת או לא. אני אומר דברי לגבי הנוהל בשיבה זו, למה חותרים אנו. יש שני שיקולים המביאים אותנו למסקנה, ששיבה זו לא צריכה להסתיים בהחלטה סופית, ואלה השיקולים: אל"ף, ממשלת בון טרם החליטה; ביי"ת, יש הודעה בכנסת של ועדת החוץ והביטחון, שבה היא הביעה את הנחתה כי לפני שהממשלה תקבל החלטה סופית, תהיה לוועדה הזדמנות לדון על העניין. ישיבת ועדת החוץ והביטחון תתקיים רק מחר. הקדמנו ישיבת הממשלה כדי לחסוך זמן, כדי לקדם הבירור שלנו לפני בירור ועדת החוץ והביטחון; גימ"ל, אותם 12 התיקונים שמשרדי הממשלה הגרמניים מציעים אינם עוד בדינו.

לכן רוצה אני להציע, שנשמע דין-וחשבון על פרשת המשא-ומתן, סיכום והסברה לטיוטה המונחת לפנינו, אשר בעיקרי הדברים שבה לא יחולו שינויים, ונשמע דעת החברים על דברים אלה בלי להגיע למסקנה סופית. תהיה לנו שהות עוד ביום ראשון להמשיך ולגמור את הדיון. ברור, כי אם אין אנו רוצים לשבש את לוח

3 "כל מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה מסיני" (ירושלמי פאה ב, ו).

הומנים, הדיון בממשלה ביום ראשון צריך להיות האחרון, ובמידה שעוד לא נדע אז מה קרה ביום ב' בבון, ההנחה שאנו פועלים לפיה היא שלא יחולו שינויים נוספים. או נצטרך, לפי דעתי, לעיין במתן סמכות לי לחתום על ההסכם. ברור, שאם אני ברגע האחרון אתקל בשינוי יסודי – כל העניין בכלל חוזר לתוהו ובוהו, אבל מתוך הנחה שלא יחולו שינויים, ההחלטה יכולה להיות ביום א', שמאשרים הנוסח בהנחה שלא יחולו שינויים, זאת אומרת שאם יחולו שינויים – העניין חוזר לקדמותו (השר י. בורג: האם אתה חושב לצאת מכאן לפני שידועו תוצאות הישיבה [בבון] ביום ב'?) – אם לא רוצים לשבש את לוח הומנים, מוכרח אני לצאת את הארץ ביום א' בערב או ביום ב' בבוקר. אני מבין הקושי שבדבר, אבל נדמה לי כי אין ברירה לאחר שהמועדים נקבעו באופן זה.

עכשיו אני עובר לעניין עצמו. פה, בפעם הראשונה, עניין השילומים שהיה עד עכשיו שבשילנו תביעה מדינית, נושא ללחץ ונושא למשא-ומתן, מונח לפנינו בדמות של מסמך מנוסח בשפה ברורה ולובש עור ובשר. זה מסמן את השלב שהגענו אליו. זה גם נותן ביטוי למאמץ שהושקע בדבר. ואני רואה לעצמי חובה לומר בשלב זה, ובנוכחות של שני חברים שעסקו במלאכה, שאין לי מילים להביע הערכתי למאמץ העצום שהושקע בפרשה זו – של עבודה, של הבנה, של כישרון ושל התמצאות בכל סיבכי הבעיה הזאת מצידה המדיני, מצידה הכלכלי, מצידה הכספי ומצידה המשפטי. שני החברים, שאותם מינינו כראשי המשלחת, בעצם כנציגי מדינת ישראל במשא-ומתן זה, לא יכלו לבוא למסירת הדין-והחשבון וגם להשתתפות בישיבת ועדת החוץ והביטחון. הדיחויים שחלו בצד שכנגד הכריחו, כאמור, לעמוד שם שעה שעה, רגע רגע, על המשמר עד הרגע האחרון ממש. אבל נמצאים איתנו שני חברים שמילאו תפקיד אחראי, ואפילו מכריע, במהלך המשא-ומתן ובייחוד בניסוח הטיוטה: דר' יעקב רובינסון, שהעברנו אותו לשם כך מניו-יורק להאג, כיועץ המשפטי הראשי וכמנסח החוזה – הוא בקי בכל חדרי החדרים לא רק של מסמך זה, אלא בכל שלבי ההשתלשלויות של השקלא וטריא, הדיונים והנימוקים למיניהם. עלינו להבין כי יש כאן לפנינו ניסוח במסמך זה של העריכה ה-15, ה-20 או ה-25 של אותם הסעיפים, והם תוצאה מדיונים ממושכים ומעמיקים ביותר, מכל מיני ניסיונות של פשרה ומתוך שמירה על עיקר הדברים.

מר גרשון אבנר מילא תפקיד של יועץ מדיני של המשלחת. גם הוא בקי בכל פרטי העניין וגם בכל פרטי המשא-ומתן שהיה וגם ברקע המדיני-פרלמנטרי והציבורי הכללי, שהקיף את עניין השילומים, וכיום מקיף את עניין השילומים בגרמניה וגם בחזיתות בינלאומיות אחרות, אשר בהן גייסנו לחץ לעזרתנו כלפי ממשלת בון.

את המסמך עצמו אתם ראיתם. אף על פי כן, אטול רשות לעצמי בקיצור נמרץ

לסכם אותו. בראש וראשונה יש כאן לפנינו התחייבות מוחלטת של ממשלת גרמניה המערבית על תשלום סכום מסויים למדינת ישראל, שהוא 3 מיליארד מרקם גרמניים, לפי השער של היום כ-715 מיליון דולר. מלבד זאת מתחייבת ממשלת בון לשלם סכום נוסף של 450 מיליון מרקם גרמניים לוועידת הארגונים היהודיים, אבל בתהליך הפירעון שני הסכומים מתמזגים יחד, באשר גרמניה לא תשלם שום דבר לוועידת הארגונים היהודיים באופן ישיר – היא תשלם הכל למדינת ישראל ומדינת ישראל מקבלת על עצמה את ההתחייבות להעביר לארגונים היהודיים מזה מה שמגיע להם.

יש כאן – נוסף לחוזה שבינינו ובין ממשלת בון – יש או יהיה הסכם בינינו ובין ועידת הארגונים היהודיים. ההסכם ידוע לממשלת בון – עובדת קיומו, לא כל הפרטים ידועים לממשלת בון. הרי ממשלת בון אחראית כלפי מדינת ישראל לסכומים שהיא חייבת לעם היהודי. זה מחזק את הדבר, באשר לא הרי יחסים בין מדינה למדינה כיחסים בין מדינה לוועידת ארגונים חופשיים.

יש עוד סעיף הנוגע לעניין זה, בייחוד כלפי הבוררות, שבה יש זיקה לוועדה עליונה, זיקה לוועדת בוררים.

על כל פנים, במידה שמדובר על תשלומים למדינת ישראל, אנו נוקטים – המסמך נוקט – סכום כולל, גלובלי, של 3,450 מיליון מרקם גרמניים, שגרמניה התחייבה לשלם, שגרמניה תשלם את הכסף למדינת ישראל פשוטו כמשמעו, זאת אומרת, היא משלמת במזומנים, בכסף, לא במצרכים ובסחורות. היא משלמת בעין ולא בתמורה. ממשלת גרמניה תכניס הכסף בבנק בגרמניה לזכות מדינת ישראל, לזכות הגוף שפעל בקשר לשילומים בשם מדינת ישראל ובזאת היא בעצם פורעת את ההתחייבות שלה לגבי תשלום השילומים.

מוטלת עליה עוד התחייבות והיא לקיים סידורים ידועים, שיאפשרו לנו בכסף זה לקנות סחורה מיצרנים גרמניים ולהעביר אותה לישראל.

להלכה, אני מניח כי זה נכון מה שאומר – אם לא, אני מבקשך, דר' רובינסון, לתקן אותי – אם היצרנים הגרמנים יכריזו חרם על מדינת ישראל ויסרבו למכור לה, תיווצר בעיה רצינית, יהיה לנו כסף לזכותנו בגרמניה ולא נוכל לעשות בו ולא כלום. לפי המצב כיום אין להעלות על הדעת מצב כזה, אבל הדברים עלולים להשתנות.

הממשלה הגרמנית מתחייבת לנהוג במימכר הסחורות של היצרנים הגרמנים למדינת ישראל לפי החוקים והסדרים החלים על היצוא לארצות זרות. מה פירוש הדבר? אם יש כיום יצוא לארצות זרות, יש בזאת הנחה מסויימת ממיסים: 7.5% מהמחיר מהווים הנחה זו, הנחה זו ניתנת נוכח העובדה שהיצואנים מרוויחים בשביל גרמניה מטבע חוץ. שהוא משתלם בעד הסחורות, ולכן כדאי לממשלת גרמניה לשחרר את היצואנים ממיסים מסויימים. לגבי דינו יהיה חל אותו פטור מהמס מבלי

שהיצוא הזה יכניס לקופת המדינה הגרמנית מטבע חוץ. אף על פי שיצוא זה ישתלם במרקים – באותם המרקים שהמדינה הגרמנית נותנת לנו – יהנו היצואנים מאותו פטור, לכן ההנחה היא שכדאי יהיה להם למכור לנו כשם שכדאי להם למכור לכל ארץ אחרת. היות והייצור בגרמניה הוא כל הזמן במעלה, היבוא כל הזמן במורד, אין להינתן כי ייווצר מצב שיצרנים גרמניים יסרבו למכור לנו.

על-ידי חתימת שתי הממשלות אין חוזה זה עדיין נכנס לתוקפו, על כל פנים, אינו נכנס לתוקפו המלא לפי חוקי גרמניה, אלא הדבר מחייב אישור של הפרלמנט הגרמני. דר' רובינסון ודאי יסביר האופי התחיקתי המיוחד של חוזה זה בשביל גרמניה. הדבר מחייב רטיפיקציה של הפרלמנט הגרמני, אבל לא ברור אם לפי החוק שלנו החוזה מחייב אישור הכנסת. אני חושב שזה צריך למנוע בעד הממשלה, כצעד מדיני וכצעד ציבורי, להביא הדבר לידיעת הכנסת לאחר שתחליט ותחתום, במקביל לממשלת בון.

החוזה ייכנס – מצד גרמניה – לתוקפו רק בסתיו. הפרלמנט הגרמני מתכנס מחדש לאחר חופשת הקיץ בסוף ספטמבר. יש לחכות לאישור החוזה מראשית אוקטובר ואילך.

התשלום הראשון נקבע בסך 200 מיליון מרקים לסוף מרס 1953. למען קלות החשבון והעברת המרק לדולר יכולים לחלק המספר לארבע, זאת אומרת כ-50 מיליון דולר. סכום זה צריכים אנו לקבל תוך 9 חודשים מזמן כניסת החוזה הזה לתוקפו, ולא יאוחר מסוף מרס 1953, וזה ייחשב כתשלום השנה הראשונה – השנה הראשונה מצטמקת פה לשישה או לפחות חודשים, כי זה תלוי באיזה תאריך יהיה האישור הסופי של החוזה. השנה השנייה היא שנה מלאה ממרס 1953 עד מרס 1954 – גם בשנה השנייה יהיה התשלום 200 מיליון מרק, וזאת אומרת, שבמשך שנה וחצי בערך צריכים אנו לקבל כ-100 מיליון דולר. אחר-כך באות תשע שנים של תשלומים שווים של 310 מיליון מרק לשנה, אבל יש לגרמניה זכות בינואר 1954 להודיע כי תשלומים אלה עוברים גבול יכולתה והיא דורשת להפחיתם ולהעמידם על 250 מיליון מרק לשנה.

לא ברור לי אם על דרישה זו חלים דיני הבוררות שבחוזה, או גרמניה רשאית לדרוש זאת בלי להיזקק לבוררות. על כל פנים, היא אינה יכולה להוריד התשלומים לסכום למטה מ-250 מיליון מרק. אם גרמניה מורידה את סכום התשלום בהתאם לזה, מתארכת תקופת השנים והיא תצטרך לשלם את כל התשלומים במשך 14 שנה. אם התשלומים יישארו ללא שינוי, תצטרך גרמניה לשלם בשנה האחרונה, זאת אומרת בשנה ה-12, 260 מיליון מרק.

כבר אמרתי שיכולות לחול הקטנות בסכום. יכולות לחול גם הגדלות ואז התקופה מתקצרת. גרמניה מנהלת משא-ומתן על מילווה. משא-ומתן זה צריך

להסתיים בחודשים הקרובים. אם מילווה זה יושג, הוא כולו יוקדש לתשלום השילומים במזומנים וזה על חשבון שתי השנים האחרונות. המדובר הוא על מילווה מיוחדת לשילומים. מלבד זאת, גרמניה מתחייבת, שאם במשך הזמן תשיג איזה מילווה שהוא, שאינו מיועד באופן מפורש לאיזו מטרה מסויימת, היא חייבת חלק הגון מזה להקדיש לתשלום השילומים.

מלבד זאת יש עוד אפשרויות, שיהיה כדאי לה להגדיל סכומי התשלומים ולקצר תקופתם, או שנבוא להסכם בתשלומים במטבע אחר, לאורדווקא מרקים. בעצם, יש כבר הסכם על טרנסקציה כזאת: עכשיו יש לגרמניה יתרת סטרלינג, שהיא מוכנה להעמיד לרשותנו בתקופה הקרובה ביותר כדי לאפשר לנו תשלום חשבון הדלק. המדובר הוא על סכום של 75 מיליון מרק בשנה הראשונה. נקבעו פה הוראות לאופן הביצוע, הן מפאת הסחורות שאנו קונים בגרמניה והן על-מנת לאפשר ייצואן, וצריך יהיה להיות מנגנון הביצוע. מצורפות רשימות סחורות המחייבות לשתי השנים הראשונות – מחייבות גם אותנו וגם אותם, אבל אשר לתקופות הבאות זה תלוי בהסכם, ויש להניח שההסכם יהיה באותה מסגרת, אבל תמיד זוהי שאלה של הסכם מחדש.

אשר למנגנון הביצוע – חווה זה מחייב הקמת שורת מוסדות. ישנה התחייבות מצד ממשלת גרמניה להכיר רק בסוכנות אחת – סוכנות ממלכתית של ישראל – כזכאית היחידה לקבל את התשלומים האלה ולטפל ברכישת הסחורות. לשם זה צריכה לפעול משלחת על אדמת גרמניה, אשר תיקרא בשם "משלחת ישראל", או בשם אחר, ויהיו לה בערך כל הזכויות והפריווילגיות כמו שיש לנציגות של מדינה זרה, אבל חלות עליה גם ההגבלות החלות על נציגויות של מדינות זרות. האישיות של ראש המשלחת צריכה להיות אישיות המקובלת על דעת ממשלת גרמניה. אם מתברר לממשלת גרמניה, שהאיש עוסק בזמן היותו בגרמניה בראש משלחת ישראל, בעסקים פרטיים, תוכל להביע התנגדות לאישיות זאת ולדרוש החלפתה. תוקם ועדה משותפת של שני הצדדים לבירור כל השאלות אשר תתעוררנה במהלך ביצוע ההסכם, אשר בה ההחלטות יכולות להתקבל רק בהסכם הדדי. יוקם מוסד מוסכם לבוררות: בורר קבוע מצד ישראל, בורר קבוע מצד גרמניה, ומכריע אשר ייקבע על-ידי שני הצדדים והוא לתקופה של חמש שנים (השר ל. אשכול: מדוע לחמש שנים?) – אחרי חמש שנים יחדשו ההסכם וההרכב.

אחת השאלות הקשות אשר על מדוכתה ישבו הרבה, היתה שאלת יציבות המטבע. מסרתי באחת הישיבות, שהגרמנים בשום פנים ואופן לא הסכימו שידובר במפורש בשאלה זו, באשר זה יערער האמון במרק הגרמני, שהיום נהנה מיציבות למופת. אחרי הדולר האמריקני והפרנק השווייצרי זה המטבע היציב ביותר בעולם כולו. כתוצאה מדין-ודברים רב הוכנס סעיף אשר נותן לנו את הזכות לפתוח את השאלה אם יתברר כי הערך הממשי של ההתחייבות – זאת אומרת, ערך ההתחייבות במצרכים

ובשירותים, הופחת במידה ניכרת כתוצאה מזעזועים שחלו בשער המרק, או יהיה משא־ומתן על התאמת שיעורי התשלומים לאותו מצב שהיה בזמן כריתת החווה. אני חושב שאני יכול להסתפק בסיכום קצר זה, שגם לא היה כל כך קצר, בסופו של דבר, ואני רוצה לשאול את דר' רובינסון אם הוא רוצה בשלב זה למלא אחרי.

דר' י. רובינסון: אולי מילים אחדות על הנקודות ששר החוץ עורר כאן, והוא במובן ידוע לא גמר מסקנותיו. ראשית כל, מה בדבר "חרם אנטי־יהודי"? דבר כזה ייתכן לא בגרמניה של היום, אבל באיזו גרמניה של מחר או מחרתיים. האם יש אמצעים להילחם נגד חרם כזה? אנו דיברנו על זאת גלויות עם המשלחת הגרמנית ואמרנו להם את דעתנו. הם כמובן השתדלו להרגיע אותנו. הם טענו שהתעשיינים הגרמניים הם מטריאליסטים במלוא מובן המילה – הם ידאגו לכיסם. כל עוד לא תהיה מהפכה חדשה בגרמניה לא ייתכן שיהיה חרם אנטי־יהודי.

היתה לנו בעניין זה שיחה גם עם ראש המשלחת הגרמנית פרופסור בקהם, אחד המומחים הגרמנים למשפט הקרטלים. הוא היפנה תשומת לבנו לחקיקה הגרמנית כמו שהיא היום, וכל עוד היא תישאר בתוקפה יש לממשלה הגרמנית וגם לנו נשק חזק להילחם בחרם אנטי־יהודי. בסופו של דבר, זה עניין של התפתחות בגרמניה באיזה סקטור צר. אם בתקופה של חמש או עשר שנים יבוא משטר ניא־נאצי וישלטל שוב רעיון גיוצי אנטי־יהודי, אנטי־ישראלי, אין לדעת מה יהיה אז. איני יודע מה עוד אפשר היה לעשות כדי להקדים את הרפואה למכה. זוהי מכה כזאת שאין לה כנראה רפואה. התפתחות כזאת תלויה לא בגרמניה לבדה אלא בהתפתחות היחסים בעולם כולו.

שאלה שנייה שעורר השר, אבל לא גמר בה, זה עניין האישור. במילה אחרת – רטיפיקציה. בשביל גרמניה זה דבר חשוב, אבל לא במשפט השורר אצלנו, שהחוזים הבינלאומיים צריכים להתאים לחקיקה המקומית, ויש צורך לתקן החקיקה המקומית כאשר אנו חותמים על חוזים בינלאומיים שהם בניגוד או באי־הסכמה לחקיקה המקומית. לפי סעיף 26 של החוקה הגרמנית, נעשה כל חוזה בינלאומי "אי־פסו פֶקטו" [מכות עצמו] חלקה של החקיקה הגרמנית, ובהיררכיה של החוק הוא תופס מקום ראשון. לא יהיה צורך בגרמניה לחוקק חוק בדבר התקציב אשר יכיל את הסכומים הדרושים לשילומים, אלא חוזה זה, לאחר אישורו בפרלמנט הגרמני, יחייב את שר האוצר להכניס לתקציב השנתי כל סכום הדרוש לקיום חוזה זה. כן ההכרה בכל אותם המוסדות המוקמים על־ידי החוזה נעשית באופן אוטומטי. זה מקל מאוד על הפעלת החוזה. יש עוד בעייה אחת, שעורר כבוד השר בעניין האישור: מאימתי ייכנס החוזה לתוקפו? אומנם החוזה ייכנס לתוקפו לאחר שיתקיים חילוף האישורים באחד המקומות שעדיין לא קבענו סופית – או בני־יורק באומות המאוחדות או בהאג במשרד החוץ. יש שני דברים הנכנסים לתוקפם תיכף ומייד: אל"ף, עניין הנפט – על־ידי קומבינציה

אפשרית מסויימת אפשר יהיה להגשים תיכף ומייד התשלום של 75 מיליון מרק בסטרלינג באנגליה בעד נפט; ב"ת, המשלחת שלנו תוכל להתחיל לפעול בפעולה מסודרת רק אחר החלפת כתבי האישור, אבל אנו קיבלנו את הרשות לשגר אותה בכל עת ובכל שעה, אולי כבר ביום ד', אם נחפוץ בזאת. הכוונה היתה שהמשלחת תוכל לעשות כל צעדי ההכנה הדרושים לקראת הבאות, ועלינו לעשות הכנות לקראת הבאות, כי תהיה לנו תקופה קצרה מאוד של השנה הראשונה, וייתכן שבתקופה קצרה של חודשיים או שלושה נצטרך לעשות קניות בסך 125 מיליון מרק.

העניין העיקרי שעבורו שיגרנו השר להאג הוא כדי למצוא נוסח חוק לחוזה על-פי הכלל "כבדהו וכבלהו" – אני יודע שאני מסרס הנוסח המקובל – אנו חושדים בגרמנים וצריכים לכבול אותם. אנו צריכים לצאת מההנחה שהם ירצו לנצל כל סדק אפשרי ובלתי-אפשרי בחוזה, כי בכל אדם, וגם בגרמנים, שולט יצר הרע, והיינו צריכים לקבוע סעיפים כובלים שיצר רע זה לא ישתלט. העניין העיקרי בכך הוא הבוררות הפנימית. דווקא הניסיון הגרמני מחזק אותנו בהנחה זו. אני מתכוון לאותה בוררות שהיתה קיימת בין פולניה וגרמניה במשך 15 שנה לפי החוזה של שלזיה העליונה, שאפילו בתקופת היטלר היה בתוקפו במשך 4 שנים ולא היה אף מקרה שגרמניה לא תציית לבוררות. אנו יודעים שהצלנו את יהודי שלזיה העליונה רק הודות לקיום חוזה זה.⁴

אם קראתם בעיון את הסעיפים על דבר הבוררות, ודאי שמתם לב שזהו אחד הסעיפים הכי גדולים. הגרמנים ייחסו גם הם חשיבות מרובה לסעיף זה. הם שיגרו למשא-ומתן את מנהל המחלקה המשפטית של משרד החוץ. ישבנו איתו במשך יומיים ועברנו על כל השאלות המשפטיות, בעיקר על שאלות הבוררות. אנו חושבים שעל-ידי סעיף זה של הבוררות אנו הקדמנו רפואה למכה, הקדמנו את הרפואות למכות אשר ייתכנו מתוך הניסיון של מאות השנים של בוררות בינלאומית. רק לפני שבע שנים נכשלו ארבע המעצמות אשר הכניסו לתוך חוזה השלום בפריס כלל הבוררות, אבל שכחו לומר מה יהיה אם אחד הצדדים לא ימנה בורר קבוע. הדבר הגיע לבית הדין הבינלאומי והמעצמות הפסידו. גם אם תהיה גרמניה ניא-נאצית לא תוכל להימלט מקיום הסעיף על הבוררות, על הרכב הבוררות.

אומנם אפשר לשאול שאלה אחת ולשאלה זו אין תשובה: כיצד אפשר להבטיח שגרמניה בכלל תקיים פסק דין של בוררות? לשאלה תיאורטית זו אין תשובה. זהו הצד החלש של כל בית דין בינלאומי, לרבות בית הדין הבינלאומי שהוקם במגילה של האומות המאוחדות, שאין אמצעי כפייה להוציא לפועל פסק דין בין אומות. כמובן, אין מדינה מחליטה בלבה בקלות דעת לא לציית לפסק דין בינלאומי. מעט הוא מספר המקרים של אי-ציות.

4 בעקבות משאל עם שנערך במרס 1921, הועברה שלזיה העלית מגרמניה לפולין. בחוזה שנחתם בין שתי המדינות הובטחו זכויות המיעוט הגרמני ומעמד היהודים שם.

דבר שני שדאגנו לו עד מאוד הוא להבטיח טבע ההתחייבות הגרמנית. השר אמר בצדק, שיש כאן שתי התחייבויות: יש כאן התחייבות להפקיד בבנק את הסכום שגרמניה התחייבה לשלם – במיליון התחייבות זו עוד לא פטורה גרמניה מהתחייבויותיה. מתוך חישוב זה הכנסנו בין הסעיפים 1 ו-3 את סעיף 2, שבו ניתחנו והגדרנו את התחייבויותיה של גרמניה, שזוהי התחייבות לאפשר לנו קניית סחורות ומסירת שירותים. כחוט השני עובר רעיון זה של קשר בין המרקים ובין הסחורות בכל החווה. לכל הפחות עשרה סעיפים מדגישים ושומרים על קשר זה בין המרק ובין הסחורות.

כשבאו הגרמנים לשאול: מה יהיה אם ביום יפה אחד יהיה להם בתקציב עודף של 500 מיליון מרק, כאשר הם יהיו עוד חייבים לנו שילומים – האם יוכלו להעביר כסף זה לחשבוננו, כי לדעתם אנחנו מחוייבים לקבל כל תשלום שהם משלמים? אמרנו להם, שלדעתנו אין אנו חייבים לקבל, כי הכוונה שלנו אינה ליהפך למיליונרים או למיליארדרים במרקים גרמניים. אם בעד הסכום שהם ירצו לשלם לנו נוכל לקנות אותן הסחורות שאודותן יש לנו הסכם – נקבל. אחרת אין אנו רוצים לקבל לא מרקים ולא סחורה שאינה בהסכם – אין אנו רוצים אצלנו "דמפינג" של סחורה גרמנית, ואין אנו מעוניינים ב[מילה לא ברורה] המצויינים אומנם, שהגרמנים היו נותנים בצורת רפרציות לכמה מדינות.

הדבר הבא של כבלים הוא במקום שיש לו קצת סיכויים, וזוהי תוצאה של עבודה חמורה של ניסוח. כל הזמן היתה היוזמה בידינו, אבל לפתע פתאום התחילו הגרמנים להמטיר עלינו תיקונים, והיינו צריכים להתאים את הניסוח שלנו בשתי לשונות. הגרמנים הביאו את הצעותיהם בשפה הגרמנית והיינו צריכים לעיתים להקריב את טהרת הלשון האנגלית על מזבח הפרשה, שהיתה חשובה יותר מאשר טהרת הלשון. על כל פנים, אין לנו לחשוש שלא נעשה הניסוח המתאים. העריכה הסופית נעשתה על-ידי עורך דין של בית הדין הבינלאומי, שהוא נחשב למומחה עולמי.

הדבר הרביעי שעשינו מצד אחד להגביל את השלטון של הקלוזולה הריסקסטנטית [סעיף סיכון]. בשתיקה כמעט מוכר שקלוזולה זו קיימת, אם כי בכל ספרי הלימוד תמצאו שהיא אינה קיימת. בכל אופן, באיזה אופן־שהוא היו צריכים לקבוע יציבות הגבייה. בלי להיכנס לפרטים ולהיסטוריה – אולי רק אז אפשר להבין את הנוסח הקיים בסעיף 4 – הגבלנו זכויותיה של גרמניה רק במקרים של שינויים ממושכים ועמוקים בתוך המשק הגרמני, וגם אז זה לא נעשה באופן חד-צדדי. גם אז יש אפשרות של קביעה על-ידי בית הדין לבוררות. מתוך נקודת הראות שלנו אנו מבטיחים בסעיף זה יציבות. הדרישה שלנו שהיא אינה במרקים, אלא המרקים משמשים רק מודד למה שאפשר לקנות תמורתם. אנו מעוניינים רק בתמורה, בסחורות. האידילא היה אילו יוכלנו לקבוע את סכום השילומים בדולרים. אומנם לזה יכול היה להיות ביטוי גם בסחורות לפי המחירים של היום.

לשתי דרישות אלה נתקלנו בחומת ברזל מצד הגרמנים. הגרמנים טענו שבשום פנים ואופן אין כל תקווה, שמישהו מהאוצר או מיודעי כלכלה בפרלמנט יסכים לדברים כאלה – זה כאילו שאנו מטילים ספק ביציבותו של המרק. המרק הוא, כפי שהם אומרים: "meisgefuchte Münze" [גרמנית: מטבע מבוקש] – מטבע שכל אחד רוצה לקבל אותה – ואיך יכולים להטיל ספק ביציבותה? הם לא הסכימו שיירשם ערך השילומים במטבע אחרת מאשר בדולרים. כמו כן הם לא הסכימו לחתום החוזה בכמויות סחורות לפי המחירים של היום, לפי המחירים הנוכחיים. הם אמרו: "נניח שאנו קובעים את המחירים של היום כ-100 והמחירים עולים ל-110, אבל אתם רוצים לקבל את הסחורה במחירים הרשומים כ-100, אבל הרי יכולה להיות לא רק האמרת המחירים אלא גם ירידתם, והם יכולים להיות 90 או אפילו 80 – האם גם אז תסכימו שהמחירים ייחשבו במדד של 100?" אנו היינו כמעט מוכנים גם לזאת, אבל משרד האוצר ומשרד הכלכלה של הגרמנים לא הסכימו לכך. אלה הם שני המיניסטריונים המעוניינים.

מכאן באה ההתנגדות לכל עניין היציבות. נעשו מאמצים יוצאים מן הכלל להשפיע על הרוח הרעה שהיתה אחראית לכל הדבר הזה, ובסופו של דבר קיבלנו את הסעיף 4א, שהוא נוסח מניח את הדעת, אבל פותח פתח למשא-ומתן. ואם המשא-ומתן לא ייתן לנו סיפוק – יש אפשרות לפנות לבית הדין של הבוררות.

אני חושב שבהערות אלו כמעט מיציתי אותן ההערות שאתה, כבוד השר, זרקת ולא ענית עליהן.

היור' השר מ. שרת: אולי לפני שאנו ניכנס לבירור ולחילופי דעות, ניתן אפשרות לחברים לשאול שאלות.

השר ב.ש. שיטריט: כמה שאלות: אל"ף, שמענו ששר האוצר של גרמניה המערבית [פריץ שאפֶר] מתנגד לחוזה השילומים. האם ההתנגדות היא לעניין כולו או לפרט מסויים? ב"ת, רשמתי לי שאלה לד"ר רובינסון ביחס לבוררות. אני מסתפק במה שאמר, אבל מוסיף ושואל: לפי איזה חוק תנהג הבוררות? האם בעצמה תקבע את הפרוצדורה? מה יהיה אם לא יבוא לידי הסכם בדבר הפרוצדורה? גימ"ל, יש ועדה מעורבת – מי יהיה בראש הוועדה המעורבת? האם יהיה יושב-ראש קבוע או בתורנות?

דיברת על "חרם אנטי-יהודי". אם ישנה אפשרות שיהיה חרם אנטי-יהודי בגרמניה, למה לנו להסכים עכשיו שכסף השילומים יהיה מונח בבנק בגרמניה ותוכל לבוא הקפאה ויצטבר שם סכום גדול? אשר לדברי שר החוץ, אני מבין מדבריו שיכול

להיות שאדנאואר ירמוז בדבר הסדר לעתיד. האם אין שר החוץ מוכן לעורר שאלה לגבי עזרת גרמניה לערבים, כפי שאנו שומעים עליה, ולעמוד על כך שעליו למנוע זאת?

השר ל. אשכול: האם ברור לגמרי, שאנו בעצמנו צריכים לקבל את הסחורות, או ישנה איזו אפשרות של "דריי געשעפט"? [יידיש: עיסקת סיבובית] יכול להיות שלנו נחוצות טורבינות מסויימות, והטובות ביותר הן אמריקניות. האמריקנים מוכנים לקנות סחורה גרמנית מסויימת. האם נוכל להחליף במקרה זה סחורה בסחורה? האפשר יהיה לדבר על עניין כזה?

אנו יכולים להוציא במשך ששת החודשים הקרובים 200 מיליון מרק, ובמשך השנה הבאה אותו סכום, אבל אם אנו נרצה להזמין דברים "כבדים", שבטבע הדבר עוברות שנים עד אשר בית החרושת יכול לספקם, האם ההזמנה תהיה על חשבון השנה בה היא נמסרת, או על חשבון השנה בה מקבלים את ההזמנה? אני חייב להודות שמאמול עד היום לא הספקתי לקרוא תחזוה כולו. לפי החשבון ששר החוץ עשה פה, מדובר על 2 ועוד 9 שנים ועוד שנה אחרונה. הרי מדובר היה על 14 שנה (השר מ. שרת: אם מקטינים התשלום מ-310 מיליון מרק ל-250 מיליון מרק, ישלמו במשך 14 שנה) – זאת אומרת, שלפי שעה מדובר על 12 שנה.

השר ב.צ. דינור: ראיתי רשימת הסחורות, ושם נאמר שאלו הן קטגוריות שאפשר להכניס בהן שינויים. האם הכנסת השינויים טעונה הסכם, או אפשרי לעשות זאת באופן אוטומטי?

השר מ. שרת: אני רוצה לענות על שאלה שהופנתה אלי, והחברים יענו על השאלות האחרות. קודם כל, רוצה אני לומר שני דברים שלא הזכרתי בסקירה שלי בפתיחה. ראשית, מלבד המשא-והמתן על השילומים למדינת ישראל היה משא-ומתן עם ועידת הארגונים היהודיים. מבחינה מסויימת המשא-והמתן עם ועידת הארגונים היה מורכב יותר מאשר המשא-והמתן איתנו, באשר איתנו התנהל המשא-ומתן על נושא אחד: שילומים – איזה סכום, איך ישולם וכו', איתם נוהל המשא-והמתן על שני נושאים: סכום השילומים וגם על תחיקה, תחיקה לסיפוק תביעותיהם של יחידים, אין אני בקי בשטח אחרון זה, אבל אני יודע שהושגו הישגים חשובים להשלמת, האחדת והרחבת התחיקה. מדינת ישראל מעוניינת בתחיקה זו במידה שיש במדינה המוני תובעים ונהנים לעתיד. לפי מה שאומרים לי, הרי התחייבות גרמניה בנוגע לשינוי התחיקה עלולה להזרים לקופת האוצר סכומים גדולים מאוד, ויש גם כאן שאלה של ועדת המדינה לעזרה ליחידים והדרכתם וריכוז התביעות שיהיו לעזרת המדינה ולא ייהפך זה לחומר לספסרות והברחה מהארץ. חברינו מציינים כי במשך כל הזמן היה זרם בלתי-פוסק של מכתבים של יחידים

מכל קצות העולם לממשלה הגרמנית, פרט מארץ-ישראל, המוחים בכלל נגד המשא-והמתן הנעשה כאילו על חשבונם ובמקום סיפוק תביעותיהם. מהארץ לא נתקבל אף מכתב. זה מפליא, אך זוהי עובדה. הושגו דברים גדולים בשביל יחידים. דבר שני הוא עניין רכוש הטמפלרים.⁵ בשלב מסוים באה תביעה מצד ממשלת גרמניה, שאנו נכניס בתוך חוזה זה את סיפוק תביעותיהם של הטמפלרים – שהם יקבלו תשלום בעד הרכוש שהשאירו בישראל. המשלחת התנגדה להכנסת איזה דבר בנוסח ההסכם. הדבר נעשה לבעיה מדינית בוערת בחוגי ממשלת בון. אנו התנגדנו לכל העניין. היה צורך לספק במשהו את ממשלת גרמניה בנקודה זו. המשלחת הגרמנית דיברה על התחייבות, שנהיה מוכנים להיכנס למשא-ומתן על רכוש הטמפלרים. משא-ומתן זה צריך להתחיל לא יאוחר מאשר 4 חודשים לאחר כניסת חוזה זה לתוקפו. היסוד למשא-ומתן הוא שאנו מודים בהתחייבות לפצות את בעלי הרכוש, התשלום יהיה במרקים גרמניים והוא ינוכה באופן כזה מהתשלומים שהממשלה הגרמנית תבטיח לנו.

על השאלה שעורר שיטתית בקשר לשיחה עם אדנאואר בנוגע לערבים – אני קובע לעצמי מסגרת לשיחה: רק בעניין השילומים. אם אדנאואר יעורר שאלת יחסי גרמניה-ישראל, אענה כפי שאמרת ולא אחזור על הדברים. אבל ייתכן שיהיה כדאי לומר איך העם היהודי ואיך מדינת ישראל מתרשמים לעת עתה מגרמניה החדשה: רוח הנאצים חיה, יש ארגונים ניאון-נאציים, יש קצינים גרמנים בארצות הערביות, מדובר על אספקת נשק למדינות ערב, מצטיירת בעינינו גרמניה אויבת – אויבת לעם היהודי, אויבת למדינת ישראל. לכל היותר יכול אני לומר דבר זה, אבל אין אני יכול, וחושב אני שלא כדאי להציג דרישה שלא ישלחו משלחות למדינות ערב וכד'. אין אני רוצה לשאת-ולתת איתו על יחסי גרמניה-ישראל. אוכל לומר לו זאת בתור אילוסטרציה, אבל לא בתור נושא למשא-ומתן.

השר פ. נפתלי: יש לי שאלה, בעצם לא לחוזה זה אלא לחוזה עם הארגונים היהודיים. האם מדובר בחוזה שהוא על צורת הטרנספר?

מר ג. אבנר: אני מבקש להיאחז בשאלתו של שר המשטרה ולומר כמה דברים קצרים.

5 הארגון הגרמני פרוטסטנטי "טמפלרים" הוקם באמצע המאה ה-19 במטרה להקים בארץ הקודש יישובים בעיר ובכפר. מ-1869 עד 1907 הקימו בא"י מספר יישובים. עם פרוץ מל"ע-2 נחשבו הטמפלרים, שמנו כ-1,200 נפש, רובם אזרחי גרמניה, לגנאי ארץ אויב והוגלו למחנות מעצר באוסטרליה, שם התאזרחו אחרי המלחמה. ב-4.6.1945, כמנהל המחלקה המדינית של הסוה"י, פנה משה שרת אל הנציב העליון בתזכיר שבו תבע העברת כל רכוש הטמפלרים לידי היישוב היהודי נוכח חובתה של גרמניה לפצות את העם היהודי, וב-28.3.1946 הגיש תזכיר דומה לוועדת החקירה האנגלו-אמריקנית (ר' *The Jewish Case Before the Ang.-Am. Com.* "הסוה"י, 1947).

בחודשים מאי-יוני היה המשא-והמתן במבוי סתום. היה משבר. הגרמנים טענו אז שיש ועידת הנושים בלונדון, הם חייבים חובות לאחרים. הם חייבים קודם כל להגיע לידי הסדר עם נושי לונדון ואחר-כך להגיע לידי הסדר איתנו. למעשה, אפשר לתרגם מבוי סתום זה לשפה פשוטה יותר: בתוך גרמניה התנהל מאבק על נפש אדנאואר – היו תומכיו מבחינה מדינית, אשר מתוך אספקטים מדיניים דרשו חווה זה על יסודות מוסריים ומבחינת הצורך שלהם לשפר מצב גרמניה, זאת אומרת, צורך מדיני חיוני וגם צורך מוסרי. הקבוצה השנייה היתה כלכלנים, אנשי בנקים ועוד. אז היה בראשם אבס, ראש משלחת גרמניה בוועידת לונדון. הקבוצה הזאת היתה מיוצגת בקבינט הגרמני על-ידי שר האוצר, אשר התנגד – כמו שהוא מתנגד עכשיו – להסדר גלובלי, כאשר הוא תומך דווקא במאמצים להסדרת פיזויים אינדיווידואליים בשטח החזרת הרכוש ובשטח הפיזויים למיניהם.

היה מאבק על נפשו של אדנאואר. הוא הגיע אז לשיאו, ואז היתה התערבות בנות-הברית יחד עם התערבות דעת הקהל העולמית, אשר המדינאים בגרמניה מאוד רגישים לה. שלושה דברים קרו בבת-אחת: אל"ף, כאשר פרופסור פֶּהֶם וקיסטר ראו, שהכלכלנים ידם על העליונה, היתה ההתפטרות שלהם – וזה היה הגורם הראשי להתפטרות של קיסטר. הוא האשים את אדנאואר אישית באי-מילוי הבטחת ממשלת גרמניה. ב"ת, התפטרותו של פרופסור פֶּהֶם, אשר אומנם אמר דבריו בצורה דיפלומטית יותר, אבל באותו כיוון. הימים היו ימי חתימת ההסכם בין ממשלת בון לבין ממשלות המערב,⁶ ויש לציין את עזרתו הנעלה של שר החוץ הבריטי [אנתוני אידן], אשר לאחר שחתם על החוזה על סיום משטר הכיבוש והחווה על עזרת גרמניה להגנת המערב (השר מ. שרת: היה אז מכתב אישי שלי לאצ'סון, לאידן ולשומן)⁷ אידן אמר אז לאדנאואר שעליו לעשות הכל להשגת הסכם עם מדינת ישראל בעניין השילומים, והוסיף ואמר: "אם לא תעשה זאת, תתפתח מלחמה בכל העולם בין העם היהודי ובין המדינה שלך, והיה ותתלקח מלחמה כזאת, דע לך שאנגליה והדומיניונים לא יוכלו להיות ניטראליים – צריך להיות ברור לך באיזה צד נתמוך במלחמה זו". אצ'סון מילא אחריו. גימ"ל, באותו הזמן דרשה העיתונות הבינלאומית, אשר גרמניה רגישה לה מאוד, חתימת ההסכם איתנו.

6 הסכם השלום בין שלוש מעצמות המערב וממשלת מערב-גרמניה נחתם בבון ב-25.5.1952. למחרת נחתמו שם הסכמים על סיום משטר הכיבוש והענקת ריבונות מלאה כמעט למערב גרמניה, וב-27.5.1952 נחתמה בפריס אמנת הצבא האירופי ע"י נציגי 6 מדינות מערב-אירופיות לרבות מערב-גרמניה. שרי החוץ של ארה"ב, בריטניה וצרפת (דין אצ'סון, אנתוני אידן ורובר שומן) נועדו ביום זה בפריס ודנו בבעיות הגנת המערב בפני בריה"מ.

7 מכתבו האישי של מ"ש אל שלושת השרים הללו מאותם ימים לא אותר, אך תזכיר ממשלת ישראל בנושא זה נשלח לממשלת בריטניה ב-7.5.1952 (תלחמ"י 7, עמ' 215) ואפשר שמכתבים זהים נשלחו לממשלות ארה"ב וצרפת (ר' גם תלחמ"י 7, עמ' 251).

שלושה גורמים אלה, בתוספת הגורם של הסוציאל-דמוקרטיה בתוך גרמניה, אשר היתה אז תחת הנהגתו של שומֶכר, אשר כתבו מכתב לאדנאואר ואמרו: "אנו מחולקים איתך בכל העניינים" – המלחמה הפוליטית בגרמניה חריפה מאוד במשך כל הזמן – "בעניין זה, אם תגיע לידי הסכם עם מדינת ישראל, אנו נתמוך בך". אז פנה אדנאואר עוד הפעם אל בָּהֶם והציע לו ההצעה שהיא ביסודו של הסכם זה – הסכום ותקופות הפירעון. העניין הגיע גם לקבינט הגרמני ואושר לאחר נאום מזהיר של שר האוצר נגד העניין – על נאומו המזהיר מסרו לנו אלה שאינם מסכימים לו ואלה המסכימים לו. העניין אושר ברוב גדול בקבינט הגרמני ומאז ועד היום אין שר האוצר הגרמני מרפה מהתנגדותו. אדנאואר הצליח לגייס בן-ברית חשוב אחד, בן-ברית כלכלי, אותו אָבס העומד בראש משלחת גרמניה בוועידת הנושים בלונדון, אשר ראה שהוא עומד לפני הסכם בלונדון אשר לא יפריע להסכם איתנו. למעשה היה הוא בן-ברית לניסוח החלקים הכלכליים של החוזה.

ברושם זה התחיל השלב השני של המשא-והמתן, וכאן מילה אחת על השלב השני. בשלב השני היה מיקוח משפטי קשה, אשר עברו הבאנו את ידידנו וחברנו יעקב רובינסון מניו-יורק. הגרמנים אמרו לנו כל פעם: "בָּהֶם הוא אולי היחיד שלו מוטיבים טהורים לגמרי, אפילו לא חשבון פוליטי גרמני. זהו לדעתו דבר שהעם הגרמני חייב לעם היהודי. זה הכל". הוא אמר לנו: "כעת יש ויכוח על פרטים כלכליים, על גודל התשלומים, על תקופת התשלומים. בזאת איני בקי" – זאת הוא אמר לגיורא יוספטל וליעקב רובינסון – "על דברים אלה אין אני יכול להתווכח איתכם. לזאת צריכים אתם לגייס תמיכתו של אידן ושאר שרי החוץ של המערב". הוא אמר שהמשלה הגרמנית והמשלחת הגרמנית עשו דבר עצום בקביעת הסכום. כעת על דברים אלה – על הצד הכלכלי שבהסדר – נצטרך להתמקח כהוגן ולא לוותר.

השלב השני של המשא-והמתן היה באטמוספירה זו. כאשר עניין התשלום הגלובלי לארגונים היהודיים הגיע לקבינט הגרמני, נשא שר האוצר שוב הפעם נאום, וגם על נאום זה אומרים שהיה גדול ומזהיר. הוא אמר לאדנאואר: "אתה הולך לשלם כסף לממשלת ישראל ולארגונים יהודיים אמריקניים, לג'וינט ולסוכנות היהודית. יש לי תוכנית אחרת. קח את הסכומים האלה ותפתח קונסוליות גרמניות בארצות העולם בהן יש יהודים, ותשלם הכסף מידי הקונסול הגרמני לתוך ידי היהודים. כדאי לך גם לשלם כפליים מאשר אתה רוצה לשלם, אבל כך תיצור לך ידידי גרמניה. אם אתה רוצה לגייס ידידים לגרמניה, הבא את היהודים לקונסוליות".

השר מ. שרת: היו ביניהם שאמרו: "אתה רוצה לתת כסף לארגונים היהודיים? בין הארגונים יש כאלה הלוחמים נגד גרמניה. האם אתה רוצה שיקום מישוהו בפרלמנט [הגרמני] וישאל מדוע ממשלת גרמניה משלמת כסף לארגונים המתנגדים לה?"

מר ג. אבנר: בגרמניה תהיינה בחירות בשנה הבאה. המפלגות נערכות כבר למלחמת הבחירות, הקואליציה של אדנאואר עומדת בפני התפוררות. מומחים אומרים שזה יקרה בחודש נובמבר או דצמבר, כי מכל הצדדים עומדים לקבוע עמדות לקראת הבחירות. יש מפלגות הרוצות לנצח בבחירות והן חושבות שטוב לנצל עניין זה בבחירות וזה אפשרי לעשות כשהיו נגד שילומים. אי-אפשר לומר שבמפלגות הגרמניות יש התנגדות אקטיבית בעניין השילומים. יש כאלה החושבים שגם שר האוצר רוצה לנצל עניין זה במאבק הבחירות. נשארת לכן קבוצה אחת הרוצה הסכם זה בכל מחיר – אלה הם הסוציאל-דמוקרטים. גם לאחר מותו של שומכר, ממלא מקומו [אריך אולנהאואר] ידוע כתומך בעניין זה. גם בתוך המפלגה של אדנאואר יש מתנגדים לעניין. אומנם, ראש המשלחת יהיה בכל המסיבות בעד העניין.

ההתנגדות לעניין השילומים קיבלה חיוזק מכמה צדדים במשך הזמן. הערבים הגבירו את פעולתם מתוך תיאום עם שר האוצר הגרמני. בתזכירים הערביים האחרונים דובר, שמדינת ישראל התוקפנית תעשה מעשי תוקפנות נגד מדינות ערב בכוח הסחורות שיקבלו מגרמניה. הערבים קיבלו גם טענתו של שר האוצר של גרמניה: "מדוע לשלם פעמיים, למדינת ישראל וליהודים, אשר יקבלו פיצויים לפי התחיקה האינדיווידואלית?" וכו'.

עניין הטמפלרים הפך למסמר ההתנגדות בפי שר האוצר. כל ההתנגדות מיוצגת בקבינט על-ידי שר האוצר. לכן גם הדחייה של הישיבה מיום ד' ליום ב', כי אדנאואר רצה לתת לו ההודמנות לבוא ולשאת דברו. נגד שר האוצר עומד שר הכלכלה [ארהרד], שר הכלכלה הוא תומך נלהב של הסכם זה. הוא איש המעריך את אדנאואר ותבונתו המדינית. הוא משוכנע שהסכם זה הוא לטובת גרמניה, בעיקר במידה שיש חוסר עבודה. איתו הגענו לידי הסכם על רשימת הסחורות. הוא אחראי במידה רבה להסדר. הוא השפיע במידה רבה על כך שרשימת הסחורות מכילה מבחינתנו כמעט רק דברים חיוניים לפיתוח הארץ או לייצור השוטף, שזה מביא במישרים או בעקיפים לחיסכון במטבע חוץ. גם במידה שאנחנו נרצה להכניס שינויים בקבוצת הסחורות, הוא ימשיך בתמיכתו בנו, ואני בטוח שהוא יתמוך בנו תמיכה מלאה ביום שני בישיבת הקבינט בבון. יכולים לשאול: אם שר האוצר מתנגד מעיקרו להסכם זה, האם הוא אינו יכול להפריע בביצוע? אומרים לנו אויביו הפוליטיים, שהוא במובן זה גרמני טהור – לאחר שיפסיד את המערכה הוא יבצע את החלטת הממשלה באופן לויאלי כמו שהוא מבצע את התשלומים לחוזה ההגנה, שגם בעניין זה הוא הפסיד את המערכה. גם אדנאואר עצמו וגם אחרים המכירים אותו אומרים, שאין כל סכנה שהוא יחבל בעניין, אבל מוכרחים לתת לו להביע התנגדותו, לכן זוהי הדחייה האחרונה.

אולי עוד מילה אחת בעניין הרקע. בעוד שאדנאואר ועוזריו קבעו לקראת הביצוע שהם אינם אנשי הכלכלה, כאשר באנו בתביעה לקצר תקופת השנים של

התשלומים, אזי הודיע לנו אדנאואר שהוא אינו יכול לעמוד נגד השרים הכלכליים, היהודים את אשר לפניהם, וכאשר מדובר היה על רשימת הסחורות, גם פה לא יכול היה אדנאואר להכריע, כי הוא אינו מקבל על עצמו להכריע בעניינים כלכליים, כי זה מחוץ לסמכותו ומחוץ לידיעתו.

המשלחת עשתה מאמצים להגיע לקיצור התקופה ולרמת הסכומים. לא ניתן להשיג יותר. עניין המילוה נמצא בטיפול אצל הגרמנים. הם רוצים להשיג את המילוה הראשון בארה"ב (השר ב. ש. שיטריט: מדוע הם רוצים לעשות זאת?); (השר מ. שרת: הם רוצים לנצל עניין השילומים כדי להתקבל בחברה בארה"ב) – עד כאן לא יכלה גרמניה להשיג מילוה בינלאומי. עתה מקווים הם שיקבלו מילוה בארה"ב למען השילומים. הגרמנים אומרים, ש[וועידת] לונדון סידרה העניינים הכלכליים שלהם והאג מסדרת את העניין המוסרי.

דר' י. רובינסון: לפי המקובל, ישפוט בית הדין לבוררות לפי החוק הבינלאומי, לא לפי חוק לאומי, לא לפי החוק הגרמני ולא לפי חוק ישראל. בחלק האחרון של הסעיף המדבר על בית הדין לבוררות, הכנסנו אפשרות שבעניינים פריטיים, הכפופים למוסדות הגרמניים, אפשר יהיה לאחר גמר האינסטנציות הגרמניות לתבוע את גרמניה לבית דין בינלאומי. הוועדה המעורבת – ועדה מעורבת זו היא ועדה מייעצת, היא אינה ועדה אשר יכולה להפריע. הייתי אומר שוועדה זו היא המעבדה לקואופרציה. אם לא יבואו לידי הסכם בוועדה המעורבת – יש בית דין לבוררות. אשר לשאלת רי-אקספורט, שאותה שאל שר האוצר, צריך להבחין בין חומרת הדין ובין הקלות החיים. לפי חומרת הדין אסור לעסוק ברי-אקספורט, אלא אם הוועדה המעורבת מסכימה לזאת. היינו צריכים להסכים לקנסות במקרה שיעברו על זאת. הוצאת הסחורות על ידינו מותרת רק בקיום שלושה תנאים: אם העיבוד האחרון הוא במדינת ישראל, אם עיבוד זה משתלם במובן כלכלי והוא משנה את עצם הסחורה. רק בקיום שלושת התנאים אפשר לדבר על רי-אקספורט. לדעת דר' שנער, שהוא יודע יותר ממני בעניין זה, יש אפשרויות לכך וזה אינו מן הנמנע.

מר ג. אבנר: אני מתרשם מהאווירה השוררת, שלא קל יהיה להשיג הסכם לעסקים ממין זה. במידה שנקבל חומר גולמי או תוצרת בלתי-מוגמרת, נוכל לעסוק ביצוא של התוצרת המוגמרת, אבל במידה שאנו נקבל מוצרים מוגמרים, לא קל יהיה לקבל הסכמה לייצואם.

דר' י. רובינסון: בדבר ההבדל בין רשימת הסחורות ובין המצב העובדתי שיכול להיווצר בכל שנה ושנה, הרי בסעיף 3 תמצאו שהמשלחת שלנו רשאית לעשות כל

מיני שינויים בגבול של 10% בלי לקבל לזאת הסכם מראש. אשר לספרים מדעיים, עניין זה כלול ולא קשה יהיה לעבור מספרים מדעיים למכשירים מדעיים. אשר למיפרעות להזמנות של דברים "כבדים", העסקים בדרך כלל יהיו לזמן ארוך. אם תיקחו, למשל, הזמנת אוניות, הסכומים שנשלם בשנה הראשונה או בשנה השנייה יהיו רק מיפרעה, ואלה יהיו רק חלקים קטנים של הסכום שעליו מדובר וכל הסכום ייוקף לאותה שנה שבה יקבלו את ההזמנה. אשר לשאלת הטרנספר של הכספים היהודיים, שאלת הטרנספר התעוררה לא פעם ולא פעמיים במשאומתן עם הארגונים היהודיים. הגרמנים לא יכלו לקבל על עצמם אחריות לטרנספר מחוץ לפנסיות. לכל השאר יצטרכו למצוא פתרונות אחרים. אשר לעניין הפנסיות, הם התחייבו במשך זמן מסוים לחוקק חוק שייתן להם רשות להעביר הפנסיות לארצות בהן נמצאים מקבלי הפנסיות.

מר ג. אבנר: בעניין מכת הסוכנויות. לחוזה מצורפת הצעת חליפת מכתבים שגרמניה מתחייבת לפרסם שהיא תבוא במגע רק עם משלחת מדינת ישראל. אין אני יודע אם אפשר להבטיח דבר זה באופן חוקי, אבל התשובה והערובה היחידה היא בזאת, שמשלחת ישראל בגרמניה בפעולתה תדחה כל הצעת הסוכנויות ותתקשר במישרים עם הספקים.

השר ל. אשכול: יש כבר סוכנים הדורשים 5% לטובתם.

דר' י. רובינסון: זהו עניין מסחרי וייתכן שדר' שנער יודע עליו יותר מאיתנו.

השר מ. שרת: חוות דעתו של דר' שנער היא שווה בערך לדעות שהושמעו פה. אני רוצה להעיר, שכבר עכשיו מתחילה העצבנות אצל ספקים אנגלים וצרפתים, אולי תכבוש גרמניה את השוק הישראלי. למשל, חרדים מאוד הצרפתים לענייני הרכבת – אצל מי יקנו קטרים – כי זה עניין לחלקי חילוף ובכלל עניין לשנים רבות. יש גם בעיה באיזו אוניות נוביל. אם נארגן ההובלה באוניות ישראליות, יש חשש לענייני ביטוח, כי ה"לוידי" אינו רוצה לסדר ענייני הביטוח כי אנו מפגרים בתשלומים, וחשובה הערה שנשמעה מפי דר' שנער, שאולי נוכל לסדר גם עניין תשלום הביטוח.

השר ד. יוסף: אני חייב להגיד כמה דברים לא נעימים, ואגיד בפתח דברי שאיני בא בשום טענות למשלחת. איני יודע אם משהו אחר במקומם יכול היה להשיג יותר מאשר הם השיגו. אין לי טענות אליהם. אני בטוח שעשו לפי מיטב יכולתם. אבל מצד שני עלי להגיד, שאילו היה מדובר על עסק בין שני צדדים, ואני הייתי הצד

האחד או בא-כוח הצד האחד, לא הייתי חותם על הסכם זה, כי הייתי רואה זאת כעסק גרוע. אבל אין אנו יכולים לראות זאת כעסק בין שני צדדים. ייתכן שלא היתה ברירה. לא כל אשר רצו יכלו לעמוד על זאת. איני רשאי להגיד, שמישהו אחר יכול היה להגיע להסכם טוב יותר. אבל כלפי פנים שמענו סיפור מעשה של הדברים – מפי מר אבנר – בלשון מאלפת מאוד. שמענו ששר האוצר של ממשלת בון התנגד לזאת ולא הסכים לזאת, שר הכלכלה תמך בזאת והביע דעתו ומשרדי הממשלה הציעו כבר 12 תיקונים. משרדי הממשלה הנוגעים בממשלת גרמניה עיינו בטיטה לפני החלטת הממשלה, ואצלנו – שר האוצר בא לישיבה ומודיע שהוא לא הספיק לקרוא את טיוטת ההסכם. שר המסחר והתעשייה קרא אומנם את טיוטת ההסכם, אבל רק אמש לאחר יום עבודה מייגע. הוא עומד בפני עובדה, ולכולנו כאילו אומרים: כזה ראה וקדש. איזה דיון היה בממשלה במשך כל הזמן? האם אי-אפשר היה להביא לשולחן הממשלה הסכם שבו מדובר על 800 מיליון דולר? אנו דנים בישיבות הממשלה על כל מיני עניינים קטנטנים – ולא יכולנו להתפנות לדיון על עניין גדול זה? לא היתה לנו הזדמנות להביע דעה לעצם העניין. יש כאן דברים שלגמרי לא נראים לי. ייתכן שלא היה ערך בכל מה שהייתי אומר גם במועד מוקדם יותר. יש כאן דברים הנראים כאילו קטנים, אבל אני נותן להם ערך רב. לא ניתנה לנו עד כה ההזדמנות להביע דעה. אומנם שלחנו שני אנשים נאמנים ומסורים לטפל בדבר, אבל לא שלחנו, לכל הפחות, מנהל הבנק הלאומי שלנו. גם לא שלחנו, אם להשתמש בדוגמה אמריקנית, מנהל של חברת "ג'נרל אלקטריק". שלחנו שני אנשים טובים, אבל המדובר הוא על הסכם בדבר 800 מיליון דולר, והממשלה לא נתנה דעתה על זאת בזמנו – אולי אפשר היה אז להפוך איזה דבר לטובה? עתה מביאים לפנינו דבר מוכן. אני מתרעם על זאת. לא זהו תפקידנו בשבתנו בממשלה.

אחרי יום עבודה מייגע קראתי טיוטה זו. הייתי די עייף, אבל בכל זאת רשמתי לי כמה דברים. אולי יוכלו לנצל זאת. אם זה מאוחר – מאוחר. אני חושב שכדבר הזה לא ייתכן. אין טעם לחוות דעה לאחר מעשה. אמסור טופס הטיוטה, שעל שוליו רשמתי הערותי, לדר' רובינסון – יראה אולי יוכל לעשות משהו בזאת.

השר מ. שרת: העובדות העיקריות היו ידועות היטב לממשלה. היה ידוע ההסכם שעליו מדובר. היתה ידועה תקופת התשלומים. אלו הן שתי העובדות העיקריות. היה ידוע שהתשלום יהיה בסחורות (השר ד. יוסף: לא היה ידוע כל החוזה) – זה אל"ף. ב"ת, היתה ועדת שרים לעניין זה. הממשלה מינתה ועדת שרים, היא ישבה בעניין רשימת הסחורות וקבעה הנחות מסויימות ונתנה סמכויות מסויימות. הוועדה היתה מורכבת משר האוצר המנוח, מר פנקס המנוח וממני ומר נפתלי. היא ישבה בעניין הסחורות ובכמה דברים אחרים. נכון, הטיוטה של החוזה קיבלנו רק עכשיו. נכון

שבשבילי היו בה גם כן דברים אחדים שלא ידעתי עליהם. אני יודע איך אפשר להימנע מזאת כאשר מנהלים משא-ומתן במרחק רב מאיתנו. אי-אפשר להשוות אותנו מבחינה זאת עם הגרמנים. גרמניה צריכה לשלם 800 מיליון דולר. אנו צריכים לקבל. אילו היינו צריכים לשלם סכום זה – היה זה אחרת.

השרה הגב' ג. מאיר: ייתכן שיש כמה דברים שבהם יוסף צודק, שאולי היתה אפשרות שהממשלה תדע יותר פרטי העניין. יחד עם זאת, רוצה אני להגיד שני דברים כהקדמה: אל"ף, אני יכולה שלא להגיד, שאנו צריכים להיות אסירי תודה לחברינו – לכולם, לכל החבורה שניהלה משא-ומתן זה – לא רק על ההישגים הממשיים שהשיגו, אלא כאחת מאלה שמראשית העניין לא היה ספק בלבי שאנו צריכים ללכת לדבר זה, לא הסתרתי בפני החברים שלי מאוד לא שקט על צורת המשא-ומתן, ופחדתי פן לא נדע לעמוד כפי שמוכרחים לעמוד מול פרטנר כזה במשא-ומתן. פה שמעתי רבות, אבל מכל מה ששמעתי על משא-ומתן זה, אני חושבת שהוא הוסיף לנו כבוד. זאת מוכרחים לציין. זהו דבר גדול בעיני. אולי זה כישלון מעשי, אבל זה שווה הרבה מיליונים.

דבר שני – גם זה אולי אינו דבר מעשי, אבל בעיני זה דבר גדול – אני אתמול לא יכולתי לקרוא בלי רעדה המשפט הראשון של הפּרִיאֵמְבֵּל [האקדמה לחוזה]. זהו דבר שלא היה בתולדותינו. עוד לא ישבנו עם איזה משמיד יהודים וחתמנו – והכרחנו או הבאנו אותו לחתימה, או נסיבות העם היהודי הביאו אותו לכך שיגיד: "את הגולה אני חייב להחזיר לך".

עכשיו גם כן הצעה – לא מעשית – כדבר של המשך של צורת המשא-ומתן של המשלחת שלנו. פה מדובר על "משלחת ישראל", זאת אומרת ועדת קניות שתהיה בגרמניה. ודאי תהיה לא קטנה. אני יכולה להניח שיהיו בה אולי עשרות אנשים בתקופה מסוימת. ודאי יהיה חבר קבוע שישב שם וחבר לא קטן. עוד הפעם יש לי חשש או פחד, ואולי הפעם מוצדק יותר, כי אלה יהיו עשרות אנשים, לא שלושה-ארבעה – שזאת תהיה מיסיה [משלחת] של ישראל בארץ האויב ולא בארץ ידידותית וזה עניין לְשָׁנִים. שר החוץ הביע דאגה לשיחה עם אדנאואר. אין אני דואגת לזאת. שר החוץ שלנו ימצא את הטון הנכון. אבל פתאום נימצא במצב שעשרות ישראלים יתחיו בגרמניה מתוך ידידות. זה לא ייתכן.

אני הייתי קובעת כלל אחד בלי יוצא מן הכלל, שאין לעבור עליו: אלה שיסעו להיות חברי המיסיה אינם נוסעים עם המשפחות. ילדי ישראל לא יהיו בגרמניה, לא ילכו לבתי ספר גרמניים, לא ישחקו עם ילדי הגרמנים. לא צריכה לדרוך רגל של ילד מִיִּשְׂרָאֵל על אדמת גרמניה, וזאת גם אחרי המשא-ומתן המוצלח. אולי מִיִּשְׂשֻׁהוּ מוצלח לא יסכים לנסוע בתנאים אלה – אל יסע. מפני שלו לא ידענו לשמור על

כבוד ישראל, לא היינו משיגים 800 מיליון דולר. היתה יכולה להיות משלחת שלא היתה מעריכה את הדברים הסנטימנטליים שקוראים להם "ציונות" ולא היו משיגים הישגים אלה. משלחת הקניות טוב שתדע איך להתנהג ותדע איפה היא יושבת ובפני מי היא עומדת. כזאת תשיג יותר מאשר מי שיטשטש הכל. יהיה זה ברור לממשלה ולאלה אשר יצטרכו למנות את האנשים אשר יהוו משלחת זו.

השר ח. כהן: רוב הדברים הטובים שרציתי לומר גזלה מפני שרת העבודה (היו"ר השר מ. שרת: אין לך להצטרע. היא אמרה זאת יפה) – אין לי כל ספק שלא יכולתי לאומרם כה יפה. לי יש קצת ניסיון בניסוח חוזי מדינת ישראל. אבל עוד לא היה לפני חוזה שבו לא התחייבה מדינת ישראל התחייבות כספית כבדה וחמורה, אבל זהו חוזה שבו אנו רק מקבלים ולא נותנים, ובחוזים כאלה אין לי שום ניסיון, ואני עומד דווקא נוכח ההישג בניסוח חוזה כגון זה מלא הערצה והערכה. אני עכשיו, כמו השר יוסף, איני רוצה להיכנס לפרטים אם כי יש להעיר כמה הערות. אולי תהיה לי הזדמנות לשוחח עליהן עם החבר רובינסון, אבל אני רוצה להביע שלוש דאגות, שהן כולן דאגות של ביצוע יותר מאשר של ניסוח או כריתת החוזה. איני רוצה לדבר על נסיעתו של שר החוץ ולחיצת היד, אף על פי שגם אלה הם דברים הממלאים לבי בקצת דאגה. על זאת החלטנו ונצטרך לקוות שהכל ייגמר בכי טוב. אני רוצה לדבר על המשלחת שנשלח לגרמניה.

היו"ר השר מ. שרת: לא הפסקתי את הגב' מאיר. היא אמרה דברים חשובים. אין אנו שולחים מחר משלחת. תהיה לנו שהות באופן מיוחד לדבר על זאת. לא מינינו את ראש המשלחת. לא החלטנו על ארגון הדבר. על מדוכה זו נצטרך לשבת. במידה שהמשלחת מופיעה בחוזה, במידה שזה יבוצע לעתיד לבוא, יש לנו עוד שהות.

השר ח. כהן: ככתוב באחד המכתבים שצריכים לשלוח את המשלחת מהר, על כל פנים תבענו רשות לשלוח אותה מהר – נראה בעינייהם ובעיני העולם מגוחכים ביותר כאשר אין אנו יודעים עוד מי יהיה במשלחת. לא רק שאין אנו יודעים עוד מה יהיו פני המשלחת, אלא עוד לא יצרנו את הגוף אשר צריך לייצג אותנו. אין אנו יודעים עוד אם זו תהיה חברה ממשלתית, אם זו תהיה מחלקה ממשלתית או איזה גוף מיוחד במינו למטרה זו. אני מתרעם על חוסר הכנות לביצוע ההסכם יותר מאשר על אותם הליקויים שעליהם מתרעם השר יוסף. עד 1 באפריל 1953 אנו צריכים לקבל סכום גדול בכסף ולקנות בו סחורות. אין אנו מוכנים לזאת כלל ועיקר, והתוצאה יכולה להיות אנדרלמוסיה ונעשה בחיפזון, ללא הכנה וללא יישוב הדעת. עוד דבר שהוא אולי נראה כקטן, נראה בעיני כחשוב. כאשר ישבנו עם

שר האוצר ומר רון על אחת הטיוטות, היו חילוקי דעות בדבר שם המשלחת. עתה הוסכם לקרוא לה "Israel Mission" או איזה שם אחר. דבר זה חשוב מאוד דווקא, כי תהיה למשלחת גם סמכות קונסולרית (השר מ. שרת: כלל לא. היא תעסוק רק בקניות ותעסוק במה שמגיע לאזרחי ישראל) – זאת בעיקר עושה הקונסול בכל ארץ אחרת. דעת הקהל – ואני חושב שבצדק – רגישה מאוד לדברים כגון אלה, פן ייווצרו יחסי קונסולים או יחסים דיפלומטיים תקינים. עלינו למנוע דבר זה. אין עלינו ללכת בדרך זו. הדבר הוא עוד פחות מוצדק אם נתחשב בכך שלפי רוח ההסכם משלחת ישראל אינה מייצגת את ממשלת ישראל ואת מדינת ישראל, אלא איזו חברה שתיווצר לשם קניות בגרמניה. אני חושב שאנו צריכים להחליט – והייתי מציץ להחליט בהקדם – מה תהיה החברה שאנו נרשום שם, מה יהיה שמה ותוארה ולפי זה נקבע שם הנציגות שתלך לגרמניה.

דבר שני, באחד הנספחים נזכרת "Bundesstelle" [משרד ממשלה]. אני חושב שאין לנו להעלים עין מרעיון של שלטון מיוחד, רשות מיוחדת בממשלת גרמניה, שהיא תקבע אם הסחורות שנציגות ישראל הזמינה בגרמניה הן סחורות שלפי החווה גרמניה מחוייבת לספק אותן, גם אם ה"בונדשטלה" המקומית נדחתה לקרן זוית, לאחת התוספות, ואינה מופיעה בהסכם גופו. הרי עצם קיום מוסד זה מצריך עיון. רשות זו יכולה לפסוק שהזמנה זו אינה כשרה. אומנם אני מבין לפי מיבנה החווה שאז אפשר ללכת לוועדה המעורבת, מהוועדה המעורבת לבוררות, ונוכל להתדיין אולי במשך 15 שנה. בזאת, כמובן, לא הועילו חכמים. גם אני מבין את דרישת הגרמנים שהם רוצים פיקוח, שאומנם מה שנזמין נזמין במסגרת החווה ובהתאם להוראותיו. אני רק חושב שהיו צריכים להכניס הוראה, שאם ה"בונדשטלה" מסרבת להכיר באיזו הזמנה, כי אז סירובה אינו קובע, אלא סירובה יבוא באופן אוטומטי בפני הוועדה המעורבת, שתהיה מוסמכת לבטל אותו, הוראה מפורשת כזאת חסרה בהסכם.

דבר שלישי שרציתי להזכיר – גם זה דבר הממלא אותי דאגה רבה – זה עניין הטמפלרים. הם הגישו תביעה מסמרת שערות ממש. חברי הממשלה יזכרו, כאשר שר האוצר המנוח הביא בפני הכנסת את חוק נכסי הגרמנים,⁸ הוא העריך רכוש הטמפלרים ב-3 מיליון ל"י. הם תובעים עכשיו לא פחות מאשר 300 מיליון ל"י. זאת ראיתי בהעתק התביעה. אנו נמצאים זה הרבה זמן במשא ומתן קשה ומייגע גם עם הכנסייה הקתולית וגם עם הכנסייה הלותרנית (השר מ. שרת: סלח לי, אצלי נקוב סכום של 30 מיליון ל"י); (השר הרב י.מ. לוי: גם זה מספיק) – אני שמח ששערותי סמרו על אפס מיותר (השר מ. שרת: זה בכל זאת פי-עשרה) – יהיה הסכום מה שיהיה, זה דבר מסוכן. לדעתי, התביעות של הטמפלרים הן האחרונות שעלינו לדון

בהן, שאפשר להגיש נגדנו תביעה. אנו עומדים במשא-ומתן מייגע עם המוסדות הכנסייתיים זה זמן רב בקשר להחזרת רכושם או פיצויים בעד הרכוש. יש להם זכויות מוקדמות, כי החוק מקנה זכות לשר האוצר לגבי רכוש הטמפלרים – אין כל התחייבות כלפיהם, על כל פנים, אין התחייבות חוקית. זאת ועוד דבר: בסוף תקופת המנדט מכרו הטמפלרים את שרונה בפת לחם חרבה, בסכום מינימלי. היום הם רוצים ליהנות מעליית מחירי הקרקעות (השר מ. שרת: עוד אין אנו דנים על זאת) – אני שומע שניתן כתב.

השר מ. שרת: ניתנה הבטחה לשאת-ולתת, להיכנס למשא-ומתן. ניתנה הבטחה לא להתעלם מהעניין שיש לשלם בעד הרכוש, להביא אותו בחשבון. זה ישולם במרקים, ורק במקרים שהרכוש שייך לטמפלרים שהם בארצות אחרות – רק במקרים שהארצות [הללו] תודענה שהן מוותרות על זכויותיהן.

השר ח. כהן: אסתפק בהערה שלא ייעשה שום דבר לא על-ידי משרד החוץ ולא על-ידי המשלחת בלי תיאום הדברים (השר מ. שרת: לא יוכל להיעשות שום דבר לפני פברואר 1953) – לא חשוב מתי. קראתי ידיעה, שאני מקווה שלא היה לה שחר, שהסכמנו לבוררות בינלאומית או לדבר דומה לזה. זה יכול להתנקם בנו קשות כלפי מעצמות אחרות, שיש להן תביעות על רכוש. אני הייתי מציע לנהוג בזהירות מרובה.

השר פ. נפתלי: בראש וראשונה רוצה אני להגיד, שאני רואה הישג גדול בהסכם זה. על כל פנים, זה יותר מאשר לו חכיתי. אני אומר זאת ביודעי, או אם אתם רוצים, בהטילי ספק אם העניין יהיה מעשי עד הסוף. זאת אינו יכול אף אחד לדעת – מי יכול לדעת מה יהיה בעוד 18 שנה בגרמניה? ישנה גרמניה מזרחית וישנה גרמניה מערבית, גם הזירה הבינלאומית קובעת, נסיבות שונות עלינו להביא בחשבון, ועלי זה משפיע רק במובן אחד שאני מדגיש תמיד, שאנו מעוניינים להחיש קבלת מקסימום הסחורות בתקופה קצרה. זה תלוי בנו. לא יותר מדי מיפרעות לסחורות שנקבל כעבור זמן ארוך, שנקבל אחרי שנים, אלא לדאוג למקסימום האפשרי של סחורות ממש בשנים הראשונות, כי איננו יודעים מה יהיה בסוף התקופה.

אחר-כך עוד הערה אחת בקשר לתפקיד המשלחת. פה אני חולק קצת על דעת שר המשפטים – לפי הטיטה היא אינה סוכנות של חברה, אלא היא סוכנות של מדינת ישראל גם אם הצורה של הקניות היא בצורה של סחורות, אבל למשלחת יהיו שני תפקידים אחרים הקשורים בקניות בגרמניה והדורשים, קרוב לוודאי, התאמה מסוימת. יש המשך של כספים אחרים המגיעים ליהודים בגרמניה, כגון כספי אירס"ו. אם אני מבין נכון את הדברים, הרי נקבל אנו [אותם] עם כספי הארגונים

היהודיים הקשורים לקניות. זה יהיה סכום גלובלי חדש (השר מ. שרת: כך!) – יחד עם זאת, יש המשך לסכומים קטנים יותר של כספי אירס"ו (השר מ. שרת: שם המחזור יגדל, כי בינתיים יש חוק חדש) – נכון, על כן יש צורך בהתאמת הקניות מהטרנספר של אירס"ו וקניות אלו.

והדבר השלישי הוא הטרנספר של כספים של פרטים, כל מיני פיצויים, שאחרי השינויים בחוק יש גם כן לקוות שהסכומים יהיו גדולים יותר גם בשביל תושבי ישראל, והם לא ישבו בשקט כשהמרקם החסומים בידהם, אלא שם יהיה לחץ ודרישה להעברה ואנו מעוניינים בהעברה מהירה. שמעתי שיש הבטחה לאפשר העברת התשלומים בשביל פנסיונרים. סכומי הפיצויים וההון הפרטי יכולים להגיע לסכומים גדולים.

איני רוצה להינבא מה יהיו הסידורים, אלא נדע מראש שיש פה צורך של התאמת הדברים השונים גם כדי לא ליצור את הרושם אצל היהודים הפרטיים, שיש להם רכוש בגרמניה ושיש להם לקבל סכומים בטרנספר, שכאילו הרכוש שלהם אבוד. אולי כדאי, בכל זאת, לסדר בשבילם טרנספר רישמי ולזאת צריכים אנו לדאוג, כי אם אנו לא נדאג לסידורים מסויימים, הרי אנו יודעים שיש טענות מיוחדות, יש יחסים אישיים ועסקיים שהם לא תמיד יפים, וזה עלול להימשך.

אין אנו צריכים להשלות את עצמנו בדבר היחסים בין היהודים היחידים הבאים לגרמניה ובין חלק חשוב של הגרמנים. הם אינם כיחסים בין אויבים וגם אינם יכולים להיות כאלה, מפני שאני יודע – אני בעצמי לא הייתי בגרמניה בשנים האחרונות – אני יודע מהרבה אנשים שהיו [שם] בענייניהם, הם נתקבלו על-ידי ידידים בעבר כידידים. הם אינם יכולים לדבר כאויבים, כי ההרגשה אינה עויינת לכל גרמני וגרמני. זאת צריכים פעם להבין. אני שומע עכשיו דברים טובים על שומכר. אומנם אני שומע אותם אחר מותו, אבל אני שמח גם להם. כאשר אני אמרתי לפני שנתיים, שאם אני אפגש עם שומכר אני אומר לו: "גֶנוֹסֶה [חבר] שומכר, שלום!" – היתה לזאת התנגדות גדולה. דברים אלה דורשים זמן. בינינו לבין עצמנו אין אנו צריכים ליצור איזו אוריה, כאילו זה חטא לדבר עם גרמנים, גם עם גרמנים העוזרים לנו לקבל דברים טובים אלה.

השר י. בורג: אני רוצה קודם לומר משהו בנוגע לנסיעתו של שר החוץ. איני יכול להשלים עם הרעיון ששר החוץ יצא את הארץ לפני שתהיה ידועה לנו החלטת ממשלת בון. אם בראשית הישיבה אמרנו ששום פרסום לא יהיה מיישיבה זו וגם החלטה פורמלית לא תתקבל, קל וחומר כאשר מדובר לא במילים אלא בנסיעה – ומה יהיה אם ישיבת ממשלת בון לא תוכל להיות אלא רק ביום ג' ושר החוץ יהיה כבר אז באירופה? (השר מ. שרת: שלחתי מברק לבדוק אם אני יכול לדחות מועד צאתי); (השר ד. יוסף: למה הצילום?); (השר מ. שרת: אינך יכול להפגין שאתה

מתבייש באלה שאתה חותם איתם הסכם) – יש נפקא מיניה בין צילום של לחיצת יד לבין צילום של חתימת ההסכם. אני שייך לארגון שהתייחס בהסתייגות, או למעלה מזה, להסכם זה. אבל כאשר קראתי את האקדמה, אני מוצא אותה טובה על-ידי הקיצור, אבל לשם מה הדברים על הטרור?⁹ יש בזאת משהו פוגע, יש בזאת מעין discontinuity של הממשלות, יש פה הדגשה שאולי התעמולה צריכה להדגיש זאת. האם לא יכולנו להסתפק אילו כתבנו: "to make good the material damage". רציתי לומר זאת כי לדעתי חובה לומר זאת כלפי אלה שעשו בשליחות הבלתי-נעימה בשבילנו. אולי ייאמר גם פה: "עוון כולם ישאו".¹⁰

אני רוצה להציע, שתקום ותפעל מחדש ועדת שרים בכל השטח של ההסכם. ועדת שרים שתיעזר על-ידי ועדה בינמשרדית. אני רואה סוגים שונים של סחורות ואיני יודע אם מדובר על צורכי אופטיקה, על חומרים כימיים ומיצרכים אחרים. יכול להיות שמשרד הבריאות מעוניין בדברים אלה או אחרים, ועדת השרים לא תוכל לדון בכל הדברים האלה, אבל ועדה בינמשרדית שתהיה ליד ועדת השרים תוכל לבדוק את הדברים.

ועדת השרים צריכה לדון במיבנה של המשלחת. יכול להיות שהיא תחליט שראש המשלחת ישב בקביעות בגרמניה, אבל המשרד שלו צריך להיות מחוץ לגרמניה. יכול להיות שצריכים להבדיל בין הדברים כלפי העולם.

אני מציע להחיות ועדת השרים לעניינים אלה. ייתכן שגם אנו צריכים להקים משהו דומה ל"בונדסשטלה" גם אצל ועדת השרים, ואנו נצטרך עוד לבדוק אם כל זה יהיה בצורת משרד עצמאי או ליד אחד המשרדים הקיימים.

שתי הערות סופיות: בציבור ובפוליטיקה קובעת הרבה אמנות הטרימינולוגיה. לכן אינני מסכים לביטוי "אמנה". אין פה אמון. איני גורס הביטוי "חוזה" (השר מ. שרת: הוא דווקא הפשוט ביותר) – זה כאילו חוזה בין שני פרטנרים. הסכם יש בו משהו טכני יותר (השר מ. שרת: במידה שהכינוי טיוטה של נאום, נאמר בה "חוזה"). ייתכן שאני חושב בטרימינולוגיה הגרמנית. אני מבקש לחשוב על זאת היטב. יכול להיות הבדל מנקודת מבט אחרת: אם זה חוזה, אולי יש זכות לכנסת לתבוע אישורו. אם זה רק הסכם, אין לכנסת זכות כזאת. בכל אופן, מבקש אני לשקול עוד בדבר זה) – כאן אני בא לנקודה האחרונה: מה שלא יהיה, זוהי שאלה עדינה של "public relations". אולי ימנו ראש הממשלה ושר החוץ שניים-שלושה אנשים, אשר בימים הקרובים לפני חתימת ההסכם, ותכף עובר לחתימתו, יכוונו דעת הקהל, הסבר ברדיו, אולי יכנסו מסיבת עיתונאים ועוד. יש כמה דברים קונסטרוקטיביים

9 במשפט הפתיחה להסכם השילומים נאמר: "הואיל ומעשי פשע שלא ישוערו נעשו בעם היהודי בימי משטר האימים [בנוסח האנגלי: 'משטר הטרור'] הנאצינל-סוציאליסטי".

10 לפי "והם ישאו עוונם", במדבר יח 23.

בחווה שצריכים להדגיש. כאן יש מומנטים פסיכולוגיים עדינים ביותר. התרגום של החווה למעשה, על-ידי רשימת הסחורות, יותר ארגומנט חשוב בהסבר העניינים נגד אלה שהתנגדו לכל המשא-והמתן. כמובן, לא לעולם חוסן. אין אנו יודעים עד איזו תקופה יקיימו הגרמנים את ההסכם. אני מציע הצעה זו בדבר הכוונת דעת הציבור.

השר הרב י.מ. לוי: במשך כל הזמן היה ויכוח עקרוני. הרוב החליט כאשר החליט. אני חושב שהמשלחת עשתה מה שהיא יכלה לעשות. עכשיו אין אפשרות להכניס שינויים, אלא אם הגרמנים יכניסו שינויים. אני מצטרף לדברי ההערכה והתודה למשלחת, שהיתה להם עבודה קשה מאוד. הם עמדו כל הזמן על המשמר. אדנאואר רצה "וידרגוטמכן". פחדתי כל הזמן פן ייזכר עניין זה של "וידרגוטמכן". אבל זהו עתה מסמך מסחרי כמעט, לא מסמך פוליטי, ודבר זה יפה עד מאוד. זו באמת היתה עבודה קשה ומייגעת (השר מ. שרת: אנו רואים רק גמר המלאכה. לא כל המלאכה) – אשר לנסיעתו של שר החוץ, אני מסכים לדברי השר בורג. שר החוץ אינו צריך לצאת לפני החלטת ממשלת בון. גם ההחלטה שלנו, ההחלטה האחרונה של ממשלת ישראל, צריכה להתקבל רק ביום שני, לאחר החלטת ממשלת בון. מדוע צריכים אנו לאשר סופית את ההסכם לפני שאנו יודעים אם ממשלת בון אישרה אותו? עם ישראל רגיש מאוד בנקודה זו. תהיה ביום שני [8.9.1952] ישיבה – גם אם רק ישיבה פורמלית – לאחר שתהיה ידועה החלטת ממשלת בון. מדוע צריכים אנו להיות המקדימים?

אם שר החוץ נוסע לחתימת החווה והכל הולך אחרי המוגמר – אני בא עכשיו לקרב האחרון בעניין זה – אני חולק על דברי ראש הממשלה שיש להוציא מנאומו של השר שרת את המילים בדבר "האכזרים". אדרבה, כאשר גומרים עניין זה כפי שגומרים, צריך להגיד שבעניין נפשות אין כפרה ובזאת אין שום סליחה. כיהודי מאמין אומר אני, שיש דברים שבהם ההשגה שלנו היא קטנה. איננו מבינים הכל. בין הדברים שאין אנו מבינים בהם ולא כלום הוא עניין ההשמדה. מה יכולה להיות הנחמה? אין אנו יודעים ואין אנו מבינים זאת – מה יכולה להיות נקמת השם ומה יכולה להיות הנחמה.

אם שר החוץ ינאם שם, כולם יאזינו לכל מילה ולכל הגה, ואם אין אפשרות לומר שאין שום כפרה, ואין שום נחמה לנפשות, הרי צריך להיאמר לפחות מה ששר החוץ רצה לומר. יש לומר ולהדגיש ולומר שאנו מדברים רק בענייני הכסף – הם צריכים להתחזר לנו לכל הפחות חלק הכסף שהם לקחו. כבר דובר שלא יהיה צילום של לחיצת היד, אבל זה שייך לדברים הקטנים, העיקר הוא מה שמדברים.

אני מסכים לדברי הגב' מאיר בדבר משלחת ישראל, ואני רוצה להוסיף: המיסיה צריכה להיות של ישראל בארץ אויב, ובתור חבר הממשלה אני מוכרח לומר: עלינו לראות ולעשות הכל, שמשלחת זו תהיה משלחת המדינה ולא של חוגים אלה או אחרים.

השר פ. לבון: שלוש הערות: אל"ף, כל אחד מאיתנו, שאינו משתתף בעבודה עצמה, שהוא קורא איזה דבר מוגמר, יכול להיות לו הרושם שבפרט זה או אחר יכלו לעשות אחרת. זה אנושי מאוד. אבל אנו דנים על הדבר המוגמר והשלם וצריכים לראות אותו בשלמותו (השר מ. שרת: בכללותו) – כאשר נייר זה מונח לפנינו עלינו קודם כל להגיד לחברי המשלחת: ישר כוחכם על מלאכה עצומה זו.

בי"ת, לא אכנס בדיון בהערה שהעירה שרת העבודה ותיקן אותה שר המשפטים, אבל אני רוצה פשוט, למען הפרוטוקול, להודיע כאן: אני מקבל את העמדה המוחלטת שלה. אני חושב שזה אפשרי. אני חושב שאיזו משלחת שלנו, אשר צריכה להיות שם לא חודש ימים, לא לפני המעשה אלא לאחר גמר החווה – היא אינה יכולה לעמוד בחומרות ממין זה. זה לא יהיה פשוט קודקס של התנהגות, שהוא יהיה באותו זמן גם מכובד וגם לא פראי, או שהקודקס יהיה כל-כך מכובד שהוא ימנע אפשרות הוצאת הדברים לפועל. לי, על כל פנים, ברור שהעמדה הנוקשה, העמדה המכובדת שאסור ללחוץ אצבע של גרמני גם אם יודעים שהוא היה במחנה [ריכוז] ויודעים יחסו לעם ישראל ולמדינת ישראל¹¹ – זוהי עמדה בלתי-אפשרית, בלתי-ממשית, אני חושב גם בלתי-מוסרית וגם בלתי-פוליטית, אבל על זה נדון כאשר נגיע לשאלה. הייתי מעוניין רק לקבוע דעתי, כדי שלא יתקבלו הדברים שהושמעו כאן כמוסכמים וכמובנים, ושזהו הקודקס שנקבע למשלחת.

גימ"ל, הנאום של שר החוץ. בזאת צודק בלי ספק השר הרב לוין, שלנאום זה יקשיבו הקשבה מיוחדת. פה כל טון הוא חשוב, חשוב מה שישנו וחשוב מה שחסר. קשה מאוד לייצג בעניין זה. אינני יודע אם זה גם אפשרי מבחינת הזמן והטכניקה. היתה כבר התייעצות של שר החוץ עם ראש הממשלה. אם אפשרי שנוסח הנאום יאושר או עלידי הממשלה או עלידי ועדת שרים, זה היה טוב לעניין וזה היה טוב לשר החוץ, כי זה לא צריך להיות עניין של אחריות אישית רק של שר החוץ.

השר הרב י.מ. לוין: רשמתי לי זאת ושכחתי לומר.

השר ב.צ. דינור: אני מצטרף לכל דברי השבח והתודה למשלחת. אני חושב שזוהי תעודה ראשונה מסוג זה, אבל אני רוצה להגיד: לא רק ביחס לעבר. אם אנו רוצים או אם אין אנו רוצים, זה מעמיד את שאלת יחסנו עם הגרמנים (השר מ. שרת: זה על כל פנים מפנה את הדרך להעמדת השאלה) – הגיעה העת והשעה שממשלת ישראל צריכה לחשוב על כך. אולי אוסיף ואומר: חובה עלינו לחשוב בדבר.

11 הכוונה לסירובה של גולדה מאיר ללחוץ את ידו של קורט שומכר, יושב-ראש המפלגה הסוציאל-דמוקרטית בגרמניה המערבית, בכינוס סוציאליסטי בציריך ביוני 1947 (ר' מסמך 14, עמ' 253-254, 258).

הופעה זו שלנו היא הופעה חשובה מאין דומה לה. יש בה סכך של שאלות, שכל העולם היהודי, ולא רק העולם היהודי, יקשיב לה. יש בעיית השואה, יש בעיית הוירקון. מה עושים מזה? זה אינו חוזה סתם. יש לו חשיבות מיוחדת. זו בפעם הראשונה שמדינת ישראל מופיעה בתור באות-כוח של העם היהודי, גם זה שבגולה. למעשה, כל הארגונים היהודיים מקבלים דעתנו. אנו מופיעים כבאות-כוח העם היהודי, לא רק של מדינת ישראל, ועמדתנו קובעת – לא רק עמדתנו כלפי גרמניה.

זה גם משפיע על הופעתנו בעולם ב[יחס ל]גרמניה. אנו שמענו ואנו יודעים עמדת גרמניה כלפינו. לאו מילתא זוטרות היא. אנו צריכים לעשות כל הדברים האלה בטקט ולא לעורר התנגדות אלינו. יש פה סעיף על ברלין המערבית.¹² יש בזאת הדגשה מיוחדת ושאלה זו מעמידה בעיות מיוחדות בקשר עם בריה"מ.

אני מציע דברים אחדים: אל"ף, אשר לנאומי של שר החוץ, אני רוצה להצטרף להצעתו של השר לבון, שיש צורך באישור הנאום על-ידי ועדת שרים קטנה, כי פה צריך להיזהר בכל מילה ומילה (השר מ. שרת: נאום של עמוד אחד לקח לי כבר 24 שעות) – יש להדגיש עניין השואה. אומנם נאמר שזוהי שואה שאין להביע אותה במילים. הרעיון העיקרי נראה לי מאוד, אבל ישנו עוד דבר חשוב יותר: לדעתי אנו ניתן את הדין על העניין, כיצד עשינו ומה עשינו. אנו אמרנו שיש לנו מידה אחת להערכת המוסר – קיומו של עם ישראל. ואנו אומרים שקיומו של עם ישראל מוצא ביטוי בקיומה של מדינת ישראל. זוהי הדרך היחידה בה יכולים אנו להתקיים בימינו אלה – זה מעניין אותנו, זה מחייב אותנו לעשות זאת, זה מחייב אותנו שכל השילומים יהיו חרם. פירוש הדבר שצריכים לארגן שכל פרוטה שנקבל מהם תהיה מוקדשת לפיתוח – כמו בשעת כיבוש יריחו היה הכל חרם לה'. לכל צריכים אנו לתת צורה ארגונית כזאת. העולם יבין זאת וזה יהיה מוצדק (השר מ. שרת: כבר משלמים בעד דלק. לא רק פיתוח).

העניין המוסרי לא ייקבע על-ידי הנהגת המשלחת, על-ידי נאום, אפילו לא על-ידי לחיצת היד, אלא על-ידי השימוש בכסף – אם זאת תהיה יחידה אחת שתהיה כולה קודש לבניין ישראל, ונוציא זאת מהחשבון השוטף, אם זה יהיה מאורגן על רמה. אם לאו, עתידים אנו לתת את הדין.

השר ד. יוסף: כדי למנוע אי-הבנה – נדמה לי שאמרתי זאת – אבל יהיה ברור שאני מעריך לא פחות מאחרים עצם מילוי השליחות על-ידי המשלחת, ומה שהם הצליחו להוציא מן הגרמנים. אף דבר מאלה אין אני מעריך פחות ממישהו אחר. מה שאמרתי –

12 מכתב 3א לשר החוץ מ"ש מאת אדנאואר, הנספח להסכם, פותח ב"ממשלת הרפובליקה הפדרלית הגרמנית מייחסת חשיבות מיוחדת לבקשתה, כי בברירת הסחורות שיש לספק לפי ההסכם, כי יתחשבו במיוחד בתוצרת התעשייה של ברלין המערבית" (ר' גם נספח 12, עמ' 915 סעיף 11).

אמרתי כלפי פנים, אבל אין בזאת כדי להקטין אף במאומה הצלחת עבודת המשלחת.

השר ל. אשכול: אני מצטרף לכל דברי "ישר כוח" לקבוצת האנשים שעשו מלאכה זו. זהו השלב הראשון של הביצוע. המשא-והמתן לא יכול היה להיגמר ביותר מאשר נגמר.

שנית, איני כל כך רחוק מארגון הדברים. אני יכול להצטרף לאלה האומרים שלא עשינו די, אבל אני יכול גם להסביר מדוע לא עשינו יותר. לא כל החברים יודעים מה שעשינו. לא כל הארץ יודעת זאת (השר הרב י.מ. לוין: גם בממשלה אינם יודעים) – אנו עמא פזיזא. כל העיתונים אשר התקיפו את הממשלה על ראשית המשא-והמתן, כל העיתונים האלה מתקיפים עתה: "מדוע אין מביאים כבר את הסחורות?" "מדוע אין מוכרים עוד את הסחורות?" בדיוק כמו שלא היינו רוצים ששר החוץ יצא אפילו רק חצי שעה לפני שאנו נדע שממשלת בון החליטה בחיוב, אל יתפרסם שהוחלט זאת ואחרת לפני שאנו יודעים שיש חוזה. זה אולי נמשך יותר מדי זמן, אבל כל פעם נכנס איזה שטן והפריע, ולא עשינו זאת עד עכשיו.

אל נשכח שיש לנו עוד צד אחד – הסוכנות היהודית, הארגונים היהודיים. אין אנו יכולים להחליט על הכל לבדנו. חלק הסוכנות יושב באמריקה, חלק בשוויצריה, חלק פה. גם זה מעכב. אני חושב שבשבוע הבא ביום א' או בישיבה מיוחדת אוכל אולי להביא לשולחן הצעה לדיון, אולי גם להחליטה בדבר ארגון העניין, אולי גם הצעה שמית. היא ודאי לא תהיה בקרוב. אנו טיפלנו בזאת כל הזמן ללא פרסום. דיברנו עם אנשים, שאלנו אנשים. כאשר תהיינה לנו כל התשובות – יובא הדבר הנה.

השר ב.ש. שיטריט: אני חושב שיושב-ראש הישיבה, בהביעו הערכתו למשלחת שלנו, הביע זאת בשם כולנו, אבל אם כל אחד הצטרף בנפרד, מצטרף גם אני לדברים הטובים שנאמרו.

עכשיו יש לי הערה קטנה. אני שומע שמצד הגרמנים יש כבר הצעה ב-12 תיקונים. זאת הזכיר היושב-ראש בדבריו. רציתי לשאול את חברי המשלחת: הפריאמבל היא עבודה עצומה. הממשלה המייצגת את העם הגרמני מודה קבל כל העולם בפשעיה. הייתי רק רוצה לשאול אם אין כל אפשרות לשנות ולכתוב במקום "criminals acts" את המילה "crimes".

ד' י. רובינסון: בדבר שאלתו של שר המשטרה לשינוי באקדמה, לשנות פה אפילו כקוצו של יוד זהו לדעתי דבר בלתי-אפשרי. זהו הנוסח מספר 27, ואם להחליף המילים בפיסקה ששר המשטרה מציע, עלינו להחליף גם בפיסקה הבאה, שבה יש הסתמכות על הפיסקה הקודמת. לא ייתכן לשנות שתי פיסקות בהקדמה המכילה שלוש פיסקות.

השר ד. יוסף: זה גם לא דרוש. "criminals acts" זהו מבחינה מוסרית, "crimes" זה לגבי החוק.

השר מ. שרת: פה יש כלל ופרט. "criminal acts" זהו המושג הרחב יותר. בנוגע לטמפלרים המצב הוא כזה: אנו לקחנו את הרכוש הזה. לקחנו את הרכוש הזה לא סתם כי היה הפקר. היתה לנו הצדקה מסויימת כלפי עצמנו, כלפי העולם. מה היתה ההצדקה? אמרנו: "אלה הם גרמנים, רובם גם נאצים. לנו יש חשבון עם עמם. עמם כילה והרס וגזל רכוש שאין לו כל שיעור של אחינו. אין לנו כל מושג אם פעם נקבל משהו. על כל פנים, רכוש זה שהוא פה בידינו, אותו ודאי יכולים אנו לקחת. זהו רק מעט מזער, כאין וכאפס לעומת מה שנעשה שם".

מה היה כלול בהצדקה זו? שאם יום אחד יהיה חשבון – זה יובא בחשבון. לא שזה מחוץ לחשבון. אנו נבוא חשבון עם העם הגרמני. הוא ישלם לנו. ואז נוסיף לחשבון גם זאת. לא סתם זכינו מן ההפקר, אלא לקחנו זאת ביוזעם, כי זה היה של הגרמנים, ואנו חשבנו שזה מגיע לנו כפיצויים. אם יש היום חשבון, מוכרחים להביא זאת בחשבון היום.

ניסינו להקנות מושגים אלה למשלחת בחליפת מברקים מאוד עצבנית. זה קפץ והתחדד בימים האחרונים. קודם כל, אמרנו להם: "אנו תבענו 1 מיליארד דולר. הם נותנים רק 750 מיליון דולר. למה לא ייחשב רכוש הטמפלרים, או רכוש גרמני אחר בארץ, על חשבון הסכום שתבענו ואין אנו מקבלים?"

שנית, אמרנו להם: "הרי אנו תובעים בליון מגרמניה המערבית וחצי בליון מגרמניה המזרחית. גם מבין אין אנו מקבלים הסכום המלא, אבל מגרמניה המזרחית אין אנו מקבלים אפילו פרוטה אחת. ייחשב הרכוש לכל הפחות לחשבון גרמניה המזרחית". הסתבר שאין לטמפלרים כל חלק ונחלה בגרמניה המזרחית. אף פעם לא היו שם – לא רק הם, גם אבות אבותיהם לא היו אף פעם בגרמניה המזרחית. כולם הם מגרמניה המערבית.

עניין זה הופיע פתאום ובאופן מהיר עלה לקרשצ'נדו, נסתבך הדבר בציבוריות הגרמנית: "מה זאת אומרת? אנו משלמים ליהודים, אנו משלמים למדינת ישראל בשבילה ובשביל היהודים, מדינת ישראל לקחה רכוש של גרמנים – האם אנו לא נדאג לאחינו? צריכים לסדר חשבון. אי-אפשר אחרת. אנו זהירים מאוד בזכויותיהם של היהודים, האם זכויות אחינו נפקיר?"

זה היה כלפי חוץ, אבל האנשים בקבינט הגרמני, גם אלה שהיו לצידנו, גם אצל בָּהֶם שיש אצלו עניין של הזדהות נפשית גמורה – דרך אגב, גולדה, הוא רוצה לבקר בארץ (השרה הגב' ג. מאיר: יחכה עוד קצת) – נאמר: "אם דבר זה לא יסודר, אין מה לומר, מוכרח להיות סידור". גם בָּהֶם רצה שזה יסודר לפני ההסכם, שזה ייכנס

לתוך החוזה, אבל זה לא נכנס. הסכמנו שצריך להיות הסכם על זאת, שיהיה משא-ומתן, המשא-ומתן יתחיל בשלב מסוים. אנו קבענו ארבעה חודשים לאחר שחוזה זה ייכנס לתוקפו. ביסוד המשא-ומתן יש נכונות שלנו לשלם בעד הרכוש הזה. לא נקבע שום דבר מהו הסכום, לפי איזה עקרונות משלמים. כל זה עניין למשא-ומתן. אם יש משא-ומתן ייתכן שתהיה בוררות. זאת הייתי מוכרח לאשר. זה היה דרוש בדחיפות יתרה ברגע האחרון – בלי זה הדבר לא יסתדר. היתה בעניין זה רגישות רבה גם במשלחת וגם במשרד החוץ, ולא רצינו לחבל ברגע האחרון.

דר' י. רובינסון: מתוך התיק המונח לפני אפשר לראות את התפתחות הבוק של עניין הטמפלרים. ב-20 באוגוסט הביאו לפנינו הגרמנים את תזכיר הטמפלרים, ובאותו יום שלחו אלינו נוסח מכתבם. ב-21 בו דחינו, ראשית כל, כל טענות הטמפלרים – שלא יהיה כל ספק בדבר עמדתנו – ובאותו ערב התקיימה ישיבה ראשונה, בה הצענו נוסח אחר של המכתב. בשעה מאוחרת הגענו לידי הסכמה זמנית וביום שלאחריו באו הגרמנים בטענה, שהתקשרו עם הטמפלרים – הם היו בבודסטג, הם דואגים להם – והביאו לנו את הפרטים. ב-23 בחודש גמרנו את כל העניין, העניין היה של דחיפות יתרה, הייתי אומר בהילות יתרה. עמדנו על הרבה דברים שלא קיבלנו אותם. לא הסכמנו לבוררות. כאן היתה המערכה הקשה. ביותר, הם טענו בצדק, מתוך נקודת השקפה שלהם: "מה יהיה אם אומנם אתם תסכימו למשא-ומתן, אבל אנו לא נוכל להסכים לתוצאות המשא-ומתן?" לא יכולנו להסכים לבוררות, כי גם עם כל ההסתייגויות זה היה יוצר תקדים מסוכן לגבי תביעות אחרות, שלגביהן תביעות הטמפלרים הן כאין וכאפס. לא הסכמנו לבוררות, אלא לתיווך (השרה הגב' ג. מאיר: תיווך מחייב?) – בוררות פותרת בעיות על יסוד משפט בינלאומי. המשפט הבינלאומי אוהב את הקרדיטורים ושונא את הדביטורים. המשפט הבינלאומי וכל משפט בינלאומי הוא תמיד לטובת הקרדיטורים – הפרינציפלים שלו הם נוקשים מאוד. מלבד זאת, בוררות בינלאומית היתה יוצרת תקדים. תיווך זוהי פשרה. כאשר הגענו לנקודה העיקרית – לעניין המתווך, אילו היינו רוצים רק מפשר היינו מגיעים ליושב-ראש בית הדין הבינלאומי. זאת לא רצינו, ולכן הגענו למה שאנו קוראים "נוסחת המלכים": אחד ממלכי סקנדינביה יהיה או ימנה את המתווך. הגרמנים התנגדו לזאת. הם מונים פשעים בכל אחד מהם. אמרנו, שאחד המלכים יהיה מפשר הגון, והם התחייבו לקבל תיווכו של מלך.

השר מ. שרת: אני רוצה לסיים, ובראשית הסיום אני רוצה לומר מה שאומר בסוף, כי אנו לא גומרים הברור היום. בינתיים מודיעים לי מהקריה, כי נתקבלו התיקונים ונדון עליהם ביום א'. אולי אוכל להמציא אותם לידיעת חברי הממשלה מחר. כלפי חוץ

נודיע שהיה דיון ממושך ומפורט, שמענו דין-וחשבון מהמשלחת, הדיון יימשך ביום א' [7.9.1952]. אין אנו קובעים עתה אם נחליט ביום א', ייתכן שביום ב' נעשה ישיבה שלא מן המניין. לפי חשבוני, אם תהיינה שתי ישיבות בבון, הרי השנייה תהיה בשעה 11, היא עלולה להיגמר בשעה 12 או 1, בשעה 4 או 5 לפי שעוננו נדע כבר את התוצאות, ולכן נוכל לעשות ישיבה ביום ב' אחר-הצהריים, אם נמצא ביום א' שהיא נחוצה.

פה דובר על כמה עניינים. לפרשת הביצוע מכאן ואילך אני מצטרף לדברי שר האוצר. היה מוזר אילו היינו קובעים מסמרות והיינו מפרסמים, אז ההנחה היא כאילו הדב בידינו ואנו מחלקים כבר את עורו. אבל עוד לא צדנו את הדב. אם שר האוצר יהיה מוכן ביום א' להביא לנו משהו לבירור ולהחלטה – היה זה טוב. לגבי ההצעה למנות ועדת שרים, הייתי מציע לדחות ההחלטה ליום א'.

יש לי שאלה אחת ואני מבקש הדרכה מהממשלה – זאת לקראת ישיבת ועדת החוץ והביטחון שתהיה לי מחר, שוודאי תימשך רובו של היום. יש לשער שהאופוזיציה תנהג על-פי שיגרה מסוימת, כל שכן במקרה זה, ותדרוש כינוס מיוחד של הכנסת ודיון בכל השאלה. בפני זאת אעמוד, ואני בטוח שרוב הוועדה יעמוד בפני זאת. נשיג שרוב הוועדה ייתן אישור או ייפוי-כוח לממשלה. יכולה להיות שאלה אם ובאיזה אופן יבוא העניין בפני הכנסת לאחר החתימה.

גם לפני הפרלמנט של בון יבוא העניין לאחר החתימה. שם יש חיוב חוקי. אצלנו, עד כמה שידוע לי, אין חיוב חוקי. יש בעיה ציבורית פרלמנטרית. בדרך כלל, הפרשה כולה החלה מהפנייה שלנו לכנסת. הבאנו זאת בפני הכנסת כאשר פנינו באיגרת למעצמות. גללנו כל הפרשה בפני הכנסת. היתה החלטת הכנסת לאחר שהחלטנו להתחיל במשא-ובמתן. כאשר היה משבר במשא-ובמתן והחלטנו להפסיק המשא והמתן, הבאנו זאת לפני הכנסת. היה אז דיון והיתה אז החלטה. מתקבל על הדעת, שבסיום הפרשה נביא זאת שוב בפני הכנסת.

אם לזאת יש הסכמת הממשלה, זה יכול לעזור לי ולהקל עלי. אם אוכל לומר שהממשלה חושבת, שהגישה הציבורית לעניין מחייבת אותה – אולי לא להגיד "מחייבת אותה", אלא "יש בדעת הממשלה" – כאשר הכנסת תתכנס מחדש,¹³ למסור לה דין-וחשבון על כל עניין השילומים.

השר פ. לבון: אני רוצה להבדיל בין שני דברים – בין עניין הרטיפיקציה למסירת הדבר באיזה זמן לכנסת. יש החלטה ברורה של הכנסת, שמסרה ייפוי-כוח לוועדת החוץ והביטחון בשם הכנסת להחליט בעניין. זאת אומרת, שהחלטת ועדת החוץ והביטחון היא בבחינת רטיפיקציה והעניין אינו תלוי ועומד עוד בפני הכנסת, והדין-וחשבון

13 הכנסת יצאה לפגרה ב-28.8.1952 והתכנסה מחדש ב-3.11.1952. הכוונה למסור לכנסת דוח בנושא השילומים לא נתממשה.

שהממשלה חושבת למסור לכנסת יכול להימסר לאחר הפגרה. אם זהו מובנה של הצעת שר החוץ, איני מתנגד לה. חשוב מאוד שלא ייווצר רושם של אי-בהירות.

השר ד. יוסף: אני מסכים לדברי השר לבון. אני רוצה להזכיר שהגרמנים יגישו את החווה לרטיפיקציה לפרלמנט שלהם בסוף ספטמבר או בהתחלת אוקטובר. הכנסת תתכנס רק בנובמבר. איך נתאים את המועדים?

השר מ. שרת: לא דיברתי על רטיפיקציה. אלא על דין-וחשבון. הממשלה מסכימה שאני אודיע לוועדת החוץ והביטחון שבכוונת הממשלה למסור הודעה על כך לכנסת לאחר שתתכנס מחדש. בעניין הכנת דעת הקהל – אני מקבל לתשומת לב ההצעה שאנו צריכים לדאוג לזאת. בעניין נסיעתי אני מביא בחשבון הדברים שנאמרו. יש בהם היגיון רב. אני נתון פה תחת לחץ חזק של המשלחת – המשלחת שרויה בעצבנות שמא בגלל איזה עיכוב יבולע לעניין. מדובר על גוי בן שבעים ושש. הם חרדים לכל רגע, לכל דקה ולכל שנייה. אני מנסה לברר אם אפשרי שאצא ביום ב' לאחר החלטת ממשלת בון. אני מחייב את דברי החברים שהציעו שתהיה ועדת שרים לעניין נאומי, ואני רוצה לקרוא לפניכם את הנאום.¹⁴

השר פ. לבון: הערה כללית אחת או שתיים: הייתי מצמצם את האקדמה על האופי המיוחד של העניין והייתי מדבר רק על המקורות והסיבות של ההסכם (השר מ. שרת: יש פה איזון ידוע) – את האיזון הזה מוכן אני להשאיר לאדנאואר. אני מפקפק אם אנו צריכים לקבוע הדברים בשפה כל כך ברורה. זאת יכול אני לעשות בויכוח בכנסת. אבל יש הבדל אם אני עושה זאת שם – האופי המיוחד של ההסכם מבחינה גרמנית – למה לי להדגיש זאת? זהו הסכם מיוחד במינו מבחינת מה שקרה (השר מ. שרת: האם אתה נגד זה שיש לזה יחס לגבי העתיד, שיש בזאת משום אזהרה?) – אני בעד זה לצמצם בנאום את השבחים בהגדרת ההסכם. יש קצת גודש של שבחים. היות וזה דוקומנט בינלאומי, כל מה שאומרים פחות – אין מצטערים עליו. על כל פנים, לפי דעתי מחמיר אתה יותר מדי בנאום זה, אתה מעריך אותו יותר מדי. בעוד עשר שנים נוכל לדעת מה תוצאות ההסכם. אל תשכח שאתה מדבר בספטמבר 1952. עוד לא קיבלנו אפילו התשלום הראשון.

השר ד. יוסף: אני רוצה רק להעיר בנוגע לחריפות הדברים מהמבט שלנו. איני יודע אם [הגרמנים] ייפגעו על-ידי מה שכתבת. יכול להיות. מיהודי אי-אפשר לדרוש

14 הנאום, שממשה שרת קרא להלן באוזני חברי הממשלה, לא נכלל בפרוטוקול. לנוסח המקורי של הנאום ר' מסמך 46, עמ' 803. ר' גם עמ' 679, 702-705, 710, 727, 793-796, 937.

אמירה אחרת. לי נדמה שאפשר למחוק שני משפטים. אם אי-אפשר למחוק, אל תדבר על המוסר אלא רק על היחסים הבינלאומיים. מעשה זה אפשר להגדיר גם באופן פחות מכובד.

השרה הגב' ג. מאיר: יש לי הערות באותם הדברים. אני כופרת בזאת שמוכרת להיות איוון. צריך להגיד מה שהם עושים. אבל פעמיים מוסר? אני מוותרת על הזכרת המוסר פעם אחת. יש ניגוד בין הפיסגה בחלק הראשון ובין החלק השני.

השר ל. אשכול: אולי אפשר להחליף "כפרה" ב"שיכחה". לא נראה לי עניין התרומה למוסר הבינלאומי. ודאי שאין לומר שזוהי התחדשות בינלאומית. זוהי מעין אינדולגנציה.

השר ב.צ. דינור: אולי תאמר: "הביצוע יראה באיזו מידה יש בזאת משום התחדשות".

השר מ. שרת: בבואך לחתום על החוזה אין אתה יכול להניח שלא יהיה ביצוע.

השר הרב י.מ. לוי: אני מציע החלק הראשון לא לקצר. החלק השני – לקצר.

השר מ. שרת: עוד אתייעץ עם ראש הממשלה.

מחליטים: להמשיך בדיון בישיבה הבאה של הממשלה.

מפלגת פועלי ארץ-ישראל מאשרת את ההסכם

מ. שרת: לישיבה זו שתי מטרות: ראשית, שהוועדה המדינית תדע את העניין בטרם הוא מגיע לוועדת החוץ והביטחון של הכנסת; ושנית, שחברינו בוועדת החוץ והביטחון יהיו מוכנים לקראת הישיבה שתתקיים. פרט לחברי הוועדה המדינית נטלתי לעצמי רשות להזמין עוד שני חברים: האחד, גרשון אבנר, הוא חבר המפלגה; השני, הדר' יעקב רובינסון, הוא היועץ המשפטי הראשי שלנו לעניין השילומים מגרמניה, והזמנתי מתוך אמון גמור אם כי אין הוא חבר מפלגתנו.

אני בא להחזיר את זכרונכם לשלב בו התקיים בפעם האחרונה דיון בכנסת בעניין השילומים – שלב הפסקת המשא-ומתן. הגרמנים אמרו באותו שלב, כי הם מודים שמגיע למדינת ישראל ולעם היהודי סכום של 715 מיליון דולר מהם, והם מוכנים להכריז על זאת, אך העובדה שסכום זה מגיע אין פירושה שהם יכולים לשלם סכום זה וכי הם יכולים להתחייב לשלם אותו – זה לחוד וזה לחוד. הם טענו כי הם מוכנים לדון על הסכום אותו הם יכולים לשלם, אולם זה איננו תלוי רק בעניין זה כי אם גם בוועידת הנושים בלונדון, שעדיין לא באו איתם לידי הסכם – כאשר יבואו איתם להסכם, אפשר יהיה להכניס גם חוב זה למסגרת כללית.

אנו התקוממנו נגד שתי הטענות הללו גם יחד. ראשית-כל, התקוממנו נגד "הלכה ואין מורין כן": מה שמגיע צריך לשלם. שנית, התקוממנו נגד ריתוק המשא-ומתן שלנו לזה המתנהל בלונדון, ועל כך התפוצצה הוועידה. אחרי זה קמה סערה, היתה התפטרות של בָּהֶם וקיסטר [ב-19.5.1952], וקיסטר כתב ומסר לפרסום מכתב שהיה "j'accuse" [צרפתית: "אני מאשים"] גדול כלפי אדנאואר והממשלה הגרמנית. אדנאואר הרגיש כי שמו בהיסטוריה עומד על הקלף. חברי מפלגתו התגייסו לעזרתו והתגייסה המפלגה הסוציאל-דמוקרטית, שאיתה עמדנו בקשר אמיץ ומסרנו לה אינפורמציה. גייסנו מפלגה זו לפעולה והיא נענתה ברצון ובהתלהבות. גייסנו לחץ בעיתונות האמריקאית והאנגלית וגוייס לחץ דיפלומטי ישיר מצד חבריו של אדנאואר – החבר הוויינגטוני והחבר הלונדוני.² בשעת הפגישה בפריס, בה דנו על חיסול משטר הכיבוש בגרמניה, אמרו לו גם אידן וגם אצ'סון דברים נמרצים, שהיו לו יותר "תנא דמסייע לו" מאשר דברים המכוונים נגדו. זה היה דרוש לו במאבקו נגד חברי הקבינט המתנגדים לכל העניין.

1 חברי הוועדה: זלמן ארן, חיים בן-אשר, רפאל בש, יחיאל דובדבני, אליהו דובקין, דוד הכהן, ברוך טל, דב יוסף, יונה כסה (יורר), פנחס לבון, ברל לוקר, אליעזר ליבנה, פרץ נפתלי, מלך נוי, מרדכי נמיר, משה קיטרון, יוסף שפרינצק, בכור שיטרית, משה שרת. מוזמנים: י' רובינסון, ג' אבנר.

2 הכוונה לנשיא ארה"ב הרי טרומן ולראש ממשלת בריטניה ווינסטון צ'רצ'יל.

לאחר זאת התחדש המשא-ומתן ועלה על פסים חדשים של הפרדה גמורה בין המשא ומתן הזה לבין זה המתנהל בלונדון, עקב הכרת חוב זה כחוב יחיד במינו שאינו תלוי בסיפוק חובות אחרים. שנית, הוחלט כי הסכום עליו יוסכם הוא הסכום המחייב והם הסכימו לקבל כיסוד את הסכום של 715 מיליון דולר, אותו החלטנו לתבוע במקום תביעתנו הקודמת לביליון דולר.

סעיף שני אותו רצינו לקבוע הוא הרקע הכללי של העניין. להווי ידוע כי השאלה הזאת איננה מטרידה את הציבוריות הגרמנית ואינה עומדת ברום עולמו של סדר-יומה. במידה שהיא קיימת וידועה לציבוריות הגרמנית, ישנו מיעוט קטן התומך בעניין. האוירה הכללית המקיפה עניין זה היא אוירה של אי-רצון מתוך ראיית העניין כדבר מיותר שהוטל עליהם ושהם בעצם לא חייבים לשאת בו. אומנם היה משטר שעשה את הדברים בהם מאשימים אותם, אולם בכל עיר גרמנית ישנם עשרות אלפי אנשים שקיומם נהרס בגלל המלחמה, ולמי מהם משלמים פיצויים, בשעה שהם צריכים לשלם פיצויים לעם היהודי? עניין זה לגמרי אינו נעים לחיכם. בתוך הקבינט שר האוצר במיוחד, וסביבו חוגים כספיים ובנקאיים החורגים ממסגרת הקבינט, מגלים התנגדות נמרצת לכל העניין.

פרט לסיפוק התביעה שלנו לשלושה ביליון מרק (שהם 715 מיליון דולר), באה התחייבות של 450 מיליון מרק לארגונים היהודיים, וסכום זה גם כן אינו פעוט כלל. גם על כך היתה מלחמה חריפה מאוד. טענתו של שר האוצר, למשל, היתה שבמקום לשלם למדינה או לארגונים, הוא מוכן להקציב סכום מסויים של מרקים לקונסולים והם ישלמו באופן אישי פיצוי לאנשים הנמצאים בארצות כהונתם ונפגעו על-ידי הנאצים. על-ידי כך הוא חושב כי יצטבר בעולם הרבה יותר רצון טוב כלפי גרמניה מאשר על-ידי תשלומים גלובליים כאלה, שאין להם תקדים ולא נשמע כמותם.

לגבי אדנאואר והקבוצה שלו זהו עניין מוסרי. אני אומר "עניין מוסרי", כיוון שאדנאואר השתכנע כי הוא עושה דבר היסטורי גדול המבטיח לו מקום בהיסטוריה האנושית או בהיסטוריה של העם היהודי, כי ההיסטוריה של העם היהודי היא קופה טובה להפקדת רפוּטציה היסטורית. שנית הוא בטוח שלעם היהודי יש כיום השפעה עצומה בעולם ועל-ידי כך הוא סולל לו את הדרך להשגת דברים טובים שונים בשביל גרמניה. אלה הם שני המניעים העיקריים הפועלים אצלו. ישנם גם אנשים החושבים – נוסף לגמוקים אלה – כי הדבר טוב בשביל גרמניה בחשבון של אורך ימים, כי ארץ מזרח תיכונית תקבל סחורות גרמניות. זה מבטיח עמדה למסחר הגרמני בארץ זו שיש לה עתיד גדול של התפתחות ועלייה כלכלית, השפעה וכו'.

אני חושב, כי שלושת הגורמים שמניתי ממצים את המניעים הפועלים לחיוב הדבר מן הצד הגרמני, אולם צד זה עומד כל הזמן תחת לחץ גורמים חשובים מאוד והמאבק כולו מתנהל על רקע של שנת ערב בחירות. אם עניין זה יוצא למערכת

הבחירות, כלומר ייעשה ניסיון לשתף את ציבור הבוחרים בזה, אין ספק כי התגובה תהיה שלילית. המסקנה הנובעת מכאן היא, ראשית-כל, הכרת הצורך בדחיפות יתרה כדי שלא להחמיץ עכשיו הזדמנות של חתימה ושל חיוב מוחלט. מכאן נובעת המסקנה השנייה שלנו, שאין כל טעם להתעקש על תיקונים בדברים שבשעת המשא ומתן לגביהם הוכח שאי-אפשר להשיגם. פירושה של התעקשות זו על שינוי דברים שנתקבלו על ידי המשלחת אחרי משא-ומתן ממושך ומייגע, שעוד אדבר עליו – איננו לחץ נוסף על אלה המוכנים לחתום על ההסכם ולהתחייב על ביצועו, כי אם פירושה שחרורם מלחץ איזושהו, היות והצד המתנגד לכך יוכל לטעון כי זוהי הוכחה שממילא אי-אפשר יהיה אף פעם לספק אותנו גם על-ידי דבר שהוא לפי כל השיקולים המפוכחים דבר פנטסטי. ומאחר שאנשים אלה – כלומר אנחנו – הכניסו לראשם כי מגיע להם מגרמניה עולם ומלואו, מה בצע בדבר? מוטב לחסל את הפרשה כולה: לגופו של עניין, הרי בשלב אחרון זה של המשא-ומתן הושקעו מאמצים עצומים, עבודת יום ולילה במשך שבועות ארוכים מאוד. ישנם בטיסה זו עמודים וסעיפים שזהו ניסוחם ה־20 או ה־25. הפריאמבל [אקדמה], למשל, מופיע כאן בניסוחו ה־27, לאחר מלחמת עמדות קשה על כל פרט, כל פסוק וכל מילה, ואין צורך להוסיף על כל דבר יסודי בנוסח ההסכם הזה. זהו מה שהושג. הכרת הממשלה בישיבתה אתמול היתה כי הושג מה שניתן להשיג, ואם גם ניתן פה ושם לתקן משהו, הרי בעיקרי הדברים אינו יכול לחול שינוי, ופתיחת משא-ומתן חדש על עניינים שאינם יכולים לחול בהם שינויים פירושו חבלה בעניין. בוועדת החוץ והביטחון אלביש אולי דברים אלה מחלצות, אולם כאן אני אומר אותם בדיוק נמרץ.

עיקרי ההסכם הם, ראשית-כל, שגרמניה התחייבה לשלם סכום כולל אחד של 3,450 מיליון מרק רק לגוף אחד – למדינת ישראל. ישנו הסכם מיוחד בין המדינה לבין הארגונים היהודיים, אולם גרמניה קיבלה עליה התחייבות רק כלפי המדינה ולא כלפי גוף של ועידת הארגונים היהודיים, שהיום קיים ומחר לא, ושיכולים להיות עליו עוררים מצד יהודים שונים בעולם. אגב, על שולחנו של אדנאואר נערכים מכתבים של יהודים הכופרים בזכותם של הארגונים היהודיים לייצג את תביעותיהם.

שנית, התשלום לא יהיה בסחורות אלא במזומנים. ממשלת גרמניה תמסור לממשלת ישראל מרקים ולא טרקטורים או צינורות ברזל. אין בגרמניה המערבית משטר כפי שהוא קיים בגרמניה המזרחית, שם שלטת המדינה על המשק והיא היצרנית, כך שהיא יכולה לספק את התוצרת שלה. בגרמניה המערבית קיים משטר של רכוש פרטי ויוזמה פרטית. היא תשלם כסף שיוכנס לבנק בגרמניה במרקים ובמרקים אלה אנו קונים סחורות. ממשלת גרמניה מתחייבת על מתן הקלות מסוימות בקניית סחורות אלו.

ההסכם צריך היה להיחתם לפי הצעתם ביום ג', וייתכן שביום ד'. לפי החוק

הגרמני צריך ההסכם לקבל את תוקפו על-ידי אישור הפרלמנט הגרמני. אישור זה לא יוכל להינתן לפני ראשית אוקטובר, היות והפרלמנט נמצא עכשיו בפגרה. כאשר הסכם זה מקבל את אישורו הפרלמנטרי הוא הופך לחוק יסודי של גרמניה. במידה שהוא סותר חוקים קודמים, הוא המכריע כנגדם. מתאריך הרטיפיקציה – שיהיה מאוקטובר ואילך ביום שייקבע – ועד לסוף מרס 1953 תשלם גרמניה תשלום ראשון של 200 מיליון מרק. בתוך תשלום זה של 200 מיליון מרק, 75 מיליון יושלמו בלירות סטרלינג העומדות לרשות גרמניה באנגליה. אנו נשתמש בסכום זה של לירות סטרלינג לקניית דלק. טרנסקציה זו ניתנת לביצוע לפי הסכם מיוחד לפני הרטיפיקציה של ההסכם כולו. הסכם מיוחד זה יסודר לאחר החתימה.

בשנת הכספים שלאחר זאת – כלומר מאפריל 1953 ועד סוף מרס 1954 – שהיא שנת כספים מלאה, נקבל שוב 200 מיליון מרק. לאחר זאת מתחילה תקופה של תשע שנים, שבכל אחת מהן יגיעו התשלומים לשיעור 310 מיליון מרק, אולם הרשות בידי הגרמנים לצמצם תשלומים אלה ל-250 מיליון מרק לשנה ואז תקופת פירעון הסכום הכולל מוארכת בהתאם. יוכל להיות בינינו לבינים דין-ודברים על כך, אולם הזכות בידם לצמצם את התשלומים כפי שציינתי – אם יוכיחו כי מצבם אינו מאפשר להם תשלומים גבוהים יותר. אם יבוצעו התשלומים השנתיים בשיעור של 310 מיליון מרק, הרי בשנה ה-12 מעתה יהיה תשלום אחרון של 250 מיליון מרק. יבוצעו עוד תשלומים באותו שיעור בשנה ה-13 וה-14 לפי החשבון השני. שנית, במידה שתוך תקופה זו יקבלו עוד מיליון בינלאומיים שאינם מיועדים במפורש למטרה מסוימת, הם מתחייבים להפריש חלק הוגן לתשלום השילומים – דבר שסייע לקיצור תקופת הפירעון. הם רשאים לבוא ולומר כי הם רוצים לורז את פירעון הסכום. אני אומר זאת, היות ויוכל גם להיות מצב שלפי שיקול שלנו לא נוכל לקלוט סחורות בקצב כזה, אולם הם רשאים לכך. אם התקופה תתקצר באופן ניכר, תעמוד גם שאלה של דיסקונטו, ועל כך יקויים משאומתן.

אם יקרה בגרמניה איזה משבר חמור, הפוגע פגיעה קשה במצבם הכספי והכלכלי, הם רשאים לדרוש הפסקה זמנית של התשלומים מבלי להפחית את הסכום הכולל. על כך יש משאומתן ואם אין מגיעים לידי הסכם פונים לבוררות. בדרך כלל, אם במהלך הביצוע ישנם ערעורים, פונים לבוררות. הרכבו של בית-הדין לבוררות נקבע לחמש שנים. ישנו בורר קבוע שלנו ובורר קבוע שלהם. נוסף לזאת יש לבחור באישיות מכרעת שאינה נמנית על אחד משני הצדדים, תוך הסכמה הדדית. אם אין מגיעים לידי הסכמה כזאת, תיקבע אותה אישיות על-ידי אב בית-הדין הבינלאומי בהאג.

עלינו יהיה למנות משלחת שתפעל בקביעות בגרמניה ברכישת הסחורות. משלחת זו מהווה את הצינור היחיד באמצעותו נקנה סחורות ונעמוד איתם בקשר. הם אינם רשאים למכור על חשבון השילומים אף בורג אחד למישהו אחר, ואנו איננו

רשאים לפעול בעת ובעונה אחת בשני צינורות. נקבע במסמרות כי יש ריכוז מוחלט. משלחת זו תיהנה מכל החסינויות הדיפלומטיות בדרך כלל. קיבלנו על עצמנו רק התחייבות אחת – שראש המשלחת צריך להתקבל על דעת הצד שכנגד, ואם במשך הזמן יתברר להם כי הוא עוסק בעניינים שלא כשורה, הם יכולים לדרוש את החזרתו כפי שהדבר מקובל לגבי כל נציג דיפלומטי בארץ זרה.

נקבעה רשימת הסחורות לשתי השנים הראשונות. רשימה זו מורכבת ב-90% מנכסי יסוד וב-10% ממיצרכים חיוניים גם כן. בקבוצה הראשונה נכללים חומרים כברזל, פלדה, כימיקלים, מכשירים, מכונות וכו'. ייתכנו גם סטיות מרשימה זו, אולם היא קובעת את עיקרי הדברים. מתקופה לתקופה צריך יהיה להסכים על רשימת סחורות ומיצרכים.

אפשרות הקנייה בגרמניה מובטחת באופן פשוט. בגרמניה קיימת מדיניות של עידוד היצוא והיא מתבטאה בכך שסחורות המיועדות ליצוא פטורות ממס, במיסה של 7.5% ממס הכנסה. הזכות הזאת מוקנית לנו. ביסוסו של יתרון זה לגבי סחורות היצוא הוא בכך שעל-ידי כך מרוויחים מטבע זר. אף על פי שאנו משלמים במרקים, תהיה זכות זו חלה גם על סחורות הנמכרות לנו, המיועדות לשילומים.

היתה מערכה קשה מאוד בדבר הבטחת יציבות המטבע. הגרמנים סירבו לחלוטין שייזכר באיזה אופן שהוא עניין יציבות המרק, כי הם טענו שדבר זה כשלעצמו מערער את היציבות. לדעתם זה לא ייתכן. אולם ישנו סעיף האומר שאם יחולו שינויים אשר יצמצמו באופן ניכר את הנפח הממשי של השילומים – כלומר את כמות הסחורות והמיצרכים – יקויים משא-ומתן בדבר התאמת השיעורים השנתיים לשינוי שהתחולל. אם לא יושג הסכם בעניין זה תכריע בוררות.

כנגד המשלחת שלנו יהיה אורגן שלהם, ממשלתי גם כן – ה"בונדסשטלה". מתפקידו להסדיר מצידם את העניינים הקשורים בפעולת המשלחת שלנו ואליו אנו פונים בדרישות. מלבד זאת תהיה ועדה פריטטית לטיפול בבעיות לביצוע ההסכם. במקרה שבוועדה זו אין מגיעים להסכם באיזו שאלה יסודית, רשאי כל צד לפנות לבוררות.

נתעוררה שאלה של רכוש הטמפלרים בארץ, שהיה מרוכז בוילהלמה, ולדהיים, ובמושבות הגרמניות בחיפה, יפו ומקומות שונים בארץ. הוסכם שהדבר יבורר מחוץ למסגרת השילומים וארבעה חודשים לאחר הרטיפיקציה של הסכם השילומים יתחיל משא-ומתן עם הטמפלרים, שיהיה מבוסס על עיקרון של תשלום עבור הרכוש הזה, בסכום שעליו יוסכם. אם לא נגיע לידי הסכם, יהיה תיווך בעניין זה ונקבע באיזו צורה התיווך ייעשה. התשלום בעד רכוש זה יהיה במרקים גרמניים, מבלי להתחשב במקום מגוריהם הנוכחי של אותם האנשים שהיו בעלי הרכוש. מרקים אלה ינוכו באופן פרופורציונלי מהקצבות השילומים במשך 12 או 14 שנה, בהתחשב עם תקופת פירעון השילומים, מכל תשלום ותשלום. נוכל להקדיש עתה דקות מספר להצגת שאלות באם ישנן כאלו, ולאחר זאת נוכל לעבור לויכוח.

א. ליבנה: הייתי מבין את ערכה של ישיבה זו אילו היתה מכוונת למתן אינפורמציה לעיתונאים ולאנשי הסברה, אך אינני רואה בה טעם רב אם זוהי ישיבה של הוועדה המדינית על נוסח החוזה אשר המפלגה נדרשת להשתתף באחריות בעדו. חברי הממשלה אינם, משה שרת אמר כי כל שינוי בחוזה הוא בבחינת חבלה, אם תפקידנו הוא לא לחבל, הרי אין כאן על מה לדון. לפי הרגשתי צריך היה להביא את סעיפיו העיקריים של החוזה לדיון בוועדה המדינית כאשר עוד אפשר היה לשנות דבר-מה או לפחות לערער. נכון שאפשר לשאול שאלות, אולם אינני רואה מקום לדיון.

הי"ר י. כסה: הוועדה המדינית התכנסה על מנת לדון בטיוטת ההסכם.

מ. נמיר: אני תומך בלב שלם בהסכם זה, אף על פי שהייתי רוצה להכניס בו תיקונים רבים. ברור שנעשתה עבודה עצומה עד אשר הושג הסכם זה כפי שהוא, ואילו היתה לנו בארץ ציבוריות בריאה, היינו שומעים אומנם מצד אחד ביקורת מוצדקת על פרטי הסכם זה, אך מאידך היו מציינים כי הושג על-ידי כך ניצחון פוליטי, מוסרי, כלכלי ודיפלומטי לעם היהודי ולא רק למדינת ישראל. ברצוני לציין, יחד עם זאת, כמה דברים המעוררים אצלי מורת רוח ואי-רצון במידה שהם זכורים לי אחר קריאת ההסכם. ראשית-כל, היציבות איננה מובטחת אלא אם כן תפסוק הבוררות לטובתנו, וזה ודאי יאריך זמן לא מועט עד אשר בכלל יצא פסק הדין של הבוררות. ליקוי רציני שני בהסכם זה היא זכותה של גרמניה להפסיק את התשלומים עד אשר תפסוק הבוררות אם היא נהגה כראוי או לא. עד אשר הבוררות עצמה מתחילה לפעול צריכים לעבור ארבעה חודשים. אין כל הגבלה מטבע הדברים למועד בו צריך להינתן פסק דין הבוררות.

אפשרית גם סבוטז'ה של ההסכם על-פי ההסכם עצמו, מכיוון שה"בונדסשטלה" הגרמנית צריכה לאשר את הסחורות שאנו מבקשים ועקב זאת היא יכולה להתחיל במיקוח ולדחות את מועד הביצוע כאוות נפשה. מלבד זאת, יכולה גרמניה על-פי ההסכם לא למכור לנו סחורות שהיא החליטה לא לייצא לגבי שאר המדינות. אם היא תחליט לא לייצא פלדה, למשל, זה חל גם עלינו.

קיימת עוד אפשרות לחבל בהסכם לגבי בחירת הסחורות המוסכמות באם יקום סינדיקט של יצואנים גרמניים, וכידוע הם נוטים לאורגניזציה מטבעם. אין כאן התחייבות מטעם ממשלת גרמניה לספק לנו סחורות. היא חייבת רק לספק מרקים ובמרקים אלה צריכים אנו לפנות לסוחרים גרמניים. אם יקום סינדיקט של יצואנים שיפעל במתכנן, יש בכוחו למנוע מתוך רצון רע מכירת כל סחורות-שהן במסגרת השילומים, או להשפיע על המחירים שלא ברוח ההסכם.

אם לעשות חשבון פסימי של מועד הפירעון של כל סכום השילומים, יש להביא

בחשבון מינימום 14 שנה, כי לזאת יש להוסיף הפסקות זמניות שונות, שוודאי יחולו מצד גרמניה, ותקופת הבוררות על כל אחת מן ההפסקות הללו.

לבסוף אני רוצה להזכיר את עניין הטמפלרים, שלא הובא בחשבון באף אחד מן השיקולים שלנו לפני המשא-ומתן. זה יעלה לנו ודאי בסכום ניכר.

ברצוני להעיר על עוד עניין שאינו נוגע לכנסת, כי אם לסיום הצורתי של ההסכם, שהוא קשה לנו מבחינה פנימית וחיצונית – ששר החוץ עצמו יצטרך לחתום עם אדנאואר על החוזה, בעוד שבמסיבות רישמיות של הכנסת ושל ועדת החוץ והביטחון נאמר על-ידי הממשלה, כי שרים לא יטפלו בזאת. כך הובן הדבר הן בכנסת והן בוועדת החוץ והביטחון. הוגה הרעיון הזה היה חברנו ליבנה, וזה נתקבל על-ידי הממשלה והודיע על כך שר החוץ, אם כי אני כשלעצמי לא חשבתי זאת לנכון.

למרות הדברים שצינתי, אין לי אף צל של ספק שאם אי-אפשר היה להגיע לדבר טוב יותר, הרי יש לקדם ברצון ולברך על המעשה הזה. אם יש לי חשש, הרי הוא איננו לגבי אי-קיומו של החוזה החתום, אלא לגבי אישורו – שמא לא יאשרו אותו בשלב האחרון. אין אני בקי בנסיבות מצבי הרוח של הציבוריות הגרמנית, אולם אין לי עדיין ביטחון מוחלט שהעניין יבוא על אישורו בתוכנו המלא. נכון שאפשר להפך גם הסכם חתום ויהיה הוא הטוב ביותר, אולם יש לי הרגשה שקשה לי להוכיחה באופן רציונלי, כי זה יהיה ההסכם האחרון שגרמניה תפר לאחר שהיא חתמה עליו, כי אילו לא החשיבה את העניין היה באפשרותה לא לחתום עליו. היה גם משבר בשעת השיחות, שנתן הזדמנות להפסקת השיחות והיא לא נוצלה. ברור שכל הסכם בנוי על רצון טוב לקיימו, וכלל זה קיים גם לגבי הסכם זה.

אני בטוח כי למרות החלטת הכנסת לייפות כוחה של ועדת החוץ והביטחון להכריע בעניין זה, ידרשו מאיתנו להסכים לקיום ויכוח בכנסת, ואני מציע לדחות הצעה זו.

מ. שרת: הממשלה תודיע בוועדת החוץ והביטחון שהיא תמסור הודעה לכנסת בעניין זה אחרי הפגרה. היא תשלול את רעיון הרטיפיקציה של החוזה על-ידי הכנסת.

א. ליבנה: אני מבין כי על החוזה לגופו מיותר לדון עכשיו. יש גם לי אותם הספקות שגילה נמיר וגם אחרים. לדעתי אפשר לפרוע את השילומים לפי חוזה זה בתקופה ארוכה מאוד. כדי שלא לשלם אותם כהלכה אין צורך להפך את החוזה, כי הוא עשוי מבחינה גרמנית בתבונה רבה מאוד. אני תמה על ההחלטה הנותנת לגרמניה את הזכות לצמצם את שיעורי התשלומים בשנים האחרונות מבלי שיהיה צורך להביא זאת אפילו בפני ועדת ערעורים, כי פירוש הדבר שהשילומים ייפרעו ב-14 שנה מינימום. אעיר רק שתי הערות, שלדעתי אפשר עדיין לתקן לפיהן: ראשית-כל, אני חושב

כי זה בלתי-מכובד שאנו נאשר את ההסכם לפני שהוא אושר על-ידי הבונדסטג. אני מציע לממשלה להסכים לתביעה, שוודאי תבוא מצד האופוזיציה, לקיים דיון בכנסת. פרט להסכם הפנימי שהוא בין כך וכך הכרחי, לא נימנע מתביעה של דיון בכנסת ונוכל על-ידי דיון זה להדגיש את רצינות ההסכם, כי העם היהודי עדיין שוקל.

מ. שרת: אם כך, לא יהיה מה להביא לבונדסטג לרטיפיקציה, היות והם יכולים לאשר את ההסכם רק לאחר שהוא נחתם.

א. ליבנה: אני מציע שאם האופוזיציה תתבע לקיים דיון על עניין זה, הממשלה תסכים לכך. לא כתוב שאנו צריכים לאשר את ההסכם לפני שהוא אושר על-ידי הגרמנים.

י. שפרינצק: אני רוצה רק לציין, כי חברינו בוועדת הכנסת שינו בתקנון את מספר חברי הכנסת הרשאים לדרוש כינוס ישיבה מיוחדת של מליאת הכנסת מארבעים כפי שהוצע תחילה, לעשרים וחמישה.

א. ליבנה: אני מציע זאת מנימוקים פוליטיים חיצוניים לגבי הסכם המאפשר השתלטות ללא גבול. אני חושב שהיתה התחייבות, אומנם לא חוקית אך מוסרית, שאף אחד משרי הממשלה לא ישתתף בחתימת ההסכם. בעיני נאמנותה של גרמניה אינה קיימת. אין לי כל אומון בממשלה הזאת. לדעתי עדיין לא הגיע הזמן לראשית יחסים עם גרמניה, אם כי אלה אינם עדיין יחסים דיפלומטיים. לשם כך נחוצות שנים אחדות של מילוי נכון של החווה. אם שר החוץ צריך לחתום, אני מציע שיחתום כאן, בקריה, ולא ייסע לשום מקום כדי לחתום יחד עם אדנאואר. אשר ליציבות התשלומים לפי ערך המטבע, ידוע כי ישנם חוזים בינלאומיים על יציבות. לדעתי אלה הם שני הדברים היחידים שעדיין אפשר לתקן.

מ. שרת: אני רוצה שיהיה ברור, כי ההצעה על רמת החתימה לא באה ביוזמתנו, כי אם ביוזמת הצד שכנגד. אדנאואר החליט להציע לנו שהוא יחתום, כי הוא יודע את הנעשה בתוך ביתו ומנוי וגמור איתו לעשות מהסכם זה מסמך מחייב. כדי שהסכם זה יהיה מחייב באופן ממשי, הוא רוצה להטיל עלי את מקסימום המשקל. הוא גם תובע לעצמו את הזכות להיכנס להיסטוריה בזכות עניין זה. הוא מוכן לשם כך לנסוע לכל מקום ואינו תובע שיבואו אליו דווקא. הוא רק תובע שאם הוא יחתום, יעשה זאת גם איש מתאים מצידו. אם גורלו של הסכם זה לא מעניין אותנו, אם אנו עושים זאת רק כדי לצאת ידי חובה, וחושבים כי מוטב היה שדבר זה לא יהיה כלל – הרי העניין הוא אחר לגמרי. אבל אם אנו מעוניינים ופועלים לפי אותו רצון שפעם כל

הזמן בנו בעניין זה כדי להשיג ממנו את המקסימום, הרי אנו צריכים להיות מעוניינים בחתימתו של אדנאואר והתנאים הכרוכים בה.

ז. ארן: אינני רוצה להתעלם מכך שעניין זה יטיל מחדש סערה בציבור. אני בעד קבלת ההסכם, אך לא בלבב שלם. החברים שניהלו את המשא-ומתן עשו את המקסימום שהיה ביכולתם, אך בתוך ההסכם עצמו צרורות צרות רבות מאוד. זהו "gamble" [אנגלית: הימור]. אין לדעת מראש אם יצליח ואם לא. ישנן כאן מלכודות שונות שאומנם לא ממשלה גרמנית זו, אך הממשלה שתבוא אחריה, תוכל לחסל את ההסכם באופן חוקי, בהדרגה.

אני רוצה להפנות את תשומת-לבכם לנקודה של יציבות המרק, למעשה אין כל הבטחה. אם הם יביימו אינפלציה, או שהיא תתחולל באמת, הרי אין אנו מובטחים אלא בזכות לדרוש בוררות. בעיני זהו הדבר החמור ביותר.

מבחינה תכסיסית אני מציע לחברים שידברו למרות הכל בעד קבלת ההסכם, לא להשתמש בנימוק של מידת הקורבן שהסכם זה מהווה בשביל גרמניה. בכלל צריך ללכת לעניין זה, לדעתי, בפנים גלויים בהחלט ולא לטשטש את הדברים הקשים. בתוך הפריאמבל ישנו פסוק טוב מאוד, הקובע כי הגרמנים מתחייבים לתת שילומים אלה "to make good the material damage". אני רוצה שהאפילוג לא ירחיק לכת מן הפרולוג, כלומר שנימנע בכל כוחותינו מחגיגות בשעת החתימה. לדעתי, הטוב ביותר היה אילו לא היה שר צריך לחתום על ההסכם, אך גם מבין השרים הייתי מעדיף שלא יעשה זאת שר החוץ באם קיימת אפשרות כזאת. אם רק אפשרי הדבר, רצוי שהחתימה תהיה יבשה וללא כל חגיגות.

אני מציע שוועדת החוץ תחליט בסיכום שהיא מוסרת לממשלה, תוך ציון נקודות התורפה העיקריות שבהסכם, את הטיפול בתיקון סעיפים אלה במידת האפשר ומיידה את כוחה לסיים את העניין. אני רוצה למנוע שיתפרסם בעיתונות של יום א', שוועדת החוץ והביטחון שלנו אישרה את ההסכם לפני שהוא אושר על-ידי ממשלת גרמניה, אלא שיצוין כי הוועדה גילתה גישה ביקורתית ולא יהיה זה נזק לעניין אם היא תסמן כמה נקודות הטענות תיקון לדעתה. אני רוצה שגם העם היהודי וגם הגרמנים ידעו כי אין אנו ששים לקראת זה.

מ. שרת: ההתייעצות כאן תקבע מה תהיה החלטת ועדת החוץ והביטחון, ומבחינה זו היא חשובה מאוד. קודם-כל, אני רוצה לומר לחברים כי הממשלה לא תקבל החלטה סופית לפני שתתקבל החלטה סופית על-ידי ממשלת בון. ממשלת בון עדיין לא החליטה. הצעתו של ליבנה אינה הגיונית, באשר החוקה שלנו שונה מן החוקה הגרמנית ואינה קובעת במקרה זה את הצורך ברטיפיקציה של הפרלמנט. אין כל טעם

שאנחנו נתאים את החוקה שלנו לחוקה הגרמנית ונביא את ההסכם לאישורה של הכנסת. רטיפיקציה פירושה שהפרלמנט מאשר הסכם לאחר שממשלתו חתמה עליו. אם אנו לא נחתום, פירוש הדבר כי לא יהיה מה לאשר וכל העניין מתבטל. אצלנו צריכה להחליט על כך הממשלה, כשם שאצלם צריכה ממשלתם להחליט אם לחתום על ההסכם אם לאו. הממשלה הגרמנית היתה צריכה להתכנס ביום ד' לאישור החווה, אך בגלל התנגדותו הנמרצת של שר האוצר, והיות והוא נאלץ לנסוע לישיבה כספית בינלאומית חשובה, נדחתה קבלת ההחלטה ליום ב'. אני מניח כי הממשלה שלנו לא תקבל ביום א' כל החלטה. קודם-כל היא חייבת לשמוע את דעת ועדת החוץ והביטחון וכן קיים גם השיקול החיצוני. קרוב לוודאי שההחלטה תתקבל ביום ב' [8.9.1952] אחה"צ, לאחר שתתקבל הידיעה על החלטתה של ממשלת בון, שתתכנס ביום ב' בבוקר. אין זה סותר את הצעתו של זיאמה [ארן] אלא נותן לה מסגרת מציאותית.

א. דובקין: היה לא פעם דיון עקרוני בוועדה המדינית ובמרכז המפלגה על נושא זה. כל משא-ומתן מתנהל כך שמוסרים אותו לידיים נאמנות עם הוראות כלליות – הם מסכמים ואחרי-כן מביאים את הסיכום למפלגה המאשרת או דוחה את הסיכום. גם לגבי משא-ומתן זה נהגנו באותה דרך. לא הייתי כאן כמה חודשים, אולם אני זוכר את הדיונים הקודמים ואני מעיז לומר כי אף פסימיסט, וגם אף אחד מן האופטימיסטים הגדולים, לא שיער כי הדבר יתקבל בצורה זו. אני זוכר שהאופוזיציה של "הציונים הכלליים" רצתה להכשיל את העניין בוועד הפועל הציוני ודרשו לקבוע גבול: 300 מיליון דולר במשך שש שנים.³ את זאת השגנו, ונוסף לכך נקבל לאחר תום שש השנים עוד כמה מאות מיליונים. ודאי, אין ביטחון במאה האחוזים, אולם זהו המקסימום שאפשר היה להשיג.

אין אני בדעה שתהיה סערה בתוך הציבור. בכל ארץ שביקרתי ראיתי כי היהודים נדהמו מהשגת ההסכם. מייד אחרי, או לפעמים יחד איתי, היה בא גם מנחם בגין – ולא היה מי שיקשיב לו. ידוע שקהילת ברזיל קיבלה החלטה נגד השילומים, אולם לאחר שנודע כי הושג הסכם בתנאים כאלה ועל סכום כזה, הם התאספו מחדש וברוב עצום החליטו לאשר מצידם את ההסכם. כך קרה גם בארגנטינה ובכל מקום אחר, ובגין לא הצליח לעורר שום תנועה, וקל מאוד היה ללחום בו ולסתור את דבריו. אם תוקם סערה בציבור היא תוקם רק על-ידי אלה שאינם רוצים כי לרשות מדינת ישראל יהיה כסף. אלה המדברים נגד השילומים עכשיו הם אלה שהתנגדו למגבית בשעתה⁴ – הם אלה הרוצים להרעיב את מדינת ישראל. לכן צריך לחתום על חוזה זה במצפון נקי.

3 בדיון בוהפ"צ שהתקיים ב-15.5.1952.

4 מדובר ב"מגבית היהודית המאוחדת" בארה"ב, שכמה מראשי מפ"ם טענו שהיא מכשיר בידי האימפריאליזם האמריקני.

בין סעיפי החוזה לא ברור לי, ראשית-כל, אם מותר לנו להשתמש במרקם שממשלת גרמניה מעמידה לרשותנו כדי לקנות סחורות בארצות שיש להן הסכמים מסחריים עם גרמניה ומקבלות את המרק בתור מטבע קשה כגון ארגנטינה, בה אנו יכולים לקנות כמויות של בשר.

שנית, היה לי הרושם כי אינו מובטח במידה מספקת ריכוז הקניות. בפרס פגשתי כבר 40-50 יהודים המסתובבים ומנסים להתקשר עם בעלי בתי חרושת בגרמניה על-מנת להופיע כלפינו כסוכני הספקים הגרמניים, מהם סוכנים שאני מכיר היטב מן הארץ. האם אי-אפשר למצוא דרך שתשחרר אותנו מן הסוכנים והמתווכים האלה?

ד. הכהן: אני מציע לחברי הוועדה המדינית, שלא כל אחד מהם יציע לשנות את ההסכם. לא היכרתי קודם את אף אחד מאלה שניהלו את המשא-ומתן, אולם אני משוכנע כי אף אחד אחר לא היה משיג הסכם אחר ואין לתבוע עכשיו שום שינוי. כל אחד צריך להביא בחשבון, כי זה אחרת כאשר מעבירים כאן דרישות ואחרת כאשר צריכים לנהל משא-ומתן עליהן עם הצד שכנגד. אני משוכנע, כי ההסכם נעשה בשעה המתאימה ביותר. היום לא היינו משיגים הסכם כזה אילו היינו מתחילים במשא-ומתן. הם עשו בהסכם זה דבר שלא היו עושים אותו שנית, וימלאו אחריו במידה שבכלל ממלאים אחר הסכמים. כל החששות לסטביליות של ממשלת גרמניה הם חסרי יסוד, כי זוהי אחת הממשלות הסטביליות ביותר באירופה. אני חושב כי עלינו להעריך את רצונו של אדנאואר לחתום בעצמו, כי למעשה ניהלנו משא-ומתן עם פקידים שונים ויכולים היו גם הם לחתום על ההסכם. מתוך כך אני אומר, שאם תהיה דרישה שבן-גוריון יחתום, צריך הוא לחתום. אדנאואר הוא כיום האישיות הבולטת ביותר בעיצוב המשטר באירופה והוא לא חתם על הסכמים כאלה עם אף אחד פרט להסכם זה. אם אנו מעוניינים שההסכם יתגשם, עלינו לעשות את כל הצעדים הדרושים, כי למעשה לא קיוונו שנגיע להסכם על סכום כזה, וגם אנו יודעים שאם היו מסכימים לתת לנו רק מחצית הסכום, היינו מקבלים גם כן.

אין כאן מקום להערכות כיצד יגיב העם. הוא יבין שעשינו כאן דבר טוב למענו והוא יגיב בהתאם לכך. אני משוכנע כי עניין הטמפלרים יכול להביא לתוצאות טובות לנו. זה יהיה אחד הקלפים החשובים שלנו כלפי הערבים, כי נוכל להראות שמי שמנהל משא-ומתן איתנו מקבל את סיפוק תביעותיו.

אני מתנגד לכל התפיסה, שאסור לנו לדבר עם גרמנים ולנהל איתם משא-ומתן. אם האירונים שלנו אינם טסים עדיין לקלן ולפרנקפורט, הרי זה רק משום שקובעים אצלנו בעניינים אלה אנשים החיים בגן עדן של כסילים.

מ. נוי: אני שותף להערכתו של דובקין שלא תקום כל סערה בציבור, כי אם להיפך.

אנו יכולים בעצמנו להביא עלינו צרות על-ידי כך שנקרא לכינוס הכנסת, היות וזו תהיה פרובוקציה שתכריח את האופוזיציה להקים סערה.

מתוך חישוב תכסיסי לא רצינו לומר כי היה בהסכם זה הישג רב כל עוד התנהל המשא-ומתן, אולם המשא-ומתן נסתיים וצריך לומר כי זהו הישג. אין לי כל ספק שהגרמנים ינסו לרמות אותנו ולא לקיים את ההסכם. אני מכיר אותם יפה מאוד וקורא את כל הספרות שלהם. יש ביניהם רק אנשים ספורים המשוכנעים כי הם אשמים. נמיר אמר כי אנו נהיה האחרונים שאיתם יפרו את ההסכם, אולם אני חושב שאם ימצאו איזו אמתלה לעשות זאת, ינצלו אותה בוודאי. אנו צריכים להיות מעוניינים להייב אותם עד כמה שאפשר. אם ייוודע כי מאיתנו לא תחתום אישיות ברמתו של אדנאואר, לא יחתום גם הוא ולא יהיה ערך לכל ההסכם. אני חושב כי הוועדה שניהלה את המשא-ומתן עשתה את המקסימום האפשרי. אני מסופק אם נקבל את כל הכסף תוך 12–13 שנה, אולם מה שנקבל יהיה לטובה.

י. רובינסון: אני רוצה לענות על ההערות שנשמעו כאן, ובעיקר על אלו שהושמעו על-ידי נמיר. אני שמח כי לגבי שבעה מבין שמונת הסעיפים שגרמו לו צער, אני יכול להפיק את צערו. הגורם לטענות הרבות לגבי סעיפים שונים של החוזה הוא בעיקר בכך, שאם קוראים פעם או פעמיים חוזה עליו עבדנו תשעה שבועות עבודת יום ולילה, אי-אפשר לרדת לעומק ונוצרות אי-הבנות. ישנה אי-הבנה בשבעה מבין שמונה טענותיו של נמיר.

הטענה שיש צורך בהבטחת היציבות היא טענה חזקה, אולם נכונה הגדרתו של קוור⁵ כי "המדיניות היא האמנות של הניתן להשיג" וצריך לדעת מה אפשר היה להשיג במקרה זה. אנו רצינו להצמיד את המרקים לדולר, אולם נגד זה היו שתי טענות: ראשית-כל, זה מנוגד לחוק מעצמות הכיבוש, שצריכות לתת הסכמתן לכל ערבות בדולרים הניתנת על-ידי גרמניה. שנית, בתוך החוזה הקונטרקטואלי המפורסם של בון [עם המעצמות] כתוב, שכל ענייני הבטחת המרק בדולרים הם עניינן של מעצמות הכיבוש. אילו ראינו להתנות זאת, היינו צריכים להיכנס למשא-ומתן עם המעצמות.

אפשרות שנייה היתה לבטא את סכום השילומים בסחורות לפי מחירן הנוכחי. זה לא היה בלתי-אפשרי, אולם היו טענות נגד זה. אילו היינו קובעים מחיר הסחורות לפי ינואר 1953, היה הדבר מעמיד בסימן שאלה את כל היקף החוזה, כי שינויי המחירים יכולים לפעול גם לרעתנו. על-ידי כך אין לנו כבר הסכם שילומים על 3,450 מיליון מרקים, כי אם על סכום X. הטענה העיקרית נגד קביעת הדבר היתה

5 קמילו בנסו קוור (1861–1810). מדינאי איטלקי, ממניחי היסוד של איטליה המאוחדת. ראש הממשלה הראשון שלה.

שלגרמניה ישנם "קושרים" [סיוטים] ואחד מהם הוא ה"קושר" של אי-אמון במרק הגרמני. פרט לדולר האמריקני והקנדי והפרנק השווייצרי, המרק הגרמני הוא כעת המטבע שכל אחד שואף אליו. הם אמרו כי מבחינה פסיכולוגית אי-אפשר לערער בכל העולם את האמון במרק הגרמני על-ידי כך שמכניסים להסכם סחורות בקנה-מידה בטוח יותר מאשר המטבע. נגדנו היו בעניין זה הכוחות הגדולים ביותר בגרמניה בשטח הכספי: הכוח הבנקאי, המיניסטריון למשק ושר האוצר. נגד דעתם לא יכול היה סעיף כזה להתקבל. היו שיחות חשובות מאוד בין שנער לבין אבס בלונדון, אולם הקבינט הגרמני קיבל החלטה מפורשת שלא יוכנס להסכם אף סעיף המרמז על יציבות. אם, לאחר זאת, מופיע בכל זאת סעיף כזה, הרי זה ללא ספק הישג גדול. אני מסכים שזה איננו פיתרון אידיאלי, אולם טעות היא בידי אלה החושבים כי אין שום דבר. קיימת אפשרות של העברה מפסים של נומינליזמוס מוניטרי לנומינליזמוס של סחורות על-ידי המילה "סובסטנציה".

אשר לאפשרות של קנייה במרקים בארצות אחרות, אינני רואה כל קושי בדבר. אני חושב רק שלא צריך היה להזכיר זאת בהסכם, ואילו הם היו מציעים זאת, היינו צריכים להתנגד לדבר, כי זה פותח פתח מסוכן.

היתה כאן אי-הבנה כאשר טענו כי גרמניה רשאית להפסיק את תשלומיה בכל עת לחצי שנה. היא אינה רשאית להפסיק את התשלומים לכל תקופה שהיא. רשות זו ניתנת לה רק בשני מקרים: בשעת משבר כלכלי או בשעת משבר פיננסי. טבע המשברים האלה הוזכר בחוזה עצמו – זה צריך להיות בבחינת "מסיבות שתפגענה במשק הגרמני באופן עמוק וממושך". יש משמעות מיוחדת לשתי המילים "עמוק" ו"מושך". עליכם לדעת, כי על ניסוח כל מילה ישבנו לפעמים ימים. יכולה להיות הפסקה בתשלומים בשעת משבר פיננסי, כלומר כאשר המשבר משפיע על אפשרות האוצר הגרמני להעמיד את הכסף עבורנו לרשות הבנק הגרמני. רק במקרה כזה יש להם אפשרות לומר כי הם רוצים להפסיק זמנית את התשלומים או לצמצמם, ובמקרה זה יכולים אנו להגיש תביעה לבית דין שיהיה הקובע. עד להוצאת פסק הדין מאפשרת הפרוצדורה להוציא "Einstwillige Verfügung" [גרמנית: הוראת שעה] למניעת הפסקת התשלומים.

אין זה נכון, שתהליך הבוררות הוא תהליך ממושך בהכרח. בית הדין לבוררות הורכב לחמש שנים וכל תביעה יכולה להגיע לביורור תוך 24 שעות. נקטנו בכל האמצעים שלימד אותנו נסיונו הבינלאומי על-מנת למנוע שום השהיות. אם בית הדין הזה יהיה קיים, תוכל הבוררות להימשך 2-3 חודשים לכל היותר. הבנו את ההבדל שבין בוררות אד-הוק לבין בוררות קבועה, ועמדנו לכן על הדרישה שתקויים בוררות קבועה, המונעת השהיות של חצי שנה.

לגבי אפשרויות הסבוטז'ה של ה"בונדסשטלה" צריך לומר, ראשית-כל, שאין לה

כל סמכויות לגבי קביעת רשימת הסחורות. רשימת הסחורות היא נספח להסכם ואי-אפשר לנגוע בה. לגבי השנים הבאות יכולים לחול שינויים ברשימה זו על דעת שני הצדדים, אולם אם אין מגיעים בעניין זה לידי פשרה, אפשר תמיד לשוב לרשימת הסחורות הראשונה, שהיא בשבילנו הטובה ביותר. ל"בונדסשטלה" יש רק אפשרות בדיקה טכנית ופיקוח על האקספורט. ההכרעה נתונה לידי ועדה משותפת, ובכל מקרה אפשר לחזור לבסיס שנקבע עכשיו. אנו עושים את ההזמנות בעצמנו וה"בונדסשטלה" רק בודקת אם הן מתאימות לרשימה. מן הראוי לשים לב לנוסח תפקידי ה"בונדסשטלה", באשר בכל הגדרת תפקידיה כתוב "shall", לא "must" או "can". אם הגרמנים יאסרו על יצוא סחורות מסוימות לכל ארצות העולם, זה יחול גם עלינו. זה יכול לקרות במקרה של משבר כללי. אני יכול לתאר לי, שיתחיל זיון גרמניה ובכך טמונות ודאי סכנות לקיום החוזה שלנו. איננו מתעלמים מזה ויודעים שזה יביא לנו לקשיים, אולם קשיים אלה יחולו על כולם ואין אנו יכולים לדרוש פריווילגיה. היות ואנו ממילא במצב של יבואן שאינו משלם אף פרוטה במטבע חוץ בעד הסחורה שהוא מקבל.

ביחס לסינדיקט היצואנים, קיימת הגנה בחוק הקרטלים, ואין הגנה אחרת מפני זה. ייתכן שיקום סינדיקט כזה וייתכן שלא. מתוך ידיעת יחסי גרמניה-רוסיה אפשר ללמוד, כי כל הנסיונות של הגרמנים ליצור ועדה משותפת לשם סחר עם רוסיה נכשלו, כי היו בודדים שהתנגדו לזאת.

אינני מבין מדוע מגיעים למסקנה ש-14 שנה הם המינימום. ראשית-כל, צריך לזכור כי התביעה שלנו משתלמת במשך 12 שנה. תשלום שתי השנים האחרונות מוקדש לארגונים היהודיים. כל עוד לא היתה ועידת הארגונים, לא עמדה שאלה של 14 שנה, כי אם דובר על 12 שנה בלבד. שאלה של 14 שנה התעוררה רק כאשר גרמניה התחייבה לשלם לארגונים היהודיים 450 מיליון מרק. חשוב מאוד הדבר, שקיבלנו את הנאמנות גם על התשלום לתפוצות. עלינו להעניק להן חלק מן התשלומים שנקבל בכל שנה ושנה ולא רק בשנתיים האחרונות. ישנה ה"קטסטרופן קלאוול" [סעיף למקרה חירום] להארכת מספר שנות פירעון השילומים, אולם קיימת גם אפשרות לצמצם את מספר השנים.

אשר לשאלת הרטיפיקציה, הרי לגבי חוזים בילטרליים קיימת רק האפשרות לאשר את ההסכם בפרלמנט או לדחותו, אולם אין אפשרות לשנותו אף במשהו. בטוח שהאופוזיציה בפרלמנט הגרמני תצביע בעד ההסכם, וה"קושמֶר" של אדנאואר הוא שההסכם יתקבל, חס ושלום, רק הודות לתמיכת האופוזיציה ולא הודות לתמיכת חבריו.

מבחינה משפטית היתה כוונתנו לכתוב חוזה כזה, שבאם נבוא לבוררות אנו נוכה בה. משום כך יש לא פחות מ-11 הסתמכויות על סחורות. אם אדם מן הצד יקרא חוזה

כזה, הוא יאמר כי זה איננו חוזה נומינליסטי כי אם חוזה ריאליסטי של סחורות. כל ניסיון להפחית את אופיו הריאליסטי של החוזה יכול רק לגרום לצרות, ולכן לא יכולנו לקבל כל הצעה שתאפשר לנו להשתמש במרקים למטרות אחרות מאלו שצויינו, ואילו הגרמנים היו מציעים לנו להשתמש במרקים הגרמניים לקניית סחורות בארצות אחרות, לא היינו מסכימים להכניס זאת לחוזה.

בעיית הסוכנים היא בעיה קשה, אולם יש להבדיל בין סוגים שונים של סוכנים: ישנם סוכנים שאי-אפשר להימנע מהם. [תאגיד] "קרופ", למשל, אינו מוכר שלא באמצעות הסוכנים הקבועים שלו, כי כך בנוי המנגנון שלו. אשר ליתר הסוכנים, הרי בריה"מ, שהיתה קונה בגרמניה הרבה יותר מאשר אנחנו והיתה משיבה לה תמורת זה חומרים שאי-אפשר היה לקבלם בשום מקום אחר, גם כן לא יכלה להתגבר על מכת הסוכנים. רק לגבי סוכנים חדשים, שלא היו סוכנים ערב התחלת המשא-ומתן שלנו, יש לנו קלף חזק מאוד. לפני חודשיים כתבנו מכתב לפיהם בתור ראש המשלחת הגרמנית, והפנינו תשומת-לבו לכך שמסתובבים סוכנים, סוחרים וספסרים שונים בגרמניה, הכותבים על הנייר המסחרי שלהם כי הם "יועצים כלכליים לממשלת ישראל" ורוצים להשיג סחורות עבור ישראל. התרינו בו וביקשנו להעביר הודעה לכל המוסדות הגרמניים, כי אין לאף אחד מן האנשים האלה הסמכות לעסוק בכך. נוסף לזאת, ביום בו נחתם החוזה ביקשנו מהם שוב בכתב להודיע לכל המוסדות הממשלתיים והבלתי-ממשלתיים, כי כל עניין השילומים יבוצע במרוכז הן בארץ והן בגרמניה. זה כל מה שיכולנו לעשות עד כה בעניין זה, ותוך כדי ביצוע נצטרך להמשיך בדבר.

מ. שרת: ברצוני להוסיף עוד כמה הערות, וראשית כל בעניין הטמפלרים. אמרו כאן שזוהי צרה חדשה. האם החברים חשבו, כי רכוש זה הוא ללא חשבון? משתררים אצלנו מושגים של ג'ונגל המתקבלים על דעת אנשי תרבות, עדיני נפש ובעלי מידות, עד כי אני נדהם – האם חשבו כי סתם חטפנו קרקעות ובתים? מדוע לקחנו בכלל רכוש זה? היתה לזאת הצדקה מוסרית מובנת, באשר אמרנו כי העם הגרמני רצח וחמס את רכוש העם היהודי, אם לא לדבר עוד על הדם שנשפך. אמרנו כי אין כל תקווה לקבל שילומים מן העם הגרמני, וגם אם נקבל, לא ידוע מתי, ובאם ישנו כאן רכוש של העם הזה – האם לא ניקח רכוש זה, בייחוד כאשר באים אלינו פליטי חרב שלו? ודאי ניקח! אולם המסקנה הנובעת מכאן בהכרח היא, שאם יבוא יום חשבון עם העם הזה, ברור שצריך יהיה להביא זאת בחשבון. ברור היה לגמרי ששוויו של רכוש זה ינוכה, כי אחרת כיצד יכולים היינו לנהל שם משא-ומתן – וכאן להחזיק ברכוש שנחטף? אומנם היתה תביעה לשלם תמורת הרכוש הזה לבעלי הרכוש במטבע הארץ בה הם יושבים כעת [אוסטרליה], כלומר בחלק בדולרים,

ולזאת התנגדנו. אין זאת אומרת שאנו לא נשלם כלל.

ביחס לנסייעתי לשם חתימה על ההסכם, אני משוכנע כי הדבר נחוץ כדי לתת משקל מקסימלי להסכם זה, כי אין אנו יכולים לעסוק במה שווייצמן קורא "ווארעמער פראסט" [יידיש: כפור חם]. אין אנו יוצאים ידי חובה כאשר אנו עושים זאת, ועלינו להיזהר שהרגשת הגרמנים כלפי חוזה זה לא תהיה גישה של יציאת ידי חובה. אנו מתכוונים שזה ייהפך לממשות חיה בתור אקט בינלאומי של רפריזה, ויהיה ברור כי מי שגוזל נותן את הדין על כך. זוהי הפעם הראשונה בהיסטוריה היהודית, שלאחר גזל יש דין, יש דיין ויש חשבון.

שנית, אנו מעוניינים שההסכם יבוצע. אין כל ערובה לזאת ולא דרוש דווקא חוק קרטלים שימנע חבלה. משום כך צריכים אנו לגייס את כל המשקל סביב הסכם זה על־מנת למנוע חבלה. את זאת עושים על־ידי העלאת הרמה [של מעמד החותם] ולא על־ידי הורדתה. זוהי גישתנו, ואם יש גישה אחרת, אני נלחם בה ונאבק נגדה.

מלבד זאת, אני רואה בדבר גם ערך חינוכי: עלינו לחנך את העם הזה, שזכה למדינה, להיות עם ממלכתי ולחדול להיות עם גלותי. עליו לדעת כי יש לו מדינה על־פני כדור הארץ, ועל פני אותו כדור הארץ ישנה גם מדינה ששמה גרמניה. הוא לא יוכל להימנע מזה אלא על־ידי חיסול מדינתו או על־ידי העברתה לפלנטה אחרת. אמת זו צריך לתקוע באכזריות, במסמרות לתוך ראשו של העם הזה. הוא צריך להתרגל לכך.

אני רוצה להודיע לכם, כי בשעת החתימה ינאם אדנאואר וגם אני אנאם נאום קצר. ייתכן שיתברר כי המרחק בין הדברים הוא כל כך גדול, שמוטב לא לומר דבר. ייתכן שתהיה התנגדות נמרצת שאי־אפשר יהיה לוותר עליה, ואז לא יהיו נאומים. אני מתכוון שהנאום שלי יהיה תרכובת של קצוות. ראשית־כל, הוקעת השואה, הפשע, שפיכת הדם, חוסר הכפרה לזה. אגב, בן־גוריון מתנגד לכך שאומר משהו על חוסר כפרה לדם. הוא חושב כי זה יותר מדי אכזרי לומר זאת באוזני הצד שכנגד. לומר כי אנו מצפים לראות שרוח זו נעקרה מלב העם הגרמני – משמע שעוד לא ראינו. יחד עם זה תהיה הרמת הדבר על נס, הדגשת החיוב הגדול שהדבר נעשה מתוך הכרת האחריות המוסרית ולא מתוך כפייה. יש לכך ערך ביחסי העמים, שיהיה ברור כי אי־אפשר סתם לחמוס, וכי החומס נותן את הדין.

אני שר של מדינת ישראל ולא רק יהודי ששחטו אותו. יהיה מי שידבר בשם של שישה מיליון יהודים שנשחטו, והלהט שלי יהיה ודאי חזק פי עשר על הדם היהודי שנשפך, מאשר אצלו. נחום גולדמן ידבר בשם ועידת הארגונים היהודיים.

זוהי אמת וצריך לחנך את העם הזה להבין את האמת הזאת. במקום לחשוש כיצד זה יתקבל אצל יהודים, צריך לחנך אותם איך לחשוב.

ב. לוקר: אני רוצה לשאול אם אפשר להכניס פיסקה, שמילוי החוזה הזה הוא מבחן.

מ. שרת: בוודאי שיהיה כתוב שזה עומד במבחן. כתוב שאם הם ימלאו חוזה זה, יקלו במידת-מה את המעמסה הרובצת על מצפונם, אם כי למעשה זה אינו רובץ על מצפונם כלל.

ז. ארן: כולנו סומכים על הטקסט והתבונה שלך, ואיש מאיתנו לא היה דורש שתאמר לנו מה יהיה הנאום, אולם לאחר שאמרת, אני חושב כי יהיה זה יותר מדי לומר להם שדבר זה יקל על מצפונם. אני חושב שיש חשיבות רבה לניסוחו של הפריאמבל, הקובע כי זהו רק פיצוי ידוע בעד נזק חומרי שנגרם.

היור' י. כסה: אני מעמיד להצבעה את ההצעה הבאה: "הוועדה המדינית מייפה את כוחם של חברינו בוועדת החוץ והביטחון וחברינו בממשלה לאשר את טיוטת ההסכם".

ההצעה נתקבלה

ז. ארן: ביחס לפרוצדורה, הצעתי שוועדת החוץ והביטחון לא תאשר היום את ההסכם, אלא תציין רק את נקודות התורפה ותמסור את ייפוי-הכוח לממשלה לתקן במידת האפשר ליקויים אלה ולסיים את העניין.

מ. נמיר: אני מציע שהוועדה לא תציין פרטים מסויימים הטעונים תיקון, כי אם תסכם שלאחר שמיעת דברי הביקורת על סעיפים שונים, מוסרים לממשלה לטפל בתיקון הדברים במידת האפשר.

ב. לוקר: אני רוצה שנימנע מפורמולה שתטיל את כל האחריות על הממשלה, כי ברור שלא יהיה כל שינוי ויצא שהממשלה אשמה בכך לבדה.

א. ליבנה: לדעתי לא יופחת תוקף החוזה אם תימנע פגישה אישית. האם אפשר עדיין להציע לממשלה ששר החוץ לא ייסע לפגישה עם אדנאואר?

היור' י. כסה: אני מעמיד הצעה זו להצבעה.

הצבעה:

בעד - 2; נגד - רוב; נמנעו - 3

הצעת א. ליבנה נדחתה.

ועדת חוץ וביטחון מאשרת

היו"ר מ. נמיר: כידוע לכם, החליטה הכנסת בשעתו שהממשלה תביא את עמדתה לגבי הסכם השילומים מגרמניה לוועדת החוץ והביטחון, והסמיכה את הוועדה להחליט בעניין זה בשם הכנסת. נשמע עתה את דברי שר החוץ בעניין זה.

מ. שרת – שר החוץ: אני רוצה קודם-כל להבהיר לחברי הוועדה את מצב העניינים מבחינת הנוהל ומבחינת סדר העניינים. אנחנו מתאספים היום, ה-5 בספטמבר, והמצב הוא כי המשא-ומתן בין שתי המשלחות נסתיים והתוצאות נוסחו בטיוטה של ההסכם המונחת עכשיו לפני שתי הממשלות. החוקה הגרמנית מחייבת להביא הסכם כזה לאישור הפרלמנט לאחר שהוא נחתם על-ידי הממשלה. החוקה של ישראל אינה מחייבת אישור הפרלמנט של ההסכם. הממשלה לא רק רואה עצמה מוסמכת לחתום על ההסכם – אם תחליט לחתום עליו – אלא היא רואה את חתימת ההסכם על-ידיה כחתימה מוחלטת. ברור שהכנסת יכולה תמיד לדון בכל עניין ולקבל החלטה לבטל את החתימה – הסוברניות שלה היא מעל לכל – או מתעוררת השאלה מה גורל ממשלה שהכנסת החליטה לבטל את חתימתה. עניין הרטיפיקציה איננו בחוקה שלנו. הממשלה קשורה בהחלטת הכנסת לגבי מסירת הדבר לעיונה ולדיונה של ועדת החוץ והביטחון. עוד לא יכולה להתקבל בעניין זה החלטה היום משני טעמים, גם מטעם פנימי זה שהדבר לא נדון עוד בפרלמנט של בון, והממשלה טרם קיבלה החלטה סופית; יש טעם שני לזה שהממשלה טרם קיבלה החלטה סופית – טעם חיצוני – שטיוטה זו עוד לא הוחלט עליה סופית בממשלת בון, והחלטת ממשלת בון כנראה תחול ביום ב' בבוקר. שם מתנהל מאבק קשה שעוד אתעכב עליו במרוצת דברי הפתיחה שלי, ואחת מתוצאות המאבק הזה הוא דחיית ישיבת הקבינט ליום ב'.

1 נוכחים חברי הוועדה: מרדכי נמיר (מפא"י), היו"ר (מ"מ) היו"ר מאיר ארגוב, שאושפו לצורך ניתוח; זלמן ארן (מפא"י); יוחנן בדר (תנועת החרות); יצחק בן-אהרון (מפ"ס); חיים בן-אשר (מפא"י); הרצל ברגר (מפא"י); פרץ ברנשטיין (הציונים הכלליים); דוד הכהן (מפא"י); שלום זיסמן (הציונים הכלליים); יונה כסה (מפא"י); אליעזר ליבנה (מפא"י); אלימלך רימלט (הציונים הכלליים); יעקב ריפתין (מפ"ס); יצחק רפאל (הפועל המזרחי); ראובן שרי (מפא"י); בנימין ס. ששון (הספרדים). בזכות דעה מיעוט: פנחס רוזן (המפלגה הפרוגרסיבית) מוזמנים: יוסף שפרינצק, מ"מ נשיא המדינה ויו"ר הכנסת; משה שרת, שר החוץ; דר' יעקב רובינסון, היועץ המשפטי של המשלחת למשא-ומתן על השילומים; גרשון אבנר, היועץ המדיני של המשלחת למשא-ומתן על השילומים; שבתאי רוזן, היועץ המשפטי, משרד החוץ; חיים יחיל, מנהל מחלקת ההסברה, משרד החוץ; ראובן דפני, קצין העיתונות, משרד החוץ; אשר צידון, סגן מזכיר הכנסת; יצחק נבון, מזכיר שר החוץ.

יש היגיון שהחלטת הממשלה שלנו תתקבל רק לאחר שנדע מה החליטה ממשלת בון. ייתכן שזה יחייב שוב ישיבה שלא מן המניין של הממשלה (י. ריפתי: ושל הוועדה) – לא-דווקא. אינני מציע זאת. הוועדה יכולה לקבל החלטה על יסוד טיוטה זו, זאת אומרת, אם זוהי הטיוטה הסופית או היא מאשרת אותה, או אם זו הטיוטה או היא דוחה אותה, או שהיא יכולה למסור ייפוי-כוח לממשלה – פתוחות לפניה כל מיני אפשרויות. אינני חושב שיהיה זה מעשי לכנס עוד ישיבה אחת של הוועדה. היום אפשר לשבת שתי ישיבות במידה שיום השישי מרשה זאת. ברור שאם יחולו שינויים עיקריים בנוסח זה של ההסכם, תיקרא ישיבה נוספת של הוועדה, אבל אם לא יחולו שינויים עיקריים איננו חושב שנחוץ כינוס הוועדה.

לפני שאני עובר לעצם העניין, אני רוצה למסור לידיעת הוועדה הזאת שהיה בכוונתנו להזמין את המשלחת במלואה, כדי שתהיה אפשרות לחברי הוועדה לא רק להציג שאלות – אפשרות זו ממילא ישנה – ולהשיג השגות, אלא לקבל את מלוא ההסברות האפשריות, לא רק להבנת הנוסח הכתוב, אלא להבנת השתלשלות הדברים שהביאה לנוסח הכתוב. אבל בגלל מהלך הדברים שחלו אצל הצד שכנגד, והצורך המוחלט לעמוד שם עד הרגע האחרון על המשמר, נמנעה האפשרות משני נציגים שלנו במשא-ומתן זה, שנתמנו על ידי הממשלה – מר יוספטל ומר שנער – מלבוא לעומת זה עלה בידינו להביא הנה – ויש לי הזכות להציג בפני הוועדה – שני חברים עיקריים מאוד של המשלחת: דר' רובינסון ומר אבנר. דר' רובינסון הוא היועץ המשפטי הראשי של המשלחת שלנו לאומות המאוחדות, והוא הוזמן על ידינו להשתתף במשא-ומתן זה כדי לקחת על עצמו את האחריות המרכזית והראשית לניסוח ההסכם או החוזה שעומד עכשיו לדיון. מר אבנר מילא תפקיד של יועץ מדיני של המשלחת והוא באמת באופן מיוחד בקי ברקע המדיני והניסיון של כל עניין השילומים אצל הצד שכנגד וגם אצל אומות העולם. אני לא כולל בזה את הבקאות בצד המדיני-ציבורי של מדינת ישראל, שלזה הוועדה אינה זקוקה לכל עצה והדרכה. כידוע לכם, אנחנו עומדים עכשיו בסיומה של פרשת המשא-ומתן, שנמשכה חמישה חודשים. הטיוטה שלפניכם היא פרי פרק מיוחד בתוך הפרשה הזאת, שנמשך תשעה שבועות של משא-ומתן מעשי על אופן ניסוח פרטי ההסכם לסעיפיו. בלי לסקור את כל התקופה שחלפה, אני רוצה להזכיר שבשלב מסוים חל משבר במהלך המשא-ומתן, והמשא-ומתן נפסק אז על ידינו ונמסרה על-יך הודעה בכנסת. גם נתקבלו אז החלטות מסוימות.

המשא-ומתן הזה נפסק והמשבר נגרם מפני התנגדותנו הגמורה לשתי עמדות עקרוניות שנקט הצד שכנגד. בשלב מסוים התברר, שהצד שכנגד מבחין בין שני מספרים: הוא מבחין בין הסכום שהוא מוכן להסכים כי ממשלת גרמניה המערבית חייבת אותו למדינת ישראל בתורת שילומים, ובין הסכום שהיא יכולה לשלם על

חשבון זה, ולכן היא מוכנה להתחייב על תשלומי של הסכום שיש ביכולתה לשלם. כבר בשלב ההוא דובר על סכום של 715 מיליון דולר, או 3,000 מיליון מרק כסכום שגרמניה המערבית מודה כמגיע למדינת ישראל ממנה. אבל יחד עם זאת נאמר אז: ברור כי אין גרמניה המערבית רואה עצמה חייבת לשלם סכום זה ויש לשאת-ולתת על הסכום שהיא חייבת, והסכום שהיא חייבת אינו מוכרח להיות קשור בסכום שמגיע למדינת ישראל, אלא צריך להיות קשור ביכולת התשלום של גרמניה.

קודם-כל, עמדנו בפני הבחנה עקרונית כזאת. שנית, משלחת גרמניה המערבית, על יסוד ההוראות שקיבלה ממשלתה, הודיעה כי גמר המשא-ומתן איתנו ונקיטת התחייבות סופית מחייבת, צריכים להיות תלויים בתוצאות ועידת הנושים של גרמניה, שישבה אז בלונדון. סוף-סוף זה אחד החובות שגרמניה מכירה בו ומקבלת על עצמה לשלם, והתחייבות זו אינה יכולה להיות נפרדת ויוצאת דופן מהמכלול של חובות גרמניה, אלא צריכה להיות משולבת ומתואמת עם חובות גרמניה האחרים. לכן אי-אפשר לקבוע מסמרות ואי-אפשר להגיע להתחייבות מוחלטת בטרם יסתיים המשא-ומתן ההוא.

אנחנו שללנו שתי הנחות אלה והתקוממנו נגדן בכל תוקף, ועל זה נפסק המשא-ומתן. במשך תקופת הפסקת המשא-ומתן חלו כמה התפתחויות. ראשית, באה ההתפטרות של ראש המשלחת הגרמנית ושל אחד מחברי המשלחת העיקריים, למעשה סגן ראש המשלחת - התפטרותם של פרופ' בקה ודר' קיסטר. ההתפטרות של דר' קיסטר הונמקה במכתב שנתפרסם בפומבי, אבל גם נימוקי התפטרותו של פרופ' בקה היו ידועים ונתפרסמו, בהודעות אלה הואשמה ממשלת גרמניה במעילה באמון, בניסיגה מדיבור שנתנה למדינת ישראל והתחייבות שקיבלה על עצמה כלפי שליחיה במשא-ומתן, והיתה הוקעת מיפנה זה שחל כהפרת אמון.

ראש ממשלת גרמניה, שעמד עוד לפני כן, כנראה, במאבק קשה עם מתנגדי כל העניין הזה, נכנס לעבי הקורה ולבסוף הכריע כנגד המתנגדים באותו שלב. הוא גם הביא את הנציג הראשי של גרמניה בוועידת הנושים בלונדון, האיש ששמו אבס, לידי התפשרות עם ההכרעה שלו לא לתלות זאת בהסכם לונדון.

היתה דאגה מצידנו לגייס לחץ של דעת קהל עולמית וגם לגייס השפעה ישירה של גורמים מדיניים עולמיים מכריעים. המאמץ הזה נשא פרי והפרי הזה התבטא, ראשית, במספר מאמרים בעיתונים מרכזיים של ארה"ב ושל אנגליה. אני מוכרח לציין, שהמאמרים בעיתונות הבריטית בייחוד היו מפורשים ונמרצים בעניין זה, אם כי היו גם מאמרים דומים בעיתונות האמריקנית. שנית, זה התבטא בצעדים דיפלומטיים שנקטו ארה"ב ובריטניה. צעדים דיפלומטיים אלה נעשו לא בכתב כי אם בעל-פה, אבל על יסוד פנייה של משרד החוץ הישראלי לשרי החוץ האמריקני, הבריטי והצרפתי, שהיתה מכוונת לקראת פגישתם של שלושת אלה עם הקנצלר של גרמניה המערבית בפריס לשם חתימת הסכם על ביטול משטר הכיבוש. שני

הראשונים, דין אצ'סון ואנתוני אידן - לפני החתימה ואחרי החתימה, אבל באותו מעמד במיוחד - עוררו את השאלה, כל אחד בפני עצמו, של המשא-ומתן על השילומים, והביעו באוזני אדנאואר את התקווה הנמרצת שיביא את הדבר לידי גמר באופן הוגן שלא יהיה יסוד צודק לישראל להאשים אותו בהפרת הבטחה. אני מוכרח לציין, שלפי ידיעות שהגיעו אלינו ואמיתותן אינה מוטלת בספק, הביטויים שהשתמש אידן בייחוד היו נוקבים ונמרצים בעניין זה. לפי הרושם שלנו, אדנאואר עצמו לא היה זקוק ללחץ זה, אלא קידם בברכה לחץ זה באשר יכול היה להשתמש בו כקלף נגד בני הפלוגתא שלו בתוך הקבינט הגרמני ובחוגי הבנקאות והכספים הגרמניים.

על כל פנים, כתוצאה מכל אלה חל מיפנה יסודי בעמדה הגרמנית, מיפנה שאיפשר את חידוש המשא-ומתן בין שתי המשלחות. זאת אומרת, הוסכם לנתק את הקשר בין המשא-ומתן איתנו ובין ועידת לונדון, הווה אומר, בין ההתחייבות ההחלטית כלפינו ובין קביעת מסמרות לגבי החובות שגרמניה תשלם לאחרים. שנית, נתבטלה ההבחנה הממארת שניסו להכניס בין הסכום שמאשרים שהוא מגיע ובין הסכום שמתחייבים לשלם, אלא נשמעה ההצהרה כי גרמניה מוכנה לקבל על עצמה לשלם את כל הסכום של 3,000 מיליון מרק. אנחנו הסכמנו לקבל תשלום זה כתשלום הוגן נוכח התביעה שהגשנו.

כידוע, בשלב מסוים, במכתב לנחום גולדמן, הסכים אדנאואר לקבל את תביעת ישראל כיסוד למשא-ומתן, זאת אומרת שהוא קיבל תביעה למיליון אחד [צ"ל ביליון דולר], וחצי מיליון [צ"ל ביליון] עדיין שמור בשביל הזכות הפתוחה לפני ממשלת גרמניה המזרחית להיכנס גם היא איתנו במשא-ומתן כפי שנכנסה ממשלת גרמניה המערבית. זוהי פרשה שנעמוד עליה לאחר שנגמור עם ממשלת בון. זה נתקבל כיסוד. ראינו התחייבות של תשלום 715 מיליון דולר כתשלום שאנחנו יכולים להסתפק בו.

בזה לא נסתיימה פרשת ההתחייבות לשלם מצד גרמניה, ועדיין נשארה גרמניה עומדת בפני תביעת הארגונים היהודיים. כידוע - ואולי לא ידוע, אז אמסור בהודמנות זו - ועידת הארגונים היהודיים הוקמה ביוזמת מדינת ישראל, כשם שכל עניין הגשת התביעה לשילומים היה יוזמתה הבלעדית של מדינת ישראל. בשלב ידוע, לפני שנשמעה הצהרתו של אדנאואר הראשונה בפרלמנט של בון [27.9.1951], שהפרלמנט אישר אותה, באה הודאה עקרונית בחובה הרובצת על גרמניה לשלם פיצויים כלליים. ראינו צורך להגביר את הלחץ ולגייס את דעת הקהל היהודית, לכן הצענו לסוכנות היהודית לכנס ועידה של ארגונים יהודיים כדי להעמיד את הבעיה של תמיכה יהודית עולמית בתביעת מדינת ישראל.

בפרק הזמן שבין משלוח ההזמנות לכינוס לבין התכנסות הוועידה חל מאורע שהשתלב בשרשרת. זו היתה הצהרתו של אדנאואר. בהצהרה זו הוא דיבר לא רק

על מדינת ישראל אלא על העם היהודי החורג ממסגרת מדינת ישראל. ההיגיון שלו היה ברור: אם הוא מקבל על עצמו התחייבות, הוא רוצה שזו תהיה התחייבות סופית ולא איזה דבר שאחרי שהוא גמר מה שגמר עם מדינת ישראל, יבואו אישים או גופים יהודיים בעולם ויאמרו: "בזה עדיין לא גמרת איתנו, עדיין מגיע לנו מגרמניה הרבה מאוד".

כאשר הובאה הצהרה זו בפני ועידת הארגונים היהודיים, ועידת הארגונים ראתה עצמה מחוייבת, נוסף על תמיכתה בתביעה הכספית של מדינת ישראל, להגיש גם מצידה תביעה כספית. אודה פה סביב לשולחן זה, ולמען פרוטוקול זה בלבד, כי בשלב מסויים היה ספק בלבנו אם הוועידה צודקת. אנחנו היינו סבורים כי הוועידה חייבת להגיש תביעות לשיטות יותר יעילות ויותר ממצות לסיפוק תביעותיהם של יחידים. נניח, במידה שישנה תחיקה לסיפוק תביעותיהם של יחידים – היא אינה מספקת, ובמידה שהיא ישנה – היא אינה חלה על כל המדינות; יש להכליל אותה ולהרחיב אותה. במידה שתחיקה זו קיימת היא לא מבוצעת באופן היעיל ביותר. בכל השטח הזה צריכים לפעול הארגונים, וזה לא שטח שמדינת ישראל יכולה לפעול בו ביעילות לגבי תביעות יחידים – המדינה יכולה לתבוע רק את זכותם של אזרחיה, היא אינה יכולה לתבוע את זכותם של יהודים המפוזרים בעולם – זה נושא לפעילותה של ועידת הארגונים היהודיים. אבל היתה דעה, שגם לוועידת הארגונים היהודיים צריכה להיות תביעה. אנו חשבנו שעניין התשלום הגלובלי צריך להישאר משהו מיוחד למדינת ישראל ולא להחליש את מחץ התביעה הזאת על-ידי הגשת תביעה שנייה. אבל כתוצאה מפגישות רבות שהיו למשרד החוץ עם ועידת הארגונים באמריקה ובאירופה – בחלקו המשאומתן התנהל גם פה והתנהל דרך מכתבים – הגענו לעמק השווה כי גם הוועידה תגיש תביעה גלובלית. היה קושי מיוחד להשיג את הסכמת ממשלת גרמניה גם לתביעה זו, קושי מיוחד שהתבטא במשאומתן בינינו לבין המשלחת הגרמנית, וקושי עוד יותר גדול במאבק בין אדנאואר ובין יועציו הכספיים, אשר טענו שאם יש יסוד למדינת ישראל לתבוע שילומים, אין כל יסוד לוועידת הארגונים לתבוע זאת. שם יש עניין עם יחידים. מוטב לכל יחיד לשלם בעין יפה על-ידי הקונסולים [הגרמנים] בכל ארץ וארץ, והיחיד ידע שהוא חייב תודה לממשלה הגרמנית, ולא לשלם לו על-ידי ועידה – מי יודע מי יושב שם ומה יעשו בכסף.

אולם גם תביעה זו באה על סיפוקה, אומנם במסגרת מצומצמת. התביעות שהגישו הוועידה, והיא הגישה תביעות רחבות למדי בתחום התחיקה והביצוע של התחיקה, נתקבלו ביסודן. ממילוי תביעות אלה גם מדינת ישראל עתידה ליהנות במידה שזה נוגע לגרמנים אזרחים של ישראל שנהנים מהבטחות אלה, ובמידה שזה נוגע לאוצר שלנו שיהנה מהתשלומים. נוסף לזה, הממשלה הגרמנית, בנוסף ההסכם הזה, קיבלה על עצמה לשלם לוועידת הארגונים 450 מיליון מרק – בערך 115 או 120 מיליון דולר.

זה הרקע המדיני של העניין. אני רוצה להוסיף כי אין ספק שבינתיים קמו שלושה גורמים מצד גרמניה העושים את הדבר לכדאי לה לעשות צעד זה. קודם כל, השיקול שיש לאדנאואר ומספר אנשים מסביבו, שבזה גרמניה עושה מעשה מוסרי גדול שיישאר חקוק על לוחות ההיסטוריה. שנית, בזה גרמניה סוללת לעצמה את הדרך להבנה יותר קרובה ואפשרות של עזרה מצד המעצמות הגדולות, שיש ליהודים השפעה בהן, בייחוד אמריקה, ומסלקת מעצור שנתקלה בו ביחסיה עם אנגליה ועם אמריקה, שהיא מבינה היטב כי היהודים יצרו אותו. ישנה דעה שלישית, שהדבר הוא לטובת המשק הגרמני: זה יעודד את היצוא, זה יעודד את היצוא לפינת תבל זו, זה יעודד את היצוא לארץ, שיש לה עתיד כלכלי גדול.

כשם שלגבי ההשפעה היהודית בעולם יש הפרזה, כך יש הפרזה לגבי ערכה של מדינת ישראל במזרח התיכון. אבל ההפרזה הזאת היא חלק משיקולם. אני רוצה להדגיש: השיקול הכלכלי הזה נתון במחלוקת במעצמות השלטון של גרמניה, כי ההתנגדות הגדולה ביותר נובעת מהחוגים הבנקאיים, הכלכליים והכספיים, הרואים את המעמסה הזאת כבלתי-יצודקת ומופרזת במידותיה, ורואים את ממדיה כפנטסטיים. אבל כתוצאה ממשא-ומתן ממושך ומייגע, שבו התנהל ויכוח על כל עמדה ותג בניסוח טיוטה זו, הגענו לטיוטה זו. אני רוצה לומר שני דברים המביעים הכרה אישית, אבל לאחר הבירור בממשלה אתמול, והדברים לא נוסחו באופן סופי, יש לי כל הזכות לומר אותם בשם הממשלה: ראשית, כי הממשלה מלאה הערצה למאמץ העצום והמוכשר ביותר שהושקע על-ידי המשלחת כולה, ועל-ידי כל חבר במשלחת במיוחד, במשא-ומתן זה ובהשגת תוצאה זו. שנית, אני רוצה להביע את הכרת הממשלה כי במשא-ומתן זה השגנו מה שבכלל יכולנו לצפות להשיג. זאת לא אומרת שאין הממשלה רואה חולשות רציניות ופגמים רציניים במה שהושג, אבל אם היא לוקחת את הדבר בכללותו, היא אינה יכולה להעלות על הדעת כי משלחת אחרת או משא-ומתן אחר היה משיג יותר מזה.

הדבר עומד עכשיו למשפטכם. אבל הרשיתי לעצמי להקדים ולומר מה דעתה של הממשלה בעניין זה. זאת לא אומרת שהממשלה מתעלמת ממגרעות רציניות, ושחברי המשלחת עצמם לא מתעלמים מהן, אלא הם נאבקו איתן וניסו להעמיד את המגרעות על המינימום ולהמתיק במידת האפשר.

משלב זה ואילך אנסה לסכם בקצרה את טיוטת ההסכם. אם כי נתנו אפשרות לכל חברי הוועדה לקרוא את הטיוטה, אבל אינני יודע אם לכולם היתה אפשרות מעשית להשתמש בהקלה זו. כפתיחה לבירור אני חושב שכדאי לתת סיכום קצר של ההסכם ואבקש אחר-כך את חברי המשלחת למלא אחרי - אם יהיה להם מה להוסיף בנקודות חיוניות.

הסכם זה מסתמך על מעשי הפשע ללא תיאור, שנעשו לעם היהודי על-ידי

גרמניה הנאצית (י. בן-אהרון: כתוב "המשטר הנאצי") – אני מתרגם עכשיו בעל-פה וכל התרגום לא יהיה מילולי בדיוק. אפשר לומר "המשטר הנאצי". יש בו הסתמכות על הצהרת אדנאואר בבונדסטג, הסתמכות על מצב שהוטל על מדינת ישראל לקלוט את הניצולים, ומכאן מתחיל ההסכם עצמו. קודם-כל נקבע סכום למדינת ישראל ונקבע סכום לוועידת הארגונים. מבחינת התשלום שני הסכומים מתמזגים לאחד. גרמניה מתחייבת לשלם סכום מסויים לוועידת הארגונים, אבל אינה מתחייבת לשלם אותו לוועידה – היא מתחייבת לשלם אותו למדינת ישראל. לגמרי מחוץ למסגרת הסכם זה יש הסכם בין מדינת ישראל והארגונים על התשלום, אבל ההתחייבות של גרמניה היא כלפי גורם ממלכתי ולא גורם לא-ממלכתי. כאן, בפעם הראשונה בחוזה בינלאומי, הופיעה מדינת ישראל כמדינת חסות ליהודי העולם ומקבלת על עצמה לגבות את המגיע להם בתוקף סמכותה ומשקלה כמדינה. הסכום הזה ישולם במזומן, זאת אומרת במרקים גרמניים לבנק בתוך גרמניה לזכותה של מדינת ישראל. מדינת ישראל תקנה במרקים אלה מה שנחוץ לה ומה שיכול להימכר בגרמניה, לפי כללים מותנים ומדוייקים. ממשלת גרמניה מתחייבת לבצע ולקיים הקלות מסויימות כדי לאפשר את תהליך הקניות האלה. ברור כי סכום זה לא ישולם בבת-אחת, אלא ישולם על פני תקופה של שנים. ייתכן שתקופה זו תהיה 12 שנה, ייתכן שתקופה זו תהיה 14 שנה, וייתכן שתקופה זו תהיה יותר קצרה מ-12 שנה.

ואלה הדברים שנקבעו:

לכתחילה נקבעו התשלומים הבאים: תשלום ראשון של 200 מיליון מרק על חשבון השנה הראשונה, אבל התשלום הזה יבוצע תוך תקופה הרבה יותר קצרה – תוך תקופה לכל היותר של 6 חודשים – כי הזמן שיעבור מהרטיפיקציה של ההסכם על-ידי הפרלמנט של בון, שיכול להיות לכל המוקדם באוקטובר, עד סוף שנת הכספים ב-31 במרס 1953 – זמן זה יימשך כשנה תמימה ובתוך פרק זמן זה ישולם סכום של 200 מיליון מרק. בסוגריים ברצוני לומר כאן: הוסכם כי 75 מיליון מרק מזה ישולמו בסטרלינגים שישנם בגרמניה באנגליה, ואנחנו נשתמש בזה לכיסוי חובות הדלק שלנו שאנחנו קונים אצל האנגלים, והפעלת סעיף מיוחד זה תתחיל לפני הרטיפיקציה. הפעלה זו אינה צריכה לחכות לרטיפיקציה. וישנו עוד סעיף שאינו צריך להמתין לרטיפיקציה – אם אוכור אעמוד עליו.

בשנה השנייה, שתהיה כבר שנה תמימה – מ-1.4.1953 עד סוף מרס 1954 – שוב ישולם סכום של 200 מיליון מרק. סכומים אלה קבועים במסמרות ולא יכול לחול בהם כל שינוי להקטנה – יכול לחול שינוי להגדלה אבל לא להקטנה. אחרי זה תבוא שרשרת של 9 שנים עם תשלומים שנתיים שווים. לכתחילה נקבעה מיכסה שנתי של 310 מיליון מרק, אבל הממשלה הגרמנית רשאית בינואר 1954 להודיע כי הסכום

הזה עובר את גבולות יכולתה ולדרוש הורדתו ל-250 מיליון מרק. על זה יכול להיות דין ודברים, אבל זה לא יכול להיות פחות מ-250 מיליון מרק.

תולדות הסעיף הזה הם כאלה: מלכתחילה עמדה גרמניה על תשלום לא יותר מ-250 מיליון לשנה. היה בזה מאבק קשה מאוד ובקושי רב עלה הדבר להגביה את המיכסה השנתית ל-310 מיליון, אבל לא לחלוטין, עם השארת אפשרות להורידו שוב למיכסה שגרמניה עמדה עליה מלכתחילה בתקופת שנים זו. אחר-כך, בשנה ה-12, ישולם הסכום הנותר של 260 מיליון מרק.

משך זמן הפירעון הושפע באופן ישיר ביותר מהעובדה של תוספת תשלום לארגונים, מפני שלאחר שנקבע עיקרון ששני התשלומים מהווים סכום אחד, לא אמרנו שקבל נקבל כל מה שמגיע לנו, אלא התחייבנו לשלם להם במשך הזמן באופן פרופורציונלי. זה השפיע על הארכת התקופה למעלה ממה שאפשר היה לגמור אילו רק תביעת ישראל היתה קיימת בשבילים.

אמרתי כי תקופה זו תיתכן בה הארכה. אם חל שינוי לרעה במצבה הכלכלי או הכספי של גרמניה – שינוי לרעה שצריך להיות יסודי, ושינוי לרעה שצריך להיות ממושך – זאת אומרת שצריך לעבור זמן עד שחל שינוי לרעה זה, רשאית גרמניה לדרוש הפסקה זמנית של התשלומים בלי להפחית מהסכום הכולל של ההתחייבות, או רשאית ישראל להסכים להפסקה. אבל אם ישראל אינה מסכימה להפסקה זו – זה אחד מחילוקי הדעות שעליו חלה הבוררות. על הבוררות עוד אדבר לחוד.

לעומת זה, ייתכן קיצור התקופה. קודם-כל ידוע לנו, ויש הסתמכות מפורשת על-כך בהסכם, כי יש בדעת גרמניה – אם אני אומר גרמניה זה לא כל-כך מדויק; אם אני אומר גרמניה פירושו גרמניה המערבית במקום לומר ממשלת בון – להשיג מילווה בשוק הכספים החיצוני, באמריקה בוודאי, לשם החשת תשלומי השילומים. מדוע הדבר נחוץ לה? זה נחוץ לה כי זה פותח פתח לגרמניה לשוק הכספים הבינלאומי והיא מקווה שהיא יכולה להקל על עצמה את הכניסה לשוק זה כלווה בסיסמת השילומים לישראל. אם היא מקבלת מילווה כזה – והמדובר על עשרות מיליוני דולרים – מילווה זה כולו עובר אלינו והוא ינוכה מהתשלומים, אבל לא מהתשלומים הראשונים כי אם מהתשלומים האחרונים.

אם הדבר הזה יתקיים הוא יפעל בשני כיוונים: הוא יעמיד לרשותנו סכום מסויים של מטבע זר והוא יקצר את תקופת השיעורים. שנית, אם במשך כל תקופת ההסכם גרמניה תקבל איזה מילווה אחר, ובלבד מילווה שאינו מיועד במפורש לאיזו מטרה מסוימת – לא זו – אלא סתם מילווה, לא צריך להאמר שזה למען השילומים, אזי גרמניה חייבת להפריש מזה חלק הוגן – לא נאמר מה החלק ההוגן – לשילומים. שלישית, יכולה גרמניה מצידה לבוא בהצעה של מטבע זר מארץ אחרת, יכולה גרמניה מצידה לבוא בהצעה של הגדלת המיכסות השנתיות – אם יהיה כדאי לה

לגמור את הדבר בתקופה יותר קצרה. זה עניין למשא-ומתן להלכה – ייתכן שלא נהיה מוכנים לקבל מיכסה מוגדלת, כי לא נוכל לקלוט מיכסה מוגדלת בקליטת הסחורות – אבל אם נסכים על הגדלה ניכרת וקיצור השילומים, אז היא רשאית לעזור שאלה של דיסקונטו. רק במקרה זה אפשר לעזור שאלה של הקטנת הסכום הגלובלי. אם משלמים הרבה יותר מהר, ישנה שאלה של הקטנת אחוז ידוע, אבל גם על זה חל סעיף הבוררות במקרה של חילוקי-דעות.

לגבי אופן הביצוע קובע ההסכם כמה קווים כלליים עיקריים וגם מחייב הקמת כמה אורגנים ומוסדות כמכשירי ביצוע. קודם-כל, לגבי הכללים שחלים על הביצוע: הכלל היסודי הוא כי מכירת סחורות לישראל על חשבון השילומים דינה כיצוא של תוצרת גרמנית לחוץ-לארץ, וכל ההקלות וההנאות שיצרנים ומייצרים גרמניים נהנים מהן לגבי היצוא לחוץ-לארץ, ייהנו מהן אם ימכרו סחורות למדינת ישראל, זאת אומרת מכירת סחורות המשתלמת במטבע זר דינה מפאת ההקלות והזכויות המיוחדות כדין סחורה זו המשתלמת במרקים, אם היא משתלמת לישראל על חשבון השילומים. בגרמניה קיים פטור של 7.5% על סחורות יצוא; הפטור הזה יחול גם על השילומים וזה מבטיח דין שווה לשילומים לישראל עם סחורות יצוא (ד. הכהן: גם אם היצוא הוא בדולרים?) – לא. זה לכל המדינות מחוץ לארצות הדולר. זה נוגע למדינות הסטרלינג.

ההרכב של הסחורות שאנחנו קונים מגרמניה זה נושא להסכם מזמן לזמן. נוסח הסכם זה עצמו כולל רשימת סחורות מפורטת למדי, אם כי לא בכמויות. ההרכב באחוזים נקבע לשתי השנים הראשונות, ונאמר שזה צריך לשמש בניין-אב גם להסכמים הבאים. גם במשך שנתיים תיתכנה סטיות, כל שכן שתיתכנה סטיות לשנים הבאות. רשימה זו מורכבת 90% ממיצרכי השקעה המיועדים לפיתוח הייצור ויצירת מפעלים חדשים, ו-10% מיצרכים חיוניים לצריכה. חלק ידוע מוקדש גם לשירותים. השירותים הם הוצאות הובלה, הוצאות ביטוח של ההובלה או של הסחורות, הוצאות מינהל בתוך גרמניה וכדומה.

מצינו נעשה מאמץ ממושך ונמרץ בפרק זה של תנאי הביצוע להבטיח את יציבות המטבע הגרמני, או להבטיח לנו פיצויים במקרה של ערעור יציבות זו. מאמץ זה נשא פרי רק במידה מועטה. אנחנו בנקודה זו לא השגנו מה שרצינו להשיג מלכתחילה, אם כי אין אנו מזלזלים בשום פנים ואופן במה שהשגנו. מצד גרמניה היתה התנגדות עקשנית ביותר להעלאת שאלה זו בכלל ולהסתמכות עליה אפילו ברמז קל שבקלים בתוך נוסח ההסכם. נתקלנו בעובדה חמורה כי קיימת החלטה של הקבינט הגרמני – החלטה כללית לא רק לגבי עניין השילומים – בשום חוזה לא להסכים להכנסת סעיף של יציבות. אותם התשלומים שגרמניה חייבת לשלם אותם למעצמות הכיבוש, ההתחייבויות שלה הן במרקים ללא כל סעיף של יציבות. אילו

אנחנו, למשל, רצינו לבטא סכום זה בכסף, אבל בדולרים, היינו נתקלים בשני מעצורים: קודם-כל, התנגדות הממשלה הגרמנית להתחייב על דולרים. זה היה מחייב את מעצמות הכיבוש והן לא היו מסכימות שאנחנו נקבל מה שהן בעצמן לא קיבלו מגרמניה. במצב זה הוכרחנו להסתפק בהכנסת סעיף, שעצם הכנסתו הוצע לנו על-ידי הגרמנים כוויתור על עמדתם הראשונית, שבו ייאמר כי אם תחול התכווצות בסובסטינץ הממשי של השילומים, בסחורות ובשירותים – אם תחול התכווצות ניכרת – אזי אנחנו רשאים לדרוש התאמת השיעורים השנתיים לתמורה שחלה, ואם אין הסכם בזה אז הבוררות תפסוק פסק אחרון.

עוד עיקרון אחד חשוב לשיטת הביצוע: העיקרון הקובע שיהיה קיים צינור אחד ויחיד למסירת השילומים וקבלת השילומים. זה נקבע במסמרות באופן המוחלט ביותר, שגרמניה מתחייבת להקים רק נציגות אחת ואנחנו מצידנו מתחייבים לפעול רק באמצעות נציגות אחת.

אני עובר לפרשת המכשירים של הביצוע. המכשיר הראשון הוא מכשיר שצריך לתת כיסוי לעיקרון האחרון הזה שציינתי, זאת אומרת, תפעל משלחת – שמה של המשלחת טרם נקבע, היא תיקרא או "משלחת ישראל" או שם אחר שיינתן לה² – על אדמת גרמניה, והיא תרכז בידיה את כל הפעולות: תקבל את המרקים הגרמניים, תקנה במרקים אלה סחורות ותשלם בעדן במרקים ותארגן את הובלת הסחורות. פה מקום עימי לסטות קצת הצידה מעניין ההסכם – לא רק מנוסח ההסכם – ולמסור לוועדה בסוגריים כיצד הממשלה חושבת לארגן דבר זה. בכמה דברים אקדים דברים שנמסרו בממשלה, כי הדברים עוד לא נדונו בממשלה. בעיתונים נתפרסמה ביקורת קטלנית שהממשלה לא מפרסמת כיצד בדעתה לארגן דבר זה, והעם השוכן בציון הולך בחושך בעניין זה – ואם אינה מפרסמת, קובעים הנחה שוודאי היא בעצמה במבוכה ולא קבעה שום דבר. אני מקווה שהוועדה תבין איזה אבסורד זה היה בשביל הממשלה להתחיל לפרסם איזה סידורים היא קובעת לניצול השילומים מצידה בטרם היה הסכם סופי בעניין השילומים, שעוד תלוי על ברכי אלוהי העתיד.

אני יכול להודיע כאן, שבדעת הממשלה להקים סוכנות ממלכתית לעניין זה. לא ברור אם תהיה זו חברה או סוכנות בצורה אחרת, אבל תהיה סוכנות ממלכתית מיוחדת לביצוע עניין השילומים. בראש סוכנות זו תהיה מועצה. המועצה תהיה מורכבת מאנשים ממשלתיים ומאנשים לא-ממשלתיים – אנשים מחוגי הציבור המעוניינים בדבר זה. יהיה יושב-ראש למועצה זו, יהיו לסוכנות זו או לחברה זו שני מנהלים ראשיים: מנהל אחד יפעל בארץ ומנהל אחד יפעל בגרמניה. המנהל הראשי שיפעל בגרמניה יהיה ראש המשלחת בלשון ההסכם, אבל בחוזה זה לא דנים

2 בישיבתה ב-23.9.1952, החליטה הממשלה כי שם הגוף שיבצע את הסכם השילומים יהיה "חברת השילומים".

בסידורים שייעשו בארץ. אני רוצה שהוועדה תדע, שהמשלחת הזאת היא אצלנו אבר מן החי, לא דבר מדולדל חסר ערך. במקביל למשלחת זו יוקם אורגן ממשלתי גרמני, שיהיה ממונה לנצח על עניין השילומים מצד ממשלת גרמניה, ויהיה מוסד משותף לשני המוסדות האלה – תהיה ועדה מעורבת – פריטטית – של שני הצדדים, שצריכה מתוך מגע בלתי-פוסק והדדי לפקח על אופן ביצוע השילומים ולפתור שאלות שתתעוררנה. היא יכולה לפתור את השאלה בהסכם – אז השאלה נפתרה; אם אין הסכם, רשאי כל צד להביא את השאלה לבוררות.

הבוררות מחייבת שוב מוסד – זהו המוסד הרביעי הקבוע שיהיה קיים – כי להלכה אפשר היה להניח את סידור הבוררות לצורך השעה. נתקלו בצורך לבוררות – מקימים מוסד בורות. אבל דעת המומחים המשפטיים שלנו היתה שמוטב לקבוע סידורי קבע לבוררות, ולא יהיה הפסד זמן כרוך במסירת העניין לבוררות, הרכבת בית-הדין והפעלתו. לכן נקבע כי אחת ל-5 שנים ממנים בוררים. מייד עם חתימת ההסכם אנחנו צריכים למנות איש והם צריכים למנות איש, ושני הבוררים האלה ביניהם קובעים על [בורר שלישי] מכריע, גם כן קבוע מראש ל-5 שנים, ואם הם אינם באים להסכם ביניהם, פונים לנשיא בית-הדין בהאג והוא ממנה את המכריע. אני חושב שסקירה זו ממזה את הנקודות העיקריות של ההסכם, בשום פנים ואופן אינה כוללת את כולן.

לסיום דברי אני רוצה למסור לידיעתכם עניין מיוחד שהתעורר לרגל המשא-ומתן. זוהי בעיית הרכוש של הטמפלרים.³ אני רוצה להבהיר קודם-כל את הרקע: בארץ יש רכוש גרמני, שעבר לרשותה של המדינה עם הקמתה, משני סוגים: יש רכוש כנסייתי ויש רכוש לא-כנסייתי של גופים אזרחיים או של יחידים. בתחיקה שהיתה בכנסת הפרדנו בין שני אלה. לגבי רכוש כנסייתי קיבלנו מלכתחילה עיקרון של משא-ומתן לשם רכישתו ותשלום מחיר בעדו, ואנחנו עומדים בעצם הימים האלה במשא-ומתן עם גורמים כנסייתיים והתקדמנו כיברת דרך לא קטנה. לגבי הרכוש האזרחי, אנחנו לקחנו אותו על יסוד איזו הנחה. על יסוד איזו הצדקה לקחנו אותו? לקחנו אותו מפני שאמרנו לעצמנו: העם הגרמני גזל רכוש עצום ללא ממדים כלל, הרס, השמיד וגזל רכוש. יש לעם הגרמני משהו פה בארץ? אנחנו לוקחים זאת. אנחנו לוקחים זאת על חשבון התביעה הגדולה ההיא. ממילא צריך היה להיות ברור לנו, שאם לא יבוא יום של חשבון-שואה, אז אנחנו לא חייבים דין-וחשבון על רכוש זה. כאשר פנתה ממשלת אוסטריה בתביעה לתשלום בעד רכוש זה לזכותם של הגרמנים שהם עכשיו תושבי או אזרחי אוסטריה, והיא דרשה זאת לעצמה על חשבון אותם הסכומים שהיא הוציאה לשיקומם של אנשים אלה, והסתמכה על הידידות השוררת בינינו לבין אוסטריה, ענינו בשלילה וממשלת אוסטריה הפסיקה ללחוץ בעניין זה. נימקנו זאת בהנמקה

3 על פרשת הטמפלרים ר' מסמך 39, עמ' 690 הע' 5.

כזאת שזה שייך לחשבון השילומים, שכן גרמניה ואנחנו בזה עוד לא הגענו לשום סיפוק ולשום עמק-השווה, אבל גרמניה עוררה שאלה זו כחלק מהסכם השילומים, ואנחנו התנגדנו שייאמר על זה משהו בנוסח ההסכם. הסכמו לנהל על זה משא-ומתן. הסכמו לנהל משא-ומתן שיתחיל לא מוקדם מ-4 חודשים לאחר הרטיפיקציה. הסכמו לנהל על זה משא-ומתן על יסוד הסכמה לשלם בעד הרכוש הזה, אבל לשלם בעדו במרקים. המשא-ומתן יתנהל עם ממשלת בון במידה שממשלת בון תגיש ייפוי-כוח בשם אנשים שיש להם תביעות, ובמידה שיש אנשים שהם בארצות אחרות שהממשלות של אותן הארצות יודיעו שהן סומכות בעניין זה על ממשלת בון, ולשלם בעד זה במרקים שיובאו מהתשלומים שלהם. יש בדעתנו לעמוד על-כך, שבעד כל הרכוש הזה נשלם פרו-רטה [לפי הערך], זאת אומרת, יופרש לזה אחוז מסויים מכל תשלום של גרמניה לנו. לו ויתרנו עקרונית לאוסטרליה, היינו נתקלים בקושי לשלם להם במטבע זר (י. בן-אהרון: בכמה מעריכים ערכו של רכוש זה?) - שמעתי את הערכתו של שר האוצר המנוח בכנסת,⁴ ואני סומך עליו - יהי זכרו לברכה - שנקט הערכה מינימלית, כל שכן שאמר זאת בכנסת. הוא העריך זאת ב-3 מיליון סטרלינג. ידוע לנו, שאצל הגרמנים מנסרת סיפרה של 25 מיליון סטרלינג. הם אמרו שאצלם ישנו חשבון כזה ויש לסמוך עליהם שהם נוקטים סכום מקסימלי. כל האנשים שיש להם תביעה זו הם אנשי המערב. חשבנו לומר שיש להוריד שלישי על חשבון מזרח-גרמניה, אבל התברר שהם כולם ממערב-גרמניה, והמערב פורש עליהם את כנפיו.

י. בדר: אני מציע לדחות את הישיבה. אתחיל מנימוק מעשי, שאולי יספיק. בישיבה זו עלינו לקבל החלטה. והחלטה זו לא תישאר בגדר סוד - היא גם לא יכולה להישאר בגדר סוד. הדיונים של הוועדה יכולים להיות סודיים, לא כן החלטת הוועדה בעניין זה. אינני חושב שאלה שיש להם נטייה לקבל החלטה על חתימת ההסכם מעוניינים שהחלטה ועדת חוץ וביטחון תתקבל ותתפרסם בטרם הגרמנים החליטו על דבר זה. נדמה לי שכולנו יכולים להיות שותפים לנימוק זה.

יש לי עוד נימוקים להצעה זו, ואעבור עליהם בקיצור: לדעתי, קומפלסק המיסמכים שלפנינו הוא בבחינת קווליפיקציה משפטית, מה ששר החוץ קרא בזמנו, בישיבת הוועדה של האסיפה המכוננת לחוק המערב, "אמנה". זוהי אמנה כיוון שיש במיסמך אחד ויתור על כל יתר התביעות של מדינת ישראל. זוהי אמנה כיוון שהיא מכירה ביוריסדיקציה של בית הדין של הבוררות מעל הריבונות החופשית של המדינה. היא גם במקרים מסויימים מכניסה לתוך מערכת החוקים שלנו חוקים גרמניים שנשמור עליהם, ובמובן זה היא מוסיפה משנה וגם משנה משהו ונוצר כאן מעין מצב של קונפליקט תחוקתי במדינת ישראל. האמנה מחייבת תשלומים בכסף

4 שר האוצר אליעזר קפלן נפטר ב-13.7.1952.

לטובת הוועדה של הארגונים היהודיים – זוהי התחייבות שיש לה אופי תקציבי. לא נקבל כסף מהגרמנים אלא סחורות, ואם המדינה מתחייבת בחוזה זה לשלם לגופים מסויימים סכומים במטבע קשה, זו היא התחייבות תקציבית והיא מקבלת על עצמה חובה כספית. משתי הבחינות הדבר דורש חקיקה.

בסעיף השני צויינה גם המטרה לה ישמשו כספים אלה, שהמדינה תשמור עליה. דבר זה כלול לא רק בפריאמבל. זה נמצא גם בסעיף זה, והמילה האופרטיבית היא "shall". פירוש הדבר התחייבות תקציבית שמצמצמת את חופש המדינה להשתמש ב"ג'נרל פונד". אם כן, גם לזה דרושה חקיקה. בעיני זוהי אמנה, ואם אמנה זו לא תקבל אישור לכל הפחות באותה צורה שבזמנו ניתן לאמנה לגבי העונשים בעד ג'נוסייד, לדעתי לא יהיה תוקף חוקי לאמנה זו.

עניינים אלה שעוררתי קשה שימצאו את פתרונם במסגרת ועדת חוץ וביטחון. אם גם שר החוץ אמר לנו שהחוקה של ישראל – שאינה קיימת דרך אגב עד היום – אינה מחייבת רטיפיקציה של חוזים, ברור שחוקה זו מחייבת רטיפיקציה של אמנה. זהו נימוק נוסף לבקשתי לדחות את הישיבה.

ז. ארן: אני מתנגד להצעתו של חבר הכנסת בדר. מבחינה טכסית יש אולי מקום להצעה זו מצד חבר האופוזיציה הרוצה לסבך את העניין. לדעתי העניין אינו מחוץ למקום ומחוץ לזמן. מי שמתנגד לכל הדבר יכול לנסות לסבך את העניינים, אבל לא נעסוק בטכסיסים זולים בעניין זה. הדבר צמוד לזמן מסויים ולא יכולים לדחוק אותו לחלל העולם. במידה שאנחנו מעוניינים בהסכם זה, אנחנו צמודים לתאריכים מסויימים. לדעתו של חבר הכנסת בדר, שפרסום החלטת ועדת חוץ וביטחון עלול להזיק לעניין – אם כך, אתה צריך להיות בעד קבלת החלטה כיוון שאתה רוצה להזיק. בסיכום הישיבה יש בדעתי להציע הצעה כזאת כהחלטה, שלדעתי לא יהיה בה כדי להזיק.

לנימוקיו של חבר הכנסת בדר כאילו הסכם זה הוא אמנה: כאשר הכנסת הסמיכה את ידי ועדת חוץ וביטחון להחליט סופית בעניין זה, היה ידוע במה מדובר. מדובר היה על הסכם של קבלת כספים וסחורות והכנסת לא הגבילה את ידי הוועדה בעניין זה. לדעתי, זה איננו נימוק לדחיית הברור ואני מציע להמשיך בו ולהגיע לסיכום.

פ. ברנשטיין: אשתדל לדבר באותה צורה פשטנית כמו חבר הכנסת ארן. לפי דברי שר החוץ מתקבל הרושם, שהצעת ההסכם כפי שהיא מונחת לפנינו זוהי המילה האחרונה, והו המקסימום שאפשר היה להשיג וישנה רק ברירה או לקבלו או לדחותו (מ. שרת) – שר החוץ: ייתכן שאפשר להכניס שינויים ידועים בסעיף זה או אחר) – זוהי השאלה – האם אפשר להכניס שינויים? אם כן, צריך להתחיל מחדש במשא ומתן כי את השינויים אי-אפשר להכניס באופן חד-צדדי וצריך לקבל את

הסכמתו של הצד השני. אם צריך להיות משא-ומתן בצורה זו או אחרת, אז מצד מחייבי ההסכם באופן עקרוני יש מקום לדיון ולקביעת השינויים בכמה סעיפים קשים מאוד, לדעתי, בהסכם זה. אם אי-אפשר להכניס שינויים, אז מספיק להצביע בעד ונגד. יש רוב מובטח ואנו יכולים לחסוך את הזמן.

י. ריפתין: אינני חושב שזה נושא להלצות, וזאת אני אומר בתשובה לדברי חבר הכנסת ארן. אנחנו יושבים כאן בסמכות הכנסת, והבעיה היא קודם-כל עקרונית: מי בעניין זה מכריע באופן סופי – הכנסת או הממשלה? כפי שהבינותי, ישנה כאן הצעה שכרגע אנחנו נסתלק מהסמכות שנמסרה לנו על-ידי הכנסת. לפי דעתי זוהי סמכות נכבדה מאוד ואין הוועדה הזאת יכולה להסתלק מהאחריות שהוטלה עליה. זאת אומרת שההכרעה הסופית כפי שהוחלט על-ידי הכנסת – ואין אנחנו בעניין זה חופשיים לתת ביאורים – היא בידי הוועדה הזאת.

שר החוץ אמר כאן שאם יהיו שינויים מהותיים הדבר הזה יחזור לוועדה. מי יקבע אם השינויים מהותיים – הממשלה? הוועדה הזאת חייבת להיות אחראית. שר החוץ יסכים אתי שזהו פירוש רחב: דבר שלא ייראה בעיני הממשלה כשינוי מהותי יכול להיראות בעיני הוועדה כדבר מהותי, ועוד אינני נוגע בגופם של העניינים.

ועוד דבר: זהו עניין של כבוד הכנסת. אפשר לומר: מה בכלל השאלה של רטיפיקציה של חוזים ואמנות ומה אומרת החוקה הבלתי-קיימת של מדינת ישראל בעניין זה? אבל הוועדה הזאת אינה יכולה להיפך בעיני העולם לאורגן מייצג של הממשלה. אני מבין את הפרוצדורה בצורה זו: מתוך כך שממשלת בון עוד לא התכנסה והיא מתכנסת רק ביום ב', צריכה גם הממשלה להתכנס ביום ב' – אלה עניינים שבפרסטיז'ה שאינני מזלזל בהם. ולפני שממשלת בון החליטה איוושה החלטה, לא יכולה להתקבל החלטת הכנסת ואנחנו יושבים פה בסמכות הכנסת. אנו צריכים להחליט, או לקבל החלטה כזאת לנוחיותם של סידורים, למסור ייפוי-כוח. אני סבור מבחינה זו, שההצעה שהוצעה כי הוועדה צריכה לדון באותו מועד שהממשלה מצאה לנכון לדון בו, היא הצעה חשובה. אבל הוועדה צריכה לדון בעניין זה לאחר שתדע מה החלטתה של ממשלת גרמניה.

ש. זיסמן: עד כמה שאני זוכר, הסמכות שנמסרה לוועדה אינה מדברת על אישור ההסכם. הייתי רוצה לדעת מה היה נוסח ההחלטה של הכנסת.

היור' מ. נמיר: הכנסת החליטה בעניין זה פעמיים: פעם ראשונה מסרה ייפוי-כוח גמור לוועדה להחליט בעניין זה לאחר שהממשלה תביא לפניו את ההצעות, ופעם שנייה לאחר הפסקת המשא-ומתן, ואז נאמר שעל הוועדה לקבל או לדחות את הצעת ההסכם.

מ. שרת – שר החוץ: הנוסח של ההחלטה הראשונה של הכנסת היה:

הכנסת, לאחר ששמעה את הודעת הממשלה על תביעת השילומים מגרמניה על הרכוש היהודי השדוד, מייפה את כוחה של הוועדה לענייני חוץ וביטחון לקבוע סופית את הפעולה בהתאם לנסיבות ולתנאים.

הנוסח של ההחלטה השנייה של הכנסת היה:

הכנסת רושמת לפנייה את ההחלטה של ועדת החוץ והביטחון הממליצה לפני הממשלה על אי-חידוש המשא-ומתן בין משלחת ישראל לבין משלחת גרמניה המערבית עד אם תוגש על-ידי ממשלת בון הצעה ברורה ומחייבת לסיפוק תביעת ישראל לשילומים, בכלל זה מועדי הפירעון. הוועדה מביעה את ביטחונה כי תינתן לה ההזדמנות לדון על הצעה כזאת בטרם תנקוט הממשלה החלטה סופית אם לקבלה או לדחותה.

אני רוצה לפתוח את דברי הקצרים בהודעה שנתכוונתי למסור בראשית דברי הפתיחה שלי, ומשום-מה שכחתי. אבל חוקה שהייתי מוסר אותה. ההודעה היא כי הממשלה אינה רואה עצמה מחוייבת להגיש חווה זה לאישור סופי של הכנסת. יחד עם זאת יש בדעת הממשלה למסור הודעה על גמר המשא-ומתן – אם הוא ייגמר – לכנסת לאחר הפגרה. זוהי הודעה שאינה שייכת לויכוח שהיה, אלא המשך לדברי הקודמים. חבר הכנסת בדר עורר שתי שאלות: שאלה אחת בדבר דחיית ישיבה זו – זה עניין לחברי הוועדה, לא לממשלה. אבל אגב הנמקת הדחייה הוא עורר את שאלת הסמכות. דבר זה נוגע מאוד לממשלה. בעניין הסמכות יש להבחין בין הצד הפרלמנטרי והצד הקונסטיטוציוני. מבחינה פרלמנטרית חייבת הממשלה להביא דבר זה בפני ועדת חוץ וביטחון של הכנסת. מבחינה קונסטיטוציונית אינה חייבת. כך היא גורסת על יסוד הערה משפטית שהיא קיבלה. מבחינה פרלמנטרית חייבת הממשלה להביא את ההסכם בפני ועדת חוץ וביטחון לפני החתימה. מבחינה קונסטיטוציונית היא אינה גורסת שהיא צריכה להביא לכנסת את ההסכם לאחר חתימתו. יכולות להיות דעות שונות – חבר הכנסת בדר אומר שזו אמנה. אם הוועדה נותנת סמכות לחתום על האמנה לפני החתימה, אין לבוא אליה אחר-כך [בטענות] אם היא אישרה את החווה לחתימה. ישנה שאלה של רטיפיקציה. חבר הכנסת בדר פיתח פה תיאוריה מעניינת שזה בגדר אמנה, ואמנה כזאת טעונה רטיפיקציה. אינני יודע. אבל זוהי שאלה שאינה בורחת מאיתנו. אם זו אמנה ואמנה מחייבת רטיפיקציה, זאת אומרת שהממשלה צריכה קודם לחתום על זה עם הצד שכנגד, ואחר-כך, את החווה החתום עם הצד שכנגד, היא צריכה להביא לרטיפיקציה. לזה יש שהות. אם המוסדות העליונים של התחיקה יחליטו שכך הדבר, אני מתאר לי שהממשלה תקבל החלטה זו. צריכה להיות החלטה מי פוסק – אם שר המשפטים או ועדת החוקה של הכנסת.

אינני יודע, ודאי נמצא פוסק שיפסוק, וכאשר הפוסק יפסוק יכולה הכנסת לאשר את הדבר או לעורר ויכוח ולהביע אי-אמון לממשלה. אני סבור כי אין כל מניעה לוועדה להיכנס מייד לבירור העניין.

לשאלה שעורר חבר הכנסת ברנשטיין – ברור שלא ייתכן שום שינוי בלי לחבל בעניין עצמו ובלי לזרוק אותו חזרה לכור המצרף, לתוהו־ובוהו. לא ייתכן להכניס שינוי יסודי־שהוא. אבל כל זמן שהחווה אינו חתום יש עדיין מגע ויש די־ודברים. אולי אפשר מילה זו להחליף או לשנות, דברים כאלה אפשר אולי לעשות. ברור שהוועדה הזאת תנהג נכונה, לפי דעתי, אם היא תניח שזו הטיוטה, ואז ההחלטה שלה – נניח שזו החלטה של מסירת ייפוי־כוח – היא מקבלת על יסוד טיוטה זו. ברור שאין שאלה של אחריות זו או אחרת, אבל זו שאלה של סמכות. לא יכולה להיות לממשלה סמכות לחתום על הסכם השונה מהנוסח שעליו היא קיבלה סמכות מהוועדה. כך אני רואה את הדבר.

הי"ר מ. נמיר: אני מעמיד את ההצעות להצבעה.

הצבעה

בעד הצעתו של חבר הכנסת בדר לדחות את הישיבה – 7 קולות
נגד – 8 קולות
ההצעה לא נתקבלה. הוחלט להמשיך בישיבה.

הי"ר מ. נמיר: אנו עוברים לדיון.

ש. זיסמן: אני מציע שחברי המשלחת ישיבו קודם־כל על שאלות: האם ברור מטיוטת ההסכם, שהביטוח מוכרח להיות במרקים והובלת הסחורות צריכה להיות רק באוניות גרמניות? ואם לא באוניות גרמניות, האם אנחנו צריכים לשלם את הוצאות ההובלה, ושזה לא יכול להיות על חשבון השירותים? מה פירוש הדבר שכל הטרנסקציות והפעולות שלנו נכנעות רק לחוק הגרמני? בהסכם כתוב שיהיה מוסד ממשלתי, אבל כל הפעולות המסחריות לא תעשינה על־ידי גורמים ממשלתיים, אלא על־ידי גורמים שונים בתוך גרמניה.

ב.ס. ששון: סעיף 4(ב) ו-ג) אומר, שאם גרמניה תקבל הלוואה הקשורה בשילומים האלה, היא חייבת למסור את התמורה לישראל. באיזו מטבע – האם תמסור אותה במטבע הור שתקבל, או שהיא תקבל את המטבע הור ותשלם לישראל במרקים? מה בקשר לפרוטוקולים? ההסכם מדבר על פרוטוקולים שלא ראינו אותם. האם יש בהם דברים שרצוי כי נדע עליהם?

פ. רוזן: האם בזמן המשא-ומתן תבענו לעצמנו זכות למכור מרקם נגד מטבע זר? ואם לא נקבע הדבר, אולי יש עוד סיכוי להשיג בעניין זה הנחות? כנגד התביעה שלנו לשילומים של ביליון דולר, הם אמרו שהם נותנים לנו למעלה מ־715 מיליון דולר. הם עשו חישוב זה לפי המרק החופשי של 4.20 מרקם לדולר, אבל למעשה מה שאנחנו מקבלים זה לא מרק חופשי כי אם מרק מחשבון חסום פחות או יותר. אם הם עושים לנו חישוב של מרק חופשי, האם לא כדאי היה לדרוש – או האם תבענו זאת – שנוכל למכור מרקם אלה כמובן בשער הרישמי? זה יכול להיות דבר חשוב מאוד במקרה שהמחירים הגרמנים לא יהיו נוחים. לדעתי זה אחד הדברים היסודיים, ואולי עכשיו כבר קשה לתקן את הדבר.

א. רימלט: שמענו מפי שר החוץ, שבקשר עם הרכוש הגרמני בארץ יש הסכמה בעל־פה שבעבור כמה זמן יתנהל על זה משא-ומתן. האם ישנם עוד דברים שהוסכם עליהם בעל־פה והם לא נכללו בטיוטה זו של ההסכם? אם כי ניתנו לסותרים הגרמנים הנחות לגבי השילומים כאילו זו סחורה ליצוא, ייתכן מצב שהסותרים הגרמנים לא ירצו למכור. המוסד העוסק בזה מעמיד לרשות הסותרים סכומים, אבל יכול להיות שהם לא ירצו למכור. אין שום סעיף בהסכם, שיכול למנוע דבר כזה שהכסף יהיה מונח והסותרים לא ירצו למכור. האם חברי המשלחת שלנו אינם חושבים, שלגבי סוגים מסויימים של סחורות יהיה צורך להביא מומחים גרמניים לארץ כדי שירכיבו אותן וידריכו לגבי השימוש בהן?

דר' י. רובינסון: ראשית־כל, לשאלה הכללית על דבר היקף המיסמך הזה. למיסמך זה יצורפו עוד שני מיסמכים שאינם מהווים חלק בלתי־נפרד של החוזה שלנו. כל אותם המיסמכים מהווים חלק בלתי־נפרד מהחוזה שלנו הם בידי הוועדה. שני המיסמכים לא יצורפו כאן, כי הנוסחה האנגלית שלהם לא היתה מוכנה ביום שיצאנו את האג. המיסמך הראשון הוא פרוטוקול בין ממשלת גרמניה מזה לבין ועידת הארגונים היהודיים מזה בדבר התחיקה, על דבר האחדתה, שיפורה והרחבתה. זהו פרוטוקול מס' 1, שנזכר אצלנו בחליפת המכתבים 1 (א) ו-1 (ב). המיסמך השני הוא פרוטוקול מס' 2 בין ממשלת גרמניה מצד זה והארגונים היהודיים מצד זה בדבר תשלום 450 מיליון מרקם נוספים. ישנה שורה של סעיפים שמחייבים ועידה זו להשתמש בכספים אלה לצורכי תמיכה ביהודים קורבנות הנאציזם.

ישנו סעיף נוסף בדבר עתידה של ועידה זו. אם ועידה זו מתפוררת, מי יבוא במקומה? קבענו, שבכל הדברים האלה הממשלה הגרמנית – לפי דעתי הם לא יוכלו להיכנס לתוך אמנה בינלאומית עם ועידת הארגונים – אם היא מבקרת להיכנס לחוזה כזה עם מדינת ישראל, אזי מדינת ישראל בתור נאמן לוקחת עליה אחריות

בדבר הסכום של 450 ומעמידה לרשות ועידה זו מצד זה, והממשלה הגרמנית מצד זה, את בית-הדין שלנו במקרה שיהיו סכסוכים בין גרמניה ובין ועידת הארגונים. שני המיסמכים נוגעים לוועידת הארגונים היהודיים, אבל נוגעים גם לנו, כי ישנם בישראל רבבות תושבים שיש להם תביעות לגרמניה על סמך התחיקה החדשה. המיסמך השני קובע את השימוש בכספים ואפשרות שחילוקי דעות בין גרמניה והארגונים היהודיים סופם לבוא בפני הבוררות שאנחנו חלק בה, ולא הוועידה. הארגונים היהודיים מקבלים כסף זה כדי לתמוך בקורבנות הנאציזם וגם במפעלים המיועדים לעזרת יהודים אלה, לאו-דווקא יחידים.

לשאלה בדבר ביטוח ההובלה: זהו עניין שאנשי הכלכלה במשלחת יודעים אותו יותר מאשר אנחנו. אף על פי כן, אני יכול להודיע כאן שהתעשיינים שלנו חשבו שזה דבר גדול בשבילנו, שנוכל להבטיח את הסחורות במרקים גרמניים, והגרמנים עצמם דרשו שזה ייעשה כך, כי הכספים ניתנו לקניות ואם יהיה במקרה הפסד בסחורות נקנה סחורות אחרות, והגרמנים מתחייבים לתת אפשרות לקנות סחורות אלה.

לגבי שאלת ההובלה נקבעו שלושה עקרונות המוזכרים בסעיף 4(סי) ובמכתב 5(א). העיקרון הראשון קובע עדיפות להובלה הישראלית עד כמה שיש ביכולתה להוביל. אם זו תהיה הובלה ישראלית לא נוכל לשלם בעדה במרקים גרמניים. ההובלה בספינות ישראליות או בספינות לא-ישראליות – אבל לא ספינות שגרמניה תעמיד לרשותנו – תשולם ממקורות אחרים. ההובלה בשטח גרמני אבל לא בספינה גרמנית – לא תחת דגל גרמני ולא צוות גרמני – תשולם במרקים.

מ. שרת – שר החוץ: גרמניה יכולה לשכור שטח באוניה שוודית על חשבונה. זו לא אוניה גרמנית, לא דגל גרמני ולא צוות גרמני, אבל ההובלה על חשבון גרמניה וזה משתלם במרקים.

דר' י. רובינסון: גרמניה חברה בכמה קונפדרציות ימיות ויש לה חלקים בספינות והיא יכולה להעמיד לרשותנו נפח זה תחת כל דגל שהוא.

לשאלה בדבר תחולת החוק הגרמני: הכנסנו סעיף זה מתוך האינטרס שלנו – איזה עניין יכול להיות ליצואן גרמני למכור לנו סחורות אם אין לו הגנה של בית-דין גרמני? אם לא תהיה הגנה זו ליצואן, שום יצואן לא יעשה איתנו עסקים. אולי כדאי כאן לקחת כדוגמה את היחסים המסחריים שבין גרמניה ורוסיה. אפילו בריה"מ, שהיא מדינה-סוחר, לא יכלה לקבל בשביל המסחר שלה עם גרמניה פטור מהמשפט הגרמני הסובסטיבי. לא זו בלבד שלא יכלה להשיג פטור זה, אלא לא חפצה להשיגו, כי בלי הגנה כזאת שום יצואן לא יופיע במסגרת המסחרית הזאת. זהו נוסח שהוכנס על-ידינו.

לעומת זה, הצלחנו להכניס את סעיף 12(מ), שלא היה אצל הסובייטים, והוא שפסק-הדין של בית-הדין הגרמני בעניינים אלה איננו הפסק האחרון. אם נחשוב שיש כאן עיוות הדין, יכולים להביא את הדבר בפני הבוררות, והבוררות תחליט על-פי המשפט הבינלאומי ולא על-פי המשפט הגרמני. אני יכול לומר כאן בביטחון, שקיבלנו דבר שלא היה עוד כדוגמתו בהיסטוריה של המסחר בין ממשלות.

לעניין האורגן המבצע: ישנם שני אורגנים שונים לגמרי. ראשית-כל, ישנו אורגן קבוע ותמידי לטיפול בסחורות, התאמת רשימת הסחורות לדרישות שתי הממשלות – הדרישות של מדינת ישראל והדרישות של גרמניה. מוסד זה הוא מוסד פריטטי. אין רוב, אין הכרעה, יש הסכם או אין הסכם – לא ייתכן שום דבר אחר. אנחנו השתרינו בדבר אחד: בכל מקרה שאנחנו מוצאים שאין אנחנו יכולים לקבל מצד הגרמנים קונצסיות בשינויים – בכל מקרה כזה עומדת בתוקפה הרשימה הראשונה. הרשימה הראשונה היא דווקא רשימה אידיאלית לפי השקפתנו ומתוך נקודת הראות שלנו, בייחוד שאין היא כל-כך נוקשה כפי שנראה למראית עין.

יש למשלחת הישראלית הזכות, בגבולות של 10%, לעשות שינויים על דעת עצמה, והיא יכולה לעשות עוד שינוי על סמך כלל רביעי, שחלוקה זו לסוגים בתוך הקבוצות היא רק דרך משל, ואין זאת אומרת שאנחנו צמודים וקשורים לרשימת הסחורות הללו – זאת אומרת שניתנה לנו מידה ידועה של גמישות.

ישנה טענה ישראלית וישנה טענה גרמנית. הטענה הישראלית יכולה להתבסס על דבר אחד: שתנאי השיקום והקליטה, והתפתחות הכלכלה שלנו, דורשים שינויים אלה ואלה, ואז באים ודורשים שינויים אלה ואלה. הטענה הגרמנית יכולה להתבסס על כך שבתנאים אלה ואלה גרמניה אינה יכולה להוציא סחורות, למשל, כתוצאה מהזיון המסיבי. לשם זה קיימת ועדה והיא פוסקת. אם הוועדה לא פסקה – הולכים לבוררות או שחוזרים לרשימה הראשונה, שהיא במובן ידוע המוח והלב של כל החוזה הזה.

ה"בונדסשטלה" זהו מוסד לבדיקה פורמלית של העסקים. אין צורך בהסכמת ה"בונדסשטלה" להזמנות שברצוננו לעשות. אנחנו לוקחים על עצמנו כל התחייבות לשלם למפרע סכומים לחברות גרמניות אם על-ידי מכתב או אפילו על-ידי שיחה טלפונית, וה"בונדסשטלה" בודקת אם זה נעשה בתחום הסכומים העומדים לרשותנו, והאם אנחנו קונים דברים הכלולים ברשימה או אינם כלולים ברשימה. זוהי בדיקה מטריאלית וה"בונדסשטלה", אחרי בדיקה פורמלית, חייבת לתת את הסכמתה לדרישות שלנו, והיא גם יכולה לומר – אחרי שאנחנו מאשרים את החשבון – שיצואן זה מילא את כל המוטל עליו ועכשיו אפשר ללכת לאחד הבנקים שאיתם עושים עסקים ולשלם. הם יכולים להציק ליצואן יותר מאשר לנו. אם נשלחה הזמנה על-ידינו, והתעשיין מתחיל לבנות את הספינה, או החרושת הכבדה מתחילה לבנות בית-חרושת, ואחר-כך באה דרישה מצידנו לתשלום, חזקה על ה"בונדסשטלה" שלא

תזיק לאינטרסים של היצואן הגרמני, שיותר תלויים ב"בונדסשטלה" מאשר בנו. לשאלה באיזה מטבע נקבל את הסכומים מהמילווה: על זה ישנו סעיף מפורש, האומר שזה יינתן לנו באותו זמן שהמילווה ניתן ובאותו מטבע.

לשאלת הזכות למכור מרקים: זכות כזאת אין לנו, ואני חושב שטוב שאין לנו זכות כזאת. עלינו לזכור, שלגרמנים יש "קוֹשְׁמֶר" [סיוט] ואי-אפשר שלא להתחשב בזה, ואנחנו לא צריכים כלל-וכלל לבוא לניסיון כזה.

לשאלה מה יהיה במקרה של שביתת סוחרים: ייתכן מקרה כזה. נגד שביתת סוחרים אין עצה אחרת אלא הפעלת החוק נגד קרטלים. יושב-ראש המשלחת, הפרופ' בָּהֶם, הוא מומחה למשפט הקרטלים והוא אמר, שכל עוד דין זה קיים אין מה לחשוש. אינני מקבל לגמרי פסק משפטי זה, שמישהו יכול לתאר לעצמו כי במשטר ניאון-נאצי תהיה התנגדות למכור לישראל ולעשות איזה דבר לטובת ישראל או מדינת ישראל. מפני זה אינני נכנס לויכוח הזה. אבל אם יהיה משטר ניאון-נאצי בגרמניה, תהיינה התפתחויות כאלה, שההסכם שלנו יהיה חלק קטן בכל השינויים שיחולו במשטר ניאון-נאצי, ולא כדאי כלל לחשוב על זה. אף על פי כן אנו צריכים להציג שאלה זו, וכמו שחבר הכנסת שאל עצמו שאלה זו, גם אנחנו שאלנו עצמנו שאלה זו, אבל אמרנו שלא בכוחה של משלחת ישראל או מדינת ישראל למנוע דבר זה.

לשאלה בדבר הבאת מומחים גרמניים: שאלת המומחים הגרמניים לא התעוררה כלל. שום משא-ומתן על מומחים גרמניים לא היה. בעיה כזאת אינה קיימת. כמו-כן לא היו שום הסכמים בעל-פה עם הגרמנים באיזה עניינים שהם, שאינם כאן בתוך המסכת הזאת. אפילו עניין הרכוש של הטמפלרים ישנו בכתב, ומבחינה משפטית אפשר לקרוא לו "חוזה לשאת-ולתת". וזה יכול להיות גם בצורה של חליפת מכתבים או בצורה של חוזה, ואין בין זה לזה ולא כלום.

י. בן-אהרון: לא היה בעיון הכתוב בטיוטה כדי לשנות את יחסנו למשא-ומתן. יש לאל ידינו בשלב זה רק להוסיף הנמקות אחדות, קונקרטיות וממשיות, הנובעות מהחוזה. קודם-כל, לשאלה של חוזה חתום עם גרמניה הניאון-נאצית. היועץ המשפטי הנכבד של המשלחת שלנו באו"ם ושל משרד החוץ אמר שכמובן, אם יהיה שלטון ניאון-נאצי, הרבה דברים מוטלים בספק – שלום העולם בכלל, וגם זה. יש לנו הנחה קצת אחרת: לא אם יהיה משטר כזה – הוא לצערנו ישנו. והשלטון הנוכחי של בון אינו ראוי להגדרה אחרת מאשר שלטון ניאון-נאצי.

לפי מה שהוא מעודד, מרשה ומכיר בו בתוך גרמניה המערבית, החוזה הזה, לדעתנו, הוא חוזה כבר עם משטר ניאון-נאצי, שאין לו עדיין הביטוי המלא בצמרת השלטון – צמרת השלטון בשלב זה היא מוסוית לצרכים דיפלומטיים של אותם החוזים וההסכמים, שרק שלטון מוסווה יכול להשיג אותם.

על כן זה בעינינו, מבחינת המטרות המטריאליות, דבר לא רציני, ומבחינת ההכשר של המשטר הזה, מעמדו בעולם, הכרה בו ויישור המסילה לפניו, אלה שגיאות שאין ערוך להן. אנחנו, לכן, שללנו את המשא-ומתן, ואני חושב שתוצאות המשא-ומתן כפי שהן מונחות לפנינו לקבלן או לדחותן – כי ברור ששום שינוי מטריאלי לטובתנו לא יחול בזה, אם כי ייתכן שיחולו שינויים לרעה – אנחנו במצב כזה של משא-ומתן שהמשלה לא תוכל להרשות לעצמה להפסיק אותו ותיאלץ ללכת באותו מדרון בו היא נמצאת, כי דבר יותר חמור בעיניה מהסכם כזה הוא לא לחתום עליו.

אנחנו נציע לא לחתום על הסכם זה. אנחנו דשנו כבר בשאלה זו לא מעט ואמרנו את דברינו. אני רוצה לעמוד על כמה דברים להבהרת העמדה שנקטנו בראשית המשא-ומתן, והם באים עכשיו לאשר דבר זה במלואו.

קודם-כל, זמן התשלומים. אני בשום אופן לא יכול להניח – אינני מדבר על חברי המשלחת, הם מחוץ לביקורת, הם מילאו את תפקידם כשליחים וראויים לכל הכרה בעד העמל שהשקיעו – שיש בממשלת ישראל הקואליציונית הזאת הקיימת, אנשים המאמינים בתום לב, שגרמניה זו תקיים תשלומים במשך 12 שנה – לאור ההתפתחויות של העולם, לאור ההתפתחות של גרמניה ומעמדה כפי שהוא, לאור הניסיון שיש עם גרמניה בכל השנים שקדמו למלחמה בדבר תשלום חובות. (מ. שרת – שר החוץ: תוכל לרשום לפניך, כי אני מאמין שזה ייתכן) – אינני מניח, שיש אנשים המאמינים כי גרמניה תשלם סכום גלובלי כזה של שלושה מיליארד מרק, המתחלק לשתיים-עשרה שנה, ומאמינים שיש בזה ממש, ושממשלת ישראל יכולה לטעון שהיא השיגה שילומים בסך שלושה מיליארד מרק – היא לא השיגה שלושה מיליארד מרקים, אלא פיסת נייר על שלושה מיליארד מרקים. אין בזה ממש. וזה רק כדי להוליך שולל את הציבור ולומר שהמשלה השיגה מממשלת בון שלושה מיליארד מרקים יחד עם הארגונים היהודיים.

וזהי פיסת נייר מבחינת הריאליזם הפוליטי האלמנטרי. אינני מאמין שיש אדם מבוגר רציני אשר בלבו מאמין בדבר זה. אולי הדבר הממשי הוא התשלום הראשון, השני ואולי השלישי. אינני רואה בזה מקרה של רוורוציה [הסתייגות] שהגרמנים נתנו לעצמם זכות בעניין הקטנת השילומים או דחייתם, לעורר זאת רק לקראת השנה השלישית, לא הרביעית ולא החמישית וגם לא השנייה. כאן הם מתחו איזה קו – שמהשנה השלישית היא יכולה לדרוש הקטנות, ואין לכך שום מודד אובייקטיבי אלא זה עניין למשא-ומתן. הדבר הממשי והמקרה האופטימי ביותר הוא שני התשלומים האלה של שנת 1953 ו-1954 – וזהו נזיד עדישים.

גם אם מסתכלים במשמעות הפוליטית של העניין, הרי מבחינה מטריאלית זהו מכירת הכבוד שלנו, המחילה שלנו והכשרתם לעולם התרבותי, הכנסתם למשפחת העמים – כל זה בעד נזיד עדישים.

הדבר השני בהסכם זה הוא הדבר המכריע מבחינת הערך הפיננסי והכלכלי: חוסר כל ערובה בעניין הִדְוּלוּאצִיָּה או ירידת ערך המטבע. זה משאיר את כל ההסכם הזה על בלימה וללא כל אחיזה ממשית קונקרטית גם מבחינת ערך התשלום.

הדבר השלישי, העניין הזה שהיועץ המשפטי קרא לו בשם "שביתת מוכרים", זו איננה המצאה של פנטסיה חולנית. זה דבר אשר מי שמכיר את המציאות היום בגרמניה, יודע שישנה ציבוריות – גם אם אתם לא קוראים לשלטון הזה שלטון ניאון-נאצי – אתם יודעים שבנבכי החברה הגרמנית הכוחות האלה פעילים, והטלת אימים של כוחות ציבוריים אלה על היצרנים צריך לקבל כדבר ודאי. אז ברור שזה יהיה גולם תחליפין אשר יבוא רק לחבל בתעשייה שלנו.

אני צריך לעורר דבר משפיל, אשר הוכנס לחליפת המכתבים – שממשלת ישראל מתחייבת לתת איזון מיוחד לתעשייה במערב-ברלין, כפי שכתוב במכתב של המשלחת הגרמנית, מטעמים מובנים מאוד. אנחנו שמענו כאן, שהממשלה הגרמנית סבורה – וזה אחד הטעמים שהם נותנים שילומים – שהיא קושרת פה קשרים כלכליים חשובים מאוד, וכיון שמתחילים לקנות מכונות, קשורים גם בחלקי חילוף וכדומה, וכאן מתעוררת גם שאלת המומחים. לא יהיו מומחים אמריקניים שיטפלו במכונות אלה, ובמידה שלא ייתכן לבצע דבר זה בלי מומחים, ודאי יהיו אלה מומחים גרמניים. אבל לא רק זה, אלא אנחנו צריכים ליהפך לגורם בתוך אחת מנקודות המוקד של כל האיחוד העולמי בעניין גרמניה, וצריכים ליהפך לגורם של התערבות במערכה על כל גורלה של ברלין, וזה צריך להיות חלק המחייב אותנו ואנחנו מאשרים אותו. מטבע הדברים מובן כיצד יִפְנו את ההזמנות וידאגו בתוך גרמניה, ובאיזו מידה ימסרו את ההזמנות שלנו דווקא לפיתוח התעשייה של גרמניה הניאון-נאצית, שברלין מבחינה פורמלית איננה חלק מפרדציה זו. זהו דבר מחפיר שאנחנו יכולים להשאיר דבר כזה, שיעשו אותנו צד בתוך המערכה הזאת, אבל זה לא כל כך מפתיע – כאשר מתחילים מוכרחים לגמור.

בשטח זה של כבוד לאומי וכו', לגמרי לא מוסבר מדוע ראש המשלחת הישראלית צריך להתאשר על-ידי הממשלה הגרמנית. זהו נוסח של חילופי שגרירים, והו דבר מקובל לקבל את אישורה של הממשלה לנציג דיפלומטי של ממשלה שנייה. אני מבין שהמשלחת היתה מעוניינת להבטיח את מעמדו של הנציג. אבל שהממשלה הגרמנית מקבלת סמכות לאשר את ראש המשלחת או לא לאשר, וגם ליטול חזרה את האישור – דבר זה מוזר בהחלט ובלי כל ספק דבר שאין לסבול אותו אם אין בזה פתחת פתח של קשירת קשרים דיפלומטיים בין ישראל לבין גרמניה המערבית. אני צריך לומר אפילו לאלה המחייבים את ההסכם, ומעוניינים שהמשלחת הישראלית תוכל לפעול בגרמניה בחופש ובכבוד הראוי, שתהיה חופשית ממכס וכדומה: אילו הייתי בין מחייבי ההסכם, על העניין הזה, על כל פנים, הייתי מוותר. הייתי מוותר

על כל החסדים האלה לגבי המשלחת הישראלית. עובדה היא, שניסוח אופיה של המשלחת הישראלית בגרמניה הוא ראשית ניסוח של משלחת דיפלומטית. אלה דברים שמוסיפים לשלילה שלנו, העקרונית, את הטעמים המעשיים ביותר הנובעים מהחוזה עצמו ואנחנו מציעים, לכן, לא לאשר אותו.

י. בדר: קודם-כל, ברצוני להודיע כי כל הדברים החריפים שאמדתי על נושא זה בהודמנויות שונות בעינם עומדים, וכל ההתנגדות יחד עם הנימוקים לכך קיימים וימשיכו להתקיים.

ועתה אני עובר לפרטי החוזה עצמו. קודם-כל, לגבי מה שכתוב בהקדמה ובמכתב 1(א) בדבר הפסדים חומריים. זהו דבר חשוב מאוד, כי פירושו שהמשלה אומרת ליותר על כל תביעות עקב פגיעות בנפש או אימים. המשלה מקבלת רק פיצויים בעד הפסדים חומריים, אבל מוותרת על כל תביעות אחרות, ולדבר זה יש משמעות רבה. גם בלי מכתב זה ברור שהמשלה מוותרת על תוספת. אבל יש משמעות מוסרית לביטוי הנקוט בפריאמבל ולביטוי השני המוזכר במכתב. בזמן שקיימות התביעות מצד הטמפלרים, לדעתי יהיה זה בלתי-זהיר להכניס ויתור כזה, ואני גם חושב שזה ויתור על אותן התביעות המבוססות לא על מעשי הגרמנים אלא על נכסי האויב.

בחוזה זה נקבע דבר של ועדה לבוררות. הייתי רוצה לדעת האם ועדה זו תחליט ברוב קולות או פה-אחד. אם אין שאלה של החלטה פה-אחד, הייתי רוצה לדעת על מה מבוססת ההנחה הזאת מחוץ לאינטרפרטציה של טרמינולוגיה. זה לא כתוב בחוזה, וכמו כן לא כתוב מה יהיה אם אחד הבוררים לא ישתתף בבוררות (מ. שרת – שר החוץ: זה נאמר בפירוש) – שר החוץ אמר כאן: "אני מאמין שזה ייתכן שהם ישלמו". הכל ייתכן. אבל החוזה הזה נבנה כולו על הנחה שלגרמנים לא יהיה צורך אף פעם לפגוע בחוזה זה. אני הייתי נוטה לומר, שהגרמנים לא ימלאו אחר חוזה זה. אין להם צורך בחוזה זה, כי הם קיבלו זכות לא לשלם גם בלי החוזה הזה. זה מתחיל בפריאמבל לביטוי "במסגרת יכולתה של גרמניה". זהו חלק חשוב מכל החוזה כולו (מ. שרת – שר החוץ: זה בא לאשר, שהסכום של 715 מיליון דולר הוא בתחום יכולתם) – זה גם נובע מהעובדה שהגרמנים יכולים להקטין את סכום השילומים ב-70 מיליון דולר לשנה, ולהאריך את זמן השילומים בשנתיים וחצי. זה חוזה לא לשתי-עשרה שנה אלא לחמש-עשרה שנה לפי הסעיף ההוא. זה נובע גם מהסעיף הזה, שהגרמנים יכולים בעצם בכל רגע לטעון שאינם יכולים לשלם. אחרי שנה וחצי מותר להם להודיע שאין ביכולתם לשלם ולהפסיק (מ. שרת – שר החוץ: רק אם יש פגיעה רצינית וממושכת במצב שם) – דברים אלה כתבנו גם בחוקים שלנו, שבמקרים מסויימים ישנה זכות למוסדות המדינה לפעול, אבל זה נתון לשיקול דעתו

של הטוען - אם הגרמנים יאמרו שקיים אצלם מצב כזה, הם יכולים להפסיק לשלם, ושוב מתעורר כאן העניין שאינו ידוע אם הבוררות היא פה-אחד או לא פה-אחד.

הייתי רוצה שהתברים ישו את הקלאוולה של הגרמנים, שלפיה הם יכולים להקטין את השילומים, ואת הקלאוולה לטובתנו, שבמקרה של אינפלציה נוכל לדרוש יותר, ובמקרה של דפלציה הגרמנים בכל זאת יכולים ללכת לבוררות. אין לנו אפשרות לפנות למישהו אחר אלא לגרמנים.

לשורה זו של סעיפים מסופקים בא הסעיף על הקניות. כאן יש לגרמנים אפשרות למשוך ולמשוך את הדברים. האמריקנים נתנו לנו מייד עם הקמת המדינה מילווה בסך 100 מיליון דולר וכיום, ארבע שנים לאחר נתינת המילווה, אנחנו רחוקים עוד מניצול הכסף. עובדה היא שהגרמנים אינם מעמידים כסף לרשותנו, אלא כל שנה צריך לדון מחדש על רשימה זו של סחורות, וזוהי דחייה נוספת לזמן ארוך מאוד. ישנה אפשרות של סבוטז'ה, של שביתה ושל חרם, וישנה אותה קלאוולה בכל חוזה בינלאומי, וזה מוריד מכל ערכו של החוזה.

בעד פיסת נייר זו, שכותבת לגרמנים רשות מתי שיירצו ואיך שיירצו לשלם לנו שילומים, מקבלים הגרמנים אותם היתרונות ששר החוץ דיבר עליהם היום, ועוד יתרונות נוספים. אני מאוד מצטער שאין לי מילים כדי לבטא את העניין החמור הזה בצורה המתאימה למקום. לדעתי ייגרם נזק רב לעם ישראל ולמדינת ישראל מההסכם הזה.

ולסיום יש לי עוד בקשה אחת. בזמנו שמענו שלא ייפגשו עם הגרמנים אישים העומדים בראש המדינה (היו"ר מ. נמיר: במשא-ומתן) - אפשר לומר גם כך. אני מבקש משר החוץ של מדינת ישראל שישלח מישהו אחר לחתום על חוזה זה, ייעשו שם ודאי צילומים, יהיו חיוכים וברכות, ואני חושב שזה לא לכבוד שר החוץ של מדינת ישראל שייסע לפגישה כזאת.

פ. ברנשטיין: באופן בלתי-עקבי מאוד אני עדיין דן על דברים אחדים רציניים שבתוך ההסכם, תוך הבנה שאין מה לשנות ורק כדי לספק את הדרישות של "דיִיִּטינג סופִּיטי" [מועדון ויכוחים]. הנקודות הבולטות מובנות לכולנו, ואני רוצה להצטרף לכל אלה אשר העריכו במיוחד את עבודת המשלחת. ודאי היה קשה ובלתי-אפשרי להשיג יותר כדי להתגבר על הקשיים העיקריים. קודם-כל לגבי פרק הזמן.

ברור לי שזו תהיה תקופה של 12 או 15 שנה. כאשר אנחנו דיברנו בשלב הקודם על המשא-ומתן היה נראה לנו המספר של 7 שנים כזמן ארוך מדי, דבר שאי-אפשר להסכים לו, והנה עכשיו הוספנו עוד 5 או 6 שנים. אני מסכים עם כל אלה החושבים שיש צורך באמונה יותר מדתית לחשוב, שהשיעורים היותר מאוחרים ישולמו, ולא רק במקרה של הקמת משטר ניאון-נאצי בגרמניה. אני חושב שאם יקום שם משטר כזה, חבר הכנסת בן-אהרון עוד יראה את ההבדל בין המשטר הקיים ובין המשטר

שיהיה, וההבדל לא יהיה קטן, אבל לא רק במקרה זה יש אפשרויות כל כך רחבות ביחס לגרמניה ושינוי המשטר – לא רק שינוי המשטר בגרמניה המערבית. אם הכיסופים של ידידינו יתאמתו, ותקום גרמניה אחידה קומוניסטית או לא קומוניסטית, בחוזה זה אין כל התחייבות מצד המשטר הקיים בגרמניה להמליץ במשטר אחר על המשך ההתחייבות. האפשרויות גדולות מאוד ואני חושב שבאופן ריאלי אסור להתחשב בתשלומים יותר מאשר במספר שנים מועט. אפשר להגיד: מה שקיבלנו קיבלנו, ואחר-כך – אלוהים ידאג.

פה מתעוררת השאלה מדוע, בכל זאת, חתמנו לזמן כל כך ארוך של שילומים לא רק עלידי הוועדה אלא עלידי באי-כוח הממשלה. אני רוצה להביע רק השערה, אבל ההשערה היא שהממשלה העריכה את הצורך בסיום העניין לכל-כך דחוף בהתחשב עם הצרכים הכספיים של הרגע, שהחליטה לקבל גם מספר שנים זה כדי לגמור. השערות אי-אפשר להוכיח, וקל מאוד לסתור אותן ולהגיד שההשערה היא בלתי-נכונה. מטעמים מסויימים רציתי בכל-זאת להביע את ההשערה הזאת.

ההשערה השנייה היא לגבי דבר הקיים בחוזה זה, לא רק כיוון שישנה אפשרות של דוולואציה, כי הממשלה שלנו יודעת שערכו של מטבע יכול לרדת עד אפס ועוד לא עושים דוולואציה. הדבר יכול להתבטא בעלייה כזאת של המחירים, שלא כל-כך קשה להוריד את הסכום הכולל למעשה, לפי כוח הקנייה, עד החצי. אני מדבר על דבר שיכול לקרות אפילו מטעמים אמיתיים של גרמניה בקשר עם המצב הקיים בכלכלה במשך חודשים ולא שנים. הם יכולים לעשות בדיוק את המניפולציה שאנחנו עשינו: להכפיל את המחירים במשך חודשיים. את הסוד הזה יודעת לא רק ממשלת ישראל בלבד. אינני אומר שהם יעשו זאת כדי לקפח אותנו – זה יכול לנבוע מצרכים שוטפים של המדינה.

הנקודה האחרונה שאני רוצה לעמוד עליה: אילו האישור שלנו היה תלוי בבדיקה קפדנית של המיסמך ובאפשרויות לשנות, אז היה מקום לעבור על זה באופן לגמרי אחר – אז היית דורש מהממשלה שתיתן לנו זמן ללמוד מיסמך זה. קראתי את המיסמך רק 3 פעמים ובכל קריאה חדשה מצאתי דברים נוספים, אבל אין תועלת בזה עכשיו. חבר הכנסת רימלט עורר כאן שאלה שכונתה אחר-כך בשם "שביתת מוכרים". אני אפילו לא חושב על פעולה מאורגנת מצד המוכרים, שאפשר אולי לכנות אותה כשביתה, אבל עובדה היא שההסכם אפילו בצורה כזאת נתקל בהתנגדות מצד החוגים הכלכליים והכספיים – ואני מרשה לעצמי להוסיף גם הבנקאים – בתוך גרמניה, בעוד שבברלין המערבית הצורך למכור הוא גדול מבחינת התעסוקה הלקויה שם – משום-כך באה המלצה מיוחדת מצד ממשלת ישראל להתחשב במצב שם. אינני בטוח כלל וכלל שזהו המצב ביתר חלקי המדינה. בעל תעשייה או חברה אינם מחוייבים להגיד: "לישראל איננו רוצים למכור, כי זה למורת רוחנו".

בניח שהמשלחת שלנו באה ואומרת, שלפי הרשימה הקבועה היא רוצה להזמין קטר או אונייה. הם יכולים לומר: "אנחנו נמכור, אבל יש לנו הזמנות מרובות ואיננו יכולים למלא אחר הזמנתכם במשך כמה חודשים, אלא במשך שנה או שנתיים". המשלחת שלנו יכולה לומר שאינה מאמינה ויש לה הוכחות כי אותה חברה מוכרת דברים לאלה ולאלה. אין בהסכם שום סעיף שמחייב את הממשלה הגרמנית להתערב אפילו במקרה שבית-חרושת אינו רוצה למכור. אינני מדבר על הטלת חובה. לפי החוק הגרמני זה אולי בלתי-אפשרי. לגבי המחירים ישנו סעיף בהסכם הקובע שהמחירים צריכים להיות כמחירים הנהוגים לגבי ארצות אחרות, אבל בית-החרושת בכל-זאת יכול לומר שאין ביכולתו למלא אחר ההזמנה של משלחת ישראל אלא כעבור שנה או שנתיים. הייתי מייעץ לממשלה, גם אם אינה יכולה או אינה רוצה להתחיל מחדש במשא-ומתן, לעורר בכל-זאת שאלה זו שהיא עכשיו אחת הנקודות החלשות ביותר בכל ההסכם הזה.

למעשה, יש בכל ההסכם נקודה אחת של התחייבות ברורה של הממשלה הגרמנית: היא מחוייבת להמציא את הכספים לפי הסכם זה. אם נוכל להשתמש בכספים אלה – זה תלוי במוכרים בגרמניה אם יוכלו למסור לנו את ההזמנות או לא. ישנו רק דבר ממשי אחד ואלה הם 12 מיליון ל"י סטרלינג. לזה הממשלה הגרמנית אחראית ובעד זה מוכרחים לחתום על חוזה זה. רציתי להזכיר דברים אלה כדי שיהיה ידוע לנו, פחות או יותר, מה אנחנו עושים.

ז. ארן: אינני רוצה להתערב במה שהממשלה עושה, אבל אני רוצה, קודם-כל, להביע הערכה למשלחת שטיפלה בעניין שאין לו תקרים בהיסטוריה היהודית. לא פעם שחטו ושדדו אותנו בעולם הזה. אבל אין מקרה זה דומה. זו הפעם הראשונה שהיה ניסיון להחזיר לנו את הגזל. עוד לא היה תקדים כזה. אנשי המשלחת עשו דבר זה לפי מיטב כשרונם, כאשר למעשה אין בידיהם שום כוח אחר. אם הם הצליחו להביא לנו דוקומנט זה כפי שהוא מובא לחתימה, אני רוצה לומר לחבר הכנסת ברנשטיין: אילו היית ראש הממשלה, היית מאשר חוזה זה (פ. ברנשטיין: הדמיון שלי אינו משולהב כל-כך) – לגבי הדבר הראשון, היותך ראש הממשלה, או הדבר השני? לדעתי, אתה היית מאשר חוזה זה שיש בו גם אפשרויות עצומות וגם חששות עצומים. אינני רוצה לעשות אידיאליזציה כזאת, שיש בו כל היתרונות ושההסכם הזה יוצא לפועל במלואו, כמו שאני רחוק מכל פרוגנוזות האומרות שלא יצא מזה שום דבר. אני רחוק משתי גישות אלה. אבל זוהי הזדמנות היסטורית גדולה בשביל מדינת ישראל, באם דבר זה יצא-לפועל.

ברצוני להעיר, קודם-כל, לגבי החסרונות שמנו כאן: אני מבין שלהכתיב אפשר הסכם הרבה יותר טוב, אבל אז זה לא הסכם, זה דיקטט. אבל אם מדברים על הסכם,

שלפיו מישוהו צריך לשלם לנו - ולא אנחנו - הרי מה שכתוב בהסכם זה זוהי התחייבות, וזה שאתם קוראים לזה "פיסת נייר" ו"נזיד עדשים" - זה בכל-זאת דיבור לא רציני.

ההסכם הזה תלוי בשלושה דברים: קודם-כל ברצונה של גרמניה. אין אני מחלק את העולם לשחור וללבן, בשבילי ממשלת בון היא לא שחורה ולא לבנה. היא אפורה. כמו שאני חושב את ממשלת גרמניה המזרחית לא לאדומה כי אם לצהובה. לגבי גרמניה כפי שהיא כיום - ואינני חושב שהיא הולכת להיחלף לנאצית במידה שאני מעריך את המצב בעולם - אני חוזר ואומר שזה תלוי בשלושה גורמים: רצונה של גרמניה; המסיבות הבינלאומיות, זאת אומרת, אם תהיה מלחמת-עולם שלישית או לא; וכושר המאבק של מדינת ישראל שהסכם זה יבוצע. לדעתי, מדינת ישראל על היהדות [התומכת] שלה והקשרים הבינלאומיים זהו גורם מאוד רציני לגבי האפשרות של ביצוע הסכם זה. אילו לא זה לא היינו מגיעים לדוקומנט זה.

מה אנחנו הפקרנו בדוקומנט זה? חבר הכנסת בדר אמר שישנה סתירה בין הפריאמבל ובין המכתב. לדעתי, הפריאמבל נוסח באופן מצויין, ואם אתה קורא קטע זה מתוך המכתב בלי לקרוא את כל המכתב, יכול להיות שאתה צודק. אבל אי-אפשר כך לקרוא מיסמך. צריך לקרוא גם כל מה שכתוב לפני קטע זה ואחר זאת לקרוא את הקטע - ואז אין לזה כל קשר לתיאוריה שפיתחת לפנינו כאן.

ההסכם הזה מצטמצם בעיקר בתחום החומרי ואין בו כפרה או מחילה על הדברים שנעשו. אינני רוצה לחזור כרגע על כל הארגומנטציה שמחייבי ההסכם השתמשו בה כאשר דנו על הסכם זה. אינני רוצה להשלות עצמי שאפשר יהיה עכשיו להכניס תיקונים להסכם זה. לא רק מפני שהמיסמך כבר כתוב, אלא מפני האמון שיש לי והיה לי כל הזמן באותם האנשים שניהלו את המשא-ומתן, ומה שהם הביאו אני מעריך כמקסימום שהם היו מסוגלים באופן אובייקטיבי להוציא.

לאחר כל זה אני בעד זה שנאשר את הדוקומנט הזה שלפנינו, ואני יוצא מתוך הנחה שהדבר אינו ניתן להוכחה מיידית - רק במשך שנים יתברר הדבר. כאשר היה דיון בשאלה זו בוועדת חוץ בתקופת המשבר בשיחות, וכאשר השתרר מצב רוח מעודד בין חלקי האופוזיציה השונים אשר התנגדו להסכם זה, אמרתי שאני בטוח שגרמניה תשלם מיליוני דולרים. להוכיח דבר זה עוד אי-אפשר. עוד נראה.

לדעתי יש מאחרי כל ההסכם הזה גורם אי-רציונלי. אומרים שדבר זה נחוץ לגרמניה. אני חושב שלה זה לגמרי לא נחוץ. מבחינה מטריאליסטית גרמניה המערבית נמצאת בסיטואציה בינלאומית כזאת, שהיא נשענת על כוחות כבירים בעולם ולא נחוץ לה הדבר כדי להכשיר אותה בעיני העולם. היא בשביל אומות העולם כשרה מכמה בחינות. יש מאחורי דוקומנט זה גורם אי-רציונלי של חלק בתוך גרמניה, אשר חושב מצידו כי יש בזה איזה שהוא פיצוי, והם רוצים לתת אותו לעם היהודי. אני לא חייב להזדהות בזה עם הרגשותו של דר' אדנאואר, הרוצה לראות בזה

גם פיצוי על הדם הרב שנשפך. על זה יש לכולנו דעה משלנו. אם לא יהיו זעזועים יוצאים מן הכלל בתקופה בה אנו חיים, אני בטוח שהם ישלמו עד המרק האחרון. אם יש סיכוי כזה, אם יש אפשרות כזאת, אחשוב זאת לחטא גדול אילו היינו דוחים דבר זה. אילו מדינת ישראל – לא רק בהתחשב עם מצב הדלק שלה בשניים-שלושה החודשים הקרובים, אלא בהתחשב מה זה ייתן לביצורה של מדינת ישראל במשך 10 השנים הקרובות – היתה דוחה הסכם זה, הייתי חושב זאת לחטא גדול. לפיכך אני בעד זה שנאשר הסכם זה.

לסיום, אני רוצה להציע הצעה פרוצדורלית כיצד לאשר הסכם זה, אך לפני זה ברצוני לעשות אנלוגיה מה עשתה הכנסת לגבי ועדת החוץ והביטחון. כאשר הכנסת החליטה למסור דבר זה לוועדת חוץ וביטחון, ומסרה לה ייפוי-כוח לפסוק בעניין זה סופית, הכנסת בזה מסרה את סמכותה לוועדת החוץ והביטחון. ועדת החוץ והביטחון רשאית – על יסוד הסמכות שנמסרה לה על-ידי הכנסת – לקבל החלטה כזאת: שוועדת החוץ והביטחון, לאחר ששמעה את כל ההערות והביקורת, מוסרת את כל זה לשיקול דעתה של הממשלה ומייפה את כוחה להחליט סופית בעניין זה אם לאשר את ההסכם או לדחותו. אינני מפרש כרגע הצעה זו, אבל היא עונה על החשש שמא האישור שלנו כרגע עלול להזיק. אני בלב שלם מציע למסור דבר זה לממשלה, אחרי כל מה שנשמע כאן. אינני מתכוון לזה דווקא באופן פורמלי. ישנן נקודות כאובות בתוך ההסכם, אני סומך על הממשלה שתדע לתקן מה שתוכל לתקן ושתביא עניין זה לגמר סופי.

ש. זיסמן: השעה היא אחרי אחת. אני מציע להפסיק עכשיו את הישיבה, כי ישנם כאן חברים שהתחייבו להיות בשעה 1.30 באיזה מקום, ולחדש אותה ביום ב', כיוון שהממשלה בלא-הכי עוד לא החליטה סופית.

הי"ר מ. נמיר: אני מתנגד להצעה זו ואני מציע להמשיך בבירור ולסכם אותו. אני חושב שנוכל לסכם את הדברים תוך שעה וחצי, ובשביל הזמן הזה לא כדאי לקרוא לישיבה שנייה של הוועדה כאשר חברי הכנסת נמצאים בפגרה. אנו גם צמודים בעניין זה לתאריכים מסויימים. אני מעמיד את הצעת חבר הכנסת זיסמן להצבעה.

הצבעה

בעד הצעתו של חבר הכנסת זיסמן להפסיק את הישיבה – 7

נגד – 8

ההצעה נדחתה והוחלט להמשיך בישיבה.

י. רפאל: אנחנו מבינים שהויכוח העקרוני שהיה קיים בשאלה זו קיים גם עכשיו, ואלה ששללו מטעמים עקרוניים את ניהול המשא-ומתן ואישור ההסכם, ישללו אותו

גם עכשיו. אולם יש לציין כי בהסכם הזה הוסרו כל מיני סייגים שהובאו בשעתו על-ידי מחייבי ההסכם. בזמן הדיון בוועדה, ואפילו במליאת הכנסת, הובאו סייגים שונים, ואני שמח לציין שמנהלי המשא-ומתן שמרו עליהם. ברגע זה האכזבה היא לאלה שציפו שהסכם זה בכלל לא יקום. אני זוכר שבחדר זה, בזמן שחלה הפסקה במשא-ומתן, אמרו כמה מהמתנגדים שאנחנו טיהרנו את גרמניה על-ידי משא-ומתן זה והם בעצם אינם זקוקים לנו יותר. ואחר-כך, אם בשל פרטים מסויימים ההסכם לא היה יוצא לפועל, יכלו לטעון שרק בגלל פרטים לא נתקיים הדבר. מבחינה זו נגרמה אכזבה לאלה שציפו כי כך יהיו פני הדברים. ההסכם מונח עכשיו לפנינו והוא יאושר לאחר שיאושר עלידי ממשלת בון.

יש בהסכם זה כמה דברים חיוביים. ראשית, הסכום עצמו. כאשר דובר על המשא-ומתן בשלבים הראשונים, שמעתי אפילו מפי אופטימיסטים כמו הדר' גולדמן על סכום של 300-400 מיליון דולר. עצם הדבר הזה שהשגנו שני-שליש מהתביעה, ולמעלה מזה, הוא הישג עצום. אין בכל ההסכם הזה כל רמז שהוא לאותו דבר שכולנו חששנו מפניו - רמז לסליחה ולמחילה - וזה דבר חיובי שני שיש לציין.

הדבר השלישי - שהתשלום ייעשה ב-90% בסחורות השקעה - זה עולה בדבבד עם רוח המשאלות שהובעו על-ידי כמה ממחייבי ההסכם, ואני מציין זאת תוך סיפוק. כל ההסכם לגבי הביצוע וההסדרים נושאים אופי של ארעיות, ואין כל רמז ליחסים או סידורים קבועים, וגם זה ראוי לציין. אני גם מחשיב את עניין ההובלה - שמנהלי המשא-ומתן עמדו על-כך כי זה לא יהיה תחת דגל גרמני. זה גם כן אחד הדברים ברוח הסייגים שקבענו כאן.

לבסוף, אני חושב שצורת המשא-ומתן לפי הדין-וחשבון ששמענו כאן, וצורה זו ודאי נשמרה עד הרגע האחרון של המשא-ומתן, כל זה נותן לנו סיפוק שהושג הסכם כזה שיש בו דברים רציניים בשבילנו, בלי לוותר על אותם הסייגים שקבענו לעצמנו. כמובן שיש כאן שני דברים יסודיים שיש לציין אותם לרעותא [ארמית: לרעה]: אין כל ביטחון שהדבר יקויים, ואין כל ביטחון כי זה תלוי במצב הביטחון בעולם בכלל. אם תהיה התפתחות כזאת ודאי שאין כל סיכוי, אבל בתנאים הנתונים כיום, ובהתחשב במעמדה של גרמניה המערבית בין הגופים העולמיים, יש בכל-זאת סיכוי שאותם התנאים הקיימים כיום והמובילים את הממשלה הזאת להסכם כזה, יהיו קיימים גם כעבור זמן לגבי הביצוע.

יש כמובן כמה דברים שהיינו רוצים לשנות אותם. קודם-כל, לגבי פרק הזמן. פרק הזמן הוא ארוך מדי: אל"ף, היות ובתקופת זמן כזאת עלולים לחול שינויים לרעה; ב"ת, זה זמן ארוך מבחינת הצרכים שלנו. אנחנו צריכים שיינתן לנו מה שיינתן לנו תוך זמן קצר יותר. יש להניח שזה מה שחברי המשלחת יכלו להשיג, ואם הממשלה תוסיף לעמוד על תנאים, אני רואה שיש סיכוי כלשהו לשינוי בשלושה דברים: בנוגע

לזמן, בנוגע לאפשרות של הארכת הזמן ובנוגע ליציבות התשלומים והמחירים. יש פה עניין אחד שהוא קצת פגום, וזהו המשפט על קנס שיוטל על ישראל במקרה שתוציא סחורות מגרמניה ליצוא. היה רצוי אולי לגבי דבר זה למצוא נוסח אחר. יש לעיין גם חוסר בהירות בנוגע לרשימת הסחורות. הרשימה הזאת, שהורכבה כרשימת דוגמה היא הרשימה הרצויה לנו ביותר אבל היא עלולה להשתנות תוך הודעה של 3 חודשים לפני השנה החדשה. באותו סעיף מדובר על היסודות העקרוניים של הרשימה הראשונה, ולדעתי דבר זה דורש קביעה יותר יסודית, כיוון שאנחנו מעוניינים לשמור על דבר זה.

אני מצטרף להצעה של חבר הכנסת ארן למסור ייפוי־כוח לממשלה לחתום על ההסכם, ואם היא תראה שהיא יכולה להשיג תיקונים, כמובן שאנחנו מעודדים אותה במאמצים אלה. כל הפירושים המוסריים תלויים בנו, וכל אחד מאיתנו ידע מהו העניין העומד לפנינו: לפנינו עומד עניין של הצלת רכוש גדול באמצעים גדולים מאויב של העם היהודי למען בניין המדינה ופיתוחה.

י. ריפתין: לו היו מתקבלים התיקונים הרצויים על דעת הכל בנוסח, ולו ההסכם היה מבוצע בשלמותו לפי אחת ההערכות ההיפותטיות של שר החוץ, גם אז הייתי דוחה אותו, ואני חושב שאני צריך לומר דבר זה בבהירות.

אינני מתעלם מהתועלת החלקית האַונטואלית שהסכם זה יכול להביא למדינת ישראל, אבל אני חושב שהנוק יותר חמור. הגדרה זו קשורה בראייה מסוימת של התפתחות הדברים, שעליה יש חילוקי דעות בתוך הוועדה, כנראה. אבל אם אני סבור שהממשלה הגרמנית הזאת – ואני לא צריך לחכות לתמורות כדי להיווכח בזה – היא חלוץ ההתפתחות הממשית של זירוז העולם לקראת מלחמה חדשה, הבעיה הזאת – באיזה קצב גרמניה זו תשתלב בתוך התוכניות המלחמתיות של אמריקה – קובעת מבחינה זו גם את גורלו הפיסי של העם היהודי. אם אני כך מעריך את הדבר, אם אני מעריך שהסכם זה הוא חלק מתוכנית זו, ואני מבחינה זו חולק על האסכולה של חבר הכנסת ארן, ובהזדמנות זו אני רוצה לבקש סליחה על הביטוי "הלצות" שבו הגדרתי את דבריו – תוך חילופי דברים התברר לי שהיתה זו שגיאה – אני מקבל את האסכולה הפוליטית-הריאליסטית של שר החוץ. יש שאלה של סיוע לתהליך ההשתלבות של גרמניה, וההתפתחות של שווקים בשביל תוצרת גרמניה. הנוק הכולל, ההיסטורי הקונקרטי, נובע מזה למדינת ישראל, אם כי אני יודע שאנחנו לא גורם מכריע אלא גורם חלקי. מתוך כך דחיתי תמיד מדיניות זו ואני דוחה אותה גם היום. אין דבר זה אומר שאני רשאי להתעלם מכמה תקלות חמורות גם בהסכם זה וגם בגישה זו על בסיס המדיניות הזאת. מה שאמרתי שייך לעתיד. זה הקריטריון המכריע. אבל גם החשבון של העבר אינו מבוטל, ואני רוצה להביא כמה דוגמאות קטנות.

הניסוח בפתיחה, המדבר באופן כללי על המשטר הטוריסטי הנאציאונל-סוציאליסטי - אינני יודע אם אפשר להגדיר נאציאונל-סוציאליזם רק כמשטר של טרור. אני חושב שזוהי הגדרה עדינה מאוד. איזה משטר נאציאונל-סוציאליסטי הארגנטיני?⁵ אין זה מקרה, שבסעיף זה לא מופיעה המילה גרמניה. אם אני מתחיל מהניסוח הזה, שהוא אחד הדיוקומנטים המזעזעים, מזעזעים בכלל באפשרות של ניסוח, ואני עובר לעניין לכאורה גדול, כמו עניין הטמפלרים, שכשלעצמו אינו מעניין אותי - הוא מעניין אותי על בסיס ההדדיות - הנזק העצום שנגרם בכלל ליהודים והנזק הגדול שנגרם לגרמנים.

עכשיו אני בא לסוגייה אחרת - לגבי עניין מזרח-גרמניה. אני סבור שממשלת ישראל נוקטת בקו עויין לגבי מזרח-גרמניה. היא נוקטת בקו פוליטי עויין ונוקטת בקו מדיניות שיש בו התערבות בבעיה הגרמנית לטובת ממשלת בון. בעניין זה יש חילוקי דעות ביני לבין שר החוץ מזמן. הוא יודע את דעתי גם לגבי דירוג הזמן. שר החוץ אמר כאן היום: עכשיו נפנה (מ. שרת - שר החוץ) אמרתי שנטפל בבעיה זו. לא נפנה. כבר פנינו) - אני אומר שגם בקביעת לוח הזמנים בטיפול בבעיה זו היתה מצד משרד החוץ הופעה של עדיפות פוליטית לגבי ממשלת בון. אני מוסיף ואומר שהסכם זה בעניין ברלין, בזמן שבעיית ברלין - אם יש בעיה שבה מתרכזות צומת בעיות פוליטיות בינלאומיות וזוהי בעיית ברלין - ההסכם של התחשבות מיוחדת עם בעיית ברלין המערבית זוהי התערבות פוליטית בעניין של אירופה, בעניין של גרמניה, שבינו ובין עניינים יהודיים ובין השילומים אין שום קשר.

גם אני מביע ספק חמור לגבי מעשיות ההסכם הזה. אינני מוכן לומר שיש לי ביטחון שהסכם זה לא יקוים, ואי-אפשר להוכיח דבר זה במסיבות ובתנאים, אבל אני מביע ספק חמור למעשיות הסכם זה. לגבי תולדות התשלומים הגרמנים ישנה היסטוריה ארוכה אחרי מלחמת-העולם הקודמת. אני חושב שאז גם הסעיפים של ההתחייבויות הגרמניות נוסחו בפחות גמישות מאשר סעיפים אלה, והם באו לידי רוויזיה של תשלומים אלה גם כאשר לא היה סעיף על זה שתהיה החרפה חמורה במצבם. פה ישנם דברים יורדיים שבהתערבות [בית הדין הבינלאומי ב]האג אפשר לשפוט. אם היהודים יופיעו במעמד של שילוק לגבי גרמניה המסכנה, אז המצפון הבינלאומי - אינני בטוח אם יעמוד לצדנו.

אינני רואה בנקודה זו של הספק הממשי לביצועו של ההסכם נקודה עיקרית במרכז הארגומנטציה הזאת, כי גם לולא היה לי ספק זה הייתי שולל הסכם זה על היסודות המדיניים שבו.

5 מדובר בדיקטטורה של חואן פירון ("פירוניזם") 1946-1955 ו-1973-1974, שנשענה על האיגודים המקצועיים, נאבקה במעמדות הבינוני והגבוה, הנהיגה מדיניות רווחה להמונים, דיכאה כל התנגדות למשטר וטיפחה לאומנות ארגנטינית.

היור' מ. נמיר: מחוץ לדברי ההוקרה לעבודת חברי המשלחת, שאני מצטרף אליהם בכל לבי, ההערות מלמדות שאם ניטול את העוקץ של פולמוס בין-מפלגתי, ישנן גם הערות ענייניות ולא חשוב מי העיר אותן, אם אנשי הקואליציה או האופוזיציה. אף על פי כן, זה יהיה יום גדול בהיסטוריה בו ייחתם ההסכם הזה על שילומים מגרמניה. מכיוון שמבחינה טכנית נדחה אישור ההסכם על-ידי הממשלה הגרמנית, הייתי מאוד רוצה שלא יקרה שום מקרה עד היום בו הפרלמנט הגרמני יצטרך לאשר הסכם זה.

אני חושב שאין זה מקרה, שבין הטענות הגדולות שהמתנגדים להסכם השמיעו בכנסת נשתכחו היום כמה מהטענות. חבר הכנסת רפאל כבר ציין זאת, שהטענה העיקרית של המתנגדים היתה כי לגרמניה נחוץ עניין זה כדי להיכנס למשפחת העמים, ואחר-כך כל עניין השילומים לא יהיה חשוב לה והדברים לא יגיעו לכלל הסכם. הנבואה הזאת לא נתקיימה. לא בלבד שלא נתקיימה, כאן משכיחים אותה ומנסים להגיד שכלל לא אמרו זאת. היה גם ויכוח ביניים בשאלה זו כאשר חלה הפסקה במשא-ומתן. אז אמרו: הנה, נפסק המשא-ומתן ושום דבר לא יצא מזה. עובדה היא, שבזמן שחלה ההפסקה במשא-ומתן איתנו קיבלו את גרמניה למשפחת העמים,⁶ אם להשתמש במונח זה לגבי אותו אקט בינלאומי שנעשה ביחס לגרמניה. זה היה דווקא בזמן שהופסק המשא-ומתן. על אף זאת קיבלו את גרמניה כשם שהיו מקבלים אותה גם אילו לא היה עניין המשא-ומתן. לאחר שהיא נתקבלה, והוחלט על שילובה במערכת הכוחות באירופה. היא גם חידשה את המשא-ומתן איתנו.

אירעו פה דברים שאינם עולים יפה בקנה אחד עם הנבואות התקיפות מאוד מצד אנשים חשובים מאוד מעל במת הכנסת. ישנה עוד טענה – מלבד השתיים שכבר מניתי – שהיא בייחוד תפסה מקום נרחב בדברי חבריו של חבר הכנסת בדר, אבל לא רק בדבריהם. הם טענו אז, שאחת המטרות של ההסכם הזה ועצם המשא-ומתן על השילומים הוא שעם ישראל ומדינת ישראל יופיעו על פני שוקי העולם כסוכנים להפצת סחורות גרמניות – מה לא נאמר על נושא זה? זכור ודאי לכל החברים מה היה באותו ערב, לפניו ואחריו, שבו נדון עניין המשא-ומתן עם גרמניה. אני מעמיד כאן לבחינה הערות מסויימות שנאמרו אז בויכוח. אינני נכנס לשאלה זו אם הדחליל הזה, שאילו היינו פה ושם מוכרים תוצרת גרמנית למען השג מה שחשוב לנו, שזה דבר כל-כך רע, אבל זה היה כלל מוסכם אצל כל דוברי האופוזיציה, שהופכים אותו לסוכן של התוצרת הגרמנית על פני העולם כולו.

ומה אירע כאן? אירע דבר קטן: לא בלבד שלא תבענו לעצמנו תפקיד זה, אלא לפי נוסח ההסכם, הסעיף בו הוכנס התנאי שלא נהיה סוכנים של תוצרת גרמנית הוא אחד הסעיפים החמורים ביותר, וזהו אחד הסעיפים שבו כלול עניין הקנס. אני יודע, שאין דבר שהשכל היהודי התריף לא יוכל לתרץ אותו. אבל גם נבואה זו לא נתקיימה.

6 ר' מסמך 39, עמ' 691 הע' 6.

עוד הערה אחת בקשר לפנייה לגרמניה המזרחית. אינני יודע אם נמסר על-כך בוועדת חוץ וביטחון או לא, אבל עוד לפני שנתגבשה ממשלת בון בתור ממשלה, ולפני שנתגבש השלטון בגרמניה המזרחית בתור שלטון – אבל היה שם משהו שבריה"מ הכירה כשלטון טריטוריאלי כללי – קיבלנו הוראה משר החוץ, בזמן היותי [ציר ישראל] במוסקבה, לבוא בדברים עם בריה"מ בתור שלטון כיבוש בעניין החזרת הרכוש ההרוס והשודר של יהודי גרמניה, בלי שהידדנו את העניין שימסרו זאת דווקא למדינת ישראל. לא ניתנה הוראה לתבוע זאת כדבר שצריך למסור אותו למדינת ישראל. היה זה עניין של דאגה ישראלית כללית לעניין הרכוש. היתה שיחה בעל-פה בעניין זה, ובעקבות השיחה הוגש תזכיר. אחר-כך גם הוגש תזכיר שני מפורט מאוד, וניתנה בלשון הדיפלומטית הסובייטית תשובה שלילית, וישנה שם לשון מאוד מקובלת של מתן תשובה שלילית על-ידי-כך שלא משיבים למכתב, ובכלל לא מאשרים את קבלתו.

כל המשא-ומתן בעניין זה אינו צריך להתנהל דווקא בצירות במוסקבה. אינני בקי בצעדים האחרים שנעשו במגמה זו, אבל זה היה, חבר הכנסת ריפתין, הרבה זמן לפני שהכנסת החליטה פה-אחד על הגשת תביעת השילומים לארבע מעצמות הכיבוש. כלפי לוח הזמנים לא חטאנו. אם זה עניין של כבוד ופרסטיז'ה של גרמניה המזרחית, לא נעשה דבר שיש בו כדי לפגוע.

בין הנבואות השחורות היה גם משהו על רשימת הסחורות. אמרו: "מה יתנו לנו? מציתים, גרבי ניילון ועוד דברים חסרי ערך כאלה". שמענו כאן הסברה מפי דר' רובינסון, שאחד הדברים היסודיים בהסכם זה הוא שאם יש חילוקי דעות חוזרים לרשימה כנקודת המוצא הראשונית. שמענו מהי הרשימה הזאת. זו אחת הנבואות שנתבדו, ואלה שנתבדו משכיחים נבואות אלה ועכשיו מתבצרים מאחרי נבואות חדשות. איש מאיתנו אינו יכול לומר מה יהיה. עלולה להיות שביתת מוכרים. אבל עובדה היא, שלמרות המנטליות האנטי-סובייטית הלא-קטנה שישנה אצל מעמד זה – והמדינה הסובייטית הקומוניסטית יש בה כדי לעורר רגשות איבה אצל גרמניה הסוחרת איתה – זה לא הביא לשביתת מוכרים נגד רוסיה הסובייטית. להלכה זה יכול לקרות, אבל מדוע זה מוכרח לקרות לגבינו ועל זה לבנות את השלילה? את זאת קשה להבין.

איש ממחייבי ההסכם לא יכול להתעלם מהליקויים שישנם בחוזה זה, אבל זהו חוזה של שני צדדים ולא פקודה שניתנה לצד המנוצח, ומטבע הדברים יש בו סעיפים הבאים להבטיח את הצד השני ולא את העניין שלנו בלבד. אבל בכללותו יש לראות בו הישג גדול, ונדמה לי שהוועדה צריכה לומר זאת – צריך להעריך לא רק את הכישרון הטכני שגילו האנשים שטיפלו בדבר, אלא את עצם העובדה שיושבים כאן לא בויכוח תיאורטי אם יהיה הסכם או לא יהיה, אלא המסמך של ההסכם עצמו מונח

לפנינו לאישור. אני מסכים לגמרי – מטעמים טכסיסיים-חיצוניים וטעמים אחרים – לעיקרון שבהצעתו של חבר הכנסת ארן ולמען מנוע נזק כלפי חוץ, נקבל את הסיכום שלנו בהעברת ההחלטה הסופית לידי הממשלה, שתשים לב להערות שנשמעו כאן.

פ. ברנשטיין: יושב-ראש הוועדה דיבר כאן על נבואות שנתקיימו או לא נתקיימו. אני רוצה להדגיש, שבדברי לא דיברתי על כך מה יהיה ומה לא יהיה, אלא באיזו מידה ההחלטה תבוצע.

היור"מ. נמיר: לא אמרתי שבהערות לא היתה מידה מסוימת של חששות מוצדקת.

ח. בן-אשר: אנחנו מתקרבים לנקודה שכל אחד חייב לראות עצמו כאילו הוא חותם על ההסכם. לא השתתפתי בדיון על עניין השילומים לא בכנסת ולא בוועדה, וזה בשבילי עכשיו על סף החתימה, חוץ מהערות מספר לטיב הסחורות.

מבחינה פוליטית, בשכל הגויי הסכם זה אינו מחליש את מדינת ישראל לא במזרח התיכון לא מבחינה מדינית ולא מבחינה כלכלית. הערבים מאוד לא רצו בהסכם זה. מצרים הציעה קונצסיות גדולות לגרמניה ובלבד שלא יתנו שילומים, זה סימן שהדבר הוא בעל ערך רב מבחינה כלכלית. זוהי תזווה רצינית במצבנו הכלכלי. אף על פי כן, אני רוצה לומר מה יסוד ההכרעה העיקרית. הנחתי היסודית היא שגרמניה עלולה לשלם – זהו חוב ללא תקדים וגם התשלום יכול להיות ללא תקדים. מבחינה זו נראה לי כי הם לא יפסיקו בשילומים וישלמו עד הפרוטה האחרונה. מבחינת אותם הגורמים שירצו אוירה מסוימת אין לנו מה להפסיד. אבל אני מוכרח לומר שעוד יהיה עלינו להיפגש עם חלק מהעם הגרמני כאויב אקטיבי של המדינה, כגורם מדריך במזרח התיכון, כמקימי צבא בארצות השכנות. גם עם אויב מוכרחים להיפגש ולא רק עם ידיד. וכיוון שהם גורם קיים במזרח התיכון, אז הניסיון להציל חלק מהעושה, הוא ניסיון רציני במידה שניסיונות כאלה נעשו בעולם.

אבל מה נקודת ההכרעה האמיתית? לגבי זהו העניין העיקרי, שאינו עולה לי בקלות: בשכל הגויי הפשוט – וגם בשכל היהודי – ההסכם הזה לא קולל על-ידי הסכום. היה פחד שהסכום יוקטן הן מבחינה יסודית והן מבחינה יכולתם לשלם את הסכום שיתחייבו עליו. אנחנו תבענו סכום הגון, ולדעתי הם התחייבו לשלם סכום הגון ולא במידות מקובלות בעולם בדרך-כלל, אלא הרבה יותר גדולות. אף על פי כן, בשבילי קיימת ספציפיקציה זו של פגימת החוש של זיכרון הכליה וההשמדה, כפי שזה עלול להתפרש – ישנם דברים סימבוליים שאיני מתייחס אליהם בקלות, ובתהליך של הגשמת השילומים אני חרד לדברים של סימבוליקה. לדעתי, גם לדברים מסוג זה יש ערך עצום לגבי קיומה של המדינה. עד שאין מיליוני יהודים

במדינה זו, שיכולים להגן על גבולות המדינה, ישנה מידה של אי-רציונליות ואין המדינה יכולה לקבל אחריות לכל מקור שמממש את מקורותיה, ואינני חרד לאי-מימוש הניסיון, אבל מבחינת הניסיון זהו ניסיון שכבוד ישראל לא יחולל על-ידי זה שגרמניה תאשר את ההסכם. האחריות הזאת היא אחריות מכרעת. אילו הייתי חופשי לגמרי בשטח הכלכלה והביטחון ובכלכלה של קיבוץ גלויות, יכול להיות שהייתי שולל גם בעיות של סימבוליקה במשאומתן זה. אבל אינני חופשי.

הויכוח שהיה לגבי השילומים בשטח זה היה ויכוח טבעי, אבל הוא סולף על-ידי הריכוז המוסרי שהיה כאילו לנחלת האופוזיציה בלבד. אילו היה ויכוח בכל המפלגות במידה שווה בעניין זה, היתה מתקבלת תמונה אחרת לגמרי. היו פה דברים מיותרים בוויכוח זה, כי הדברים שולבו עם עניין של אוריינטציה עולמית שאינה נוגעת לעניין עצמו – הדאגה לברלין ועוד. אלה דברים שאינם עונים לתוספת כוח במזרח התיכון עד שיש מלחמה בעולם.

כפי שאמרתי, יש לי דאגות בתקופת תהליך השילומים לדברים סימבוליים. לדעתי, צריך להקדיש לזה תשומת-לב – שמדינת ישראל היא יורשת ואחראית לטיפול העם היהודי ויש לה אחריות מיוחדת במינה כלפי כל האומה, והניסיון הטוטלי של השמדת היהודים השאיר חתכים עמוקים בלב העם היהודי, ואין לערוב חתכים עמוקים אלה של תרבות לאומית במצב עדין מאוד כאשר נכנסים למשאומתן מתוך צורכי קיום ריאליים להכרעות גדולות, ואין להשכיח דברים אלה שהם בבחינת סימבוליקה בלבד. ועוד דבר: לדעתי, צריך ליצור בארץ אוירה – ולדעתי זה מתפקידה של הממשלה – של קדושת כל פרוטה הבאה מהשילומים. צריך להיות משטר חיסכון לאומי חמור מאוד. צריך לכוון יחד את טיפוח הזהירות והחיסכון בסימבוליקה, והשלטת פסיכוזה כזאת יכולה להבטיח שמדינת ישראל תדע ליצור כוח שיתגבר גם על משברים. בסיכומי של דבר, נדמה לי שבשנים הקרובות זה יעזור למדינת ישראל לההפך לכוח כלכלי יותר מאוזן ויותר חזק במזרח התיכון.

פ. רוזן: חברים, לכמה מכם ידוע שמפלגתי החליטה בעניין זה שלא לכפות את מרותה על ציריה בכנסת, ובהצבעה עקרונית שנתקיימה לפני כמה חודשים, שלושה מחברי סיעתי הצביעו בעד קיום המשאומתן וחבר הכנסת הררי הצביע נגד. אינני יודע איזו דעה היה מביע חבר הכנסת הררי אילו היה יושב עכשיו כאן במקומו החצי לגיטימי בוועדה. אם כי חבר הכנסת הררי היה בין השוללים, הרי הוא היה בין אלה שאמרו שאחרי שהכנסת החליטה, צריך לכבד את החלטת הכנסת וצריך לקוות להצלחתו של המשאומתן. כאן נשמעה נימה לגמרי אחרת. כפי שאפשר היה להבין מהויכוח, ישנם כאן כאלה שכל רצונם היה שהמשאומתן ייכשל, והם עכשיו קצת מאוכזבים שהמשאומתן הצליח, בכל-זאת, אם גם הצלחה חלקית.

אינני מבין לגמרי לרוחם של אלה השוללים והחוששים שהגרמנים לא יקיימו את ההסכם. זה הדבר הטוב ביותר שלפי דעתם יכול היה לקרות: הם לא יקיימו את ההסכם, תהיה הפרה של ההסכם, ולא יהיה הסכם בינינו לבין גרמניה, ונצא מכלימה זו של הסכם בין ישראל וגרמניה הנאצית. לדידי, אני צריך לומר, פעם צריך להחליט אם יש להתבייש בהסכם זה או לא. כפי שאמרתי בזמן הויכוח בכנסת, אני מבין יותר לרוחם של אלה – אם כי אני שולל טענה זו – האומרים שאנחנו בעצם מופיעים בתור פושטי יד אם מקבלים מתנות והענקות, מאשר לרוחם של אלה החושבים שצריכים להתבייש לקבל מידי הרוצחים והשודדים הגרמניים, או היורשים של הרוצחים הגרמניים, מה שלמעשה הם דמי קנסות – זה לא שילומים אלא דמי עונשין. כך גם הגרמנים בעצמם מבינים. אם לא צריך להתבייש, לא הייתי רואה כל פגם בזה אם כי אינני יודע מה כוונת הממשלה, שדווקא בא־כוח הממשלה, ובא־כוח מאוד רפרזנטטיבי, יחתום על הסכם זה. אם אני מתאר לעצמי שעה זו, ששר החוץ או מישוהו אחר יחתום על ההסכם, אינני יודע אם זה נגד מצוות הסימבוליקה (מ. שרת – שר החוץ: מצוות סימבוליקה אפשר לפרש לכאן ולכאן, ולא רק מצד אחד) – אם זה כך, אני רואה לפנינו דבר חד־פעמי שעוד לא היה בהיסטוריה של היהודים – שהגרמנים מוכרחים לחתום על תשלום דמי עונשין לישראל כמדינה עצמאית. וזהי הרגשתי. יכולה להיות גם הרגשה אחרת.

אשר לעצם העניין, ההצלחה כמובן היא חלקית. מאוד הייתי מעדיף – וודאי העדפתי לו הייתי חבר המשלחת – סכום יותר קטן בזמן הרבה יותר קצר. אינני יודע אם היה משא־ומתן על זה, אם היה שיקול דעת כזה, או היה שיקול דעת שהשנים הראשונות הן דווקא השנים הקריטיות, ואם נעבור שנים אלה ולא תהיה מלחמת־עולם, אז ייתכן ויש תקווה יותר גדולה לקיום כל התשלומים. אינני יודע מה היה השיקול. אבל בכל זאת, אחרי הכל, הייתי מעדיף סכום יותר קטן בזמן יותר קצר, ואני רואה כמובן פרובלמה גדולה בתקופה ארוכה זו, שכנראה תהיה תקופה של 12 ואולי 14 שנה, ואולי אפילו תקופה יותר ארוכה.

בעניין יציבות [המרק] אני מקבל את ההסברה ששמענו כאן. חבר הכנסת ברנשטיין אמר, וגם אני חושב כך, שהיה יותר טוב אילו יכולנו לקבל דולרים, אם כי אני חושב שערך המרק הוא גבוה ואולי אפילו יעלה. אינני חושב שלפי מצב הדברים כיום בגרמניה יש יסוד כלכלי לומר שאנחנו עומדים בפני דוולואציה והפחתת ערכו של המרק. יכול להיות שעל־ידי קבלת דולרים היינו מפסידים, כי זה שוב עניין של שני צדדים. היה אולי טוב אילו הצלחנו בזה, אבל אני מבין מדוע לא הצלחנו בזה לאחר ששמענו את הסברת שר החוץ, שהגרמנים לא קיבלו זאת בשום חווה אחר שהם עשו. עניין התקופה באמת מדאיג, אם כי אני חושב ששר החוץ בצדק אמר, שייטכן מאוד שהם יקיימו. לי ברור שהם ירצו לקיים הסכם זה. אם תהיה מלחמת־עולם,

כמובן יכול להיות שהסכם זה לא יהיה קיים עוד אחרי המלחמה – כמעט קרוב לוודאי שהוא יפול אז. אבל הגרמנים לא בנקל יפרו הסכם זה מטעמים פוליטיים, פסיכולוגיים וכו'. אבל, בכל-זאת, ייתכן שהם ימצאו דרך לא לקיים אותו ומטעם זה התקופה הארוכה מאוד מדאיגה.

לא שוכנעתי על-ידי ההסבר של דר' רובינסון בעניין המרקים. כאשר הצגתי את השאלה בעניין זה לא התכוונתי לכך שנמכור מרקים בשוק השחור. אבל אילו ניתנה לנו הזכות למכור מרקים, ובעיקר במקרה כזה של שביתת מוכרים, כמובן דרך בנק גרמני בשוק הרשמי, אז זה היה מאוד מקל. אני מבין היטב, שמטעמים של פוליטיקה ושל דוויזים הגרמנים לא יכלו להסכים לסכומים כל-כך גדולים. אבל שלא יכולנו לקבל במסגרת של 10%-20% חופש למכור מרקים במקום למכור סחורות, זה קצת הדאיג אותי, בעיקר מאחר שאינני מקבל שיקול זה שאי-אפשר היה לדרוש זאת, כדי לא להופיע בתור כאלה הרוצים למכור מרקים בשוק השחור. מה יהיה במקרה של שביתת מוכרים? אני חושב שזה יהיה עניין לבוררות, ואז ייתכן מאוד שהבוררות תחליט דווקא שתינתן לנו בכל זאת הזכות למכור מרקים. יש לי שיקולים כאלה, אבל אני בדרך כלל מסכים עם חבר הכנסת ברנשטיין, שאין כל טעם עכשיו להתעמק בפרטים כי למעשה הטיוטה של ההסכם נוסחה סופית.

ובסוף דברי, עם כל השיקולים שציינתי כאן, אני חושב – זו דעתי הפרטית, אני חושב שחברי הכנסת פורדרר וכהן יצטרפו לדעה זו – שצריך לקבל את הצעת חבר הכנסת ארן.

ה. ברגר: ודאי שבהסכם זה ישנן נקודות חלשות. אפשר למצוא נקודות חלשות ולומר, שאילו אפשר היה להגיע לניסוח אחר, היה יותר טוב. אני חושב שכולנו בהכרה שאי-אפשר היה להגיע לניסוח אחר. על כל פנים, ניסיון כזה נעשה, וזאת לא אומרת שצריך בהסכם זה לחפש ולגלות נקודות חלשות שאינן בו.

חבר הכנסת בדר, למשל, אמר שיש באותו מכתב כאילו ויתור של ממשלת ישראל על תביעות הנובעות מנזק שאינו נזק חומרי. במידה שהדבר זכור לי, ממשלת ישראל מהרגע הראשון אמרה שהיא מוציאה כל שאלה של פיצוי לנזק שאינו חומרי – במידה שישנה שאלה של פיצוי לנזק כזה. כאן זו שאלה של רצון טוב וטעם טוב, ואולי גם מצב אקטואלי. אבל זה לא היה מעולם עניין למשא-ומתן זה.

חבר הכנסת ריפתין אמר שאינו מבין מדוע לא נזכר שמשטר טרור נאצי-נל-סוציאליסטי כזה היה קיים בגרמניה. כאשר קוראים את הפריאמבל ורואים את הסעיף 2 המסתמך על התחייבותה של ממשלת גרמניה לשלם פיצויים בעד הנזק הזה, יש להניח שלא היתה מתחייבת לשלם פיצויים בעד משטר טרור נאצי-נל-סוציאליסטי שהיה קיים בארגנטינה.

איש לא יכול לדעת אם ישלמו או לא, אם יקיימו את ההסכם במשך כל השנים הארוכות או לא. אבל אני צריך לומר שיש פה נקודה כזאת: הרבה יותר קל לסרב להיענות לתביעה כזאת מאשר להפר הסכם בינלאומי. שם העניין הזה לגמרי יוצא מתחום של שיקולים רציונליים ואי-רציונליים של היענות גרמניה לתביעה זו או לא. שם זו שאלה של קיום הסכם בינלאומי או הפרתו, ושאלה של קיום גרמניה בתוך מערכת של הסכמים. אין לי כל ביטחון שישלמו במשך 12 שנים אלה. אבל לדעתי עצם העובדה של עמידה עקשנית זו של גרמניה [על] הארכת מועדי התשלומים מעידה על רצונה של גרמניה כן לשלם, על אי-רצונה לקבל התחייבות שאינה בטוחה שהיא רוצה לקבל, ולסדר את התחייבותה כך שתוכל לעמוד בה.

שתיים-שלוש הערות לגבי דברים שנשמעו מתוך הויכוח. אני רוצה להניח את דעתי של חבר הכנסת בן-אהרון. לגרמניה אין כל צורך בעניין זה של השילומים כדי לבסס את מעמדה בעולם. היה מקרה בשיקגו, בזמן כינוס של אגודות מקצועיות, שהתעוררה שאלה של גרמניה, ודווקא חייט יהודי זקן קפץ ודיבר לטובת גרמניה. זה אולי לא טיפוסי כדי לתאר את האהדה לגרמניה המערבית ברחבי תנועת הפועלים האמריקנית, אבל אפשר להשוות זאת רק לאהדה לישראל. הם אינם זקוקים לזה ולא היו זקוקים לזה. להיפך, אם זה היה נחוץ להם, לא היה שר האוצר הגרמני דר' שאפר מודיע, שאם גרמניה תקבל על עצמה התחייבות זו ותתחיל לשלם, זה יאט את השתלבותה לצבא הצפון אטלנטי [ברית נאט"ו], כי זה יפחית את אפשרויות גרמניה להודיין ולהקים צבא. זה רק אומר, שלפעמים הניחוש מה צריכה להיות עמדתו של ידיד שלום אמיתי בנוסח הסובייטי, לפעמים ניחוש זה מטעה.

לדעתי, את הצד המוסרי של פרובלמה זו תכריע צורת השימוש בערכים הכלכליים שיבואו מהשילומים. בתוך עמנו אנחנו יושבים, ואני כבר רואה שכעבור שנה או שנתיים, אם באמת יתחילו לבוא סחורות אלה ויתחילו להשתמש בהן, תישמע צעקה גדולה בכל מדינת ישראל, שאלפי משפחות יושבות בלי מקררים חשמליים ובמקום זה בונים רכבת. זו תהיה הטענה ברחבי היישוב, והשאלה היא אם יהיה כוח להתגבר על זה ולהשתמש בזה רק לצרכים של פיתוח והשקעה, ורק זה יהיה המבחן לכל העניין הזה.

היור"מ. נמיר: עלינו להחליט עכשיו על שני דברים. רשימת הנואמים נסגרה, אבל נרשמו עתה עוד שלושה חברים. האם יש לתת להם רשות דיבור או לעבור לתשובותיהם של חברי המשלחת? שנית, חבר הכנסת רפאל מוכרח בגלל השעה המאוחרת לעזוב את הישיבה כדי להגיע לפני היכנס השבת לירושלים. הוא מבקש כי בעת ההצבעה יצורף קולו להצעת חבר הכנסת ארן.

ש. זיסמן: אני מציע שזה יחול על כל חבר שייעדר בזמן ההצבעה, כי גם אצלנו ישנו חבר אשר מאותם הנימוקים לא יוכל להישאר עד סוף הישיבה.

היו"ר מ. נמיר: אני מבין, שאין התנגדות להצעה זו. עתה עלינו להחליט אם לתת לשלושה חברים נוספים לומר את דבריהם, או לעבור לשמוע את תשובות חברי המשלחת.

הצבעה

בעד ההצעה – 5 קולות

נגד – 3 קולות

הוחלט לתת לשלושה חברי כנסת נוספים לומר את דברם.

א. ליבנה: אם לדון בעניין זה ביישוב הדעת, אין כאן מקום לבכי ואין כאן הודמנות לתרועה. גם אלה שחושבים הסכם זה כהישג מקסימלי, הייתי מציע להם לא להביע זאת בפומבי ושיביעו זאת בצורה מוסווית גם מפני שההסכם טרם אושר על-ידי ממשלת בון. וגם אם ההסכם יאושר, מי יודע איך יאושר.

מה פירושו המעשי של ההסכם? אני חושב ש-150 מיליון מרק בטוחים לחלוטין. הווה אומר, הכספים של ברית התשלומים האירופית שיכוונו לדלק,⁷ והסחורות הגרמניות שתגענה עד ה-1 באפריל. אומנם הסחורות לא תתקבלנה ב-1 באפריל 1954 אלא בזמן הרבה יותר ממושך. אולם קרוב לוודאי שזה בטוח. הסחורות תתקבלנה בזמן הרבה יותר ממושך כי החוזה הזה אינו מטיל כל חובה על שום יצואן גרמני לספק סחורות אלה ואלה במועד מסויים.

מ. שרת – שר החוץ: זה אחרת לגמרי במזרח-גרמניה, שם הממשלה היא גם היצרן וגם היצואן ובאם יחליטו לתת לנו שילומים, הכל ודאי יינתן מייד.

א. ליבנה: לדעתי, ההתחייבות עד ה-1 באפריל 1954 של 4 [צ"ל: 400] מיליון מרק, כ-90 מיליון דולר, היא פחות או יותר בטוחה. מה יקרה אחרי תאריך זה לוטה בערפל. הגרמנים הבטיחו עצמם בסעיף זה האומר שאם יחולו שינויים יסודיים, בעלי אופי קבוע, הם יכולים לערער על ההסכמים השנתיים. אני רוצה להביע סברה, שמצד אחד ישנה גרמניה שלא מזדיינת לעת עתה, אבל אם היא תצטרך להזדיין בעצמה, ולא רק לשלם תשלומים לצבא כיבוש מבחון – ופירושו סכומים עצומים – אז היא רשאית לפי חוזה זה להגדיל את הזמן ולהוריד את התשלומים השנתיים במידה ניכרת ואפילו לבטל כמה תשלומים שנתיים. מדובר כאן על-כך, שאם יחולו שינויים

7 הוסכם שתשלומי ישראל בעד דלק ייעשו ל-European Payments Union (איחוד התשלומים האירופי) על חשבון החוב הגרמני.

במצב הכלכלי של גרמניה, בעלי אופי יסודי וקבוע, אין ספק שגרמניה, שיש בה גיוס, זה יטיל על הכלכלה הגרמנית הוצאות גדולות בגובה של מאות מיליוני מרקים. לא מדובר במקרה שלנו כמו שמדובר במקרה של הסכם "דו" בתשלומים במטבע חוץ. ואז הנימוק להקלה בתשלומים במקרה שלנו הוא שהתשלומים הם רק במרקים גרמניים. אילו היה מדובר על תשלומים במטבע זר, הקושי היה מוצדק בעיני, כי אין ספק שזה יטיל קשיים נוספים במערכה הפיננסית של גרמניה. למה גרמניה צריכה ליהנות מהקלה זו במידה שמדובר לא בתשלום של חוב מוסרי? זו שאלה לחוד. אני מבין שאי-אפשר להכניס שינויים, אבל הסעיף הזה תמוה בעיני. ודאי נעמוד אחרי שנה וחצי לפני פרשה חדשה, ודי לצרה בשעתה.

הסעיף הזה על הצורך של תשלומים לטמפלרים – יש בעוקץ זה מקצת מן הדבש. אם המשלחת שלנו תעמוד על זה שהטמפלרים לא מקבלים כלום לפני ה-1 באפריל 1954, זאת אומרת שיהיו כמה גופים ותהיינה כמה מדינות שיהיה להם עניין כי גם אחרי תאריך זה יהיה משהו ממשי. אבל יש לי גם חששות לגבי הסכם זה והבעתי אותם בראשית הדיון. החשש הראשון שלי הוא שזה כאילו תביעת הגט. החשש השני: זה יביא אותנו ליחסים תקינים עם גרמניה ולידי יחסים של משא-ומתן סמלי ובולט הרבה זמן לפני שהגרמנים ישלמו מה שמגיע, וזה יביא ליצירת יחסים תקינים בינינו לבין גרמניה. ישנן כבר עכשיו תופעות שסוכנויות יהודיות משמשות נציגים של חברות גרמניות והן יורידו חלק מהשמנת ומהדבש לכיסיהן. אבל כל זמן שאנחנו מכריזים שגרמניה היא מדינה עויינת ואויבת, יכולים לאסור על איש יהודי לשמש סוכן של בית מסחר או חברה גרמנית. אני מציע, שכל זמן שאין בינינו ובין גרמניה יחסים תקינים – ולא צריכים להיות, כי היחס הזה הוא אד-הוק לעניין השילומים בלבד, ולשם זה אנחנו מקימים מוסד מיוחד שיטפל בזה – לאסור על כל אזרח ישראלי להיות נציג. דבר זה יהיה בלתי-אפשרי אם האוירה לגבי היחסים עם גרמניה משתנית.

עלינו לקבל החלטה כללית, המוסרת לממשלה את ההחלטה הסופית אם לחתום על ההסכם או לא לחתום. יחד עם זאת, אני רוצה להציע הצעות שינוסחו בצורה כללית – שלא יהיו שום מעשים סמליים שיש בהם משום התפייסות בינינו ובין גרמניה, ושיימשך המצב של יחס כלפי מדינה אויבת. מבחינה אחת יש בהסכם זה משום הפתעה נעימה. במידה שזה תלוי בגרמנים הם מוכנים לתת לנו ערכי יסוד ולא צרכים לשימוש יומיומי. מה אנחנו נעשה בזה זו שאלה אחרת.

ש. זיסמן: לא נרשמתי לויכוח ולא רציתי להשתתף בו, אבל דברי מחייבי ההסכם הכריחו אותי לשאול: מה לשמחה זו עושה? אני מאמין באמונה שלמה, שבכל מפלגה ישנם פטריוטים, אבל זה נשאר להיסטוריה לשפוט למי הזכות העדיפה – לאלה שחיבו את המשא-ומתן או לאלה שהתנגדו לו. אני יודע דמות אחת בהיסטוריה

היהודית, זאב ז'בוטינסקי – אחת הדמויות היפות שאומנם לא נמנית עם תומכיו – אבל תמיד זרקו לו בפניו את עניין ההסכם עם פטליוורה.⁸ יש אומרים ששר החוץ ייסע לגרמניה לחתום על ההסכם. יש לי הרושם, שבחלקים גדולים בציבור – ולא רק בארץ – תיווצר ההרגשה ש"הנה סוף סוף על כסף אפשר להסתדר עם היהודים". אני משוכנע שראש הממשלה הזה ושר החוץ הזה, לולא היו עומדים תחת הלחץ של המצב הכלכלי, לא היו מתחילים במשאומתן, אם כי הם לא נסוגו מעמדתם הקודמת. אני רק אומר לכם: אל תעשו צעד פזיז זה להתחיל להכריז על ניצחון גדול. העניין הזה עוד לא נגמר. זה פותח פתח ליחסים עם גרמניה. חבר הכנסת ליבנה ציין כאן סנקציות וסייגים, אבל לפי חוזה זה תצטרך לשבת משלחת ישראלית בתוך גרמניה, תהיינה למשלחת זו זכויות דיפלומטיות, אחר-כך יתחילו כל-מיני עניינים מסחריים, סטודנטים יהודים יתחילו לנסוע לשם.

אני רואה לפנינו תהליך לא כל-כך משמח עם אישור ההסכם הזה. יש דברים שבלב, ויש מי שחושב שאפשר לנהל מדינה זו רק במוח. לפניכם מונחים השטרות של המרקים, ואתם מתחילים להתלהב, אבל עוד חזון למועד.

ד. הכהן: אינני רוצה לחזור על מה שאמרו אחרים, אבל אל יבואו עכשיו חברי כנסת ויתחילו לדבר על מה שהיה. חבר הכנסת ברנשטיין אמר בויכוח הראשון, שאם נקבל כמה מאות אלפי דולרים זה יהיה טוב, ואין זה כך. אינני מבין למה מתכוון חבר הכנסת רוזן כאשר הוא אומר שההצלחה היא חלקית. כלפי כל מה שדובר כאן ובכנסת, וגם ברחוב, יש פה הצלחה מלאה עד היום. אומרים שאנו עלולים לעמוד בפני הפתעות. כל מי שקונה סחורה אינו יודע מה המוכר מכניס לתחתית השקית. אינני יכול לתפוס הלך מחשבה זה של אנשים שעלה בגורלם להיבחר לכנסת. כל הסכם הוא כזה. אני כשלעצמי אינני חושב שיהיה דבר כזה ששמו שביתת מוכרים, התעשיינים הם המעוניינים בהסכם זה יותר מכולם – מה איכפת להם שממשלת בון תגבה מיסים, אולי יצטרכו לתת כסף מתחת לשולחן – בכל הסכם קיימת אפשרות כזאת. לגרמניה יש הסכמים על מחירים, יש לה הסכם דולרים עם אמריקה, יש לה הסכמים מסחריים עם הגוש המזרחי ויתר חלקי העולם. ייתכן שאנחנו נרצה לזכות גם בדמי הסוכנים – דמי הסוכנים אינם ניתנים על חשבוננו.

אומרים כאן שאנו ניתקל במעצורים גדולים. חבר הכנסת רוזן אמר שהיה מבכר סכום יותר קטן ובפחות זמן. נניח שזה יהיה 400 מיליון דולר במקום 800 מיליון ובתקופה של 6 שנים במקום 12 שנים. מזה אינך מרווית ולא כלום, ולי יש ספקות אם המדינה שלנו יכולה לקלוט יותר מאשר 100 מיליון דולר לשנה. חומרי גלם ומוצרי חרושת ב-100 מיליון דולר זהו סכום עצום, ולא כל-כך קל לתכנן זאת. אנחנו

8 על ההסכם עם פטליוורה ר' מסמך 18, עמ' 298 הע' 10; עמ' 299 הע' 11.

יכולים לקבל במשך 3 שנים סכום גדול, ואחר-כך תהיה קטסטרופה גדולה בעולם, אז כל מה שקיבלנו לא יהיה שווה כלום. לא יכולים להקים בית-חרושת תוך שנה אחת וגם לנצל אותו אם אי-אפשר לקבל גם חלקי חילוף וחומרי גלם הדרושים להפעלת בית-החרושת. חברי הכנסת ריפתין ובן-אהרון מפחדים מפני זה שגם גרמניה המזרחית תחליט לשלם לנו שילומים, ואז יישארו קרחים מכל צד. זהו הסכם על סכומים גדולים יותר מאשר גרמניה חתמה בהסכם עם יתר הנושים שלה. הזלזול בכל העניין מתחיל בזה שחבר הכנסת זיסמן חושש מפני זה ששר החוץ יחתום על ההסכם. ומי צריך לחתום עליו? חובה עלינו ששר החוץ יחתום על הסכם כזה. מבחינה היסטורית צריך שההסכם יחתם על-ידי אישיות שמייצגת את המדינה מהרמות הגבוהות ביותר. אילו אדנאואר לא הציע בעצמו שהוא יחתום על ההסכם, היינו צריכים להפוך עולם כדי שהוא יסכים לחתום עליו. אותו דבר מצידנו, כדי לחזק הסכם זה.

ברצוני לומר לחבר הכנסת ליבנה: אינני מתחייב ואינני מדבר בשם מדינת ישראל, אלא בשם השכל הישר – שלי, על כל פנים – אינני מתחייב שזה לא פותח פתח ליחסים, אם גם לא יחסים דיפלומטיים. אני כשלעצמי הייתי מאז תום המלחמה הרבה פעמים באירופה ורגלי לא דרכה עוד על אדמת גרמניה, אבל איך אנשים מתארים לעצמם אפשר לקנות סחורות במאות מיליוני דולרים? אנשים שלנו יצטרכו לשבת שם, ויצטרכו לשבת זמן לא קצר. הם לא יביאו את משפחותיהם אליהם שם? (א. ליבנה: בכלל לא צריכים להיות יהודים בגרמניה) – המדינה היתה יכולה להחליט שיהודים אינם צריכים להישאר בגרמניה לו היה לה הכוח לכך, אבל הציבוריות שלנו אינה צריכה לכפות צורה כזאת של הכרה. ייתכן שלא תהיה הכרה, אבל מוכרח להיות מגע כדי לאפשר ביצוע יעיל של הסכם זה, או שאפשר לומר שלא רוצים הסכם כזה בכלל. אני חושב שעלינו לאשר הסכם זה ולהפיק ממנו את המקסימום.

דר' רובינסון: ברשותכם, רבותי, אני רוצה לעמוד על כמה וכמה הערות שמתייחסות לגוף החוזה או לנספחים או לחילופי המכתבים. בלי לנגוע בכל הבעיות העקרוניות, המסעירות את המוחות והלבבות כאן ומחוץ לבית הזה. אני מחלק את הרצאתי לשלושה חלקים: ראשית-כלל, אדון באותן החולשות של החוזה שהן חולשות שהטענות נגדן מבוססות. אחר-כך אדבר על החולשות שהן לפי הבנתי חולשות מדומות, ולבסוף אעמוד על נקודות מספר בעלות ערך לא כל-כך גדול, אבל בכל-זאת כדאי שחברי ועדת חוץ וביטחון ידעו את אשר יש בהן וגם ידעו מה שאין בהן.

נתחיל מהבעיה העיקרית כפי שנוסחה על-ידי אחדים מחברי הכנסת. אני מבקש את סליחת חברי הכנסת שלא אנקוב בשמותיהם, זה יקל על הרצאתי באופן שיטתי. התעוררה כאן השאלה הגדולה: מהן התחייבויות גרמניה? לשאלה זו אנחנו נתנו תשובה בתוספת הראשונה, שהתחייבות של גרמניה היא להמציא לנו סחורות.

מהרגע הראשון נתקלנו בהנחה סותרת, שהתחייבות של גרמניה היא להמציא את הסכומים ולא את הסחורות, ואנחנו עמדנו על-כך שהיא צריכה להמציא סחורות, ואז באה הטענה שאנחנו מפרזים. היו גם שטענו שאנחנו מפרזים לגבי התשלומים השנתיים. ישנו סעיף שני, שהוא יוצא דופן לגמרי אם לקבל את ההשקפה שהתחייבות של גרמניה היא להמציא את הכספים. מדוע הכנסנו את הסעיף על התחייבות גרמניה? כדי להדגיש שבזה לבד שגרמניה מוסרת לנו כספים היא לא יוצאת ידי חובתה ויש לה התחייבויות אחרות. אני מרשה לעצמי לומר, שאני רואה בזה את חוזק החוזה שלנו. משאומתן קובעים תוך כדי סידורים לפני שקובעים את לוח הזמנים. הייתי מבקש את התבררים לקרוא את 8 הסעיפים הראשונים. בנידון זה הפשרה שהגענו אליה [היא] שישנן שתי התחייבויות של גרמניה: ההתחייבות הראשונה לשלם כספים, והתחייבות השנייה להקל עלינו לקבל סחורות. עד היכן הדברים מגיעים יוכיח סעיף 4(ד) שיש לשלם בעד הסחורות במרקים. לו היו רוצים לתת לנו מרקים, היו אומרים: היום יש לנו יתרה בתקציב, אין לנו מה לעשות בייתרה זו, תקבלו את המרקים האלה. אמרנו: איננו מחוייבים לקבל מרקים אלא בתנאי שיכולים לקנות בהם סחורות – ואותן הסחורות בתחום הלוח של רשימת הסחורות הדרושות לנו.

נדמה לי, ששתי ההתחייבויות האלה שקיבלנו הן התחייבויות חזקות מאוד. אין התחייבות המדינה להמציא לנו סחורות, כי אין כיום ממשלה כזאת בגרמניה המערבית שיכולה לעשות זאת. בגרמניה המערבית יש ליברליזם אוטונומי. עד כמה שיש התחייבות של הממשלה, הכנסנו הסתייגות זו שהערבות תהיה לטובתנו.

עכשיו אני בא לשאלת היציבות. כפי שאמרתי לא פעם ולא פעמיים, אינני חושב שהנוסחה שלנו היא אידיאלית. אינני חושב שהיא מצויינת ונפלאה, אבל היא נוסחה של יציבות ולא נוסחה של חוסר גמור של יציבות. כיצד מגיעים למסקנה של חוסר גמור של יציבות? משווים את הנוסחה לטובת גרמניה – במקרים שגרמניה יכולה לדרוש הפסקה זמנית של השילומים – עם הנוסחה שלנו ואומרים: צאו וראו את ההבדל ביניהן. אל נשכח שאין שום התחייבות מצד מדינת ישראל בחוזה זה. ההתחייבויות הן רק מצד אחד. בשלב ידוע חשבתי שאולי אפשר לנסח את ההסכם בצורה חד-צדדית, אבל ראיתי שזה לא ילך וקבענו את הצורה החד-צדדית. יש הבדל גדול במידת ההסתכנות לגבי גרמניה ובמידת ההסתכנות לגבינו. מצינו אין שום הסתכנות. וכל אלה שלא קראו בעיון את סעיף 4(ב) עשו טעות גדולה. סעיף זה קובע סייג לגבי שתי האפשרויות שיש ביניהן מכנה משותף. ראשית-כל, ישנו המכנה המשותף שצריך להיות שינוי מעמיק וממושך בכלכלה הגרמנית – שינוי לרעה, כמובן, ויש הבדל בין ה"אקונומיקה" והפיננסים. במובן ה"אקונומיקה" יש לגרמנים אותן הזכויות כמו לנו, זאת אומרת בורות בלי שום זכות; במובן הפיננסי, אם גרמניה לא תוכל להכניס את

הסכום לתוך התקציב, ניתנה רק פריווילגיה אחת לגרמניה: עד שיבוא פסק הדין של בית-הדין לבוררות היא יכולה זמנית להפסיק, או זמנית להוריד את הסכום, אבל זה תלוי בשני תנאים: תנאי מפורש ותנאי משתנה: התנאי המפורש הוא שאין כוחה של הפסקה זו והורדה זו יפה עד שיבוא פסק-הדין של הבוררות, והתנאי השני – שאנחנו יכולים לדרוש מבית-הדין לקבוע שאין רשות לגרמניה לעשות כזאת אפילו בצורה זמנית, זאת אומרת, הדוקטרינה פועלת במקרה זו לטובתנו.

משום זה, המסקנה שאני מסיק מתוך השוואה של שני הסעיפים הללו, שנתנו את הזכות לגרמניה לקבוע לעצמה אפשרות הפסקה, אבל ניתנה לנו הזכות לבטל את אפשרות ההפסקה ולומר שכל הזכות שגרמניה תובעת לעצמה אין לה על מה להתבסס. משום זה, אלה שטוענים כי זו פגיעה באספקת כמות הסחורות, ובמקרה כזה אנחנו יכולים לבוא בטענות רק לגרמניה, אינם אלא טועים. המוסד היחידי שאליו באים זה המוסד לבוררות.

כמה מהחברים ניסו לומר כאן, כאילו פתחנו פתח לגרמנים שיפרו את החוזה בזה שבעצמנו אמרנו שהיא תשלם במסגרת יכולתה. להבנת הדבר הזה צריך לקרוא את כל הפריאמבל. מה פירוש "במסגרת יכולתה של גרמניה"? "במסגרת יכולתה" זה מה שאמר אדנאואר, שהסכום שהם מסכימים לו הוא הסכום במסגרת יכולתה של גרמניה. זה איננו סכום חדש. זהו סכום שהיא כבר התחייבה עליו. העניין של יכולת אינו מוזכר בשום מקום, וכאשר אעבור לחולשות המדומות, אוכיח עד כמה דבר זה הוא לטובתנו. החולשה המדומה הראשונה זה מספר השנים. זוהי חולשה לא מדומה במובן ידוע, אבל במידה ידועה כן. היתה כאן הצעה, שהיינו צריכים להסכים לסכום יותר קטן במספר שנים פחות: נניח שהיינו מקבלים 260 מיליון דולר לא במשך 14 שנה אלא במשך 4 שנים – מה היינו מרוויחים מזה? היינו מפסידים שְנֶסֶה לקבל יותר כסף. מי בעולם הזה יסכים להפסיד שנסה כזאת? אולי יקרה נס ולא תפרוץ מלחמת-עולם שלישית? אולי נקבל תשלום לא במשך 4 שנים, אלא 5 או 6 שנים, ואולי אפילו כל 14 השנים – מדוע עלינו להפסיד שְנֶסֶה זו?

שוב באים כאן חברים ואומרים, שחסר כאן סעיף על איחוד גרמניה – מה יקרה עם הסכם זה במקרה שגרמניה תתאחד. אני רוצה לומר לאלה שמתעניינים, שווהי שאלה חמורה מאוד, ולשאלה זו הגרמנים ייחסו ערך רב וגם אנחנו ייחסנו לה ערך רב. אחרי התייעצויות ומשא-ומתן ארוך מאוד באנו לכלל דעה – הייתי יכול בהרצאה של שעתיים לנמק אותה, זה עניין יורדי קשה מאוד – שאין פתרון יורדי לשאלה מה יהיה אחרי איחוד גרמניה. לזה יש רק פתרון פוליטי. כאשר משרד החוץ, או שאר המשרדים, יגשו לביצוע, אגיש תזכיר כיצד אפשר למצוא פתרון פוליטי לעניין זה. אחרי ההוררים רבים באנו לכלל דעה, שאין מקום לפתרון יורדי לבעיה מה יהיה במקרה של איחוד גרמניה.

אומרים לנו כאן: יש עוד פתח לגרמניה לא להגשים את ההסכם הזה, כאשר כל ההסכם הזה אינו מבוסס אלא על המצב הקיים כיום. אנחנו הגבלנו דבר זה על-ידי הכנסת הקלאוזה על הקסטורופה, ואמרנו שזה חל לא לגבי עניינים פוליטיים אלא רק לגבי עניינים כלכליים ופיננסיים. דבר זה מובן על-ידי שני הצדדים ועל העניין הזה שהגבלנו את אפשרות השימוש. בסעיף זה לא היו כל חילוקי דעות בין שתי המשלחות. הכוונה שלנו היתה לראות מה יש בהצעות שלהם, ולא רצינו באימפליקציות לטובתנו שלא נוכל לשוב מהן, כך קרה גם עם הקלאוזה של הקסטורופה.

אומרים לנו: אין זה חוזה כאשר צריך כל שנה לדון מחדש בדבר הכספים והסחורות. לא מיניה ולא מקצתיה. זהו חוק יסודי של גרמניה, המחייב את האוצר להכניס כל שנה ושנה לתוך התקציב את הסכום הזה, ואם יהיה תקציב יהיה גם הסכום הזה. אנחנו נקבל את הסכום הזה כל עוד יש קונסטיטוציה בגרמניה. לא צריך כל שנה לדון מחדש ברשימת הסחורות, כי יש בסיס לכך. אנחנו בחרנו במילה זו, כי לא חפצנו לומר שדווקא רשימת הסחורות הזאת קיימת וצריכה להיות קיימת. רצינו שיהיה בסיס כדי שנוכל להינצל מכל ניסיון לומר שהדבר לא הוזמן בהתאם לרשימה זו. אבל גם אנחנו לא יודעים מה יהיה במשך 12-13 השנים הבאות – ייתכן שיהיה רעב בכל המזרח הקרוב ונהיה מעוניינים להביא צורכי אוכל משם, או דברים דומים. משום זה אמרנו שזה הבסיס, והכנסנו קלאוזה כזאת האומרת שאין צורך בכל שנה ושנה לדון מחדש לא בעניין הכספים ולא בעניין הסחורות, כאשר התשלומים השנתיים קבועים וגם רשימת הסחורות קבועה.

שמעתי כאן תיאוריה מעניינת, כאילו בהסכם פותחים פתח בפני גרמניה להפר את ההסכם לקראת השנה השלישית. מניין לקחו דוקטרינה זו? מניחים כך כיוון שגרמניה רשאית לומר ב-1 בינואר 1954, שהיא תשלם לא 310 מיליון כי אם 250 מיליון לשנה. דבר זה הוכנס לתוך החוזה, ונתנו לגרמנים זכות זו. כי 250 מיליון לשנה זה עדיין הסכום שאנחנו דיברנו אודותיו כל הזמן. דבר זה צריך לזכור. מישוה גרס כאן כאילו יש בזה משמעות פוליטית, כאשר בעוד שנתיים תתעורר שאלת הזיון של גרמניה. אין כל קשר וכל יחס בין זיון גרמניה ובין העובדה שאנו הפכנו בערך 14 חודש לשנתיים. עשינו כאן מעין טכסיס קלנדרי, כדי לקבל את התשלומים של השנתיים הראשונות תוך 14 או 15 חודש, כי רק בראשית השנה ייכנס חוזה זה לתוקפו, ויוצא שבמשך 14 חודש נקבל 400 מיליון מרק.

אחר-כך באים ואומרים, שיש הבדל בין קבלת סחורות ובין פיצויים. המכתב הראשון [מנספחי ההסכם] יש בו שלושה סעיפים עקרוניים חשובים. אין בו שום מילה ושום זכר לאותו דין תורה היסטורי שיש לנו עם גרמניה. שנית, עד כמה שהדבר נוגע לתביעות פרטיות, ישנו סעיף מיוחד שאומר שכל התביעות הפרטיות של ישראלים דינן כדין תביעות פרטיות של לא-ישראליים. בזה גמרנו, נניח, את הסכסוך בינינו ובין גרמניה

בעניין זה, אחר-כך ישנה שאלת הטריטוריה של פעולה זו – זו הטרנספורמציה בתביעה שלנו. לגבי הטריטוריה כתוב שחווה זה אינו נוגע אלא לגרמניה המערבית. מה שאנחנו נותנים היום לגרמניה כמעין קבלה על החזרת רכוש על-ידי חווה זה – כל זה לגבי גרמניה המערבית. לגבי גרמניה המזרחית כל זכויותינו שמורות.

דבר שלישי: מה קרה בין מרס 1951⁹ ובין היום בו יחתם החוזה? קרה דבר גדול מאוד. היתה לנו תביעה מוסרית. הצד שכנגד יכול להיענות ויכול שלא להיענות. הצד שכנגד נענה, והוא נענה כדי לאפשר לנו את הפיכת הדרישה שלנו מדרישה מוסרית לדרישה משפטית. אלא מה? הדרישה הזאת היה צריך לבסס אותה על משהו. יכולנו לבסס דרישה זו על כמה וכמה יסודות. אנו בחרנו בנושא של קליטה, ולדעתי זה היה רעיון גאוני, כי הוא נתקבל על לב הגרמנים. אבל מאידך גיסא היינו יכולים לבוא בתביעה אחרת, שישנו רכוש שדוד בערך של 3 מיליון [צ"ל: ביליון] דולר ולדרוש שיתנו לנו את הסכום הזה, או יכולנו לבוא ולומר: תנו לנו את האקוויוולנט של הערך של 6 מיליון נפש. יכולנו לבחור באחד מהיסודות האלה. אבל בחרנו בנושא שבחרנו וזה נתן לגרמנים את הביטחון שלמחרת לא נדרוש עוד פיצויים על סמך נושא אחר, ולנו זה נתן את ההסכם הזה. חיכינו לזה, כי חשבנו שזה בוא יבוא, וזה בא. שום מדינה לא היתה נותנת שום דבר בלי לדרוש הבטחה, כי אחרי שזה יבוצע לא נבוא בתביעות אחרות. היתה כאן הפיכה של דרישה מוסרית לדרישה משפטית, הפיכת התחייבות מוסרית להתחייבות משפטית, וההבדל ביניהן הוא רב מאוד כרוחק מזרח ממערב ויום מלילה.

חברים אחדים אמרו כאן ושאלו מדוע לא דרשנו מרקם. לא דרשנו מרקם לא רק מפני הטעם שכבר עמדתי עליו קודם, אלא גם מפני טעם שני: לא חפצנו לערער את בסיס החווה. לו היינו מסכימים לקבל מרקם, אז הבסיס המסחרי, הבסיס שכל זה אינו אלא אקוויוולנט של סכומים, היה מתערער ולכן דחינו כל רעיון של קבלת מרקם. כמה מהחברים כעסו כאן על-כך שצריך לקבל את הסכמת הממשלה הגרמנית להתחלת הפונקציות של ראש המשלחת [הקניות הישראלית]. גרמניה היא מדינה. זה לא ווקום. היה ווקום במשך שישה חודשים. אחר-כך היה משטר של כיבוש, ובסיום המשטר של כיבוש היה משטר של מעבר מכיבוש לשלטון חופשי. גרמניה איננה ווקום. האם אתם יכולים לתאר לעצמכם, שיבוא איזה אדם לגרמניה, יתיישב בבון ויעשה כל מה שנפשו רוצה והלב חומד? אז באים ואומרים, כי מוטב לשקול כל תביעות של כבוד למשלחת שלנו בגרמניה. זה דבר חריף מאוד. אלה שחרדים מפני מגע עם הגרמנים, דווקא אלה צריכים לומר כי כל מה שמרבים בחסינות דיפלומטית לגבי המשלחת, מונעים מהמשלחת שלנו התערבות של האדמיניסטרציה הגרמנית, מונעים ממנה את מרותו של בית-הדין הגרמני. אם נותנים לה את כל הפריבילגיות

9 תאריך איגרת ממשלת ישראל לארבע המעצמות.

האלה, מחלישים את ההשפעה של הגרמנים על אנשים אלה, הופכים אותם לאקסטריטוריאליים. אומרים שזה כאילו דבר דיפלומטי. הדבר הראשון שגרמניה הציעה לנו היה לתת למשלחת שלנו חסינות קונסולרית או דיפלומטית. אנחנו התנגדנו לזה, כי לא רצינו באסימילציה זו בין משלחת שלנו, שבאה בשליחות מיוחדת, ובין שליחות של ציר מדינה. משום זה פרשנו בפרוטרוט מה צריך לתת ומה לא. ויתרנו על כמה דברים הניתנים לקונסולים. הקריטריון שלנו היה מה נחוץ בשביל הפונקציות של השליחות הזאת, לא חשוב אם תהיה זו חסינות קונסולרית או דיפלומטית או חסינות אד-הוק – חשוב שיהיה ברור כי זו חסינות אד-הוק שניתנה למשלחת ישראל בשביל חוזה זה, לא בשביל שום דבר אחר חוץ מדבר אחד: ייעוץ וסיוע לרבבות יהודים בישראל שיש להם תביעות לגרמניה. התנינו שהמשלחת תוכל לעזור במתן סיוע ועצה לכל אותם הרבבות שיש להם תביעות לגרמניה.

לעניין ברלין: אם ניגשים לזה מתוך השקפת ראות ואוריינטציה פוליטית, אין לי מה לומר ואינני רוצה להיכנס לויכוח זה. אבל אם אומרים שיש בזה סכנה כזאת, כאילו זה מקום מוכן לפורענות, אני מזמין את החברים לקרוא את המכתב [3א] הדן בעניין זה. במכתב נאמר בפירוש, ששום הוצאות הכרוכות במצב המיוחד של ברלין לא יחולו עלינו. אנו אומרים שניתן אם כל שאר התנאים יהיו שווים – אז ורק אז ניתן לברלין הזמנות. לא ניתן לברלין המערבית שום פריווילגיות. אם אנחנו מקבלים כל אותם התנאים כפי שנקבעו בחוזה – אז, ורק אז, יש התחייבות מוסרית לקנות את הסחורות שלנו בברלין.

לגבי בית הדין [לבוררות] היו שתי שאלות. השאלה הראשונה היתה אם מחליטים ברוב דעות או פה-אחד. מי שמכיר את המשפט הבינלאומי יודע, שאין חוק אחר אלא חוק של רוב דעות. אם רוצים שתהיה החלטה פה-אחד, צריך לכתוב כך. אם לא כותבים שההחלטה תהיה פה-אחד, פירושו רוב דעות. במועצת הביטחון דרוש רוב של 7 כדי שתתקבל החלטה. אם בין ה-7 צריכות להיות 5 המדינות הגדולות, מציינים זאת במפורש. אותו דבר לגבי השאלה מה יהיה אם שופט אחד לא ישתתף, או שיתחיל בפעולה ויעזוב באמצע. יש כלל מה נעשה במקרה כזה. אנחנו כאן קבענו את הדברים שלא יהיה מקרה כזה של סבוטז'ה כזאת. באחד החוזים שהיה עם המעצמות הגדולות נעשתה טעות זו, שכתבו כיצד מקימים בית דין וכיצד הוא פועל, אבל לא כתבו במפורש מה יהיה אם שופט יעזוב. אנחנו לא עשינו טעות זו, גם אם נעשתה טעות כזאת על-ידי המעצמות הגדולות.

אני מסכים עם חבר הכנסת רפאל, שלא היה צריך להכניס את המילה "penalty" [קנס]. גם אני אינני אוהב מילה זו. אבל רבותי, אני רוצה לומר לכם, שתנאי זה הוא לטובתנו. אנחנו הגבלנו את סמכות בית-הדין. בית הדין יכול לומר מה הנזק שנגרם לגרמניה על-ידי האקספורט שלנו. הוא יכול לעשות חשבון שהנזק הוא גדול מאוד.

אבל הגבלנו את בית הדין שהקנס המקסימלי שהוא יכול להטיל אינו יכול לעלות על ערך הסחורות, בהתחשב עם מחיר הקנייה.

חברים שאלו כאן מדוע התביישנו לומר "משטר טרור בגרמניה"¹⁰. זה נעשה בכוונה תחילה. משטר של טרור לא היה רק בגרמניה. הוא היה באירופה כולה ובאפריקה. אמרנו משטר נאצי-סוציאליסטי בכל מקום-שהוא, כי הרעיון מבוסס על רעיון של איחוד האומה היהודית.

דורשים מאיתנו שהטמפלרים לא יקבלו גרוש אחד עד ה-1 באפריל 1954. אלה שדורשים זאת אינם יודעים על מה הם מדברים, והם לא קראו את המכתב על הטמפלרים.¹¹ לפי כל החשבונות האישור לא יבוא לפני סוף השנה. ב-1 בינואר החוזה הזה ייכנס לתוקפו. אין אנו מחוייבים להיכנס למשא-ומתן עם הטמפלרים לפני ה-1 במאי. עד שמתחיל המשא-ומתן ועד שקוראים למתווך זה 9 חודשים, זאת אומרת שזה לא יהיה לפני ה-1 במרס 1954. לו החברים היו קוראים את המכתב, היו מבינים דבר זה, כי כל הדברים האלה נכללו במכתב. נדמה לי שבוה מיציתי את הדברים שאני מוסמך לענות עליהם.

מ. שרת - שר החוץ: לא אעסיק אתכם הרבה בשעה מאוחרת זו של יום שישי. ברצוני רק לציין דבר אחד שלא הזכרתי אותו בסקירת, והחלטתי לעמוד עליו רק לאחר שאחד החברים שדיברו פה נגע בו, וזה הלחץ הנמרץ שהיה מצד הערבים בעניין זה.

הערבים ראו בעניין זה לעצמם מיבצע דיפלומטי ממדרגה ראשונה וגם מעין מבחן ליחסיהם עם גרמניה, והם פיתחו פעולה רבתי שהיתה מכוונת הן ישירות כלפי גרמניה על-ידי אותן נציגויות שיש להם - נציגויות קונסולריות בעיקר - והן על-ידי קשרים של נציגים שלהם עם נציגים בבירות שונות וגם כלפי המעצמות המערביות. היו דְּמָרָשִׁים [צעדים מדיניים] בעניין זה בפריס, בלונדון ובוושינגטון פעמים אחדות, וכן היו פניות לגרמניה. מעניין לציין, כי סוריה היא שניצחה על מערכה זו והצטיינה בפעילות מיוחדת. אבל היו לנו ידיעות, דווקא מהזמן האחרון, שגם מצרים נכנסה למערכה וניסתה לפתות את גרמניה על-ידי הבטחת הזמנות חשובות שתינתנה לה אם הסכם זה לא ייחתם. לא רק שהתקפה זו נהדפה על-ידי ממשלת בון, אלא היא נהדפה, ובאופן יותר נמרץ, אולי, בבירות מעצמות המערב. מדוע אני אומר "ובאופן יותר נמרץ"? כי בכל-זאת נתברר שיש קשרים לערבים בתוך ממשלת בון ונתגלו בעניין זה סימנים מדאיגים. אני מוסר דבר זה לידיעתם הסודית של חברי הוועדה, כי אנחנו לא יכולים לגלות את מקורות הידיעות שלנו, ויכולה להיות נשקפת סכנה

10 בנוסח האנגלי של ההסכם נאמר באקדמה: "The National Socialist regime of terror", ואילו בנוסח העברי נאמר: "משטר האימים הנאצי-סוציאליסטי".

11 הכוונה להסכם נפרד, המתייחס לסכום שעל מדינת ישראל לשלם לגרמניה תמורת נכסים של גרמנים (הטמפלרים) בישראל, שנחתם בד בבד עם הסכם השילומים.

למקורות האלה אם ייודע שאנחנו יודעים דברים ידועים. אני מקווה שהחברים מבינים למה אני מכון. ניתן לנו להציץ בניסוחם של מיסמכים שהעריבים ניסחו בעניין זה, וראינו גם סימנים של הדרכה גרמנית פנימית. שמענו מפי העריבים נימוקים וטענות, שרק אנשים המתמצאים בויכוח הפנימי המתנהל בתוך ממשלת גרמניה יכלו לייעץ להם להשתמש בהם תוך תיאום והדרכה, ואנחנו יודעים כי פעילות זו לא נפסקה עד השעות האחרונות ביותר וייתכן והיא נמשכת עוד היום ומחר. ואין כל ספק, שאם הדבר יסתיים בחתימה, אזי העריבים יראו בזה לעצמם תבוסה רצינית. לא אומר שבזה יראו לעצמם תבוסה נצחית.

אם מותר לי להמשיך רק בסעיף אחד ברשימת הנבואות שנתבדו, שערך כאן באופן מאלף מאוד יושב־ראש הוועדה, חבר הכנסת נמיר, אני רוצה להוסיף גם נקודה זו: אני זוכר כי בויכוח הכללי אחד החברים המתנגדים טען שזה יפגין את חולשתנו כלפי המדינות הערביות וזה ירים מאוד את קרנן אם נקבל פיצויים. ההיפך הגמור, הדיאמטרלי, הוא האמת. כפי שמתברר, הם רואים בזה הצלחה רבתי לדיפלומטיה הישראלית ותבוסה לעצמם. זו הערתי הראשונה.

הערתי השנייה היא לחבר הכנסת ריפתין, אשר מפיו נפלטה הערה, ודאי לא שגיתי בה, כי אנחנו בעצמנו אשמים בזה – במידת־מה, על כל פנים – שגרמניה המזרחית לא נענתה לבקשתנו באשר קבענו עדיפות לממשלת בון. אני רוצה לדחות את הדבר הזה לחלוטין כרעות־רוח, ממש רעות־רוח. אני מקווה שאין שום עלבון בזה. כזכור, כל המיבצע הזה החל מהאיגרת למעצמות. איגרת זו הוגשה בעת ובעונה אחת בארבע בירות וגם במוסקבה. זו היתה האיגרת השנייה, כי לפני־כן היגשנו איגרת על זכויות יחידים. לא קיבלנו על־כך שום תשובה, כי אין שום תחיקה בגרמניה המזרחית על סיפוק תביעות יחידים עד היום הזה. האיגרת השנייה הוגשה במרס 1951 לכל ארבע המעצמות הגדולות. קיבלנו כעבור זמן תשובה משלוש המעצמות המערביות, וזמן רב לא קיבלנו תשובה מהמעצמה המזרחית. נכנסנו בדין־ודברים עם המעצמות הגדולות. עם המעצמה המזרחית לא יכולנו להיכנס לדין־ודברים. הצקנו לה רק על־ידי תזכורות בכתב ובעל־פה ודרשנו תשובה.

בשום שלב לא נהגנו הפליה בין ממשלת בון לבין הממשלה המזרחית, באשר לא פנינו לא לממשלת בון ולא לממשלה המזרחית. בשלב ידוע, אדנאואר נאם נאום בפרלמנט של בון (י. בן־אהרון: ללא פניות מוקדמות?) – ללא פניות מוקדמות מצד מדינת ישראל (י. בדר: לא היתה פנייה מצד דר' גולדמן?) – מדוע אתם לא ניסיתם לעשות זאת? נתנו לכם ויזות לנסוע לשם, למזרח־גרמניה. היתה לכם כל הזכות וכל הרשות, לא פחות מאשר לדר' נחום גולדמן. לדר' גולדמן הרבה זמן לא היה קשר אישי עם אדנאואר. הפעם הראשונה שהוא ראה את אדנאואר היתה זמן רב לאחר

הנאום הזה בפרלמנט [27.9.1951], לפני הנאום הזה איש לא ראה את אדנאואר, בעוד שאתם ראייתם את הגרמנים פנים אל פנים.

לא היתה כל הפליה כלפי מזרח-גרמניה. בשלב מסויים קיבלנו תשובה מבריה"מ, שלא פירסמנו אותה – ולא פירסמנו אותה כי לא רצינו להחליש את מעמדנו כלפי גרמניה המערבית. תשובה זו היתה מאוד צרת עין, קשת-לב, פורמליסטית לחלוטין. נאמר בה שעוד לא נחתם שלום עם גרמניה המזרחית, או עם גרמניה בכלל, ולכן אין עוד לדבר על תשלומי פיצויים. מצד שני נאמר, שעלינו לפנות לגרמניה המזרחית. ענינו לזה וצירפנו לזה נאום של סטלין ב"פרוודה", שבו הוא מדבר על התשלומים שמקבלים כל הזמן מגרמניה המזרחית. הסתמכנו על מקור חשוב מאוד, מפי הגבורה. זהו בערך המצב עד היום הזה, וזו העדיפות שנתנו לממשלת בון.

ועכשיו אני רוצה למלא חוב. הזכרתי בראשית דברי ששני חברים שנחשבים לראשי המשלחת במשותף, דר' יוספטל ודר' שנער, לא יכלו לבוא. קיבלנו מברק מדר' שנער, שהייתי בטוח שיהיה כאן והוטל עליו להסביר את הצד הכלכלי והכספי של ההסכם. קיבלנו הסברה ממצה ומאלפת ביותר מדר' רובינסון. אבל הוא [דר' שנער] מכיר יותר את הדברים מהצד הכלכלי. שמעתם את דברי דר' רובינסון, ובעיקר בסוף דבריו אפשר היה לומר שיש לו גישה סובייקטיבית להשפעתו, אבל מאחר שהיכוח נסתיים, אני סבור שיעניין את חברי הוועדה לשמוע את דעתו של דר' שנער. אקרא לפניכם את המברק שקיבלנו מדר' שנער:

בהתחשב עם היעדדי משיבת ועדת החוץ, ברצוני למסור להלן סיכום הערכה כלכלית ותוצאותיו של הסכם השילומים.

(1) את הסיכום זמני הפירעון יש לראות כתוצאה ממשא-ומתן עקשני ביותר. בהשוואה ל[ועידת הנושים ב]לונדון הסכום שלנו מקוצץ פחות מכל חוב אחר, וזמני פירעון לונדון הם פי-שלושה יותר מזמני הפירעון שלנו. נוסף לזה, מתחילים תשלומי לונדון רק אחר חמש שנים.

הסכם לונדון נקבע ל-44 שנים והתשלומים מתחילים רק לאחר 5 שנים.

(2) קבוצות הסחורות אינן כוללות אף מיצרך אחד ששייך למותרות. הסחורות המוגמרות גם הן ברובן המכריע חיוניות למשקנו. במקרים שרשימת הסחורות, לדוגמה, כוללת כאלה שאינן רצויות לנו, אין אנו חייבים לקחתן. מובן שאינטרסים מוצדקים בשטח תוצרות הארץ מוגנים.

(3) סידור הדלק מאפשר תשלום מלא של אספקת הדלק מאנגליה, דבר שלעצמו בעל חשיבות מיוחדת לאור קשיינו לכסות תשלומים אלה עבור המיצרך שבאספקתו תלוי קיום משקנו.

ההמצאה בעניין הדלק היא המצאה של דר' שנער והוא שהשיג סידור זה.

4) סידור הסחורות מהווה פיתרון חיובי מאוד גם הוא, דהיינו, רשימת הסחורות משאירה לנו חופש וגמישות במידה מקסימלית בהתחשב בצורכינו. כנראה שהגרמנים יסכימו לפרסום שני הסידורים הנ"ל וגם לפרסום רשימות הסחורות. מי שקורא הרשימה מוכרח להודות, שהתוכן מהווה פתרון כמעט שלם ומושלם מכל הבחינות.

5) שימוש יעיל יביא בהכרח לתוצאות הבאות:

א) שיפור מיידי של מאזן התשלומים בשליש ויותר.

ב) קניית הסחורות החיוניות במחיר השוק משלמים עבורן מתוך כסף שישנו ושאינן צורך לגייס בקשיים.

ג) הבטחת כספים לפיתוח מפדיון הסחורות שנשאר לממשלה.

זאת אומרת שהכספים בעד דברים שהממשלה תמכור כאן בארץ יכולים ללכת לפיתוח.

ד) חיזוק עמדתנו הכלכלית בשווקי העולם והגדלת אפשרויותינו לקבלת מלווה במטבע.

במאמצי ההתגברות שלנו על משברים בני-חלוף, שעשינו במשך השנה האחרונה, מילא עניין השילומים תפקיד רב ולפעמים תפקיד מכריע. התקווה לקבל שילומים השפיעה, ואנשים כנראה העריכו דבר זה אחרת מאשר אנשי האופוזיציה שלנו.

ה) שחרור מטבע העקיפין הנכנס ממקורות אחרים, כגון קרנות וכו', למטרות חשובות כגון תשלומי ביטוח שאנו מפגרים בסילוקם.

ו) הקמת מפעלים חיוניים, תעשייתיים וחקלאיים גם יחד, ועל-ידי זה הגדלת הייצור לקראת כיסוי תצרוכתנו העצמית.

ז) הסעיף האוסר הפליה לגבי יצוא אחר מעמידנו מכל הבחינות במצב של קונה רגיל ומאפשר לנו לקנות מגרמניה, שבה הבחירה רחבה, המחירים מתקבלים על הדעת, האיכות טובה, וזמני האספקה קצרים גם במיצרכים שלהם ביקוש גדול.

ח) בשבילנו אפשר לפרש תוצאות המשא-ומתן ביחס לסחורות כדלקמן:

37.5% עבור דלק, המקנים בשבילנו תשלום במטבע; 20% פלדה וברזל וגם זה

מטבע, 32% סחורות כגון תוצרות כימיות ופרמצבטיות; חומרי אריזה לפרי-הדר,

גומי לצמיגים וכו', שגם הם מטבע לדברים חיוניים מהשקפתנו, ורק 10% מהוות

סחורות שגם הן אינן מותרות כל עיקר, אלא חיוניות למחצה.

בסיכום:

א) הפשרה שהושגה בתוך ההסכם, כפי שהוא, מהווה ויתורים שנעשו משני הצדדים. לנו נותן ההסכם כמעט 100% ממה שיכולנו לצפות.

ב) בהשוואה לכל יתר ההכנסות שהיו לנו עד כה, זוהי ההכנסה החלקה ביותר גם במובן השימוש וגם במובן ההוצאות הקשורות בה.

הוא [דר' שנער] מתכוון כאן להוצאות – באיזה הוצאות עולה לנו מילווה העצמאות, ובאיזה הוצאות ואי-ביטחון תלויות תוצאות המגבית המאוחדת. נדמה לי, שהשגרירות [שלנו] בווינגסטון תתנגד להנחה זו, כי היא טוענת שזה לא עולה לנו.

ג) תרומה של שליש למאזן התשלומים עולה בערכה האמיתי ובהשפעתה באופן ניכר על השליש המבוסס על חישוב מתימטי, ויכול להוות גורם מכריע במאמצינו להגיע להבראה הדרגתית של משקנו.

הסעיף האחרון בדבריי: אני רוצה לומר לחבר הכנסת בן-אשר בכל הכבוד והידידות, ויותר מזה, כי אני חולק על גישתו לעניין ועל תפיסתו היסודית. אני חולק עליה לחלוטין. איני מוצא לי בעניין זה לשון משותפת איתו. ודאי שיש חובה יהודית קדושה לא רק לא לשכוח אלא גם לא להשכיח את השואה ואת הדם שנשפך ואת הקורבנות. ודאי שזה מחייב לסימבוליקה. סימבוליקה פירושו דבר שתעשה ולא תעשה. אני חולק לחלוטין על גישה זו, כי תחושת השואה איננה התחושה היהודית היחידה או המכרעת בשביל הדור הזה.

אני תובע את מלוא הזכות בשביל תחושת העצמאות, כי היא חלק אינטגרלי, ואולי מכריע, של ההכרה היהודית. וישנה שאלה איך למזג את הדברים, אבל לא לשכוח אף לרגע דבר זה.

אני תובע מלוא הזכות בשביל החוויה החדשה שלנו בסימבוליקה הלאומית שלנו. הסימבוליקה הלאומית שלנו אינה יכולה להיות מורכבת אך ורק מאותם הדברים, שמבחינה איכותית קרו בחיים היהודיים פעמים אין ספור. לא זו שיטת החוויה היהודית. החוויה היהודית היא שישנה מדינה. והמדינה תובעת לעצמה את מקומה בסימבוליקה. המדינה מילאה פה את התפקיד העיקרי והמכריע לא כנצרכת. נכון שהיא נצרכת וזה מצדיק הרבה דברים, אבל לא עובדת היותה נצרכת קבעה את גורל העניין הזה, כי אם עובדת היותה תובעת, והיא תובעת מפני שהיא מדינה ולא רק מפני שהיא נצרכת. היא תובעת מפני שהיא מדינה. אפילו מבחינה טכנית הסתמכנו על 500 אלף היהודים שקלטנו ושיקמנו.

מדוע מגיע לכסות את ההוצאות, ומצאנו כסף בשבילם ורוב האנשים משוקמים? החשבון מתחיל משנת 1933 – מדוע קיבלנו אז את הכסף? מפני שאנחנו נצרכים? קיבלנו מפני שאנחנו מדינה. כל שואה השאירה את העם היהודי במצב של נצרכים, מתי קיבלנו פיצויים? קיבלנו פיצויים בעד פרעות אוקראינה? קיבלנו פיצויים בעד פרעות חמלניצקי? קיבלנו פיצויים בעד ההרס והשואה של היטלר לפני קום המדינה? היה שמץ של תקווה לוועידת הארגונים היהודיים לקבל משהו מגרמניה זו אלמלא נצמדה אלינו?

האצילות הזאת מחייבת. היא מחייבת שאם אנחנו נהנים מזה שאנחנו מדינה,

ותובעים בתור מדינה, ומקבלים מפני שאנחנו מדינה, אז אנחנו צריכים גם לקיים חובות ידועות המוטלות על מדינה ביחסים עם מדינות אחרות. במדינה אין כל מנוס ואין כל מפלט מזה – ואחרת זה קח או אל תיקח. אם אתה רוצה לקבל כמדינה, אתה צריך גם לשאת בחובות של המדינה. לא רוצה לקבל? אין גם חובות. אל תקבל ואל תקווה ותחיה בעניין זה כאילו לא היתה מדינת ישראל ויש רק עם יהודי שנשחט, ואתה חי בתחושה זו שזה לא יישכח לא בתחושת העם היהודי ולא בתחושת העולם, וזה לא ויתור, אלא בזה הכוח ובוזה הכבוד לפי תפיסת הממלכתיות הישראלית – ולכן שר החוץ של ישראל ייסע ויחתום על ההסכם, וזו תהיה הופעה של כוח וכבוד למדינה, וזה יציג את התמורה שחלה בחיי היהודים עם קום המדינה.

כבר אינני מדבר איזו מוסריות היא זו לשלוח אנשים כאלה למשא-ומתן – זה מותר? הם יכולים לשבת עם הגרמנים ימים ולילות – ולשר אסור? בתחילת הדיון, בזמן שעוד לא התרגלנו, נאמר, שלמשא-ומתן לא ייסע שר, אם כי לו מלכתחילה גרמניה היתה מתנה את המשא-ומתן בזה והיתה אומרת שחברי הקבינט ינהלו את המשא-ומתן, אתם משערים שהממשלה מתוך תפיסה מגוחכת זו היתה מבטלת את כל העניין?

ישנן עובדות של רגשות שאתה צריך להתחשב בהן, אבל מאז קרה משהו. סיימנו את המשא-ומתן וישנה עובדה ניצחת של הסכם. זוהי עובדה. זו ממשות. קיים המיסמך הזה. וישנה שאלה איזה מעמד יינתן למיסמך הזה (א. ליבנה: ישנה אפשרות שכל אחד יחתום בארצו-הוא?) – אני דוחה דקדוקי עניות כאלה. אתה חושב שאינני יודע שיש אפשרות כזאת, שאני אחתום בחדר אחד והוא בחדר שני? איפה נשמע כדבר הזה? (א. ליבנה: גם מה שעשו ליהודים עוד לא נשמע כדבר הזה) – אני יודע את דעתך. אתה לא יכול לשאת שדעתך אינה מתקבלת. אני הקשבתי לדבריך בכל הסבלנות, וכאשר אני קורא את מאמריך אני ודאי לא יכול להפסיק אותך. אני יודע שאני חולק עליך – ואני חולק עליך באופן היסודי ביותר. אני תובע לעצמי להיות גאה כמוך ולהיות מחונן בחושים כמוך.

זה באינטרס שלנו כי אדנאואר יחתום על ההסכם. זה היה דבר חשוב בשבילנו שהוא התעורר בעצמו. דבר זה הוא תבע לעצמו, כי מצד אחד הוא אינו שקט לגורל דבר זה בגרמניה, והוא רוצה לחייב את אלה שיבואו אחריו במידה שהוא יכול. והו רגש אציל. מצד שני, יש לו היומרה הזאת להיכנס להיסטוריה. זו יומרה לא שפלה, כי שמו קשור במפעל הזה. הוא יכול בצדק לחשוב, שאילמלא הוא לא היה דבר זה נעשה, והוא רוצה באופן סמלי לקשור את שמו בדבר זה. הוא יכול לחשוב בתמימותו, שזיכרו של העם היהודי זו קופת ברזל כזאת, שמי שמפקיד את שמו בידיה מבטית את שמו לדורי-דורות. תפסול את השיקול הזה אצלנו? אבל אם חותמים על הסכם זה כמדינה עם מדינה, יש נוהג בעולם איך חותמים

הסכמים, ולא יכולה מדינה לברוח מנוהג כזה כמדינה, והיא מצידה צריכה להיות מעוניינת לתרום את תרומתה על פְּדָסְטַל [פֶּן] גבוה, ולא לעשות מזה דבר של מה-בכך. מי יודע איזה שינויים צפויים לרגל דבר זה, וכיצד זה ישפיע על התנאים, אם ייאמר שזהו הסכם שנחתם על-ידי ראש ממשלת בון ועל-ידי שר החוץ הישראלי. ודאי שזה יוסיף (י. בן-אהרון: איזו ערובה יש לכם?) – אתה לא דואג לזה (י. בן-אהרון: זה מישור אחר) – זה לא מישור אחר. אני יודע מי שרוצה בזה ומי שאינו רוצה בזה.

אנחנו, לפי דעתי – על כל פנים זוהי הכרתי ולכך יהיה מוקדש המרץ שלי והאפשרויות של הסברה שיש לי בארץ ולגבי העם הזה והנוער – צריכים לחנך את הנוער ברוח כזאת – הוא צריך לדעת שזה דור אחר, לא כמו הדורות האחרים – לא רק לגרש את הדורות הקודמים כי אם לקפל הכל בתוכו – ועם זאת לדעת שהוא חידש משהו בעולם הזה, והוא נכנס להיכל של אומות עצמאיות וצריך להתנהג כאומה עצמאית ובזה הוא מבליט את כוחו ומרים את קרנו.

הי"ר מ. נמיר: אנו עוברים להצבעות.

ש. זיסמן: אני מציע הצעה להצבעה: הוועדה תובעת מהממשלה שלא תשלח שר לחתימת ההסכם.

י. בדר: הוועדה מטילה על הממשלה לא לקבל טיוטה זו של ההסכם.

י. בן-אהרון: הוועדה דוחה את הצעת ההסכם.

הי"ר מ. נמיר: אני קורא את הנוסח הכתוב של הצעת חבר הכנסת ארן: ועדת חוץ וביטחון, לאחר שעיינה בטיטת ההסכם לשילומים וקיימה דיון על תוכנו, רואה בו הישג חשוב ומחליטה: א) למסור לעיון הממשלה את הצעות התיקונים לטיטת ההסכם שנשמעו בוועדה; ב) למסור ייפוי-כוח לממשלת ישראל להחליט סופית בשאלת אישורו וחתימתו של הסכם השילומים.

א. ליבנה: אני מציע למחוק את המילים "הישג חשוב" בפרסום כלפי חוץ.

הי"ר מ. נמיר: בפרסום ייאמר רק שנמסר ייפוי-כוח לממשלה. אנחנו לא חייבים בפרסום החלטות הוועדה, אבל ישנה מתיחות בציבור.

י. בן-אהרון: ישנו נוסח של החלטה. ואם יושב-ראש הוועדה רשאי לעשות עם ההחלטה הרישמית כרצונו לצורכי פרסום, אנהנו גם כן רשאים לעשות זאת.

הי"ר מ. נמיר: אינני צריך לקבל הכתבה מה להודיע.

ז. ארן: אינני מתנגד להצעה להוציא את המילים "הישג חשוב".

הי"ר מ. נמיר: אני מתנגד להוצאת מילים אלה, אבל אם בעל ההצעה אינו מתנגד, נקבל זאת.

פ. ברנשטיין: הערה לאלה שמחייבים את אישור ההסכם. אני חושב שפה נעשה מישגה גדול. מתוך הרצון לא לקבל את האישור לפני שישנו אישור משם, יוצא שוועדה פרלמנטרית, שעליה הוטלה האחריות להחליט, למעשה עכשו אומרת שהממשלה תעשה מה שתחשוב לנכון, אם לקבל או לדחות.

י. בדר: אני מוריד את ההצעה שלי ומצטרף להצעתו של חבר הכנסת בן-אהרון.

הי"ר מ. נמיר: אעמיד להצבעה את כל ההצעות שהוגשו. אקרא שנית את נוסח הצעתו של חבר הכנסת ארן בהתאם לשינוי שהוכנס:

ועדת חוץ וביטחון, לאחר שעיינה בטיוטת ההסכם לשילומים וקיימה דיון על תוכנו, מחליטה:

(א) למסור לעיון הממשלה את הצעות התיקונים לטיוטת ההסכם שנשמעו בוועדה;

(ב) למסור ייפוי-כוח לממשלה להחליט סופית בשאלת אישורו וחתימתו של הסכם השילומים.

כנגד זה ישנה הצעתו של חבר הכנסת בן-אהרון, שאליה מצטרף חבר הכנסת בדר: לדחות את הצעת ההסכם.

הצבעה

בעד הצעתו של חבר הכנסת ארן – 8 קולות

נגד – 7 קולות

הצעתו של חבר הכנסת ארן נתקבלה.

עתה אני עובר להצעתו של חבר הכנסת זיסמן שהוועדה תובעת מהממשלה לא לשלוח שר לחתימת ההסכם.

י. כסה: השאלה מי ייסע לחתום על ההסכם כלולה בהצעה למסור [לממשלה] את ההחלטה הסופית, ולכן אין להציע הצעה נפרדת.

הצבעה

בעד הצעתו של חבר הכנסת זיסמן – 4 קולות
בעד הצעת חבר הכנסת כסה – 6 קולות
הצעת חבר הכנסת זיסמן לא נתקבלה.
סיעת מפ"ם נמנעה בהצבעה.

יו"ר הוועדה מ. נמיר: לא יהיה כל פרסום משיבה זו חוץ מההחלטה שנתקבלה.

י. ריפתין: בקומוניקטים שנמסרו עד עכשיו בעניין זה של השילומים פורסם שההצבעה היתה 8 נגד 7.

ז. ארן: הוועדה אינה מוסרת שום קומוניקט על אופן ההצבעה. חברי הוועדה פירסמו, בניגוד לנוהג המקובל.

י. כסה: היה מקרה אחד שיושב־הראש הקבוע של הוועדה הודיע איך היתה ההצבעה.

היו"ר מ. נמיר: הפעם לא יהיה שום פרסום מעין זה.

ה. ברגר: אני חושב שעם סיום הדיון בשאלה זו על כולנו להביע את הערכתנו הרבה לעבודה החשובה שנעשתה על־ידי חברי המשלחת.

יו"ר הוועדה מ. נמיר: עשיתי זאת בראשית דברי, ואין לי ספק שכל חברי הוועדה מצטרפים לזה. אני מודה לכל החברים שהשתתפו בישיבה ממושכת זו.

חשיבותו ההיסטורית של ההסכם

יש להכשיר העיתונות בייחוד היהודית וגם הכללית לקבל פני הסכם השילומים לאחר חתימתו. חשוב למנוע תגובה גלונית טיפוסית של צער ומחאה לחתימת שר החוץ הישראלי עם אדנאואר, ולהיפך – להרים על נס חשיבותו ההיסטורית של ההסכם הראשון במינו בתולדותינו העולה עוד יותר מהיותו חתום על ידי ראש הממשלה ושר החוץ מזה ושר החוץ מזה. חשוב שתודגש לאור מאורע זה התמורה שחלה במעמד העם היהודי כולו עם תקומת המדינה התובעת עלבוננו ומאלצת חומסיו לתשלום קנס. את הופעת שר החוץ הישראלי במעמד זה יש להציג כהפגנת כוח וכבוד למדינתנו ולעם כולו. נבריק לחוד סיכום ההסכם והערכתו. דאג לווינגטון, שיקגו, לוס אנג'לס.

1 תלחמ"י 7, תעודה 340, עמ' 498.

על סף חתימת ההסכם

השר מ. שרת: אני רוצה קודם כל למסור לממשלה על שלבי ההתפתחות בדיון הפנימי. ביום ו' התקיימה ישיבת ועדת החוץ והביטחון של הכנסת, שנמשכה כשש שעות. היתה אפשרות לחברי הוועדה לקרוא יום קודם לכן את המסמך [טיוטת הסכם השילומים] על כל הנספחים שלו. היה דיון-חשבון שלי ודיון ממושך. דר' רובינסון השתתף באופן פעיל בישיבה, נתן תשובות, הסברים וידיעות. היתה הדגשת ההישג החשוב שישנו בהסכם זה וגם הפרכת נבואות שונות שנזרקו מפי אנשי האופוזיציה בשעת הויכוח בכנסת ולפני הויכוח בכנסת, שהוכחו לחלוטין על-ידי ההישגים שהושגו. יחד עם חברי הקואליציה הצביעו על ליקויים ופגמים בנוסח ההסכם, שגם חברי הממשלה עמדו עליהם: אל"ף, אריכות יתר של תקופת התשלומים; בי"ת, חוסר ביטוח מוחלט ליציבות המטבע; גימ"ל, העובדה כי בעצם אין כל ערובה כי נקבל את הסחורות, כי ממשלת גרמניה מתחייבת לתת לנו כסף, הנחות והקלות לרכישת סחורות, אינה מתחייבת למסור סחורות, מה שיהיה כאשר תהיה מה שרובינסון קורא "שביתת מוכרים".

על זאת ניתנו תשובות והועלו דברים שלא נכללו בעצם במילואים של דר' רובינסון ושלי לדיון-חשבון בממשלה. בשאלת אריכות תקופת התשלומים הוסבר, כי הדבר אשר השפיע על אריכות התקופה הוא התוספת לוועידת הארגונים היהודיים. אילמלא תוספת זאת היתה התקופה קצרה יותר. הגרמנים לא קיבלו בתחילה ברצינות תביעות ועידת הארגונים היהודיים. הם קיבלו ברצינות התביעות לשינוי החוקה, חשבו על תקופת שילומים קצרה יותר לנו. כאשר נוכחו שאין מנוס מתשלום גלובלי גם לוועידת הארגונים, אמרו שמוכרחים להאריך תקופת התשלומים, כי ישלמו הכל למדינת ישראל.

הודגשה בדברי תשובתי העובדה, כי הגרמנים עמדו בעקשנות על תקופה ארוכה זו באומנם, כי זאת יכולים הם לקבל על עצמם. הם יודעים מה הם יכולים לשלם שנה שנה. אין הם רוצים לקבל על עצמם תשלומים מעל יכולתם. יש להניח שהם אינם רוצים מראש להשתמש מהתחייבויות שהם מקבלים על עצמם, אם כי אין לדעת מה יהיה בעתיד.

בעניין יציבות המטבע הוסבר, כי אפילו הכנסת הסעיף שישנו, שאינו מניח את הדעת, היתה בניגוד להחלטה עקרונית של קבינט בון. קבינט בון החליט פעם, כי בשום חוזה בינלאומי אסור להכניס סעיף על יציבות המטבע, באשר זה מערער את

1 השתתפו בדיון: יעקב רובינסון, היועץ המשפטי לממשלה ישראל באו"ם וגרשון אבנר, היועץ המדיני של הממשלה למשא-ומתן על השילומים.

יציבות המטבע, וסעיף זה הוכנס. יתר על כן, אם לחפש דרך אחרת, נאמר, תשלום בדולרים, מוטלת עליהם חובה כלפי מעצמות הכיבוש, שאושרה מחדש בחוזה על ביטול מצב הכיבוש, שאסור להם לקבל על עצמם אחריות לתשלומים במטבע חוץ, כי יש להניח שגם מעצמות המערב לא קיבלו ערובות לתשלום בדולרים.

מבחינה עובדתית הודגש, שהמצב כיום הוא כי אחרי הדולר האמריקני, הדולר הקנדי והפונק השווייצרי, המרק הגרמני הוא המטבע היציבה בעולם. הביקוש אחריו גדל והולך.

אשר לדבר השלישי, להלכה אין כל ערובה, אבל עובדה היא כי היצוא מגרמניה הולך ועולה וכולם להוטים למכור סחורה ויש התחרות בין המוכרים.

אשר לאפשרות של "יד אחת" של כל מוכרי הסחורות, היתה אפשרות להיוועץ עם המומחה לתחיקה נגד הקרטלים. הפרופסור בָּהֶם הוא המומחה לתחיקה זו, והוא אמר שלפי החוק הקיים בגרמניה היום אין אפשרות ל"יד אחת" כזאת. ד"ר רובינסון אמר באופן פשוט: "אם תהיה מהפכה ניאונאצית, ויהיה משטר ניאונאצי" – בזאת חלק פרץ ברנשטיין על מפ"ם בזאת שלדעתו המשטר הקיים אינו עוד משטר ניאון-נאצי, כאשר אנשי מפ"ם דיברו על המשטר הקיים בגרמניה המערבית כעל משטר ניאון-נאצי – "אין כל ערובה נגד שואה מדינית וכלכלית".

החלטת ועדת החוץ והביטחון מחייבת אותי למסור הרהורי ביקורת אלה לממשלה. עם זאת, החליטה ועדת החוץ והביטחון למסור ייפוי-כוח לממשלה לקבל החלטה סופית בעניין הסכם השילומים של גרמניה המערבית. ההחלטה הסופית בוועדת החוץ והביטחון נתקבלה ברוב שגור בעניין השילומים: 7:8. כל החברים היו, כל החברים הצביעו, הרוב היה 7:8.

היה ניסיון של "חרות", שנתמך על-ידי "הציונים הכלליים" ומפ"ם, לדחות את כל הדיון, לטעון שזה אינו חוזה ואינו הסכם, כי אם אמנה, וזה מחייב אישור הכנסת – יש פה דברים הנוגעים לתחיקה ולכן אין הוועדה יכולה לקבל החלטה סופית. כל ההצעות האלו נדחו בתחילת הדיון.

עכשיו, מה נעשה בקצה השני? כפי שכבר מסרתי לחברי הממשלה בישיבה הקודמת – בהעדרך, אדוני ראש הממשלה – חלה דחייה מיום ד' שעבר [3.9.1952] ליום ב' [8.9.1952] וזאת כדי לאפשר לשר האוצר הגרמני לקיים התחייבות בינלאומית ולהיות נוכח בוועידת הבנק העולמי ואחר-כך לבוא לידי רשות הדיבור בישיבת הקבינט הגרמני ולחוות דעתו השלילית, ולהשתמש בישיבה הראשונה בזכות הווטו שיש לו לפי החוקה הגרמנית. והנה, שראש הממשלה כפי הנראה קבע שם, הוא שמתכנסים בשעה תשע לישיבה הראשונה, בה נואם שר האוצר ומטיל הווטו שלו, בשעה אחת-עשרה הוא מכנס את הישיבה השנייה, בה מקבלים ברוב פשוט את ההחלטה.

מבחינה פורמלית אנו עומדים בפני המצב כי אין עדיין החלטה של ממשלת בון, והמיסמך המונח לפנינו הוא באמת טיוטה – אין לו מאחוריו תוקף של הסכם בין שני הצדדים. אין עוד הסכמה פורמלית של ממשלת בון למיסמך זה.

זאת מבחינה פורמלית גרידא, אלא יש גם עניין עובדתי. חלה התפתחות. היא מדאיגה אם כי היא אינה מערערת את העניין. שם מתנהלת פעילות בשני מישורים: התנגדות שר האוצר, שאינו נח ואינו שקט, כאילו עומד לאיים בהתפטרות וכניסה לזירת הבחירות כאיש חופשי (ראש הממשלה ד. בן-גוריון: מאיזו מפלגה הוא?) – מפלגת אדנאואר (דר' י. רובינסון: מהאגף הבוורי שלה) – אורת הבחירות מטילה את צילה על כל העניין וגורמת עצבנות רבה גם בחוג המחייבים, הרוצים להחיש את העניין ולהסיר אותו מסדר-היום, שלא ייכנסו לבחירות כאשר העניין הוא טרי. שר האוצר הגרמני מאיים לקשר את הדברים. זהו מישור אחד.

המישור השני – פעילות ערבית, שהוגברה באופן הנמרץ ביותר ב-48 השעות האחרונות. כל הזמן היתה פעילות ערבית דיפלומטית הן כלפי מעצמות הכיבוש והן כלפי גרמניה באופן ישיר על-ידי מדינות ערב ועל-ידי הליגה [הערבית]. בין המדינות היתה סוריה הפעילה ביותר במשך כל הזמן. היו פניות רק מסוריה. בימים האחרונים שמענו מצינורות מהימנים, שגם מצרים נכנסה לזירת הפעילות – הזהירו על קלקול יחסים, ניסו לפתות על-ידי הזמנות גדולות אם החוזה לא יחתם.

עכשיו יש לנו ידיעה נוספת. יש לנו עצה טובה מהאיש [שלנו] הנמצא שם, לתת הוראה שאבן ידרוש ממחלקת המדינה, ומחלקת המדינה תדרוש מהערבים להפסיק לחץ זה. אלה הם המושגים בין האנשים הפעילים שלנו – הוא מניח שמחלקת המדינה בכיסנו, והערבים בכיסה של מחלקת המדינה. אני מבריק בכל זאת לוושינגטון. אני יודע אם יהיה סיפק לעשות משהו, כי היום יום א' ומחר מתכנסת כבר ממשלת בון לישיבה מכרעת, שמא הם ינסו להשיג התערבות אמריקה, שתרמוז לגרמניה שאין להתפעל מאיומי הערבים. היו כמה פניות של אמריקה. היתה פניה אישית של אצ'סון לאדנאואר בשעת חתימת החוזה על ביטול הכיבוש. הם [האמריקנים], בדרך כלל, פחות או יותר התנהגו כשורה.

עכשיו לגבי הערבים: על פניות הערבים ניתנו תשובות כהלכה גם על-ידי האנגלים, ואפילו על-ידי הצרפתים. פה יש שאלה של פעולה כלפי בון. במברק אחר נאמר שיש עצבנות גדולה.

אחרי ששמעתי חוות דעת החברים, שאסור לי לצאת מהארץ לפני שנדע קודם החלטת ממשלת בון, באתי למסקנה שעלי לנהוג כך. נקבע תאריך יציאתי ותאריך החתימה כאשר ישיבת ממשלת בון היתה צריכה להתקיים ביום רביעי שעבר. הם החליטו לדחות תאריך ההחלטה בלי לדחות תאריך החתימה. כל הזמן משתדלים הם לשמור כעל דבר קדוש תאריך זה – יום ג' [9.9.1952]. חברי המשלחת הנמצאים שם

עומדים על המשמר יומם ולילה, הם רצו שאקדים לצאת. אדנאואר מנוי וגמור איתו לציל דבר זה ויהי מה.

באתי לידי מסקנה, שלא אצא לפני שתתקבל ידיעה על החלטת ממשלת בון, כי אחרת יתקבל הרושם שאני סומך על נס – שלא תיתכן החלטה אחרת של ממשלת בון, ואם אין אני סומך על נס, הרי שיש קנוניה בין שתי הממשלות לחתום על החוזה ויהי מה. זה לא מכובד. לרגל זה מוכרחים היו לדחות תאריך החתימה – החתימה תתקיים ביום ד' בשעה 8 בבוקר, כי בשעה תשע בבקר יש לאדנאואר סעיף אחר בסדר-יומו. יש בדעתי לצאת או ביום ב' בלילה – אומנם, חברי הממשלה דורשים שאקח מטוס מיוחד, אני נגד זה – אצא ודאי ביום ג' בבוקר במטוס בלגי לבריסל ומשם במכונית ללוקסמבורג, אגיע בשעה מאוחרת בלילה ואוכל עוד לנום שעות מספר לפני החתימה ביום ד' בבוקר בשעה שמונה. זהו המצב.

עכשיו השאלה היא איזה נוהל אנו נוקטים כאן. אני מציע שלא נקבל החלטה סופית אלא מחר אחר הצהריים. תהיה ישיבה קצרה מאוד, שלא מן המניין, כאן בירושלים. לי היה רצוי שהישיבה תהיה בקריה בתל אביב, אבל לא אטריח את חברי הממשלה, אם כי לכל דקה של ישיבת הממשלה נוספות אצלי שלוש שעות נסיעה. מחר אחר הצהריים תתקבל ההחלטה הסופית, וזאת אני אומר מתוך ההנחה שנדע אז החלטת ממשלת בון.

הודעתי בישיבת הממשלה הקודמת, כי בטיוטה שהגשנו לחברי הממשלה חלו שינויים מסויימים, שהוסכמו בין שתי הממשלות. בעצמנו לא ידענו אז מהם השינויים. הבטחתי להביא השינויים לידיעת הממשלה. דר' רובינסון מוכן להרצות עליהם. הרוב הגדול הם תיקונים מילוליים וסגנוניים, שאין שווה להעסיק בזה את הממשלה. יש שלושה-ארבעה שינויים המשנים משהו (השר פ. לבון): האם נמסר לוועדת חוץ וביטחון על אפשרות של שינויים, והאם ההחלטה על יפוי-כוח כוללת גם יפוי-כוח לאישור שינויים? – ועדת החוץ והביטחון יודעת שאין אפשרות לעורר כל שאלות של שינוי מהותי (השר פ. לבון): אני שואל שאלה זו מתוך חשש שיהיה מקום לטעון, שהנוסח שחתמו עליו אינו זהה עם הנוסח שעליו נתנו הסכמתם) – לא.

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: השאלה היתה במקומה אילו האופוזיציה היתה מצביעה בעד. בשמי רוצה אני לברך שני חברי הממשלה המשתתפים גם היום בישיבתנו.

דר' רובינסון: השינויים בתוך הם מועטים: אל"ף, אתם זוכרים הסעיף שהגרמנים קוראים אותו "סעיף השואה" (katastrophen klausel), שמדובר בו שבמקרה שיחולו שינויים מרחיקי לכת ממושכים בכלכלה שלהם, יש להם הרשות להפסיק זמנית או להוריד זמנית גובה התשלומים, וצריכים לפנות לבית הדין. (השר מ. שרת):

אנו יכולים לחלוק על הורדה או הפסקה זו, ואז פוסקת הבוררות) – עד עכשיו לא היה ברור לפי הנוסח איך לפרשו, כאילו ב"סעיף השואה" יש יסוד לבוררות ובסעיף היציבות אין בוררות. עכשיו התאימו נוסח שני הסעיפים. הגרמנים קיבלו זאת. אין עכשיו שום ספק שגם בעיית היציבות, שהיא לטובתנו, וגם בעיית "השואה", שהיא לטובת גרמניה, באה לפני בוררות. רק בפרט קטן אחד יש להם יתרון (ראש הממשלה ד. בן-גוריון: מהו הפרט הקטן?) – כל עניין "השואה" מחולק לשניים. קודם זה היה כאילו קטסטרופה פיננסית וכלכלית כאחת, עכשיו זה "או-או" – אם הם אינם יכולים לבצע את התקציב שלהם, זוהי קטסטרופה פיננסית, אבל אם חלה האטה בהתפתחות הכלכלית, הם אינם יכולים לספק את הסחורות – זוהי קטסטרופה כלכלית. אין להם עדיפות לגבי היציבות שלנו בעניין הפנייה לבית דין. אשר לקטסטרופה פיננסית, יש להם הרשות, לפני שבית הדין פוסק, להוריד את התשלומים ובית הדין יבוא ויאמר אם אפשר להמשיך בזאת או לא (ראש הממשלה ד. בן-גוריון: צריך בכל פעם לבחור את בית הדין?) – בית הדין הוא של קבע (השר מ. שרת: הבוררים ממונים ועומדים).

עניין שני – מחירי אקספורט. היה ויכוח אם יש כדבר הזה. הגרמנים טענו – כפי שאומר דר' שנער – שאין מחירי אקספורט, נניח בשביל המכונית הנקראת "פולקסווגן". היו שהניחו שיש כאילו מחיר בשביל השוק הפנימי ומחיר אחר בשביל השוק החיצוני. יוצא, שדבר כזה אינו קיים (השר י. בורג: ודאי קיים מחיר אקספורט) – הם קבעו, שאין מחירים מיוחדים ליצוא – כל "פולקסווגן" נמכרת באותו מחיר. עכשיו הם תיקנו זאת: עד כמה שזה נוגע למחיר שכל יצרן מקבל, ייתכן שיצרן אחד מקבל מחיר נמוך יותר ויצרן שני מחיר גבוה יותר, אבל המחיר במכירה הוא אחד. גם אם בין היצרנים יש גורם ממשלתי, צריכה הממשלה לדאוג שזה לא יפגע בנו.

התיקון השלישי אינו אולי תיקון של תוך, היינו בדבר חילופי האישורים על-ידי הפרלמנט או הממשלה. החילופים ייעשו לא בהאג במשרד החוץ, אלא במוכירות האו"ם. הם חושבים שלזה יהיה פרסום גדול יותר והיות והם אינם חברי האו"ם, ובכל זאת מעדיפים לעשות חליפת האישורים במוכירות האו"ם, הריהם כאילו מראים מה צריך להיות היחס לאו"ם.

העניין הרביעי. שאין טענות נגדו: מה יהיה מעמד המשלחת בגרמניה לפני אישור החוזה. היא תיהנה מחסינות בגבולות התחיקה הקיימת. צריך להיות בסיס על סמך מה באה לגרמניה משלחת ממדינה שאינה רוצה לקיים איתה יחסים דיפלומטיים (השר מ. שרת: בגרמניה מחייב ההסכם רטיפיקציה של הפרלמנט. על-ידי הרטיפיקציה מאשר הפרלמנט גם את השינויים התחיקתיים הדרושים. לאחר אישור ההסכם מעמד המשלחת הוא ככתוב בהסכם. כל עוד אין רטיפיקציה, המעמד הוא לפי התחיקה הקיימת. לא יכול להיות מעמד בלי כל תחיקה).

דבר חמישי, שאינו מהווה שינוי לרעה – היות ואין אנו רוצים להקים קונסוליות בגרמניה, אבל יש רבבות יהודים שיש להם תביעות לגרמניה, נדברנו שתהיה רשות למשלחת לעסוק בעניינים אלה. הגרמנים הסכימו לזאת והכניסו תיקון מתאים, אבל לא תהיה למשלחת זכות להשתתף ב-formal proceedings [הליכים פורמליים], לא תוכל להופיע באותן זכויות בבתי משפט, למשל.

העניין השישי הוא עניין הטמפלרים – זה כנראה ינוסה בצורת הסכם ולא בצורת חליפת מכתבים. לא יהיה מדובר על זכות בכלל, אלא על זכות שעליה הצדדים יסכימו. למה צריך היה להכניס זאת לא ידוע לי. עוד לא קיבלתי תשובה לשאלתי.

השר מ. שרת: אין שום התחייבות מראש כמה נשלם [בעד רכוש הטמפלרים]. יש התחייבות להביא זאת בחשבון והם מוכנים לקבל זאת במרקים. הם הכניסו עכשיו סעיף, שבמשא-ובמתן צריך יהיה לברר כמה זה שווה, וכמה שזה שווה צריכים לשלם. אפשר לבוא לידי הסכם שזה שווה 5 מיליון ל"ש, אבל לשלם רק 2 מיליון ל"ש. כך היה גם במשא-ובמתן על השילומים. הם אמרו: "לכם מגיע ביליון דולר, אבל אנו יכולים לשלם רק 715 מיליון דולר". כך יכולים אנו לומר: "אומנם זהו השווי, אבל נשלם רק כך וכך". הם ניסו לטעון שהם יכולים לשלם רק 40% מהמגיע לנו, והם רוצים עתה למנוע טענות כאלו מצידנו בקשר לרכוש הטמפלרים. אם לא נשתווה, יש בעניין זה תיווך.

השר ד. יוסף: עד עכשיו התיווך היה באמת תיווך, אבל אם אתה מסכים לתת כמה שיעריכו – זהו דבר אחר.

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: כמה זה שווה?

השר מ. שרת: אני מקבל כמינימום הסכום שנקב שר האוצר המנוח בכנסת – 3 מיליון ל"ש, וכמקסימום הסכום שהם תובעים – 25 מיליון ל"ש.

דר' י. רובינסון: הם אומרים, שזה נוסף על ההערכה שלהם, שהיא 15 מיליון ל"ש. הם אומרים שהם צריכים לקבל הרווחים שלא קיבלו לפני זה.

השר ד. יוסף: לדעתי אין טעם לקרוא אותנו מחר אחר הצהריים לשיבה פורמלית. אם תהיה רק פורמלית, אם לא תשמע משם על איזה שינוי מהותי, אפשר לתת ייפוי-כוח לשר החוץ לחתום על ההסכם.

השר מ. שרת: זה היה בסדר גמור אילו היה הכל כתיקונו. אני מוכרח להודות, שאיני שקט ואינני בטוח מה יהיה בבון ברגע האחרון, בפני איזה מצב יעמוד אדנאואר. אין אני מטיל כל ספק ברצונו משיקולים שקולים לגמור העניין בכי טוב. איני יודע בפני אלו סיטואציות הוא יעמוד. אם יהיה ידוע, שהיתה לנו כבר הישיבה האחרונה, שזה יפגין שהעניין כאילו בכיסנו, אחר-כך יתברר שזה לא כך, סימן שטעינו והטעינו. זה מאוד לא מובד הן כלפי חוץ והן כלפי פנים. אני מבקש את החברים לעשות מאמץ זה. בשבילי הוא קשה יותר, כי אני צריך לבוא מתל אביב ולחזור לתל אביב. אין מנוס מזה.

השר ת. כהן: אם הבינותי נכון, הרי יחד עם הסכם השילומים יחתמו על הסכם עם הטמפלרים. מי יחתום בשם הטמפלרים ומי יחתום בשמנו?

דר' י. רובינסון: זה הסכם עם הממשלה. ממשלת גרמניה מופיעה בשם הטמפלרים. מצידנו יחתמו דר' א. שנער ודר' ג. יוספטל, שיהיה להם ייפוי-כוח בשם ממשלת ישראל.

השר ת. כהן: לא נוכל לתת לדר' שנער ולדר' יוספטל ייפוי-כוח לחתום על ההסכם. הסכם זה צריך להיות לפני הממשלה.

השר מ. שרת: אני מציע שתהיה ועדה לעניין זה, שתעבור על המכתב, בהנחה שהמכתב הוא הסכם ולא דבר אחר, והם יאשרו ייפוי-הכוח לשני חברי המשלחת. אני מציע ששר האוצר ושר המשפטים ילמדו את העניין יחד עם דר' רובינסון.

מחליטים:

למנות ועדת שרים לאישור נוסח הסכם בין ממשלת ישראל לבין ממשלת בון בדבר הסדר רכוש הטמפלרים בארץ. חברי הוועדה: שרי האוצר, החוץ והמשפטים או באי-כוחם.

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: לא נחליט עכשיו. נקיים ישיבה מחר אחר הצהריים. היות ולא הייתי בישיבה האחרונה, רוצה אני להעיר ארבע הערות:

הטענה שהיתה, שעל-ידי כך אנו עוזרים להכניס את גרמניה למשפחת האומות, אין לה שחר. הם חזרו לחיק האומות וחוזרים אחריהם – רוסיה חוזרת אחרי החלק שלה ואירופה המערבית – אחרי החלק שלה. יש לכל אחד אינטרסים חיוניים ואין כל ערך לכך אם יש הסכם שילומים עם ישראל או לא.

לא רק שמותר היה לנו לנהל משא-ומתן זה, אלא חובת ישראל היא לגבות כל מה שאפשר. אין מפסיקים תביעת תשלום חוב גם אם לא בטוחים שיקבלו התשלום. אני אומר, שגם מתוך הנחה שאיננו בטוחים אם נקבל סכום השילומים – שום אדם

אינו יכול להבטיח שהחוזה יקויים – אנו ככל זאת היינו צריכים לתבוע. שלישית, אם הסכם זה יבוצע, זהו אחד המעשים הכבירים לבניין מדינת ישראל. זה יותר מכל מעשה יחיד אחרי גמר המלחמה [מלחמת העצמאות]. אין לשער ערכו. אני רוצה להוסיף דבר רביעי – הערך המוסרי בשביל האנושיות. אני אומר: נתגלגלה זכות על-ידי ישראל לאנושות – זהו מקרה ראשון בהיסטוריה העולמית, שחוק ותקיף משלם פיצויים מוסריים לחלש. אני, בכל אופן, איני מכיר דבר כזה בהיסטוריה. זהו הפרצדנט הראשון בהיסטוריה האנושית. דבר זה נתגלגל על-ידינו. אני רואה זכות ישראל שיצרה תקדים כזה בהיסטוריה האנושית. אני מבין שיש הצעה, שתהיה ישיבה לאחר שנדע התוצאות הסופיות בהחלטת ממשלת בון.

השר מ. שרת: יש רק עניין הנאום. קראתי אותו לפני חברי הממשלה. היתה ביקורת עליו. בינתיים נמשכה הביקורת. אומנם בוועדת החוץ והביטחון לא קראתי הנאום, אבל דיברתי עליו. היתה גם ביקורת נמרצת מצד המשלחת. אמרו שיש בו דברים שיכולים לפוצץ את העניין. הצעתי השמטות והמתקנות. הם [אנשי המשלחת] רואים מעמד חתימת ההסכם לא כמעמד של חשבון, כי אם כמעמד המכוון להביא לידי חתימת החוזה, כמובן מתוך שמירה על הכבוד, על המוסר וכו'. הם יודעים היטב את הצד שכנגד – הצד שכנגד בשום פנים ואופן אינו יכול לבלוע בהסכמתו שני דברים: אל"ף, שישתמע שהעם הגרמני כולו חייב ברצח; בי"ת, כי ישתמע שאין כפרה למעשה. אצלם יוצא כאילו יש סתירה בדברים. הנאום הוא עכשיו קצר יותר. (השר פ. לבון: בלי נאום כלל אי אפשר?) – זו היתה הצעתי הראשונה, אבל אדנאואר וגם דר' נחום גולדמן לא הסכימו לכך.

הפיסקה הראשונה [בנוסח הנאום] על מסע ההשמדה נשארה. הפיסקה שבה הובע הרעיון שזה תקדים לאנושיות נמחקה כולה. היתה התנגדות מצד זה ומצד זה. נמחק הפסוק שקיום ההתחייבות יקל במידת-מה על מצפון העם הגרמני. נשאר המשפט האחרון ודורשים עוד תוספת.

אני מציע שיתנו ייפוי-כוח לי ולראש הממשלה להחליט סופית בדבר הנאום. אני הצעתי בסוף הישיבה הקודמת, שיימסר הדבר לי ולראש הממשלה והחברים הסכימו.

השרה הגב' ג. מאיר: למען הדיוק, היו חברים אחדים שדרשו שתהיה ועדת שרים. שר החוץ גמר את הישיבה באומרו: "אתייעץ עם ראש הממשלה". לא עירערנו על זאת. לא היתה החלטה למסור עניין הנאום לראש הממשלה ולשר החוץ ולא היתה הסכמה לכך (ראש הממשלה ד. בן-גוריון: מה את מציעה?) – אם יכולים להחליט להוציא פסוק זה, איני חושבת שאנו מחוייבים באיזו פינה-שהיא לתת אינדולגנציה לעם הגרמני,

לממשלה הגרמנית. אני מסכימה שלא יגידו שום דבר הפוגע בהם. איש אינו יכול לדרוש שאנו נגיד שהם כבר צדיקים. אני לא אתנגד ואיני יכולה להתנגד שאדנאואר יגיד מה שיגיד על העם הגרמני. אם הוא רוצה לומר שמה שהם עושים עכשיו הוא סימן שהם צדיקים גמורים – יגיד זאת. אני איני מחוייבת להגיד זאת.

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: אילו הייתי יהודי אדוק, הייתי עונה לך בפסוק תלמודי: הבא לעשות תשובה מסייעים לו.²

השר ד. יוסף: בישיבה האחרונה כל החברים, נדמה לי בלי יוצא מן הכלל – אלה שדיברו – העירו נגד זה שניתן גושפנקה מוסרית לגרמנים וביקשו להוציא מילים אלו. אני מתנגד בכל התוקף לתת איזה גושפנקה למוסר הגרמני. איני מחוייב לעשות זאת. אפשר לדבר על הצעד הראשון ביחסים הבינלאומיים. המילה מוסר אינה צריכה להופיע כלפי הגרמנים. אני, בדרך כלל, מסכים לדעתו של פנחס לבון: אם אפשר היה בלי נאומים – היה טוב יותר.

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: ברור.

השר פ. לבון: בעניין זה אין מה להוסיף על מה שנאמר. אני גם מערער על עניין ההתאוששות הכלכלית. אין אנו צריכים לקשור כל-כך עניין השילומים להתאוששות הכלכלית. פה נוצר קשר בין הדברים והוא מיותר. אני רוצה להדגיש דבר אחר לגמרי: אני לא משוכנע שחילופי הנאומים הם הכרחיים. נחום גולדמן עלול להיות הנואם השלישי. אני מציע שלא נקבל זאת כפטים [גזרת גורל]. אפשר להתקשר עם אנשי המשלחת ולומר שמספיקה לחיצת יד. יש לי הרגשה שאפשר להתפטר מזה.

השר י. בורג: שר החוץ אומר בין השאר: "החוזה שנחתם בינינו היום". אני מציע שבמקום "חוזה" ייאמר "הסכם", ולמחוק המילה "בינינו" ולומר: "ההסכם שנחתם היום". דבר שני, איני רואה אסון בכך אם תופיע המילה "מוסר". יכולים לצרפה ליחסים בינלאומיים, שיש בוה צעד וכיוון של השלטת מוסר ביחסים הבינלאומיים. אני אומר זאת בהמשך למה שאמרתי בפעם האחרונה בדבר ריבוי המילים החריפות.

השר ב.ש. שיטרייט: מה הרעש? זהו צעד ראשון מצידם. על-ידי לחץ ועל-ידי דרישה

2 לפי "בא לטהר מסייעין אותו, בא לטמא פותחים לו", שבת קד.

באים האנשים לעשות דבר מוסרי. יש לי רק שאלה: מי יהיה הבודק את נאומו של דר' נחום גולדמן, אם ינאם?

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: ממשלת ישראל אינה אחראית לנאומו של דר' נחום גולדמן. הוא בא-כוח העם. העם הוא למעלה ממדינת ישראל.

השר הרב י.מ. לויין: איני רוצה לחזור על דברים שנאמרו. אמרתי בישיבה הקודמת שזהו עניין עדין. טוב היה אילו אפשר היה לא לדבר, אבל מצד שני אמרתי בישיבה הקודמת: אצלנו רגישים מאוד לדברי שר החוץ. אין לדבר על כפרה ועל סליחה. זהו בידי הקדוש ברוך הוא, וכתוב: "ונקיתי דמם לא נקיתי"³, אפילו למען ציון אין הקדוש ברוך הוא סולח. אנו מוכרחים להיזהר עד מאוד.

השר מ. שרת: אני אומר בדיוק ההפך. קודם כל, אני רוצה לומר לעניין הנאום: זו אינה קפריסה של נחום גולדמן – יהיה זה ברור – אם כי מצידו היתה התחייבות. כאשר מנהלים משא-ומתן במרחק של 2,000 מיל, אי-אפשר לדעת הכל מראש. אדנאואר אמר כי הוא רוצה לחתום. ראשית כל, אמר שהוא רוצה לחתום אישית, ושנית, אמר שיש לו מה להגיד. הוא רוצה לחתום ובאותה הזדמנות להגיד מה שיש בלבו – איך הוא רואה הסכם זה – ונחום גולדמן הסכים לזאת (השר ד. יוסף: האם ראינו נאומו של אדנאואר?) – ראינו הטיוטה הראשונה. גם שם ודאי יהיו שינויים. זה לא נאום של יהודי, אם כי אין שם מילים שהייתי מתנגד להן. הוא מדבר בשביל הקהל שלו. אני מדבר בשביל הקהל שלי. אין שם מילה הפוגעת בנו.

לא מדויק מה שאמר השר יוסף, שכולם בישיבה הקודמת, פה אחד חוץ ממני, דיברו נגד נאומי. לפי זכרוני זה לא מדויק. דרשו שלא יאמר על מוסריות הצעד הזה. יש מקום ששם נאמר שהם עשו זאת לא מתוך אונס, כי אם מתוך ציות לצו המוסרי. נכון כי שר האוצר אמר בסוף הישיבה, שמוטב לא לדבר על התחדשות מוסרית. לא נכון, כי אני מודיע שזוהי התחדשות מוסרית, אלא אם הם יקיימו הסכם זה יש בזאת הפגנה ראשונה לתחילת ההתחדשות המוסרית. אלה הם שלושה דברים. רביעית, אם לומר במקום זה: "תרומה ליחסים בינלאומיים", זה חמור הרבה יותר, כי פה יש רמז ליחסים דיפלומטיים, יחסי הכרה, כניסה לאו"ם וכו' (ראש הממשלה ד. בן-גוריון: הם ייכנסו) – זה לחוד. לא ייתכן שאני ארמוז על זאת פה.

חמישית, אם פיסקה זו תוצא, אני מוכרח לחבר פיסקה אחרת, [כי] הנאום לא נגמר, יש גם שאלה של [מיבנה] נאום, או אין לדבר סוף, כי גם שם יכול להיות ערעור.

3 יואל ד 21.

השר ל. אשכול: "צעד לתיקון העוול ההיסטורי", "העוול הקשה" – זה קל יותר מאשר "התחדשות מוסרית".

השר ד. יוסף: הם אינם עושים זאת מתוך שיקולים מוסריים.

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: אין אנו צריכים להחליט על זאת. יש להם שיקולים פוליטיים בעיקר, אבל יכול להיות גם שיקול מוסרי. יש אנשים שבשבילם זוהי שאלת המוסר. בשביל אדם כמו שומכר זו היתה שאלת המוסר. אולי גם בשביל אדנאואר. הוא איש דתי. זה יכול להיות שבבילוי צעד מוסרי, בעיקר קבע השיקול הפוליטי.

השר פ. לבון: פה מדובר על התחדשות מוסרית של העם – זה דבר אחר לגמרי.

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: שר החוץ שמע את ההערות וילטש זאת עוד הפעם.

השר פ. לבון: יש דברים שקל יותר לאומרם בכנסת מאשר בפגישה עם אדנאואר.

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: שר החוץ שמע את הערעורים ויעבור על נאומו עוד הפעם, ויראה מה אפשר ללטש ומה אפשר לטשטש.

השר מ. שרת: אני מבין שרצון הרוב הוא שלא ייאמר "התחדשות מוסרית".

מחליטים:

לדחות המשך הדיון לישיבה מיוחדת, שתהיה ביום ב', י"ח באלול תשי"ב (8.9.1952) בשעה 18.

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: אני מודה לשני השליחים שזיכו אותנו בהשתתפותם בישיבתנו.

השר ד. יוסף: המותר לי להציע הצעה? אם כי אנו איננו אחראים לנאומו של ד"ר גולדמן, נבקש בכל זאת משר החוץ לראות את נאומו ולא לתלות זאת בנימוקים פורמליים.

השר מ. שרת: ברור. אולי כבר ראיתי?

ממשלת ישראל מחליטה סופית

השר מ. שרת: לפני שאני עובר אל העניין, אני רוצה להביע צערי שאני עושה זאת שלא בנוכחותו של שר האוצר, ויש לתמוה שעדיין האוצר לא הציע שום דבר על אופן ארגון הפעולה. בעיתונות התפרסם ששר האוצר עומד להציע כך וכך, אבל אנו עוד לא שמענו דבר, ומזמן היה אפשרי לעשות זאת.

יש לי להודיע לחברי הממשלה, כי ממשלת בון, בישיבה היום, אישרה את ההסכם בלי כל שינוי. לפי זה צריכה החתימה להתקיים בלוקסמבורג ביום ד' [10.9.1952] בשעה 8:00 בבוקר. אני מתכוון לצאת מחר בבוקר במטוס בלגי לבריסל, משם במכונית ללוקסמבורג. ודאי אחזור ביום ה' בערב, כי אצא חזרה מפאריס ביום ה' בצהריים. ראש הממשלה ודאי יסכים למלא מקומי למשך שלושת ימי העדרי.

בסיומה של פרשה זו, שזו התחלה של פרשת הביצוע, רוצה אני להזכיר תרומתם של שניים-שלושה חברים. אני רוצה קודם כל לקבוע שהמנהל הכללי הקודם של האוצר מר דוד הורוביץ מילא תפקיד מרכזי מובהק ביוזמת הגשת התביעה באותו מועד שהוגשה. אותו רעיון ניסר תמיד אצלנו. באיגרת קודמת הוכנסה פיסקה מיוחדת, שנגיש תביעה גלובלית,¹ אבל הכוח המניע, הדינמי, להגיש התביעה באותו שלב שהגשנו, ביסוס התביעה והצעדים הראשונים למימושה – זה היה חלקו של הורוביץ.

אני רוצה להזכיר את מחבר האיגרת הראשונה² – יהודה [ליאן] פנחס כהן. זה היה מיסמך שעשה רושם בעולם כולו, מלא כבוד, רגש יהודי עמוק. זה היה מיסמך שנתן כבוד למדינת ישראל ולעם היהודי. האיגרת נתנה כבוד למדינת ישראל בעיני עם ישראל. גם היתה בה ההמצאה של ביסוס, השתתת התביעה, על הוצאות הקליטה – דבר שמילא אחר-כך תפקיד מכריע בכל המשא-והמתן. לנו נראה היה ביסוס זה לאו דווקא. אפשר היה לבסס התביעה גם אחרת. אבל זו היתה טענה שמילאה תפקיד מכריע ושלא יכלו לעמוד בפניה.

שלישית – השגרירים וחברי השגרירות בווינגטון, בלונדון ובפריס. המאמצים בווינגטון, ובלונדון נשאו פרי. הצרפתים לא נקפו אצבע.

ואחרון-אחרון: אני רוצה להזכיר את מפעלו ההיסטורי בעניין זה של דר' נחום גולדמן. אני רוצה לקבוע כאדם שהיה בתוך-תוכו של העניין: אילמלא הוא, ספק

1 הפיסקה המיוחדת היא סעיף 8 באיגרת הראשונה 16.1.1951, ר' על כך מסמך 8, עמ' 131: תלחמ"י עמ' 35-39.

2 צ"ל "השנייה", שהרי הכוונה לאיגרת מ-12.3.1951.

בעיני אם היינו מגיעים לשלב חתימת ההסכם – וחתימת הסכם כזה, הוא השיג זאת על-ידי יצירת לחץ מוסרי על אדנאואר, שהיה לו תפקיד ראשוני במעלה, ועל-ידי קבלת הסכמתו לקבל סכום התביעה שלנו כבסיס למשא-ולמתן. אנו מבינים מהידיעות האחרונות, שממשלת בון נתונה בהתלבטות גדולה מאוד – לא דאגה להכין דעת הקהל, חוששת לרושם בעיני הקהל בגרמניה וחוששת להסתבכות עם ועידת נושי לונדון. היום אני מציע לקבל החלטה המאשרת את ההסכם והנותנת לי ייפוי-כוח לחתום עליו.

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: לרשימה צריך להוסיף עוד איש אחד – את שמו של משה. אבל אצלנו אין נוהגים לעשות זאת. אנו נאשר את ההסכם ונמלא את ידי שר החוץ לחתום עליו.

מחליטים:

א) לאשר הסכם השילומים בין ממשלת ישראל לבין ממשלת גרמניה המערבית וליפות את ידי שר החוץ לחתום על ההסכם בשם ממשלת ישראל (ההסכם שמור אצל מזכיר הממשלה³).

ב) לאשר נסיעת שר החוץ ללוקסמבורג לשם חתימה על ההסכם.

הישג היסטורי למדינת ישראל

להלן הערכת השר להסכם השילומים. הסבירו בעקבותיה לעיתונות היהודית והכללית, מייד עם פירסום אישור ההסכם על-ידי ממשלת בון [ממשלת בון] ביום ב', על-מנת לכוון מראש תגובת העיתונות לחתימת ההסכם ביום ד'. פרט לסעיפים הפנימיים כל התדריך לשימוש אך אין לייחסו לשר החוץ או לכל מקור רישמי.

(א) הסכם השילומים הוא הישג היסטורי למדינת ישראל. לא זו בלבד שהמביצע כולו פרי יוזמתה אלא רק הופעת מדינה כתובעת אילצה הצד שכנגד להיענות ובפעם הראשונה בתולדותינו מוחזר לעם היהודי לפחות חלק מרכושו הגזול. מבחינה זו מהווה ההסכם חידוש רב-ערך ביחסי עמים, כתקדים ראשון לתיקון עוול מצד תקיף כלפי חלש, כאזהרה לכל חמסן כי עתיד הוא לשלם קנס. כל זה באם יקויים ההסכם ואין לראות הנולד אבל חובה לתבוע חוב גם אם גבייתו אינה בטוחה.

(ב) ועידת הארגונים היהודיים אף היא נוצרה ביוזמת המדינה שהציעה לסוכנות לכנסה. משנוצרה הפגינה אחדות העם היהודי בתביעותיו מגרמניה ובתמיכתו בתביעת ישראל. התחייבות בון לוועידה לגבי תחיקה² מבטיחה סיפוק תביעות יחידים כולל רבבות אורחי ישראל בהיקף הרבה יותר רחב מעד כה. כן מקבלת הוועידה שילומים לשיקום קורבנות הנאציזם בתפוצות. בגביית אלה ובהבטחת זכויות הוועידה על-ידי בורות מופיעה ישראל בפעם הראשונה בחוזה בינלאומי כמדינת חסות לגולה היהודית. יש להרים על נס ההודות הגמורה של ועידת הארגונים לכל חלקיה עם תביעת ישראל, זיקתה המהודקת למשלחת ישראל בכל שלבי המשא-ומתן המסובך ותמיכתה הנמרצת של ישראל בתביעות הוועידה.

(ג) סכום ההתחייבות מהווה אחוז גבוה מסכום תביעתנו אשר בון הסכימה מראש לקבלה רק כבסיס למשא-ומתן. הניסיון שעשתה בון בהמשך המשא-ומתן ושהביא להפסקתו, להבחין בין הסכום המגיע לנו לדידה לבין האחוז שישולם, נדחה ונתבטל ועכשיו בון חייבת בתשלום כל המגיע. כן נתחסל הניסיון לתלות את ההתחייבות כלפינו בתוצאות המשא-ומתן [בוועידת הנושים] בלונדון. החוב לישראל הוצב על בסיס נפרד ועצמאי ואינו משולב במערכת חובות אחרים. ההתחייבות כלפינו קוצצה פחות מלנושים אחרים – זמני הפירעון לנושים אחרים ארוכים הרבה משלנו ומגיעים עד 40 שנה, ואנו מתחילים לגבות מייד, בעוד שאחרים רק כעבור חמש שנים.

1 המברק נשלח מטעם מחלקת ההסברה של משה"ת. ר' תלחמ"י 7, עמ' 503-505.

2 עידכון, תיקונים והשלמות בתחיקת הפיצויים של גרמניה המערבית על מנת להתאימה להתחייבות, כלפי ועידת התביעות. ר' גולדמן עמ' 256-257; 239.

(ד) ישראל תקבל מוצרים חיוניים כמעט במלוא סכום שילומיה ושילומי ועידת הארגונים. כן ייהנו רבבות אזרחי ישראל וייהנה משקה מהסכומים הגדולים הנוספים המגיעים מעתה ליחידים. הסדר הסחורות מאפשר כיסוי מלא של חשבון הדלק הבריטי שהיה עד כה קשה מנשוא. פרט לזה מבטיח יבוא השילומים זרם כביר של חומרי יסוד ואמצעי ייצור וגם האחוז המועט של חומרי צריכה הם מהחיוניים ביותר.

הפרק הבא רק להסברה פנימית: יש כאן תרומה של שליש למאזן התשלומים, שערכה נמדד לא בשליש אלא בהשפעתו על מעמדנו הכללי, על כושר האשראי שלנו ועל קידומנו לקראת איזון משקי גמור. מכל הכנסות החוץ של המדינה זוהי ההכנסה החלקה והזולה ביותר.

(ה) מכאן ואילך התקופות. תקופת התשלומים ארוכה הרבה יותר מכפי שרצינו. היא הוארכה גם מכפי שחשב בתחילה הצד שכנגד וזה לרגל התווספות התשלום לוועידה. אפשרית גם הארכה נוספת על-ידי הקטנת השיעור השנתי כעבור שנתיים. לעומת זה, נראה כממשי הסיכוי לקיצור-מה על-ידי המלווה המיוחד, שיעניק לנו סכום מסויים במטבע זר. מכאן פנימי: בון מעוניינת להשיג המלווה כפטר כניסה לשוק הממון הבינלאומי והיא סבורה שהקדשת המלווה לשילומים תסייע להצלחת יוזמתה בארה"ב. ההתעקשות הנמרצת מהצד שכנגד על אריכות התקופה ועל המקסימום השנתי אינה מעידה דווקא על רצון מחושב מראש להשתמט ממילוי ההתחייבות אם גם אין לשער החבוי בערפילי העתיד.

(ו) סעיף יציבות המטבע שבהסכם רחוק מלספקנו, אך יש לדעת, ראשית, כי הוא הוכנס בניגוד להחלטה עקרונית של ממבון נגד כל זכר לבעיית יציבות המרק באיוזה חוזה בינלאומי-שהוא כדי לא לפתוח פה לשטן. שנית, כי בון קשורה בהתחייבותה כלפי מעצמות הכיבוש לא להתחייב על תשלומי דולרים, ושלישית, כי לעת-עתה המרק הוא המטבע היציב ביותר בעולם אחרי הדולר והפרנק ההלווצי, והביקוש אחריו במעלה.

(ז) פנימי: להלכה תיתכן שביתת מוכרים, זאת אומרת סירוב יצרנים ויצואנים למכור לישראל יען אין ממבון מתחייבת להמציא סחורות אלא רק לשלם כסף ולאפשר ולהקל הרכישה. טענתה היא כי אינה רודנית במשק אלא מקיימת קניין פרטי וחופש יוזמה. למעשה היצוא הגרמני במעלה תלול והכל להוטים למכור, גם אין מסורת של יד אחת ויש חוקים נגד קנוניות קרטלים. אכן נגד מהפכה ניאואנצית ממש אין עצה כשם שאיננה נגד כל שואה מדינית או כלכלית. עד כאן התורפות.

(ח) לפי חוקי ישראל יש להסכם תוקף מלא עם חתימת הממשלה. לפי חוקת בון מחייב ההסכם אישור הפרלמנט שכיום בפגרה. לאחר חתימת ממבון יש לקבל האישור כנתון שכן מפלגות הממשלה לא יכשילוה והאופוזיציה של ס. [וציאל] ד. [מקרטין] תומכת. אין הפרלמנט יכול להכניס שינויים אלא רק לאשר או לחדול.

(ט) שני הסעיפים הבאים להסברה פנימית: מהצד שכנגד, הסכם השילומים הוא בעיקר מפעלו האישי של ראש ממבון הרואה העניין כחובה מוסרית, המאמין כי זה מכניסו להיסטוריה היהודית והכללית והמקווה כי בזה נסללת דרך לשלום עם ישראל והיהדות העולמית שהוא מחשיבו לגופו ובטוח בהשפעתו לטובה בחוגים מכריעים בארה"ב ובארצות אחרות. הכוחות התומכים הם, ראשית, ס.ו.צ. [וציאל] ד. [מוקרטס]; שנית, חסידי ראש הממשלה; שלישית, מספר פקידים גבוהים המבקשים להרים קרנם כלפי חוץ; רביעית, שר המשק [הכלכלה] ואחרים הסבורים כי לאורך ימים יועיל העניין לגרמניה כלכלית בכיבוש שוק וברכישת זיקה מסחרית; חמישית, מספר אישים כפרופ' בָּהֶם המבקשים בתום לב כפרת עוון לעמם. בציבוריות הגרמנית קרן העניין במורד ורבים המתנגדים בפה מלא. קרבת הבחירות וסכנת זריקת הבעיה לזירה הפומבית גורעת מהסיכויים יום־יום. אויבים גמורים הם שר האוצר וחוגים בנקאים, הטוענים כי התביעה כולה ללא יסוד וממדי סיפוקה מופרזים ללא שיעור. במצב זה ברור כי דחיית הטיוטה מציננו לשם ניסיון לסחוט תוספת ושיפורים רק תחזק שוללים, תייאש מחייבים ותביא לידי החמצת הזדמנות היסטורית בלתי־חוזרת.

(י) כלפי פנים חובתי להדגיש חלקם הדגול של כמה חברים במיבצע לפי סדר הזמנים: לדוד הורוביץ היה חלק מרכזי ביוזמת הגשת התביעה במועד שהוגשה, בקביעת ממדיה ובצעדים הראשונים למימושה והוא שהגה רעיון ועידת הארגונים. ליאו כהן חיבר האיגרת המזהירה למעצמות הכיבוש שהכילה ביסוס התביעה על הוצאות הקליטה, קו טיעון שמילא תפקיד מכריע בתוצאות המשא־ומתן. נחום גולדמן מילא תפקיד דינמי מכריע בגורל העניין על־ידי רכישת לב ראש ממבון, חישול החלטתו לבצע תוכנית השילומים והשגת התחייבותו לקבל תביעתנו בבסיס למשא־ומתן וכן בהידוק הקשר בין ועידת הארגונים לבין משלחת ישראל. בשגרירות וושינגטון, לונדון ופריס נעשתה עבודה רבה ויעילה לגיוס תמיכת חוץ בתביעתנו. הנטל הכבד ביותר נפל על משלחתנו ולכל חברה יאתה תהילה על תבונה ותוקף, עבודה עצומה ללא ליאות, כושר פעולה כביר ועמידת כבוד למופת, גם על אחדותם הפנימית ותיאומם הגמור.

(יא) כלפי חוץ רצוי לדאוג כי בעיתונות היהודית והכללית יודגש חלקו האישי המכריע של ראש ממבון בהסכם שהושג.

616

אדוני רה"מ, רבותי -

אדוני רה"מ, רבותי -

אדוני רה"מ, רבותי -

אדוני רה"מ, רבותי -

הנאום שלא ננאם

אדוני ראש הממשלה, רבותי,

החוזה שנחתם בינינו יחיד במינו ביחסי עמים.

לא היה בדברי ימי עולם כמסע ההשמדה שערכה גרמניה הנאצית על העם היהודי. בזיכרון עמנו פצע מחריד זה לא נרפא. קשה להעלות על הדעת כפרה על חיי המיליונים שנקפדו על לא דבר. ישראל והעם היהודי מצפים להיווכח כי שנאת הגזע נעקרה לחלוטין מלב האומה הגרמנית.

הצעד שעשתה ממשלת הקהילה המאוגדת של גרמניה - ברשותך וביוזמתך, אדוני - כאשר קיבלה על עצמה התחייבות לשלם למדינת ישראל ולוועידת הארגונים היהודיים סכום כללי של פיצויים בעד חלק של הנזק החומרי שסבל העם היהודי - וזה נוסף על הפיצויים המגיעים ליחידים שנפגעו - הוא מעשה בעל חשיבות היסטורית, בייחוד מכיוון שבא מרצון חופשי ומתוך הכרת אחריות מוסרית.

מילוי ההתחייבות שנחתמה יסייע לבניין משקה של מדינת ישראל - הארץ שקלטה המוני פליטי חרב ואשר שעריה פתוחים לכל יהודי נרדף, לבל ייפול עוד קורבן אין-אונים למשטמה עיוורת וליצרים אפלים.

על-ידי תשלום החוב לישראל ולעם היהודי תפגין גרמניה את החלטתה להמציא תיקון-מה לעוול שנעשה ולתרום תרומה להשלמת החוק והצדק בחברה האנושית.

1 לקראת צאתו ללוקסמבורג לחתימה על הסכם השילומים, חיבר שר החוץ את נאומו לאותו מעמד. בהגיעו אל היעד, נמסר הנוסח לידי נציגי הצד שכנגד ואילו נוסח נאומו של אדנאואר נמסר לידי הישראלים, כמקובל במעמדים ממין זה. אדנאואר סירב לאשר את נאום שר החוץ בשל כמה ביטויים שנכללו בו, באומרו: "אני מוכן לשמוע זאת - גרמניה אינה מוכנה" (שגב, עמ' 217). מאחר ששר החוץ לא היה נכון לקצץ את דבריו, הסכימו הצדדים כי טקס החתימה לא ילווה בנאומים כלל (ר' מסמך 43, עמ' 793 ואילך; נספח 18 עמ' 937).

הנהלת משרד החוץ העבירה בעוד מועד את נוסח הנאום לעיתונים בארץ, והוא פורסם בהבלטה ובמלואו ב"מעריב" ביום החתימה. למחרת, 11.9.1952, התפרסמה בעיתון זה הכתבה הבאה:

"מ"מ המנהל הכללי של משרד החוץ מר מ' קומיי, ומנהל מח' ההסברה של משרד זה הדר' ח' יחיל, התנצלו אמש במסיבת עיתונאים שנערכה בת"א על ה'תקף' שאירע במסירת הנאום של שר החוץ לפרסום בעיתונות - נאום שבסופו של דבר לא נישא. לפי המוסכם צריך היה שר החוץ לשאת את הנאום שנוסחו חולק בין העיתונים. ברגע שנתקבלה הידיעה הטלגרפית שההסכם נחתם - ניתן ה'אות הירוק' לפרסומו. רק אח"כ נתברר, שברגע האחרון בוטלו הנאומים. 'תקף' זה אינו נורא כל כך, משום שלמעשה התליפו ביניהם משרד החוץ של ישראל ומשרד החוץ הגרמני את נוסחאות הנאומים שעמדו לשאת מ' שרת ודר' ק' אדנאואר, ושני הצדדים יודעים מה רצה כל אחד לומר בהודמנות טקס החתימה, אם כי בזמן החתימה עצמה לא נישאו נאומים".

שר החוץ משה שרת חותם על הסכם השילומים
לימינו גיורא יוספטל ואליעזר שנער, לשמאלו נחום גולדמן ומעבר לו גרשון אבנר

הקנצלר קונרד אדנאואר חותם על הסכם השילומים

פנייה לגרמניה המזרחית

השר מ. שרת: יש לי לעורר שתי שאלות על הנוגע לגרמניה. כולכם קראתם בעיתונות את הודעתו של שר החקלאות של ממשלת גרמניה המזרחית.¹ אין לנו שום ידיעות נוספות על מה שקראנו. עובדה היא, שהאיש אמר מה שאמר. אם אמר זאת על דעת עצמו או לא – איננו יודעים. טיבה של ממשלת מזרח-גרמניה הוא כזה, שאין חברה מדברים בפומבי על דעת עצמם. מוסר הידיעה איננו קומוניסטי, הוא שר החקלאות. כשנודמן לבון נתקף על-ידי העיתונאים בשאלות ואמר מה שאמר. הוא כאילו מנהיג של המפלגה האגררית במזרח-גרמניה. ברור שהוא הולך בתלם. אף על פי כן, אין לדעת דבר ברור. המצב הוא כזה: מעולם לא פנינו לממשלת בון – להלכה על כל פנים. פנינו בעת ובעונה אחת לארבע מעצמות הכיבוש. התוצאה של תביעתנו משלוש המעצמות המערביות היתה נאומו של אדנאואר [27.9.1951], שהוא מוכן למשא-ומתן. אז הודענו שגם אנו מוכנים והעניין נתקשר. לא היתה שום תגובה כזאת מממשלת גרמניה המזרחית.

למעשה, בין תביעתנו למעצמות הכיבוש ובין נאומו של אדנאואר חלה התפתחות מאחורי הקלעים. גרמניה המערבית שייכת לעולם הפתוח. יש יוצא ויש בא, ובין היוצאים והבאים יש הרבה יהודים, גם יהודים שיושבים בגרמניה וגם יהודים בני חוץ-לארץ, שיש להם קשרים, והם החלו לדבר בחוג אדנאואר שגרמניה צריכה לעשות משהו. כתוצאה מזה באה הודעתו של אדנאואר. זה לא נעשה ביוזמתה של מדינת ישראל.

גרמניה המזרחית אינה מדינה כזאת, שאנשים יכולים לצאת לבוא לתוכה ולשוחח עם אנשי השלטון. במערב-גרמניה נכנסו אנשי הקונגרס היהודי [העולמי] לעבי הקורה וסייעו. גם במזרח-גרמניה כאילו יש מפלגות שמקורבות לשלטון, אבל אין הן מזודרות להראות פעילות. באופן פורמלי, אנו נוהגים לגבי מזרח-גרמניה כמו שנהגנו לגבי מערב-גרמניה, אבל מצד שני ניתן לומר, שהיתה כלפי מערב-גרמניה יוזמה יהודית נוספת, מה שלא היה לגבי מזרח-גרמניה.

בינתיים יש דין ודברים. ממשלת ישראל הגישה איגרת לממשלה הסובייטית בעניין זה. ולפני שנתפרסם מה שנתפרסם בשם שר החקלאות של מזרח-גרמניה בשעת שהותו בבון, נתתי הוראה לציר שלנו במוסקבה – לא בכתב אלא בשיחה – לברר אם הממשלה הסובייטית מוכנה לאפשר לנו פגישה ראשונה בלתי-מחייבת

1 "מזרח גרמניה לא עשתה דבר בעניין השילומים לישראל, הואיל וישראל לא פנתה אליה באופן ממשי בעניין זה, אמר לעיתונאים בבון מיניסטר החקלאות המזרח-גרמני ארנסט גולדנבאום, אולם אין למזרח-גרמניה התנגדות יסודית לשיחות בעניין השילומים" ("דבר", 22.9.1952). לפי "קול ישראל", אמר שר החקלאות כי בדבריו אלה הוא מבטא את דעתו הפרטית (תלחמ"י 7, עמ' 543).

ובלתי-פומבית עם נציגיה של מזרח-גרמניה.² זה היה לפני שמיניסטר החקלאות של מזרח-גרמניה אמר מה שאמר בתשובה לשאלת העיתונאים.

עכשיו, לאחר שיש לנו בכל זאת, בפעם הראשונה, הודעה של חבר הממשלה של מזרח-גרמניה, מתעוררת השאלה האם לא מותר לנו לנקוט יוזמה ישירה לגבי מזרח-גרמניה. יש הרבה דרכים. באותה מוסקבה יש ציר שלנו וציר של מזרח-גרמניה ואפשר לפנות אליו. יש מנהג כזה שאפשר לפנות. עשינו דבר כזה לפני שנתקשרו יחסים. איך אנו באים בדברים עם הודו – הלא אין לנו ציר בדלהי? אנו מתקשרים על-ידי לונדון או וושינגטון או באו"ם. יש לנו אפשרויות כאלה בכל העולם המזרחי, במוסקבה ובכל בירה של הדמוקרטיות העממיות: בבוקרסט, בפראג. האם אנחנו צריכים לנצל את ההזדמנות ולשאול אם ההצהרה בשם הממשלה, והאם זאת אומרת, שהממשלה מוכנה למשא-ומתן?³

השר פ. נפתלי: מדוע לא?

השר ל. אשכול: מדוע לא חשבו על כך עד עכשיו? הלא יש דרך פשוטה – באמצעות הפוסטה.

השר מ. שרת: לבון לא פנינו רישמית. פנינו לאחר שהיתה הצהרה. מכיוון שעכשיו יש מעין הצהרה של מזרח-גרמניה, זה נותן לנו פתחון פה לפנות.

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: יש תשובה יהודית טיפוסית: "מדוע לא?"

מחליטים:

לייפות את כוחו של שר החוץ לבקש תיווך של בריה"מ או של אחת המדינות הדמוקרטיות העממיות לשם פגישה סודית עם ממשלת הקהילה הגרמנית הדמוקרטית לפתיחת משא-ומתן על שילומים לישראל.⁴

2 ר' תלחמי" 7, עמ' 520-522, 529.

3 לשיחת ציר ישראל במוסקבה בעניין הצהרת שר החקלאות ר' תלחמי" 7, עמ' 542-543, 549.

4 בשלב זה נדרש משה שרת לשאלה השנייה הנוגעת לגרמניה, שאותה ציין בפתח דבריו, ודיווח על פנייה של החוג הגרמני-נוצרי "שלום עם ישראל" במערב-גרמניה לתרום כספים לקרן הקיימת לישראל לנטיעת עצים, ולהקים בישראל מפעל כלשהו לכבוד המשורר, הסופר וההומניסט הגרמני הרמן הֶסֶה, היושב בשווייץ. הוא אמר: "אני רוצה להציע הצעה קיצונית: להיענות. איננו יכולים בעת ובעונה אחת לבוא בתביעות ולומר 'היכן המצפון הגרמני, מדוע לא נותנים לו ביטוי?' וכשיש ביטוי למצפון כזה – לדחותו. כמובן שזה לא שלום בינינו ובין העם הגרמני, אבל אם יש קבוצת אנשים כזאת, שיש לה צורך נפשי כזה, אי-אפשר לדחותה". השר פ' נפתלי הודה עם מ"ש, אך הדיון הסתיים בהחלטה להמתין במתן הסכמה ליוזמה זו.

עגינת אוניות גרמניות בנמלי ישראל

היו"ר יעקב קליבנוב: אני מתכבד לפתוח את הישיבה המאיתיים ואחת של הכנסת השנייה. נתחיל בדיון על שתי הצעות לסדר-היום, שהוגשו לנשיאות הכנסת והוכרו על-ידי הנשיאות כהצעות דחופות. הצעה אחת הוגשה על-ידי סיעת "תנועת החרות", הצעה שנייה – על-ידי מפלגת הפועלים המאוחדת. הנושא של שתי ההצעות: עגינת אוניות גרמניות בחופי ישראל.² אבקש מחבר הכנסת לנדאו לנמק את ההצעה מטעם סיעת "תנועת החרות".

חיים לנדאו (תנועת החרות): אדוני היושב ראש, כנסת נכבדה, "לא סחרנו בכבוד ישראל", "לא נשכח ולא נסלח" – כך דיקלמה הממשלה בעת הדיון על המשא-ומתן עם גרמניה. הזהרנו, ולא רק אנחנו, כי המדובר בדבר אחד בו רצו נציגי המרצחים:

1 דברי הכנסת 13, עמ' 863-864.

2 בישיבת הממשלה ב-1.3.1953, הבהיר דר' א' שנער את הצורך לתקן את סעיף א' באגרת מספר 6 של הסכם השילומים לאור טענתו של יו"ר ועדת החוץ של הבונדסרט, כי משמעותו של סעיף זה, העומד להפוך לחוק גרמני עם אישור ההסכם, היא "אפליה לגבי הדגל הגרמני". דר' שנער אמר: "באגרת 6 נקבעה זכות קדימה לספנות הישראליות. מה שהיה בידי הספנות הישראליות להוביל היא תוביל גם בעתיד, ורק אם יתברר שאין ברשותה נתח מספיק, ויהיה צורך באוניות נוספות, אז יביא איתו ההסדר החדש לכך שבין האוניות שתוכלנה להעביר לכאן סחורות שילומים תהיינה אולי גם אוניות בדגל גרמני. בשיחות שהיו הדגישו הגרמנים שהם לא ישלחו לכאן אוניות שלהם. המצב הפסיכולוגי ידוע להם למדי. הם אינם חושבים שחברות ביטוח שלהם ירצו לסכן את אוניותיהם. אבל יחד עם זאת הם הדגישו, שהם צריכים לעמוד על ביטול האפליה לגבי הדגל הגרמני בחוק הגרמני, כי ההיפך מזה אינו מתקבל על הדעת". לאחר דיון בסוגייה זו החליטה הממשלה ברוב של 3:9 להודיע לממשלת מערב-גרמניה כי החליטה למחוק את הסעיף המפלה.

בישיבת ועדת חו"ב של הכנסת ב-3.3.1953 דיווח שר החוץ משה שרת ארוכות על הערעור שנשמע בבונדסרט בעניין סעיף 6א המפלה את הדגל הגרמני. הערעור, אמר שר החוץ, "מצא לו הד רב ולמעשה נתמך על-ידי הבית כולו ויצר בעיה רצינית בשביל הממשלה הגרמנית, המעוניינת, כפי שאנו משוכנעים, לא רק באישורו של ההסכם אלא בהחשת אישורו ככל האפשר. התוכנית היא לגמור את העניין תוך היומיים הקרובים. המצב הוא כזה, שאם יחולו עוד עיכובים העניין יתעכב עד פגרת הפסח, ואחרי זה אנחנו נכנסים לשלב של לפני בחירות בגרמניה". שה"ח הוסיף, כי "הדבר גרם למתיחות רבה בממשלה הגרמנית והיא החליטה שהמוצא היחיד בשבילה זה לפנות לממשלת ישראל ולבקש אותה לוותר על ההגבלה, ולהודיע לפרלמנט שהיא פונה לממשלת ישראל על מנת להשיג את הסכמתה בעניין זה. על יסוד הודעה זו, ובכוונה זו, נתן הבונדסרט את אישורו פה-אחד לאישור ההסכם. [...] אם לא תוכל ממשלת גרמניה להודיע כי ממשלת ישראל נתנה בינתיים את הסכמתה לויתור הזה, לא יוכל האישור להתקדם הלאה". בוועדת חו"ב לא התעורר ויכוח בנושא זה, שכן הוא עמד להידון למחרת בכנסת.

בריהביליטציה, בהחזרת כבודם ומעמדם בעמים. הזהרנו, כי ההסכם אות קלון הוא לעמנו, ובאין כל ביטחון כמה יכניס לכם ה"עסק", יש ביטחון שהוא ימיט חרפה ויהווה פתח לפורעניות. אבל אצלכם אין כל קדוש, אין כל יקר – זולת הכסף. ולא כל כסף – זולת הכסף הזורם לקופות בהן שליטה ידכם. על כן עשיתם את ה"עסק". העולם כולו נתן לו מייד את פירושו הנכון. כל העיתונות העולמית כתבה שהמדובר בפיצוי על פשעי הנאצים כלפי עמנו. והר אדנאואר הודיע לאחר התמימה, ואני מצטט: "שום דבר לא תרם להחזרת כבודה של גרמניה כהסכם השילומים עם ישראל".

דהרתי להסכם על גופות הנרצחים, על אפר מיליונים, ומאו בואכם ללוקסמבורג התחלתם ממש לחול על גחון. שר החוץ נסע בכבודו ובעצמו. אפילו נאום הכין "לכבוד המאורע", אלא שלא הספיק לפרסמו אלא בתל אביב, מאחר שהר אדנאואר לא הסכים לשומעו.

אבל חרפה גוררת חרפה. כבר למחרת התמימה הודיע שר החוץ כי "הסכם השילומים עשוי לשמש התחלת גשר בין הגרמנים לבין ישראל". נדם קולה של ממשלת ישראל, הן באו"ם והן מעל כל במה אחרת, כלפי התהליך של הודיינות גרמנית המהווה סכנה מחודשת לקיום עמנו ולשלום העולם כולו.

אבל הגרמנים לא מיהרו לאשר את ההסכמים. ודאי שאינם ממהרים לקיימו. על כן הבהלתם לשם נציגים חדשים לבקרים, וזה חודשיים שיושבת בגרמניה נציגות מדינית ובראשה איש משרד החוץ דר' יחיל. והן הודעתם כי לא תשגרו נציגים מדיניים לארץ הטומאה והרצח!

ולמען אישור ההסכם – רק למען אישור – אתם מוסיפים חטא על פשע. הממשלה החליטה לפני ימים מספר להיכנע לדרישתם האולטימטיבית של נציגי המרצחים – לשינוי בהסכם עוד בטרם אושר – לפיו תורשינה אוניות גרמניות לעגון בנמלי הארץ. הדגל הגרמני, דגל הרצח, יתנוסס בשטח מולדתנו. כמובן, בואן של אוניות גרמניות לחופי ארצנו היא תועבה בפני עצמה, אולם אחרי חתימת ההסכם עם המרצחים, אין זה אלא חלק מן החרפה ההיסטורית. עתה, עוד בטרם אושר ההסכם בבונדסטג, דורשים הגרמנים את מלוא ליטרת הבשר: סליחה ומחילה פומבית. והממשלה נתבעת ונותנת ביד נדיבה. ואין זו אלא התחלה לדרישות גרמניות נוספות. שר החוץ לא בוש להצדיק את הצעד. להיפך, פומבית הודיע שהוא מבין לרוחם של הגרמנים.³ הוא רק אינו מבין

3 "אין זה דבר פשוט לדרוש מפרלמנט גרמניה המערבית לקבל החלטה המפלה לרעה את הספנות הגרמנית", אמר אתמול שר החוץ מר משה שרת. "אם אוניות גרמניות יעגנו בנמלי ישראל או לא, זו שאלה אחרת. אוניות ישראליות עוגנות מזה שלוש שנים בנמלי גרמניה, ומלחים גרמנים המשרתים באוניות זרות כבר שהו פעמים רבות הארץ. בלאו הכי ידוע היה מראש, שאוניות ישראליות בלבד לא יוכלו להוציא לפועל את העברת הסחורות הרבות [מגרמניה] לארץ" (סוכנות עת"ם, "הארץ", 26.2.1953).

לרוחם של היתומים והשכולים, העומדים לראות בחופי מולדתם את הדגל של רוצחי אבותיהם מתנוסס ברמה.

שמעתי את הסברת שר החוץ והיה לי הרושם שהמדובר כאילו ב"הסכם ידידות" בין שתי מדינות אחיות. "אין הפרלמנט הגרמני יכול להלקות את עצמו", הסביר, על-כן על נציגי ישראל לכופף ראש ולהתבזות כדי להחזיר לרוצחים את כבודם. בעת הגשת ההסכם לאישור יודיע הָר אדנאואר לבונדסטג בשם ממשלת ישראל – ועל כך קיבל את הסכמתה (הוא יהיה דוברת הרישמי) – שהיא הסכימה לארח את הדגל הגרמני במימיה. היש ניצחון גדול מזהה לרוצח, על מיליוני קורבנותיו? פשע הסכם השילומים הוליד כבר עוד פשע. ראש עיריית ברלין הָר רויטר,⁴ עומד להגיע לניו-יורק לפתיחת מגבית למען הפליטים הגרמנים, וכבר הודיעו מספר יהודים על הצטרפותם לוועד המגבית ההיא, וביניהם אחד מחסידי מפא"י, מר דובינסקי.⁵

האות ניתן מישראל. עודכם עלולים לעמוד בעתיד, למען מצוא חן וחסד בעיני בני בריתכם הגרמנים, בראש "יוניטד ג'רמן אפיל". למעמד של חוסר כבוד הבאתם את עמנו בהסכם הקלון. לא מעט גרם צעד זה לבדידותנו בזירה הבינלאומית – ועל כך גילה טפח מר ג'ימס ורבורג.⁶ כסף? אולי פרוטות תקבלו, ומקור אחר עלול להצטמצם בגלל כך. בסך-הכל, רבותי, הפכתם אותנו מגורם מדיני למועמד לעזרה סוציאלית. ועל הדגל הגרמני, כנראה, תחנכו מעתה את העם ואת הנוער – לרמה מוסרית, לנאמנות, להקרבה ולאמונה.

4 ארנסט רויטר (1889–1953). ראש עיריית ברלין המערבית. מראשי המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הגרמנית.

5 דוד דובינסקי (1892–1982). מנהיג פועלים בארה"ב. נשיא התאחדות עובדי המחט וממייסדי "ג'ואיש לייבור קומיטי" ומפלגת העבודה האמריקנית.

6 ג'ימס פ. ורבורג (1896–1969). סופר כלכלי ומדיני פורה. יהודי יליד גרמניה, בן משפחת ורבורג הנודעת. בארה"ב מלפני מל"ע-1. סגן מנהל מחלקת התעמולה במשרד המלחמה האמריקני במל"ע-2. מפעילי מערכה הבחירות לנשיאות גנרל אייזנהאואר. ב-18.2.1953 הגיש לנשיא החדש ולשר החוץ ג'ון פוסטר דאלס תוכנית לפתרון בעיית גרמניה במטרה להפיג את מתיחות "המלחמה הקרה". בתזכירו כתב בין השאר: "ידוע כי נציגי ישראל במדינות שמעבר למסך הברזל הודיעו פעמים רבות לממשלה הישראלית, שהסכם השילומים עם גרמניה המערבית היה המאורע אשר המריץ בסופו של דבר את הגוש הסובייטי לנקוט מדיניות אנטי-יהודית, והואיל והם פירשו את ההסכם כתרומה גדולה לקראת שיקומה המוסרי של גרמניה בעיני דעת הקהל העולמית וסלילת דרך לצירופה של גרמניה לברית האטלנטית. כמה מדינות קומוניסטיות לא ראו בעין יפה את התקדים שנקבע ע"י הסכם השילומים הואיל וגם הן השתלטו על רכוש יהודי ניכר. ידוע שמרדכי אורן [ממנהיגי מפ"ם, חבר קיבוץ מרחביה] נאסר מייד לאחר פגישתו עם שגריר גרמניה המזרחית בפראג [בדצמבר 1951; שוחרר ב-1956] שעה שניסה להשפיע על גרמניה המזרחית ללכת בעקבות גרמניה המערבית בקשר למתן שילומים לישראל" (אריה גלבלום, שלח "הארץ" בארה"ב, "הארץ" 19.2.1953).

ול"ציונים הכלליים" מספר מילים: בעת הדיון על המשא-ומתן הודיע מר רוקח בשמכם, שתקוממו את העם נגד המגע עם הגרמנים. והנה מתברר שאמרתם לקוממו עד אשר תשבו בממשלה.⁷ אתם כבר יושבים כיום בממשלה ואחראים למעשי החרפה כמו ראש הממשלה ושר החוץ.

והעם ירשום לפניו את ההתדרדרות הנוספת של אנשי לוקסמבורג וואסנר, ואת החרפה החדשה שהטילו על עמנו בימים אלה.

יעקב ריפתין (מ"פ): כנסת נכבדה, לכאורה השאלה היא מצומצמת – מדובר על מחיקת מספר מילים מתוך מכתב מספר 6א [המצורף להסכם השילומים], החתום על-ידי דר' בָּהֶם, ודובר בו על כך ש"האונות אשר ישתמשו בהן (הגרמנים) יהיו אונות המניפות דגל ארץ שלישית". והשאלה היא אם הפסוק הזה יישאר או יימחק. אבל הפסוק הקטן הזה, מחיקתו נוגדת בעצם את הסעיף הפותח את כתב האמנה, המסביר למה באה. מדובר בפתיחה על "מעשי פשע שלא-ישוערו, שנעשו בעם היהודי בימי משטר האימים הנאציונל-סוציאליסטי". אומנם גם ניסוח זה הוא ניסוח "זהיר". גם במשפט זה לא ברור בדיוק היכן היה המשטר הזה. אבל, בכל זאת, האמנה הזאת מבוססת על קבלת אחריות היסטורית מסוימת על-ידי ממשלת בון לגבי העבר, ויש במחיקת הפסוק על איסור אונות גרמניות לבוא על דגלן לנמלי ישראל ערעור על היסוד הפוליטי-המוסרי של החוזה בכללו.

אינני מתאר לעצמי, שמדינת ישראל ויהודי ישראל יכולים להשלים עם המיפנה הזה. אין זאת רק שאלה הנוגעת לעבר. זו איננה רק שאלה הנוגעת לזכרונות השואה בעבר, אלא זוהי שאלה הנוגעת בהווה, וזוהי גם שאלה הנוגעת לעתיד הקרוב. מתוך כך זוהי שאלת ההווה ושאלת העתיד הקרוב, כי אומנם הרפובליקה הפדרלית הגרמנית היא הבסיס המרכזי לתחיית ההיטלריוזם, להכנת המלחמה, לסכנת השמדה נוספת של העם היהודי. ואין ההיאבקות נגד הממשלה הפדרלית הזאת רק היאבקות נגד יורשי היטלר, אלא גם נגד אלה הממשיכים בפועל, ממשיכים את הירושה הזאת ומסכנים את חייו של העם היהודי. לא היה מיותר לגייס את דעת הקהל של העם היהודי בעולם נגד הסכנה הממשית והאיומה הזאת, הבאה משטח הרפובליקה הפדרלית הגרמנית.

ואולי יש בזה סמל למדיניות החוץ של מדינת ישראל, שדווקא באותו זמן שממשלת ישראל יכלה לרשום לפניו את "ההישג" הזה, באותו זמן שדגל אותה

7 לאחר התפטרות הממשלה ב-19.12.1952 עקב פרישת סיעות המפד"ל ו"אגודת ישראל" ממנה, הקים ח"כ דוד בן-גוריון כעבור 4 ימים ממשלת קואליציה חדשה, שבה השתתפה, לראשונה, מפלגת "הציונים הכלליים". נציגי מפלגה זו בממשלה היו: פרץ ברנשטיין (שר המסחר והתעשייה), יוסף ספיר (שר התחבורה), יוסף סרלין (שר הבריאות), ישראל רוקח (שר הפנים).

המעצמה, שהדבירה את ההיטלריות בימי מלחמת-העולם השנייה, אינו מתנוסס היום במדינת ישראל מעל אחת הציריות⁸ – באותו זמן מפלסים את הדרך לדגל של יורשי היטלר לקראת חופי הארץ.

אני חושב שאחריות ישראלית, אחריות יהודית ואחריות ציונית בלתי-מסולפת, מחייבות את הכנסת לדון בפרשה זו. אני מרשה לעצמי גם לומר, שההודעה של דובר משרד החוץ בעניין זה⁹ היא במידה מסוימת לא רק מפתיעה, אלא גם אוורפטורית. בדרך כלל כדאי היה להנהיג את הנוהג הדמוקרטי, שחווה בינלאומי צריך לבוא לרטיפיקציה של הכנסת, לפחות של ועדת החוץ והביטחון, אבל אין כלל להעלות על הדעת, שמעמידים לפעמים לפני הכנסת דברים פחותי ערך על מנת לקיים כלפי חוץ את מצוות הדמוקרטיזציה, וחושבים להסתפק בעניין מכריע כל-כך מבחינה מצפונית ומבחינה פוליטית בכך, שהדיון בכנסת יכול להיות דיון לסדר-היום עם אותו מחזה של הרמת ידיים נגד הדיון, כי הדובר של משרד החוץ כבר הודיע מה שהודיע. אני מבקש מאת הכנסת לפתוח בדיון בשאלה זו.

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: אין זה בסמכותי לערער על נשיאות הכנסת, שראתה דחיפות במתן אפשרות להעלאת גירה על ויכוח, שנתקיים כבר כמה פעמים בכנסת ובעם היהודי והוחלט עליו, ועל-פי החלטה זו פועלת הממשלה. זוג של חברי כנסת, לנדאו וריפתין, לקחו לעצמם המונופולין לדאוג לכבוד ישראל: הראשון דיבר בצורה כזאת, שאינה משאירה מקום לשום ויכוח. הסגנון הזה שמענו באיזו ארץ אחרת מפי ברנש, שלאורה של האנושיות עצמותיו כבר נרקבות בקבר. ואינני יודע אם המקנא השני לכבוד ישראל, חבר הכנסת ריפתין, חרד ליורשי היטלר רק בחלק אחד של גרמניה – עד כמה שידוע לי, שלח שליחים ליורשי היטלר באחד החלקים של גרמניה.¹⁰

אינני שותף לחרדתו של הזוג הנזכר לכבוד ישראל, אבל אני מקבל הצעת חבר הכנסת ריפתין – והיינו עושים זאת גם בלי הצעה זו – שלפני האישור הסופי של

8 ב-9.2.1953 הוטלה פצצה אל בניין הצירות הסובייטית בשדרות רוטשילד, ת"א, במחאה על מאסר תשעה רופאים יהודים במוסקבה והאשמתם בקשר להרעלת מנהיגים סובייטים. הפצצה פצצה ארבעה מעובדי הצירות ואת רעיית הציר. בתגובה ניתקה בריה"מ את יחסיה הדיפלומטים עם ישראל ב-11.2.1953 ("ר" תלחמ"י" 8, עמ' 721-128, 137-138, 527-529). במעשה זה נחשדו חברי "הליגה האנטי-קומוניסטית בישראל" בראשות חביב שיבר, יוצא בית"ר.

9 "דובר משרד החוץ אישר, כי נציגי ממשלת גרמניה המערבית פנו לנציגי ישראל בקלן, דר' א' שנער ודר' ח' יחיל, בדבר הרשאה לעגינת אוניות גרמניות בנמלים ישראלים. יש להנחית, כי הפנייה הגרמנית היתה בקשה לשינוי בנוסח הסכם השילומים שנחתם בלוקסמבורג (סופרו המדיני של "הארץ", 25.2.1953).

10 על פרשה זו ר' מסמך 14, עמ' 224 הע' 13; מסמך 19, עמ' 421.

ההסכם, וההסכם הסופי של הממשלה יבוא רק לאחר שההסכם יאושר על-ידי הפרלמנט במערב-גרמניה – יובא הדבר לדיון בפני ועדת החוץ והביטחון. השינוי שנעשה במכתב 6 משאיר במקומה זכות העדיפות שיש לאוניות ישראל להביא לארץ הסחורות שנקבל מגרמניה כחלק מן השלל והגזל, אבל הוא מוחק האיסור להשתמש באוניות גרמניות במקרה שלא יהיו אוניות ישראליות מספיקות להובלה. הסכם זה צריך לקבל מקודם אישורו בפרלמנט של מערב-גרמניה, ורק לאחר זאת צריכה הממשלה לתת אישורה הסופי. אני מודיע בזאת שהממשלה לא תעשה זאת עד אשר תביא כל הדבר בפני ועדת החוץ והביטחון, ואין שום יסוד לדון עכשיו בעניין זה.

יצחק בן-אהרון (מפ"ם): הכוונה לאישורה של ועדת החוץ והביטחון, או רק לדיון?

חיים לנדאו (תנועת החרות): מה זה משנה?

היור' יעקב קליבנוב: אני מבין שמצד ראש הממשלה ישנה התנגדות לכך שהכנסת תדון בהצעות אלו, בשים לב לכך שהדבר יובא לדיון לוועדת החוץ והביטחון בזמן הנכון. האם מסתפקים בהצעה זו? (קריאות מספסלי מפ"ם וחרות: לא!) – אם כן, אני מעמיד להצבעה את הצעתו של ראש הממשלה.

הצבעה

בעד הצעת ראש-הממשלה – 29

נגד – 9

נמנעים – 10

הצעת ראש הממשלה לא להעמיד את העניין לדיון, נתקבלה.

הכרעה בבון והכרעה בירושלים

השר מ. שרת: כיוון שיושב-ראש הוועדה מאחר, אפתח ברשותכם את הישיבה מתוך הנחה שיושב-ראש הוועדה ירשה.

רצוני למסור לכם מה בדיוק המצב לגבי השילומים. קודם כל, המצב הנוהלי. אתמול קיבל חוזה השילומים את אישורו הסופי מאת הבונדסטג. בהתאם לחוקה הגרמנית, לאחר שמיסמך כזה מקבל את אישורו על-ידי הבונדסטג, הוא צריך לשהות שני שבועות עד לשלב הבא בנוהל, כדי לתת אפשרות לבונדסרט [הבית העליון של הפרלמנט הגרמני] לערער עליו ערעור אחרון, אם גם לפי הנוהל אישורו של הבונדסרט קודם לאישורו של הבונדסטג. זאת אומרת, אין לפי החוקה [הגרמנית] חובה להגיש את החוזה לבונדסרט מחדש, אלא הבונדסרט חזק עליו שהוא יודע שהמיסמך יאושר על-ידי הבונדסטג תוך שבועיים ימים. יכול משהו בבונדסרט לעורר שאלה מחדש. אם לא מעוררים שאלה מחדש, בזה האישור הפרלמנטרי גמור והמיסמך מוגש לחתימתו של הנשיא, וזה שלב אוטומטי.

כדי לקצר תהליך זה הוסכם שהחוזה יוגש מחדש לבונדסרט תוך יומיים, כדי לקבל החלטה חיובית של הבונדסרט שהוא מאשר את ההסכם, זאת אומרת, במקום המתנה סבילה של שבועיים, ישנו צעד פעיל של יומיים וזה חוסך לנו 12 יום. לפי הסדר מיוחד זה יובא חוזה זה מחר לפני הבונדסרט לשם האישור הסופי, ויש לראות אותו כצעד אוטומטי לחלוטין, באשר הבונדסרט אישר זאת והוא לא הכניס שום שינוי. אחרי זה מוגש החוזה לחתימתו של הנשיא, כמו שמוגשות באופן אוטומטי החלטות הדורשות את חתימתו של הפרלמנט. עם חתימת הנשיא תהליך האישור מצד גרמניה מסתיים.

אנחנו כיוונו ותיאמנו את הנוהל שלנו כדלהלן: ועדת החוץ מתכנסת היום, לאחר האישור הסופי של הבונדסטג, ופירושו בעינינו הכרעה סופית של הפרלמנט לפני הצעד הפורמלי האחרון של הפרלמנט, שצריך להיות מחר. זאת אומרת, החלטה חיובית של ועדת החוץ והביטחון פירושה המלצה לממשלה לאשר מצידה את החוזה

1 נוכחים חברי הוועדה: מ' ארגוב, יו"ר, ב' אידלסון, א' אלטמן, ז' ארן, י' בן-אהרון, ח' בן-אשר, ה' ברגר, ד' הכהן, ש' זיסמן, י' כסה, א' ליבנה, מ' נמיר, ג' פלש, א' רימלט, י' ריפתין, י' רפאל, י' הררי. נעדר: ס.ב. ששון.

מוזמנים: מ' שרת, שר החוץ; פ' רוזן, שר המשפטים; כתרילאל כץ, מנהל מחלקת החקר, משרד החוץ; עלי נתן, מחלקת היועץ המשפטי, משרד החוץ.

סדר-היום: א) המלצה לאישור חוזה השילומים; ב) דיון על סקירתו המדינית של שר החוץ מיום 17.3.1953.

הזה אישור סופי, ושהאישור הזה צריך לחול ביום א' [22.3.1953], וזה יהיה לאחר הצעד הפורמלי האחרון על-ידי הפרלמנט של בון.

עם החלטת הממשלה מקבל החוזה הזה את אישורו הסופי מצד ממשלת ישראל ואז, לפי מה שנקבע בחוזה השילומים עצמו, צריכים שני הצדדים להחליף ביניהם את מיסמכי האישור בפני המזכירות הכללית של האו"ם. הדבר כבר הוסכם עם המזכירות הכללית וטקס החלפת המסמכים של האישור צריך להתקיים בתחילת השבוע הבא בניו-יורק. מצידנו יופיע הקונסול הכללי של ישראל בניו-יורק ארתור לוריא, ומצד ממשלת בון הקונסול הכללי שלהם. שניהם יתייצבו בפני האיש שימונה רק על-ידי המזכיר הכללי, ובפניו יחליפו מסמכי האישור. האקט הזה יירשם באו"ם ונציג המזכירות, שיהיה נוכח בטקס זה, ישמש עד לו ויערוך פרוטוקול מהחלפת כתבי האישור ומקורו יישאר שמור בארכיון האו"ם והעתקים ממנו יומצאו על-ידי מזכירות האו"ם לכל אחד משני הצדדים.

פרט לזה ישנה שאלה של רישום באו"ם על-ידי מדינת ישראל. מה שאמרת עד כאן זהו הנוהל לפי שנקבע בחוזה השילומים עצמו, אבל לפי מגילת האו"ם, סעיף 102, חייבת כל מדינה שהיא חברה באו"ם, אם היא לאחר כריתת המגילה נכנסת לאיזה חוזה בינלאומי או אמנה בינלאומית, היא חייבת לרשום זאת במזכירות הכללית של האו"ם. זאת קובע הסימן הראשון של אותו סעיף. הסימן השני של אותו סעיף קובע שלא יוכל שום חבר של האו"ם לפנות לאו"ם מתוך הסתמכות על איזה חוזה שהוא שלא נרשם על-ידו באו"ם. סעיף זה אינו מחייב את גרמניה באשר היא אינה חברה באו"ם. הוא מחייב את מדינת ישראל. על כל פנים, הוא מחייב אותה באותה מידה שהיא רוצה לשמור את הזכות לעצמה לתבוע את מילוי החוזה הזה ולהסתמך עליו בפני האו"ם.

האישור על החוזה הן מצד הפרלמנט של בון והן מצד ממשלת ישראל חל מבחינה משפטית על הנוסח שנערך ונחתם בלוקסמבורג ללא כל שינוי. אני רוצה את הנקודה המשפטית הזאת להבהיר בכל הבהירות. הנוסח, כפי שידוע לנו כנתינתו בלוקסמבורג, זה הנוסח שעליו חל האישור של הפרלמנט של בון והאישור הסופי של מדינת ישראל ללא שינוי אות או תג. אבל שני הצדדים הנותנים עכשיו את האישור לחוזה, נותנים אישור זה בידיעתם כי לגבי סעיף אחד נערך בינתיים הסכם בין שני הצדדים, שפירושו למעשה שינוי סעיף אחד בחוזה. הסכם זה בנוגע לשימוש באוניות – שעוד אומר לגופו של עניין מה שצריך² – בא לידי ביטוי בחליפת מכתבים בין הנציג המוסמך שלנו, אליעזר שנער, לבין הנציג המוסמך של ממשלת בון, מזכיר המדינה הלשטיין ממשדד החוץ. המכתבים האלה יימסרו לידיעתכם.

2 ר' מסמך 48, עמ' 807 הע' 2.

מה פירוש המכתבים האלה? אני חוזר עכשיו לפרשת האוניות. חליפת מכתבים זו באה לתקן נוסח של חליפת מכתבים המהווה חלק בלתי-נפרד של ההסכם. לפי הנוסח הראשון של ההסכם, כפי שנכרת בוואסנר ונחתם בלוקסמבורג, המצב לגבי האוניות הוא כלהלן: קודם-כל, מדינת ישראל מקבלת את הסחורות לרשותה על אדמת גרמניה, והיא מובילה את הסחורות האלה, היא המשלחת אותן. אם היא רוצה להחזיק את הסחורות במחסנים רשומים, שום איש לא יכול לבוא ולומר לה כמה זמן היא יכולה להחזיק אותן. כאשר היא רוצה לשלוח אותן היא שולחת אותן ואז היא זכאית להשתמש למשלוח הסחורות האלה באוניות שלה, באוניות המניפות דגל ישראל. כל זמן שהיא מובילה את הסחורות באוניות המניפות דגל ישראל אינה מתעוררת כל שאלה אחרת, ואין לצד שכנגד מה לומר בעניין ההובלה. רק אם מדינת ישראל אינה יכולה להוביל את כל הסחורות באוניותיה, או אינה רוצה מאיזו סיבה להוביל את הסחורות באוניותיה, אם משום שהאוניות לא מספיקות או מאיזה סיבה אחרת, ואינה מחזיקה את הסחורות האלה בגרמניה, והיא יכולה לעשות זאת בזמן בלתי-מוגבל, אלא היא רוצה לשלוח את הסחורות באוניות שאינן מניפות דגל ישראל, אז היא חייבת לפנות לחברות הספנות הגרמניות – זה הנוסח הראשון בחוזה – ולדרוש מהן לעשות סידורים להובלת סחורות אלה. ואז – לפי הנוסח הראשון – חברות הספנות הגרמניות צריכות לשכור נפח בשביל ההובלה הזאת, אבל הן חייבות – לפי הנוסח הראשון – לשכור נפח זה באוניות המניפות דגל שלישי. הן אינן יכולות להוביל סחורות אלה באוניות המניפות דגל גרמניה.

בנקודה זו חל השינוי ונמחקו המלים: "חייבות לשכור נפח באוניות המניפות דגל שלישי", זאת אומרת הן רשאיות לשכור – אינן מחויבות, אבל רשאיות לשכור – את הנפח הזה באוניות המניפות דגל גרמניה. זאת אומרת, השאלה הזאת יכולה להתעורר רק אז כאשר לא תהיינה לנו אוניות וכאשר אנחנו לא נרצה בשום פנים ואופן להשקות את משלוח הסחורות עד שתהיינה לנו אוניות. לעומת זה, החברות הגרמניות אינן מחויבות כלל גם אז לשכור אוניות גרמניות. הבעיה לא היתה אם יבואו אוניות בעלות דגל גרמני לחיפה או תל אביב או לא יבואו. הבעיה היתה אם במסמך שעליו נדרש אישור הפרלמנט של בון ייתכן שיישארו מילים אלו, הקובעות הפליה לגבי אוניות המניפות דגל גרמני במסמך בעל ערך תחוקתי.

יש להניח, שכל זמן שרצון הממשלה הוא לא לראות אונייה בעלת דגל גרמני, תדאג הממשלה שאונייה המניפה דגל גרמני לא תבוא. אבל אי-אפשר להיות בטוח שמצב כזה יתמיד לזמן בלתי-מוגבל. יש להניח, שהדבר תלוי בהתפתחות שתהיה בינתיים. יש לזכור, שאוניות ישראליות מופיעות כל הזמן בגרמניה ללא כל הגבלה. בשום אופן אינני משווה את שני הדברים. משהו פה נרצח ושם רצת. זה הדבר. ישנה חליפת מכתבים, אבל חליפת מכתבים זו אינה כלולה בגוף ההסכם. לא עליה חל

האישור. לא עליה חלה חליפת איגרות האישור בפני נציגות או"ם. לא היא תופקד אצל האו"ם כאשר נפקיד את האמנה. אבל כולנו אנשים ישרים ונבונים, אישור זה עכשיו חל בדיעבד ששני הצדדים הסכימו ביניהם לסטות בפרט זה מנוסח ההסכם. נמצא פה מר עלי נתן, חבר המחלקה המשפטית של משרד החוץ, שליווה כל הזמן את הפרשה הזאת, והוא יוכל להסביר את הדברים. המכתב הוא פשוט מאוד. אקרא בפניכם את הנוסח האנגלי, כי לדאבוני הנוסח האנגלי מדויק יותר.

קורא את נוסח המכתב [הנוסח לא נכלל בפרוטוקול].

הי"ר מ. ארגוב: לסדר הדיון. אינני חושב שנחדש עכשיו את הדיון לגופו של עניין. החברים יכולים להציג שאלות הקשורות בנוסח ההסכם או בביצוע, ואחר-כך נצביע.

י. ריפתיין: כאשר נעמוד בפרשת ההצבעות, יש לי הצעות מסוימות. הייתי רוצה לדעת איזה חוזים עם הרפובליקה הפדרלית הגרמנית הוחלפו עד עכשיו במזכירות האו"ם ועם אילו מדינות, ואיזה חוזים נרשמו עד עכשיו באו"ם?

י. רפאל: בעקבות שאלתו של חבר הכנסת ריפתיין, ברצוני לשאול שאלה לצד הפרוצדורלי באו"ם, יש בזה חשיבות אם נרצה פעם על יסוד אמנה זו לבוא בתביעות.

שר החוץ מ. שרת: רצוני עוד פעם להבהיר נקודה זו. אינני בטוח שהבהרתי נקודה זו במידה מספקת. עניין או"ם מופיע כאן בשני שלבים נפרדים: העניין הראשון מחייב את השני. השלב הראשון מחייב על-פי ההסכם עצמו – זהו החלפת כתבי האישור בפני מזכירות האו"ם ועריכת פרוטוקול על כך על-ידי המזכירות. זה מחייב על-ידי החוזה עצמו. השלב השני זה הגשת החוזה המאושר עצמו על-ידי מדינת ישראל לרישום במזכירות או"ם, וצעד זה מחייב על-פי מגילת האו"ם בתוקף היותנו חברים באו"ם.

י. רפאל: אני מתכוון בעיקר לחלק השני. לדבר זה יש ערך רק תוך הנחה שגרמניה בהמשך הזמן תהיה חברה באו"ם. אם אנחנו רוצים לתבוע את גרמניה בפני איזה פורום של או"ם, היא חייבת להיות חברה באו"ם. (שר החוץ מ. שרת: לאו דווקא) – האם אין בזה הודאה מראש, שאנו מסירים את התנגדותנו לכניסתה לאו"ם?

שר החוץ מ. שרת: כתוב במפורש: כל אמנה וכל הסכם בינלאומי שנכרת על-ידי מדינה חברה באו"ם לאחר כניסת המגילה הזאת לתוקפה, יירשם במהירות האפשרית אצל המזכירות ויפורסם על-ידה. זו הודעה מחייבת. זאת אומרת, אם אנחנו חותמים

על חוזה, וכל עוד הננו חברים באו"ם ורצוננו להיות בסדר לגבי האו"ם, אנחנו חייבים לעשות זאת. זה קודם-כל. אחר-כך ישנו סימן 2 של סעיף 102 הקובע: "שום צד לא יזו אמונה או הסכם בינלאומי, שלא נרשם בהתאם להוראה של סימן א' של סעיף זה, לא יוכל להסתמך על אמונה זו בפני איזה אורגן שהוא של האו"ם". קודם-כל, ישנה חובה לרשום ויהי מה. שנית, ישנה סנקציה: הווה ידוע לך, אם לא תרשום לא רק שלא פעלת בהתאם להוראה של האו"ם – לא יכולים להכריח אותך, המגילה אומרת כך, אם לא עשית לא עשית – אבל הווה ידוע לך שלא תוכל יותר להסתמך על זה. האו"ם יכול לטפל גם במדינות שאינן חברות, הוא יכול לקבל החלטות לפנות אליהן, מועצת הביטחון יכולה להזמין אותן לשולחן הדיונים, ואין סמכותו של או"ם במובן זה מצומצמת רק בתחום חבריו.

סעיף 17(ב) קובע: "כתבי האישור יוחלפו בהקדם האפשרי על-ידי הנציגים המוסמכים של בעלי ההסכם בזכירות האו"ם בניו-יורק. ייערך פרוטוקול בידי המזכיר הכללי של האו"ם והוא מתבקש בזה להמציא העתק מאושר הימנו לכל אחד מהצדדים". סעיף (ג) קובע: "תוקפו של הסכם זה ייכנס לתוקפו עם החלפת כתבי האישור".

ע. נתן: מדובר לא בהפקדת ההסכם, אלא החלפת כתבי האישור. אחר-כך ישנה שאלה של רישום שנעשה או עלול להיעשות על-ידי הצדדים עצמם – במקרה שלנו, לאור התחייבותנו לפי מגילת האו"ם. אין המדובר בהפקדה אלא החלפה, והמעשה המוטל על מזכירות האו"ם לפי החוזה הוא אקט מינהלי בלבד. המזכיר הכללי של האו"ם הוא עד בלבד למעשה של החלפת מיסמכי האישור ושום דבר לא יופקד.

ביחס להפקדת חוזים מצד גרמניה, לא ידוע לי המצב במידה שמדובר בחוזים דו-צדדיים. אבל אם מדובר בחוזים רב-צדדיים, יש לזכור שגרמניה היא צד לחוזים רב-צדדיים המתייחסים לארגונים של האו"ם שהגרמנים חברים בהם, וגם מיסמכים אלה, שגרמניה צד להם, מופקדים באו"ם. גרמניה חברה בארגונים רבים של האו"ם, כגון: ארגון הדואר הבינלאומי ועוד ארגונים שונים למיניהם.

י. ריפתיין: אני מחדש בשלב זה את ההצעה, שהוועדה תחזיר את השאלה להכרעה בכנסת.

הי"ר מ. ארגוב: זה בניגוד להחלטת הכנסת.

י. ריפתיין: אם זה לא יוחזר לכנסת, אני מציע לא לאשר את השינוי בעניין האוניות. זה דבר חשוב. כן אני מציע לא לנהוג לפי פרוצדורה זו באו"ם.

א. אלטמן: בקשר עם עניין האוניות, אני מבין שכאשר נתעוררה שאלה זו בכנסת ניתנה הבטחה כי שאלה זו תידון בוועדה בזמן שהיא תדון באישור החוזה (שר החוץ מ. שרת: עניין זה הובא בזמנו לוועדה) – היות ואין מקום עכשיו להתווכח ולחדש את הויכוחים שהיו בעבר, ואני מבין שהוועדה תיגש להצבעה בשאלה זו, אני מציע לדחות את אישור ההסכם. היות וחליפת המכתבים בעניין שינוי הסעיף לגבי האוניות הגרמניות אינה נכללת באמנה, אני מציע לדחות גם שינוי זה.

י. רפאל: הבנתי מדברי שר החוץ, שלפי הנוסח הקודם של החוזה היה עלינו לפנות לגרמניה לשכור נפח אוניות של דגל שלישי במקרה שנפח האוניות שלנו לא יספיק. האם משלחת ישראל לא יכולה בעצמה לשכור נפח באוניות של דגל שלישי אם אינה מסתדרת עם האוניות שלה?

י. בן-אהרון: אילו היה למשלחת ישראל מטבע חוץ ולא במרקים, היתה יכולה לשכור נפח באוניות של דגל שלישי?

ע. נתן: לפי הסכם השילומים, כל הכספים שאנו מקבלים הם במרקים. במידה שלא רוצים להשתמש במרקים אלה להובלת הסחורות, יכולים להשתמש או במטבע ישראלי להובלה באוניות ישראליות, או באופן אלטרנטיבי להשתמש במטבע חוץ לשכירת אוניות תחת דגל שלישי.

הי"ר מ. ארגוב: ואם משלחת ישראל רוצה לשכור אוניות?

שר החוץ מ. שרת: אנחנו רשאים להוביל כמה שאנחנו רוצים באוניות ישראליות. אם האוניות שלנו לא מספיקות, ברירה אחת היא לחכות עד שנבנה אוניות. אבל אם אנחנו בכל זאת רוצים להוביל, ומוכנים לשלם בלירות סטרלינג או בדולרים או בפרנקים שווייצריים או צרפתיים, ולא נזקקים למרקים אלה להוצאות הובלה, אנו יכולים לשכור אוניות שווייצריות או אמריקניות. אבל אם אנחנו רוצים לשלם את ההובלה במרקים אלה, אנו צריכים לפנות לרפובליקה הפדרלית של גרמניה. אני חושב שזה כך.

ע. נתן: זה לא בדיוק כך. אני צריך גם לתקן את דברי הקודמים. לפי פסקה 2 של המכתב 6א שתוקן עכשיו, העדיפות הראשונה ניתנת לאוניות ישראליות. לאחר שמיצינו את האפשרויות לפי העדיפות הזאת, עלינו לפנות לגרמניה ועל גרמניה או להעמיד לרשותנו נפח אוניות. התשלום בעד זה ייעשה במרקים. לפי התיקון שנעשה,

לא נאמר תחת איזה דגל יפליגו אוניות אלה. במקום ההוראה המחייבת, שהיתה בנוסח הראשון – שאוניות אלה צריכות להיות של דגל שלישי – נשארה שאלה זו פתוחה והיא ניתנת להסדר לפי הסכם בין בעלי החווה. אם אפשרות שנייה זו אינה מבוצעת, ישנה אפשרות שלישית ובעלי ההסכם יכולים להסכים על כל מודוס אחר להובלת הסחורות.

ש. זיסמן: אם שתי האפשרויות האלה לא תנוצלה, יכולה ממשלת ישראל לעשות סידורים. סעיף 3 במכתב 6א קובע: אם יתברר כי ההסדרים הנזכרים בסעיפים 1 ו-2 אינם מספיקים להובלה של הסחורות, תהיה ממשלת ישראל רשאית לעשות הסדרים אחרים. הייתי רוצה לדעת מה פירושו של המושג *conference line*?

ע. נתן: ישנן חברות אוניות ששייכות לקונפרנס של הובלה ימית, כמו שישנו קונפרנס של הים התיכון ואחרים. חברות הספנות הגרמניות יכולות להביא בחשבון נפח אוניות העומד לרשותן ב-*conference line* כזה.

כאן יש להבדיל בין שני דברים. קודם-כל, הבטחת הנפח לתובלה הימית. שנית, התשלום בעד התובלה הזאת. לגבי התובלה באוניות ישראליות יכולים להשתמש או בלירות ישראליות או במרקים. אם הנפח שעומד לרשות מדינת ישראל לא יספיק להובלת הסחורות, אז הממשלה הגרמנית תעשה סידורים לשכירת נפח.

אם הממשלה הגרמנית לא תעמיד את הנפח הדרוש לרשות ממשלת ישראל, יכולה ממשלת ישראל לעשות סידורים משלה לביצוע התובלה. אשר לצד התשלום, במקרה הראשון, כאשר ממשלת ישראל מובילה את הסחורות בנפח אוניות שלה, היא משלמת בכספה-היא. במקרה השני, כאשר התובלה נעשית בנפח אוניות שממשלת גרמניה מעמידה לרשות ממשלת ישראל, התשלום נעשה במרקים גרמניים. במקרה ששתי אפשרויות אלה אינן מנוצלות, לא נאמר באיזה אוניות מובילים ומי משלם. זה נשאר פתוח להסדר בין הצדדים.

י. רפאל: זה לא לפי הפירוש שנתן שר החוץ.

שר החוץ מ. שרת: שניסה לתת בתום לב. אמרתי שאינני בקי כל-כך בסעיפים.

י. הררי: בהמשך לדבריו של מר נתן, ברצוני להביע כאן חוות דעת משפטית מבלי להיכנס לגופו של עניין. לדעתי ההסכם לא קובע מה יהיה במקרה השלישי לגבי תשלום במטבע חוץ. הסעיף 1 של מכתב 6א קובע, שבמידה שהסחורה תובל באוניות המניפות דגל ישראל, תשלם ממשלת ישראל את דמי ההובלה במטבע ישראלי.

סעיף 2 קובע, שממשלת גרמניה מצפה כי התשלום בעד הובלה באוניות גרמניות ייעשה במרקים גרמנים. מאחר שמשנים את עניין האוניות שממשלת גרמניה תעמיד לרשות ממשלת ישראל, יוצא שאו שמובילים את הסחורות באוניות ישראליות ומשלמים במטבע ישראלי, או שמובילים את הסחורות באוניות גרמניות ומשלמים במטבע גרמני, ולא נקבע במסמרות מה יהיה המצב במקרה שרוצים להוביל סחורות במטבע חוץ ולא באוניות ישראליות. שאלה זו נשארה פתוחה. יכול להיות, שהם גידו שהם מבינים כך, ואנחנו נגיד שאנחנו מבינים זאת אחרת, אז זה לא מותנה.

י. רפאל: אני מציע שנצביע על אישור ההסכם כפי שנוסח כאן, ואחר-כך נצביע לחוד על התיקון לגבי האוניות הגרמניות.

ה. ברגר: בהמשך לדבריו של חבר הכנסת הררי, ברצוני להעיר שסעיף 8 קובע, כי אם תעסיק ממשלת ישראל חברות אוניות גרמניות להובלת סחורה, ישולמו דמי ההובלה במרקים גרמניים והם ייוקפו לחובת הסכום שהופרש לשירותים לפי הסכם זה. דמי הובלה ימית הנפרעים בכל מטבע ולא במרקים גרמניים, ישולמו על-ידי ממשלת ישראל שלא מן הכספים שנתקבלו לפי הסכם זה. מבחינה זו לא נכון לומר, כי השאלה מי ישלם במטבע לא-ישראלי ולא-גרמני נשארת פתוחה (שר החוץ מ. שרת: זה לא סתום. פה יש פרץ לדיון) – דעתי היא שאין קשר הגיוני בין שאלת הדגל של האוניות שבהן מובילים את הסחורות, ובין שאלת המטבע שבו משלמים בעד הובלה. אלה שני דברים לחוד.

י. הררי: ברור שההובלה מוטלת עלינו. אנו צריכים לדאוג להעברת הסחורות שאנו מקבלים בגרמניה. הגרמנים יכולים לטעון שלא מעניין אותם אם אנו רוצים להשתמש בכסף גרמני, עלינו להשתמש באוניות גרמניות. אבל אם אנחנו משלמים, אנחנו יכולים לעשות בסחורה מה שאנחנו רוצים.

מ. נמיר: הערה לסדרי ההצבעה. יש לי ספק אם צריך לערוך שתי הצבעות. לדעתי, צריך להצביע רק פעם אחת כי אנחנו דנים במהדורה המתוקנת עם חליפת המכתבים בעניין השינוי לגבי האוניות, וצריך להצביע כעל שלמות אחת.

שר החוץ מ. שרת: עמדתי פה על הבחנה משפטית מסוימת, כאשר אמרתי שהמיסמך הוא מיסמך בלתי-מתוקן, וזה יהיה גם המיסמך שיוגש לאו"ם, אם הוא יוגש. יחד עם זאת, אמרתי ששני הצדדים בהחליטם עכשיו על האישור בכל השלבים – בבונדסרט, אחר-כך בבונדסטג ואחר-כך שוב בבונדסרט ובממשלה שלנו –

עושים זאת בידיעה שהנוסח מתוקן בפרט זה וכפי שהוא מתוקן. לכן אין פה שאלה של פיצול שערות. אין להפריד פה בין הדבקים. השאלה העומדת היא האם הממשלה צריכה לאשר את ההצעה כפי שהיא קיימת היום. לא עומדת הצעה אחרת. להצביע בעד החוזה כפי שהוא ובלתי-מתוקן, ואחר-כך לדחות, או על-ידי הימנעות להביא לאי-החלטה על התיקון, פירושו להחזיר את כל העניין לתווה ובוהו ואז ההצבעה על אישור החוזה אין לה כל ערך. זה המצב. יכולה להיות רק הצבעה אחת. חליפת המכתבים נכללת בהסכם, כי ההנחה היתה שאי-אישור חליפת המכתבים לא היתה מאפשרת לתהליך האישור להתקדם.

י. רפאל: כלומר, שזה כבר עשוי.

היו"ר מ. ארגוב: למעשה, יכולות להיות רק שתי הצעות ולא שלוש הצעות. הצעה אחת של חברי הכנסת ריפתין ואלטמן, שלא לאשר את הצעת ההסכם – אני חושב שלא צריך להצביע על ההצעה להחזיר זאת לכנסת, כי בעניין זה ישנה החלטת הכנסת שהועדה פועלת לפיה – ההצעה השנייה היא אישור ההסכם מתוך ידיעה ברורה שבתוך זה נכללת חליפת המכתבים לגבי סעיף 6א. אני מעמיד שתי הצעות אלה להצבעה.

הצבעה

בעד הצעת חברי הכנסת ריפתין ואלטמן – 5 קולות (א. אלטמן, י. בן-אהרון, ש. זיסמן, א. רימלט, י. ריפתין)
בעד ההצעה לאשר את ההסכם לשילומים – 8 קולות (מ. ארגוב, ב. אידלסון, ז. ארן, ח. בן-אשר, ה. ברגר, י. כסה, א. ליבנה מ. נמיר, י. רפאל)
נמנע בהצבעה – 1 קול (ג. פלש)

הוחלט:

להמליץ בפני הממשלה על אישור הסכם השילומים עם גרמניה.

ההסכם נחתם – הממשלה מאשרת

השר מ. שרת: הסעיף הראשון בסדר-יומי הוא אישור הסכם השילומים עם גרמניה המערבית. המצב הנוהלי הוא כזה: ההסכם קיבל את אישורו הסופי מאת הבית התחתון – הבונדסטג. לפי החוקה שם צריכים לעבור שבועיים לאחר אישור זה, שבהם ניתנת שהות לבית העליון – הבונדסרט – אף על פי שהוא כבר אישר קודם, לערער על משהו בחוזה. אם תוך שבועיים אלה הבונדסרט אינו מערער, נחשב האישור הפרלמנטרי כגמור והמיסמך עובר לחתימתו של הנשיא. כדי להחיש את הליכי האישור, במקום להמתין לתגובה שלילית של הבית העליון, הוחלט להביא את המיסמך לבונדסרט לפעולה חיובית. האישור הסופי בבית התחתון היה ב-18 בחודש, והוא הובא לבית העליון ב-20 בו. בבונדסרט אושר ההסכם פה-אחד. לפי הסידור היה צריך ההסכם לעבור לחתימת הנשיא. לפי הידיעה ברדיו ובעיתונות אושר ההסכם על-ידי הנשיא.

מצידנו סמכות האישור הסופי נתונה לממשלה, אבל הממשלה כפופה להחלטת הכנסת, שמסרה בעניין זה סמכות לוועדת החוץ והביטחון. ראש הממשלה אישר מחדש לרגל עניין האוניות סמכות זו. היה על זה דיון בוועדת החוץ והביטחון בישיבה שלא מן המניין ביום ה' [19.3.1952] אחר הצהריים בקריה. זה היה בין שני האישורים בגרמניה, בהנחה שהחווה יאושר בבונדסרט.

ועדת החוץ והביטחון הצביעה להמליץ לפני הממשלה לתת אישור סופי להסכם השילומים. ההצבעה בוועדת החוץ והביטחון לא היתה פה-אחד – ההחלטה נתקבלה ברוב של 5:8 קולות. שמונת החברים שהצביעו בעד היו שבעת חברי מפא"י וחבר אחד של "הפועל המזרחי". חמשת החברים שהצביעו נגד היו: שני חברי סיעת "הציונים הכלליים", שני חברי מפ"ם ואחד מ"חרות". היה נמנע אחד – חבר סיעת "הציונים הכלליים". חבר מפלגת "הפרוגרסיבים" שהיה נוכח בישיבה אין לו זכות הצבעה.

היתה השאלה של אישור בכללו והיתה שאלה של אישור חילוף המכתבים, המבטל באופן פורמלי ההגבלה על שימוש באוניות גרמניות, אבל ההצבעה היתה אחת ולא שתיים, זאת אומרת שלא היתה הצבעה אם לאשר ההסכם כמו שהוא ואחר-כך לאשר חליפת המכתבים. אילו היה זה כך, היה זה דבר פיקטיבי, כי אין קיים ההסכם כאשר נוסח בהגבלה על אוניות גרמניות. העניין עומד בכללותו. ההצבעה היתה על המצב בסיכומו ולא על השלבים הקודמים. אני צריך להסביר, כי השינוי שחל בנוסח ההסכם על-ידי חליפת המכתבים אינו נכנס לגוף ההסכם, זאת אומרת שלא תוקן ההסכם והאישור אינו חל על הסכם מתוקן, אלא ההסכם נשאר כמו

שהוא. האישור חל על ההסכם כמו שהוא. אבל כאשר מאשרים את ההסכם, עושים זאת בידיעה ששתי הממשלות החליפו ביניהן מכתבים, שבהם הסכימו לבטל ההגבלה הפורמלית על שימוש באוניות גרמניות. ההגבלה בטלה ומבוטלת.

השלב הבא הוא קבלת אישור סופי בישיבה זו. השלב הבא אחר-כך הוא החלפת כתבי האישור במזכירות הכללית של האו"ם בניו-יורק. דבר זה מחייב על-פי נוסח ההסכם עצמו, ועריכת פרוטוקול על-ידי נציג האו"ם, שלפניו יוחלפו כתבי האישור, המצאת העתקי הפרוטוקול לשני הצדדים וכניסת ההסכם לתוקפו עם החלפת כתבי האישור. פה אצלי הכל כתוב וחתום בחותם המלכות שלנו, ויש כתב מינוי החתום על-ידי הנשיא, לקונסול הכללי שלנו בארה"ב להופיע בשם מדינת ישראל בטקס זה. אותו נוהל יהיה מהצד שכנגד. רק תתקבל החלטת הממשלה, ישולח ההסכם החתום על-ידי בלדר היוצא הלילה לארה"ב. זהו הבלדר הרגיל הנוסע עם הדואר הדיפלומטי שהצטבר במידה רבה בין נסיעתו הקודמת לנסיעה זו. על-ידי פעולה זו ייגמר דבר הסכם השילומים.

מלבד עניין החלפת כתבי האישור בפני האו"ם, שהיא מחוייבת על-פי נוסח החוזה, צטרך להיעשות עוד צעד על-ידי ממשלת ישראל והפעם רק על-ידי ממשלת ישראל, לא על-ידי הרפובליקה הפדרלית הגרמנית, והוא רישום הסכם זה במשרדי האו"ם. במגילת האו"ם יש סעיף 102, המורכב משני סעיפים קטנים. הסעיף הקטן הראשון אומר, שאם מדינה חברת האו"ם כורתת חוזה בינלאומי כלשהו, לאחר שמגילת האו"ם נכנסת לתוקפה, חייבת היא לרשום חוזה כזה אצל האו"ם. הסעיף הקטן השני של סעיף זה אומר, שמדינה שלא רשמה חוזה כזה באו"ם לא תוכל אחר-כך להסתמך על חוזה זה בפני איזה אורגן-שהוא של האו"ם. הסעיף הראשון מטיל חובת רישום, אבל הסנקציה אינה עונש, אלא אומרים: "אם תתבע עלבונך מהצד שכנגד – לא תוכל להיעזר בנו" (השר י. ספיר: מה הדין אם הצד השני אינו חבר באו"ם?) – כתוב: "אם כורתים חוזה בינלאומי" ולא כתוב: "אם כורתים חוזה בינלאומי עם חברת האו"ם" (השר י. ספיר: לאו"ם יש סמכות על מדינה שאינה חברת האו"ם?) – סמכות מוסרית. יכולים לקרוא אותה לשולחן מועצת הביטחון. היא יכולה לפנות אל מועצת הביטחון, היא יכולה גם לא להיזקק לארגון האו"ם, היא יכולה לא להישמע, אבל האו"ם יכול להחליט החלטה על אומה כזאת. ההחלטה צריכה להיות שמחליטים לאשר את ההסכם בין מדינת ישראל ובין הרפובליקה הפדרלית של גרמניה המערבית, שנחתם בלוקסמבורג ב-10 בספטמבר 1952, ולתת לו תוקף על-ידי חילוף מכתבי האישור בהתאם לסעיף 17 סימן ב' של ההסכם.

השר י. רוקח: לאחר ששר החוץ מסר על ההצבעה של חברי סיעת "הציונים הכלליים" בוועדת החוץ והביטחון, מוצא אני לנכון לומר: היה ידוע, גם בכנסת וגם

בכל היישוב, מהי עמדת "הציונים הכלליים" בעניין השילומים, ואין זה פלא שכמה חברים הצביעו כך [בכנסת] מטעמים מצפוניים (השר ב.ש. שיטריט: יכלו להימנע) – גם אני פה הצבעתי נגד תיקון הסעיף בדבר האוניות. אין זו שאלה של קו. זה גם לא נכנס לקווי היסוד. אני, מטעמים מצפוניים, אצביע נגד. נדמה לי שהוסכם שבממשלה מותר לעשות זאת.

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: קודם נגמור עצם העניין. זה לא כל כך פשוט. ההצעה היא לאשר הסכם השילומים.

מחליטים (ב-6:1 קולות):

לאשר את ההסכם בין מדינת ישראל ובין הרפובליקה הפדרלית של גרמניה המערבית, שנחתם בלוקסמבורג ב-10 בספטמבר 1952, ולתת לו תוקף על-ידי חילוף מכתבי האישור בהתאם לסעיף 17 סימן ב' של ההסכם.¹

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: עכשיו אני רוצה להעיר הערה אחת. לא נעשה ויכוח על זה פה. יהיה טוב שתהיה שיחה בין חברים אחדים בממשלה. יכול כל חבר בממשלה להצביע בממשלה כאשר הוא רוצה. יכול חבר סיעה אחת להצביע נגד דעתו של חבר אותה הסיעה בממשלה. ראיתם מקרים כאלה בסיעה, שרוב החברים שייכים לה. רק בסיעה הפרוגרסיבית אין הצבעה מנוגדת. אך כאשר הממשלה מחליטה – כל הקואליציה אינה יכולה להצביע נגד. יכולה להיות סיבה מיוחדת – או נמנעים. יכול היה לא להיות רוב, וזה היה בהחלט מביא לידי משבר. הממשלה היתה מתפטרת בגלל זה. קיבלנו עלינו אחריות קולקטיבית. נניח שיש כאן עניין של מצפון – נמנעים. אני כופר שזה עניין של מצפון, מר רוקח. עניין של מצפון מחייב לא ליהנות מזה אחר-כך. אני מפקפק אם מישו בארץ יאסור עליו הנאה מכספי השילומים. אני מסופק אם איזו מפלגה חושבת כך ברצינות. איני יודע מה יעשה בגין באופן אישי. עליו אפשר להאמין דברים שונים, אבל חושב אני שלא תהיה מפלגה שתידור נדר לא ליהנות מהסכם השילומים. זהו מבחן המצפון. בעניין מצפוני נמנעים. זה עושה לאל כל אפשרות של קיום ממשלה קואליציונית או לא קואליציונית, בייחוד במדינת ישראל שיש הכרח בקיום קואליציה.

נדמה לי שיש צורך בשיחת חברים. נדמה לי שאנו רוצים שממשלה זו תתקיים עד גמר תקופת כהונתה של הכנסת. אין צורך בזעזועים רבים במדינה. אחד הדברים שזה כוחנו, אנו יושבים במזרח התיכון, שהכל בו רועש וגועש, הורגים ורוצחים

1 סעיף 17 ב': "תעודות-האישור יוחלפו בכל ההקדם שאפשר בין הנציגים המואמנים של הצדדים להסכם במזכירות האומות המאוחדות בניו-יורק".

שליטים. יש מדינה אחת שהיא גם דמוקרטיה ופחות או יותר יציבה. יש קשיים בזמן הראשון, אין עוד מסורת. אין גם לחברים החדשים בממשלה [מ"הציונים הכלליים] מסורת, החבר היחיד [פרץ ברנשטיין] שיש לו קצת מסורת, שהיה גם בממשלה הזמנית, במקרה אינו פה. שלושת החברים הם חדשים. אני קצת מייחס דבר זה לחידוש שבדבר. יש בהחלט צורך בשיחה חברית, כי צריכים לדעת איפה אנו עומדים, מה כן ומה לא, למה מחייבת החלטת משותפת שלנו. זה נוח מאוד להיות גם בממשלה וגם באופוזיציה, איני חושב שזה נוח למדינה. איני חושב שזה נוח לשאר החברים. לא יכול כל חבר לבחור לעצמו – הטוב יקבל והרע בעיניו לא יקבל. זוהי זכות וזוהי גם חובה אם משתתפים בממשלה. אין צורך לסבך את העניין, אבל יש צורך בהבנה הדדית. יש צורך בשיחה לבירור הדברים, למנוע בעתיד דברים כאלה.

השר פ. לבון: אני רוצה לקבוע עובדה פשוטה, שבהסכם הקואליציה ובשולי ההסכם לא היה דבר בעניין השילומים. נאמר במפורש, שחובה על כל הקואליציה לתמוך בכנסת בהחלטות הממשלה. איך שלא נתקבלה ההחלטה, אם פה-אחד או ברוב, אין שום סעיף יוצא מן הכלל. במקרה זה פעלה ועדת החוץ והביטחון ככנסת. בסמכות מלאה של הכנסת. זו היתה הסנקציה הפרלמנטרית האחרונה. לפי מיטב הכרתי היתה הצבעה זו [של הצה"כ בוועדת חוץ וביטחון] בניגוד להסכם שנחתם.

השר י. ספיר: אני מבין, שראש הממשלה הציע שתתקיים שיחה. ודאי יש מקום לדבר על כמה דברים. היו גם בממשלות הקודמות לעיתים קרובות חברי קואליציה שהצביעו והפילו הצעות הממשלה.

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: כאשר הממשלה החליטה שמותר לחבר הקואליציה להצביע נגד הצעתה. אתן לך דוגמה: נורוק בעניין השילומים (השר י. ספיר: לא בעניין השילומים מגרמניה) – גם כן כאשר היתה החלטת הממשלה.

השר י. ספיר: אני מוכן לבדוק אם זה לא היה מיניה וביה, כאשר לא היה סיפק בממשלה להחליט. יש דרגות מסוימות לדברים. אני מציע להשאיר זאת לשיחה.

השר מ. שרת: לי היה חילוף דברים עם חברי הוועדה מסיעת "הציונים הכלליים". אני העירתי להם על-ידי פיתקה אישית, שזו לא היתה התנהגות קואליציונית הוגנת. על זאת קיבלתי תשובה, כי גם שרי הממשלה הצביעו נגד בשיבת הממשלה. על זאת ענית, כי בממשלה חופשי כל שר להצביע כראות עיניו, אין סיעות בממשלה, כל חבר אחראי להחלטות הממשלה. על זאת ענו לי, כי זוהי שאלת מצפון. על זאת

ענית: אם זוהי שאלת מצפון – מותר להימנע. לא ייתכן לנסות על-ידי הצבעה פעילה להכשיל החלטת הממשלה.

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: בסוף ההסכם [עם הארגונים היהודיים] יש תעודה המוכיחה שלא היה כדבר הזה, שהעם היהודי עמד מאחוריו במלוא ארגוניו כמו בעניין זה. החתומים הם: "אגודת ישראל", ההסתדרות העולמית; חברת "כל ישראל חברים"; הוועד היהודי האמריקני; הקונגרס היהודי האמריקני; ועד הסיוע המאוחד של יהודי אמריקה (ג'וינט); הסתדרות ציוני אמריקה; "אגודת אחים" בלונדון; "בני ברית"; ועד שליחי הקהילות בבריטניה; הקונגרס היהודי העולמי, סניף בריטניה; הקונגרס היהודי הקנדי; קרן בריטית מרכזית; ועד יהודי צרפת; הוועד להגנת זכויותיהם של יהודים מגרמניה; ועד קהילות ארגנטינה; ועד קהילות אוסטרליה; הסוכנות היהודית לארץ-ישראל; ועד הפועלים היהודיים; ארגון החיילים המשוחררים היהודים באמריקה; ועד שליחי הקהילות בדרום-אפריקה; מועצת בתי הכנסת באמריקה; הקונגרס היהודי העולמי והמועצה המרכזית של היהודים בגרמניה. לי לא ידוע בהיסטוריה האחרונה דבר שבאופן כל כך בולט כל היהדות בעולם עמדה מאחוריו כמו בעניין זה (השר מ. שרת: רק הקומוניסטים היהודים אינם פה) – רק הם והנאצים הצביעו נגד – וטוב שהצביעו נגד.

ראש המשלחת מדווח לממשלה

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: לאחר שנסיימנו, בכל אופן מהצד המשפטי הבינלאומי, עניין השילומים, ביקשנו את שנער למסור לנו בקיצור מהו מצב הדברים עכשיו.

דר' א. שנער: אעמוד בקיצור נמרץ על אי-אלה דברים הנראים לי כקצת חשובים ושכדאי לדעת אותם.

ביצוע הסכם השילומים התחיל בכך ששולם הסכום הראשון, המכסה את התשלומים בעד הדלק באנגליה עד ה-31 במרס 1953. נוסף לזה עומד לרשותנו סכום נוסף של 75 מיליון מרק, שהוא ישולם בלירות סטרלינג, שהוא מספיק לתשלום הדלק עד ה-31 במרס 1954 (ראש הממשלה ד. בן-גוריון: איזה אחוז זה של כל הנפט?) בערך שני שלישים מקבלים אנו מאנגליה ושליש מארה"ב. לרשותנו עומדים עוד 250 מיליון מרק בשנת התקציב 54-1953, זה מחוץ לסכומים לתשלום הדלק, כי אנו מקבלים בבת-אחת שני תשלומים – בגלל האיחור באישור ההסכם מקבלים אנו שני תשלומים בבת-אחת. משמעותו הכלכלית של ההסכם היא שהסכום העומד לרשותנו מהווה כ-20% מהיבוא שלנו, היבוא של כל הסחורות החיוניות ביותר, ועובדה משביעה רצון היא שאנו נוכל לשלם יבוא זה מהכסף שלנו, שאנו שליטים עליו ושהוא עומד לרשותנו החופשית לשימוש להבאת סחורות במסגרת שהיא די גמישה ומאפשרת לנו ניצול יעיל למשק שלנו. לא אכנס לפרטים של מאזן התשלומים שלנו. השפעת סכומי התשלומים מגיעה בערך ל-35% או 40% של מאזן התשלומים שלנו.

תרשו לי למסור שני פרטים מעניינים: בקריאה השנייה בבונדסטג [ב-18.3.1953] הגראף שפֶּרְטִי עמד על השתלשלות הדברים. בין יתר דבריו הזכיר, שכאשר חזרה המשלחת הגרמנית מהוועידה הפרלמנטרית בקושטא, וראש המשלחת הגרמנית סיפר לדר' אדנאואר שהמשלחת הישראלית, שבראשה עמד כידוע הרב נורוק, סירבה לבוא במגע עם המשלחת הגרמנית, אמר אז דר' אדנאואר שזה רק מחזק את רצונו להגיע להסכם עם ישראל בדבר השילומים. אם כן, אפשר להגיד שהרב נורוק תמך, לפחות בעקיפין, בהשגת הסכם השילומים (ראש הממשלה ד. בן-גוריון: לא תמך, אלא עזר) – הדובר בשם מפלגת אדנאואר, הכומר גרסטנמאייר, הגדיר את הרקע ואת הויכוח סביב הסכם השילומים. הוא אמר שיש קבוצה גדולה מאוד של גרמנים שהם עשו הכל מצידם כדי להקטין את העוול שנעשה על-ידי השלטון הנאצי הגרמני. הוא אמר שמותר לסרב לקבל את הטענה של ה"שולד" [האשמה] הקולקטיבי של העם הגרמני, אבל הוא הדגיש

שאסור בהחלט לדבר, ותהיה זו טעות לדבר, על ה"אנשולד" [חפות] הקולקטיבי של העם הגרמני.

אני מוכרח להדגיש, שלוח הזמנים היה מחושב בצמצום יתר והיו צריכים לעבוד בדיוק לפי התוכנית, כי אילו היו מפסידים יום או יומיים היו מפסידים התשלום הראשון של 200 מיליון מרק – עוד לא היה המקרה שב-18 לחודש יאשר הבונדסטג הסכם כלשהו, ב-18 יהיה זה נושא לדיון בוועדת הבונדסטרוב-19 יחתום הנשיא על המסמך ויומיים אחרי זה יצא בלדר עם כתב האישור – כל זה היה כדי להשיג את התאריך של 30 במרס.

שר האוצר של מערב-גרמניה עומד בהתנגדותו, אולי לא בתוקף כה רב כמו עד עכשיו, אבל תוכניתו היתה להניע לכך שהאישור לא יהיה בתוך שנת תקציב זו. הוא אמר שהוא מוכן להסכים לאישור ההסכם בתנאי שהאישור יינתן ב-1 באפריל ולא לפני ה-31 במרס.

היה מומנט קריטי בבונדסטג ברגע האחרון, בשעה 9.30 בערב, כאשר העניין היה צריך להגיע לדיון, כאשר כמה אנשי האוצר הציעו להקדים סעיף אחר בסדר-היום, בלי שום ספק בכוונה ברורה. מפלגת אדנאואר וגם הסוציאל-דמוקרטים לא יכלו להתנגד לכך, כי המדובר היה על חוק שבא בתמיכתם, אבל קמו הקומוניסטים והצביעו נגד שינוי סדר-היום – מספיק אם חמישה מצביעים נגד שינוי זה – אבל הקומוניסטים קמו כולם כאיש אחד והצביעו נגד שינוי זה. הם אומנם רק 15 בקרב 402 חברים בבונדסטג, אבל כך הצילו הם את המצב.

יש עוד פרט אחד שהממשלה צריכה לדעת אותו. אומרים שהסוציאל-דמוקרטים, בהצבעתם בעד ההסכם, גרמו לקבלתו. אומנם חלקם גדול מאוד וכבודם במקומם, אבל למען האמת רוצה אני להדגיש, שהיה מנוי וגמור עם אדנאואר להטיל הכרח קואליציוני להצביע בעד ההסכם אילו היו הסוציאל-דמוקרטים מצביעים נגדו, אבל היות והוא ידע שהם יצביעו בעד, הרשה אדנאואר לאלה שרצו בכך, להימנע. אולי תרשו לי בסיכום להגיד שני דברים: לא אני אוכל, ולא מתפקידי, להעריך את הסכם השילומים, לפחות את החלק האי-רציונלי שהוא ללא תקדים, אם מנתחים אותו לנכון, אבל מסביב להסכם זה נוצר אצל קבוצה לא בלתי-חשובה בתוך גרמניה, שבראשה עומד כמובן אדנאואר, הרצון לבטא בצורה בולטת ביותר שעמדתם היא שלא עשו את ההסכם מתוך הנחה: "אני נותן לך את ההסכם ואתה נותן לי יחסים, אתה מתקן מה שאי-אפשר לתקן". אדנאואר הדגיש זאת בנאומו. אנשים כמו פֶּהֶם, כמו גרסטנמאיייר – הוא הנשיא של הסנט של המבורג (השר מ. שרת): מחסידי אומות העולם) – קשה לתאר איך איש זה מקדיש כל זמנו וכל מרצו להסברת הרקע להבנת העניינים. אנשים אלה נתנו ביטוי לעמדתם, והוא אמר: "eine stille Gebetshoffnung" (השר מ. שרת: תפילה בלחש) – שאי-פעם עניין

זה יסתדר. לכן עלי להדגיש, וחובתי לומר, שאין שם עמדה שהם נתנו לנו דבר-מה ואנו צריכים לתת להם. זה מצד אחד. אבל מהצד השני יש שאיפה כנה להגיע במשך הזמן – ואיש אינו יודע כמה זמן זה ייקח – ליחסים מסויימים.

השר מ. שרת: אני חושב ששנער, מתוך זהירות וגם מתוך רצון טבעי לא להטיל דעתו על הממשלה, שאינו רואה עצמו מוסמך לכך – הוא נוהר מניסיונות כאלה – אבל על-ידי כך הוא ממעט דמות העניין. העניין קצת יותר מוחשי. רצון הקבוצה [הגרמנית] הוא להגיע כבר היום לגילוי של שינויי יחסים, לא להגיע עוד אומנם ליחסים דיפלומטיים, אבל לביטוי אחר ביחסים. מתבקש כאילו גילוי מצידנו, וזה אינו בא. יש קבוצה אנטישמית וגם קבוצה העושה זאת מתוך ציניות פוליטית, שהם מבזים את ההסכם שהושג. הם אומרים שתפסו את המדיניות הגרמנית ברגע של סנטימנט, אבל העם הגרמני אינו חייב לשלם, אינו יכול לשלם, ובכל פעם כאשר אין הבעת רצון טוב מצידנו, הרי זה כאילו אנו נועצים סכין בגבם של אנשים אלה. אנשים אלה צריכים לעמוד עכשיו במערכה הקשה של הביצוע. זו הערתי הראשונה. הערה שנייה: מה היה קורה אילו איחרנו ביום אחד? זה היה לא רק הפסד, דחיית התשלום של 200 מיליון מרק לשנה, אלא פירוש האיחור היה דחיית האישור אחרי פגרת הפסחא, זאת אומרת כניסת ויכוח האישור למערכת הבחירות [בגרמניה], ומי יודע איזה קשיים היו נוצרים במערכה זו. כל הזמן לחצה הקבוצה על שמירת המועד. היא נלחמה מלחמת הגנה.

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: מילה אחת בנוגע לשנער וחבריו. היו ויכוחים וישנם ויכוחים במדינה, יש חברים השוללים דבר זה, שנער לא הכריע בדבר. הכריעה הכנסת. אני חושב שגם אלה אשר חשבו שאין לעשות דבר זה, גם מצידם, מצד כולנו, מגיע "ישר כוח" לבני לשנער וחבריו, שביצעו עניין זה בכושר רב וגם בכבוד לאומי.

השר י. ספיר: שאלה להדרכה: אני חושב שלא אטעה אם אומר, שמה שיכולתי להבין מההסברים הוא שעם האישור תמו כל אפשרויות שינוי (ראש הממשלה ד. בן-גוריון: אפשר לא לקיים) – האם יש להבין שהגורמים המדיניים יכולים להיות מושפעים מאפשרות זו, האם אין צריכים למצוא אפשרויות של הקדמת התשלומים מצד גרמניה?

דר' א. שנער: קשה להתנבא. עובדה היא שהם חתמו על הסכם השילומים מרצונם הטוב. הסכום שהם צריכים לשלם לנו שנה שנה הוא פחות מאחוז אחד של היצוא

הגרמני, וזה לגמרי לא משפיע. המצב הכלכלי של גרמניה הוא כזה שאין לראות סכנה, ובוודאי לא רצון להפר את ההסכם, אבל מה שנוכל להקדים בכל דרך שתוכל להביא לכך תבורך.

השר מ. שרת: בעצם הזמן הזה הולך ונעשה מאמץ נמרץ מאוד להשיג מהם מיקדמה בסך 20 מיליון או 25 מיליון דולר במזומנים. אם נשיג את זאת, אנו בטוחים מראש שנוכל לסדר תשלומינו בחודשים מאי ויוני. אם לא נשיג זאת, ייתכן שאנו צפויים למשבר, וייתכן שתהיה הכרחית פנייה חדשה לממשלת ארה"ב וזאת אומרת החלשת מעמדנו וכו'. כשר החוץ אלו הן הידיעות שאני מקבל מהאוצר על אפשרויות ההתפתחות. לפי ההסכם יש מעין התחייבות מצד גרמניה לקבל מלווה, ואם יקבלו מלווה הרי כולו יהיה קודש לשילומים ויגובה מהתשלומים האחרונים.

ראש הממשלה ד. בן-גוריון: אני מודה לדר' שנער. לפני שנמשיך ונעבור לסדר יומנו – כיוון שעניין זה נגמר באופן פורמלי, תעמוד בכל אופן עכשיו שאלה חדשה, אשר תעורר לא פחות חילוקי דעות. היא אינה קשורה בשילומים. היות וגרמניה הולכת ונעשית אחד הגורמים העולמיים במדיניות – אחרי אנגליה היא הגורם העיקרי באירופה, במשך הזמן עשויה היא להיות גורם חשוב יותר מאנגליה, היא בלי ספק תהיה גורם גדול בעולם הערבי, גורם ביחסים עם ארה"ב – תעמוד לפנינו שאלת יחסינו לגורם זה. פה תהיה שאלה אם אנו מתייחסים אליה על-פי העבר או על-פי ההווה. אני מעלה ברגע זה בעיה זו. בעיה זו תעמוד, כי אנו חיים בעולם זה שאנו חיים בו, ונצטרך פעם לברר שאלה זו בלי קשר אם נקבל או לא נקבל כסף. כל גורם עולמי עשוי להיות בעדנו, נגדנו או אדיש כלפינו. יש, ברוך השם, שני גושים עולמיים נגדנו – הגורם הערבי והגורם הסובייטי – יש שיטנה באו"ם נגדנו, בדיוק כמו קודם. כלפי העולם יש מצד הגוש הסובייטי נעימה של התפיסות. אינני מעמיד ברגע זה הבעיה לדיון.

הסכם השילומים – מבט לאחור

משה שרת: [...] ואחרון-אחרון – השילומים. אינני רוצה לחזור על הויכוח שהיה אז על רקע מוסרי-היסטורי-מדיני. אני רוצה לומר משהו על התוצאות. קודם אמרו לנו, ש"אם תלכו למשא-ומתן תחללו את שם ישראל, תנחלו ביוזון". אני רוצה לומר, שאחד הדברים שהרים את קרן ישראל בעיני אומות העולם היה שתבענו שילומים ובאנו על סיפוק התביעה. נכון, רק בשני שלישים, כי הבסיס היה כמה עלה למדינת ישראל לקלוט את קורבנות המשטר הנאצי – את זאת הם צריכים לשלם, כי אילולא היה הנאציזם, לא היתה השואה, לא היו קורבנות, או שהיו באים עם כספם. גרמניה המערבית אמרה: "טוב, שני שלישים עלינו ושליש על גרמניה המזרחית". היה היגיון בדבר. הם מודים באחריות. הם מודים שהם המדינה הירשת את היטלר והם חייבים לשלם מה שהיטלר גזל. לא כל מה שהיטלר גזל. על כל פנים, אותו סכום שאנו דרשנו. נשאר שלישי. זה נשאר לגוביינא. אני רוצה להודיע, שזה הרים את כבודנו לאין שיעור. כתבנו על-ידי כך דף חדש בהיסטוריה של המוסר הבינלאומי. עוד לא היה כדבר הזה. אנשים אלה [קורבנות השואה] לא היו אזרחי המדינה, אבל עם הכיר בחובתו לפצות עם, ומשטר הכיר בחובתו לפצות עם שסבל ממשטר שקדם לו, ובראשו עומדים אנשים שבעצמם סבלו ממנו ושנאו אותו שנאת מוות. דבר כזה עוד לא היה.

אחר-כך אמרו [השוללים]: "מה אתם תקבלו? לא תקבלו ולא כלום. תקבלו גרביים, צעצועים, סוכריות, ולכל היותר אריגים". עד עכשיו קיבלנו מהשילומים מגרמניה סכום של 225–250 מיליון דולר. קשה לעשות חשבון מדוייק, כי יש דברים שכבר קיבלנו אבל עוד לא הבאנו את הסחורות, אבל זה מסתובב בערך בין הסכומים האלה. מה הבאנו? 55 אחוז מזה – ציוד, ציוד כבד, מכונות, אוניות, קטרים. השאר כמעט כולו או חומרים גולמיים כבדים – ברזל פלד, חומרים כימיים וזבלים או דלק. כל הזמן משלמת גרמניה את חשבון הדלק של ישראל.

כל היוזמה, כל הביצוע, הרעיון, ההעזה הזאת, ראיית הרגע הבינלאומי – של מי היה? כי [שוללי ההסכם] אמרו [לנו]: "אתם הכשרתם את גרמניה בעיני העולם!" [אבל] הברירה לא היתה בין הכשרת גרמניה לאי-הכשרת גרמניה. גרמניה היתה מקבלת את כשרותה בין כה וכה. היא כוח אדיר באירופה והיא הולכת ונדרחת למקום מרכזי בעולם, ויש עניין של מזרח-אירופה ובעיות ייצור ושוקים, וכל הגורמים האלה פועלים. ומה אנו לעומתם? הברירה היתה אם הכשרה זו תהיה מלווה בתשלום לעם היהודי, או שהיא תתבצע ללא כל תשלום – זו היתה הברירה ואנו תפסנו את הרגע הנכון.

1 קטע מתוך נאום שנישא בכינוס תנועת המושבים (מכון לבון לחקר תנועת העבודה).

מאחורינו שנתיים של שלומים ומלפנינו 10 שנים. אינני יודע מה יהיה, אבל לעת עתה כל הנבואות השחורות על מעילה באמון נתבדו לחלוטין. מילוי ההתייבויות הוא יותר ממאה אחוז, כי תמיד הם נותנים מיפרעות, משהו מחוץ לתאריך. זהו המצב. ועכשיו צאו ושאלו את עצמכם מה היה בלי ה-400 מיליון דולר של [המענק של] ממשלת ארצות הברית, בלי ה-200 מיליון דולר של מפעל המילווה [מפעל האגרות - ה"בונדס"], בלי 225 מיליון דולר של השילומים - וזה מסתכם כבר ב-900 מיליון דולר - בלי אותו להט שהכנסנו בעניין המגבית [היהודית המאוחדת] - זה כבר עובר את המיליארד - מה היה גורלנו ומה היה מצב הפיתוח בלי אמצעים אלה? נגד השילומים "חרות" ודקה פצצה במשרד החוץ.² הם התכוננו לדברים חמורים יותר, כאשר באו האוניות ותפסנו אותם בעוד מועד³ והוכחנו שיש שלטון בישראל תרתי משמע: קודם כל, שלטון שמבצע דברים, ושנית - שלטון היודע לעמוד על הביצוע מפני כל מיני מחבלים.

עכשיו נעשה את החשבון משמאל. על המילווה האמריקאי אמרו: "לא!" על המענק האמריקאי אמרו: "לא!" - ואומרים "לא" עד היום. על השילומים אמרו: "לא! בשום פנים ואופן!" מה היתה תשובתם לשאלה שהתייצבה בפני העם היהודי ובפני מדינת ישראל: באיזה אמצעים נבנה את הארץ? איך יתמלא הבור הזה מחולייתו ואיך נקים משק חדש בלי הון חדש? שום תשובה!

נכון שלא קנינו נשק מכספי המענק ואיננו קונים נשק מכספי השילומים, אבל כל בר-בירב צריך להבין, שקופה שלא היו נכנסים לתוכה מאות מיליונים של המענקים והשילומים, אינה יכולה להוציא מתוכה את עשרות המיליונים שהוצאנו לקניית מטוסי דחה, תותחים כבדים וטנקים ועוד מאה ואחד מכשירים ההולכים לצידו של זה"ל. מי מכם אינו מבין איך פועלת קופה? נניח, לא היו לו [לשר האוצר] כל מאות מיליונים אלה - הוא יכול היה לתת עשרות מיליונים לרכישת נשק או להאכיל אותנו?

הידיים שהורמו נגד המענק, הידיים שהורמו נגד השילומים - הורמו נגד רכישת טנקים, נגד קניית מטוסים, נגד כל ההוצאות הצבאיות שלנו, שבלעדן כל גבורה שבעולם - ואין נכס יותר יקר מאשר גבורת ישראל - לא היתה מכשירה אותנו כמלוא הנימה לעמוד על משמר הביטחון, ואת זאת צריך להוקיע. ואם השוללים רוצים להיות כנים כלפי עצמם, הם צריכים להכות על חטא ולומר שהם יהיו בעד מענק, שהם מצטערים שהיו נגד השילומים.

2 ר' מסמך 33, עמ' 615 הע' 10.

3 "ראש תנועת בית"ר בארץ, פתחיה שמיר, נעצר הבוקר תוך כדי החקירה סביב הכנסת פצצת שעון לנמל חיפה אתמול. מאסרו בא בעקבות הודעת בן-ציון הרטמן, שנתפס אתמול בנמל חיפה כשברשותו פצצת זמן. [...] ייתכן שהיתה תוכנית להכניס את הפצצה לאונייה ["ירימון"] בעזרת סירה, אולם מתקבל יותר על הדעת שהכוונה היתה להטמין את הפצצה בתוך סחורות השילומים שפורקו בימים האחרונים ונמצאו במחסנים [...] הרטמן היה חבר בית"ר ואצ"ל" ("מעריב", 7.9.1953).

בין משורר ומדינאי

המשורר והפובליציסט נתן אלתרמן נדרש פעמים מספר להסכם השילומים הן ברשימותיו המפורסמות מענייני דיומא "הטור השביעי", שהתפרסמו מדי יום ו' בעיתון "דבר", והן במאמרו.¹ נוכח ההד הנרחב שעוררו התבטאויותיו של נתן אלתרמן, כללנו במדור נפרד את חילופי הדברים שהתנהלו בינו ובין משה שרת.

ימים ספורים לאחר שחתם על הסכם השילומים, כינס שר החוץ משה שרת ב-14.9.1952 מסיבת עיתונאים במשרד החוץ שבקריה, תל אביב.² על דבריו במסיבה זו הגיב נתן אלתרמן ברשימה "תשובה לשר החוץ" ("דבר", 17.9.1952). משה שרת השיב לנתן אלתרמן במאמר "תשובה למשורר" ("דבר", 3.10.1952), ובו הגיב גם על "הטור השביעי", שנקרא "אחרי חתימת ההסכם" ("דבר", 12.9.1952).

להלן מובאים:

"הטור השביעי" – "אחרי חתימת ההסכם"

"תשובה לשר החוץ"

"תשובה למשורר"

1 את יחסו המורכב של נתן אלתרמן להסכם השילומים ניתן פרופ' יחיעם ויץ בהרחבה במאמרו "נתן אלתרמן וגרמניה – עמדתו כלפי המגעים עימה על רקע יחסיו עם משה שרת", שם הוא מונה את התבטאויותיו בכתב בנושא זה ("ישראל" 5, 2004, עמ' 99-122).

2 דברי משה שרת במסיבת העיתונאים מובאים בנספח 13, עמ' 917.

אַחֲרֵי חֲתִימַת הַהֶסֶכֶם

א

הֶפֶל הַפּוֹר וְנִחַתָּם חֲתוּם
וְסוּפְרֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הִרְבּוּ דְבָרִים...
הַחֶכֶם יַחְרִישׁ וְהַמְשְׁכִּיל יִדַּם
בְּלִי יִכְנִיסוּ רֹאשׁם בֵּין הָרִים.

הַחֶכֶם יַחְרִישׁ וְהַמְשְׁכִּיל יִדַּם
וְלָהֶם לֹא דַעַה בְּדָבָר וְלֹא יָד -
וְהָיוּ צְדִיקִים לְיוֹשֵׁב מְרוֹם,
לֹאמַר: עֲמִדְנוּ מִן הַצַּד.

זו אַחַת הַדְּרָכִים. וְהָיָה דֶּרֶךְ קֵלָה.
לֹא גִלְךָ בָּהּ. נְסוּב, בַּעֲקוֹף גְּבוּלָהּ.

וְעוֹד דֶּרֶךְ יִשְׁנָה: בַּה דֶּרֶךְ נְאוּמָם
אוּ שִׁירָם, שֶׁל גְּדוּלִים וְקִטְנִים,
בְּהִיּוֹתוֹ מוֹצֵק וּמִטִּית אֶשֶׁם
וְגוֹזֵר צֶאֱטָמָא וּמִידָה אֲבָנִים
וְלֹא פַעַם וּשְׁתֵּים צוֹרֶכֶת אֶשֶׁם
שֶׁל דְּבָרִים וּבְרוּתָחִים אֶת לִבָּךְ
הֵם דְּנִים -
אֶךְ לֹא פַעַם וּשְׁתֵּים תֹאמַר לְשִׁמְעָם:
מִה קֵלָה וְנוֹחָה אַתָּה, מְצַנֶּפֶת
מִרְדָּנִים:

וְעוֹד דֶּרֶךְ יִשְׁנָה: בְּאוֹרָה שֶׁל חֲמָה
לְעִמּוּד, לֹא מַחְרִישׁ וְלֹא חָף,
וְלֹאמַר: גַּם יָדִי בְּאוֹתָהּ חֲתִימָה
וּטְבִיעֵת אֶצְבָּעִי עַל הַדָּף:

ב

עֲמָדִי, מְדִינַת הַיְּהוּדִים! עֲמָדִי,
מְצוּדַת עִם עָנִי
עֲמָדִי, יוֹרֶשֶׁת יְחִידָה!
קִבְּלִיהוּ, אֶת בְּרוּל הַשָּׂד הַגֶּרְמָנִי,
קִבְּלִיהוּ בְּאַיְמָה וּבְרָעָדָה.

בּוֹאִי עַל גִּחְלַת הַמֵּת!
עַל גִּחְלַת אָב וְאִם וּבֶן!
לֹא אֲנַחְנוּ נִפְסֵק אִם עֶפְרָם שׁוֹקֵט
אוּ בּוֹעֵר מְכַלְמָה, אוּ עוֹנָה אֲמִן...
- אֶךְ אִם חֲטָא הוּא, עֲלִינוּ
יַחּוּל הַחֲטָא,

עֲלִינוּ שְׁאֲמַרְנוּ: הֵן!
אִם חֲטָא הוּא, עֲלִינוּ יַחּוּל הַחֲטָא,
וְאַתָּה נִקְיָה לְאֵל!
וְנִקְיִים מִשְׁבִּיעֶיךָ בְּקוֹל וּבַעֲט
לֹא לְגַעַת וְלֹא לְהַתְגַּאֵל!

אַבְל אָנוּ בְּשִׁמְךָ,
הַפִּלְנוּ פּוֹר,
וּבֹא יוֹם! בְּלִי כִפֶּס וּמָרָק,
וּמִבְּלִי לִנְקוּת וּלְצֹרֶף בְּאוֹר,
קָחִי אֶת כֶּסֶף הַשָּׂד הַהוֹרֵג!

קָחִיהוּ וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ,
קָחִיהוּ וְלֹא עַל יְדֵי מְלָאָךְ,
בִּידֶךָ מִיַּיְדֵּיהֶם! בְּלִי לְטוֹת טִית
וּבְלִי מַסְכָּה וּמִסָּךְ!

קָחִיָּהוּ אֶת בְּרוֹל הַשָּׂד הַגֶּרְמָנִי,
וּשְׂאֵי מִיַּד־חֹמֶס אֶת הַפִּלְדֶּה!
וְתַחַת פְּטִישִׁיךְ הַנִּיחִיָּה עַל סְדָנִים
וְחָרֵב לֶךְ עֲשֵׂי תְדֵה!

בּוֹדֶדָה וְדָקָה רְצוּעַת אֲדַמְתֶּךָ,
בַּתוֹךְ צִבְת מְשֻׁנָּאִים, בֵּין צִידוֹן
וּבֵין פִּלֶּשֶׁת.
וַיּוֹדֵעַ הָאֵל מֶה פְּרוּצָה חוֹמְתֶךָ
וּמֶה תְּהוֹם לְרַגְלֶיךָ רְעוֹת חוֹרֶשֶׁת, -
תִּרְבּוּ הוֹרִישׁ הַמֶּת, עֲבֹדְךָ בֶּן אֲמֶתְךָ,
אֵין לוֹ מַלְבָּדְךָ יוֹרֶשֶׁת!

וְהָיָה,
אִם בָּיוֹם מָסָה,
בְּיוֹם קָרֵב, בְּזֶנֶק יָם עָרֵב בִּילֵּל
וְהִטְלוּ עַל הַכֶּף נִצְחוֹן וּמְנוּסָה
וּכְמוֹ חוּט שְׁעָרָה בִּינִיָּהֶם עַד לַיִל...

אוֹתוֹ יוֹם, אִם גַּם זֶה הַבְּרוֹל יִסַּע
כְּשֶׁרִיוֹן, וּכְמָגֵן יִנְצָנִץ עַל חֵל,
אוֹתוֹ יוֹם אוֹלִי אֵל לְעוֹזֹן יִשָּׂא
אִם חֲטָאֵנוּ לְעַם וְאֵל...

מְדִינַת הַיְּהוּדִים! מְצוּדַת עָם עָנִי!
יִגְעָה, נִפְתָּלָה וְנִבְנִית!
לוֹלֵא אֶת - כָּךְ אוֹמְרִים - לֹא תִּיָּה
עַל שֵׁם מִי
לְהִשָּׁיֵב הַגְּזֹלָה וְנִחַלַת הַמֶּת.

אֶךְ עֲדִין לֹא זֹו הָאֲמַת הַשְּׁלֵמָה.
לוֹלֵא אֶת
לֹא תִּיָּה
לְשֵׁם מָה.

תשובה לשר החוץ

בפגישתו עם עיתונאים בתל-אביב, אחרי חתימת ההסכם בלוקסמבורג, אמר שר החוץ, בתוך שאר דבריו, כדברים האלה, (אני מצטט לפי הנוסח המלא יותר של "הארץ" [15.9.1952]): "עלי לחלוק גם על גישתם של כמה מהמחייבים שהערכתם את ההסכם מחטיאה את המטרה לדעתי. כוונתי לאלה הרואים את ההסכם כרע הכרחי, כביכול, ומוכנים להצדיק את הדין כאילו רק באין ברירה. בעיני אלה ההסכם הוא הישג חומרי מזה עם ויתור מוסרי מזה, כשהראשון מחפה על השני ומפצה בעדו". השתדלתי להעלות בדעתי מי הם מחייבי ההסכם שאת עמדתם מנסח שר החוץ בדרך זו ולא נזכרתי בשום דוגמה בולטת לעמדה כזאת הרואה ב"הישג החומרי" פיצוי בעד "הויתור המוסרי". ייתכן כי עילה כלשהי לדבריו אלה של שר החוץ היו כמה פסקות ב"טור השביעי" מיום ו' שעבר, בו ניסיתי לדובב גם את כפילות-התגובה וכפילות-הרגש אשר בלבב יהודים רבים מבין מחייבי ההסכם, ואולי בלב רוב מנינם של יהודים, לגבי הפגישה עם גרמניה לשם השבת הגולה, ובו ניסיתי לעמוד גם על הגור הקובע שנכסים אלה אין להם דין וגורל אלא לחזק את מדינת היהודים, היורשת האחת והאחרונה.

צעד מדיני זה של המגע עם גרמניה מעורר מניעים ומעצורים שהם מן העמוקים והתקיפים בהוויית יחיד ואומה, ודומני כי בדבריו של מ. שרת שהובאו לעיל יש מידה רבה של התעלמות. כפילות הרגש שבלבם של המזדהים עם החתימה אינה כפילות של הישג חומרי מזה ושל ויתור מוסרי מזה. שום "הישג חומרי" אין בו כדי לחפות על ויתור מוסרי בתחום זה שאנו דנים בו, ואילו כזה היה שורש המלחמה הנפשית שניטשה בלב רבים ממחייבי ההסכם כי אז היתה החלטתם לחיוב צריכה להימחות ככתם מתולדות העם. כפילות התגובה וכפילות היחס שורשם אחר. זוהי כפילות של צו מוסרי כנגד צו מוסרי, ואני חוזר ואומר כי היא קיימת לא בלב "רבים" מהמחייבים כי בלב כולם. השבת הגולה לידי המדינה היהודית נראית להם לאלה לא כ"הישג חומרי" כי אם כציווי וצוואה וכך נראית להם גם תוספת הכוח שצעד זה עשוי לתת למדינה. כנגד זה קיים ועומד עניין המגע והפגישה עם גרמניה פנים אל פנים, מגע ופגישה אשר ההרורים חלמו אותן וחזו אותן בצורה אחרת לחלוטין...

אין אני סבור שהשבת הגולה על-ידי תיווכו של צד שלישי, אילו גם היה הדבר אפשרי, היתה מתקנת ומיישבת את הדברים כפי שסבורים, כנראה, רבים מן השוללים. הדין שאין לפניו חצאי אמצעים אומר, שבבוא העם לקבל את הגולה והירושה לא בכוחם של כיבוש ומשפט, כי אם אצל שולחנו של משא-ומתן, עליו

לעשות זאת בגלוי ולעין השמש וללא התחמקות והסוואה. ועוד זאת: אין אני סבור כי דרך נאותה ונכבדה היא לחייב את ההסכם בלי להזדהות בפה מלא ובגלוי עם החתימה עליו, כדרך שנחתמה, ובלי להיות נכון למלוא האחריות. ובכל זאת, בהיות מ. שרת קובע כי בנסיעתו ללוקסמבורג "לא הייתי זקוק לתנחומים ולעידוד ולא הרגשתי אלא גאווה", הרי אין דיבור זה נשמע לי אלא כאחד מאותם דיבורים רמים יתר על המידה ובוטים יתר על המידה ומאומצים יתר על המידה הנשמעים בזמן האחרון, ללא צורך לדעתי, מפי ראשי העושים בהסכם.

אכן לתנחומים ולעידוד אין אולי מקום כלל לעניין זה, אבל חוץ מהגאווה מפעמים את לבו של יהודי בימים אלה עוד רגשות מסויימים שאין להתכחש להם ואין להצניעם ואין לטשטשם. עניין המגע והפגישה פנים אל פנים בין מדינת ישראל ובין נציגי גרמניה, באולמו של משא-ומתן, אינו עניין שאפשר ושצריך לפוטר בדרך זו של פסוקים תקיפים ומהוקצעים. עוד ייכתבו ועוד צריכים להיכתב דברים על מגע זה שיש לשומרו מפני קלות-יחס ופשטנות מצד כולנו, מפני דירדור אל השיגרה והרגילות. החתימה על ההסכם היא אקט מדיני שיש לחשוף את מלוא משמעותו, שיש בה אור וחושך ומיכוות-אש גם יחד. משמעות זו אינה מתמצה בנימה של ניצחון וקורת-רוח בלבד.

תשובה למשורר

טרדות הימים לא הניחו לי להגיב מייד על מאמרו של נתן א. "תשובה לשר החוץ". איתו ועם הקוראים הסליחה על האיחור.

- א -

נתן א. יצא להשיג על דברים שאמרתי במסיבת עיתונאים לאחר שובי מחתימת הסכם השילומים בלוקסמבורג, בהם חלקתי על גישתם של כמה מהמחייבים את עניין השילומים הרואים בהסכם, לפי דברי, "הישג חומרי מזה עם ויתור מוסרי מזה". טענתו היתה, ראשית, כי עד כמה שהוא זוכר, לא באה הערכה כזו כלל לידי ביטוי, ואם נתכוונתי לפסוק מסויים ב"טור השביעי" שנתפרסם ימים אחדים לפני כן, הרי גיליתי בו פנים שלא כהלכה. שנית, כי מעיקרו של עניין טעות ביד, באשר לפי הערכתו שלו הרי גם הצד החומרי שבהסכם יש בו צד מוסרי ולכן יש כאן התנגשות לא בין חומר ומוסר אלא בין מוסר ומוסר.

והנה הטענה הראשונה אינה קושייה כלל. אומנם אני קורא ותיק ונלהב של "הטור השביעי" – מכל מקום, גליון יום ו' של "דבר" שנפקד בו מקומו של אותו "טור" מנחילני תמיד אכזבה – אבל מותר לי, לפי עניות דעתי, להסתמך גם על מקורות אחרים אשר לא כולם מוכרחים להיות גלויים לנתן א.. אפשר קיבלתי מכתבים פרטיים בהם הובעה דעה זו? ואפשר שמעתיה בעל-פה מפי אנשי-שיח? ואפשר באה לידי ביטוי בשיבוט שהשתתפתי בהן? סוף סוף שמיעת דברים וקריאת דברים הם התעסקותי יום יום ואני שומע וקורא דעות מדעות שונות.

הטענה השנייה היא לכאורה יותר רצינית, אבל לכל היותר יש בה אך תוספת דיוק לביטוי מחשבתי – בשום פנים לא תפיסה מנוגדת לה – וגם התוספת אינה אלא כחוט השערה, ולמעשה אינה מעלה כלל. יען באומרי "הישג חומרי" ראיתי עצמי פטור מלפרש שאיני מתכוון כאן לטובת הנאה של בצע קלוקל; כי זהו "הישג חומרי" לא למען סתם ציבור של יהודים אלא למען הוד מלכותה מדינת ישראל בעצמה ובכבודה, זאת אומרת יש בזה הרמת קרנו של הנכס הנעלה והיקר ביותר שנפל בחלק עמנו מדורי דורות, כי יש צידוק מוסרי-היסטורי עליון להישג חומרי זה באשר זכתה בו מדינה שהנה מורשת העם הדווי והסחוף, המעונה והנרדף, ובאשר בחיזוקה ובביצורה הגשמי תלויים כוחה וכבודה לעתיד לבוא – הכוח והכבוד אשר בהם תגובתו היעילה והאצילה ביותר – של העם השדוד כלפי חומסיו ומרצחיו; וכולי

וכולי וכולי. כל הדברים האלה, הם והיוצאים בהם, הריהם בעיני מושכלות ראשונים. הם נאמרו ונרמזו פעמים אין ספור בפי-אני ובהרבה יותר כישרון וכוח שכנוע בפי אחרים הטובים ממני, בעל-פה מעל דוכני ציבור, ובכתב מעל דפי עיתונים, ואיני מודה בחובה לחזור עליהם במפורש בכל שעת כושר.

לאמיתו של דבר ולגופו של עניין, הן נתן א., כשהוא מעיר שבט לשונו על "ההישג החומרי" ביש המזל שלי וקובע – בכל תוקף ההכרה של מחייב גמור – כי "השבת הגולה לידי המדינה היהודית" יש לראותה "לא כהישג חומרי כי אם כציווי וכצוואה" וכך נראית לו "גם תוספת הכוח שצעד זה עשוי לתת למדינה", הריהו מתכוון בתכלית הפשטות להשבת הגולה החומרית על-ידי תשלומים שבעין המתבטאים בדלק ובמכונות ובחומרי גלם וכו' – הווה אומר, הוא מרים על נס ועוטף במעטה מוסרי דווקא את "ההישג החומרי". אם כך הדבר – מהו הויכוח והיכן המחלוקת?

- ב -

ביקורת עוד יותר רצינית נמתחת בפי נתן א. – ובה יש לראות את מרכז הכובד של דבריו – על דיבור אחר שלי באותה מסיבת עיתונאים, הלא הוא כי בצאתי ללוקסמבורג לא ראיתי עצמי זקוק לתנחומים ולעידוד וכי בשעת חתימתי על ההסכם עם ראש ממשלת גרמניה המערבית לא הרגשתי אלא גאווה.

יתתי לו כי אינו מקשה מניין לו כי מישוהו נתכוון לנחמני ולעודדני. כאן הרי לא יכולתי אפילו להיכשל בפירוש מוטעה של פסוק ב"טור השביעי"! אבל מה אעשה אם קיבלתי מכתבים ופתקאות המביעים דווקא תנחומים ועידוד וראיתי בהם ביטוי להלך רוח מסויים בציבור שהצדיק בעיני תגובה פומבית.

דברי אלה לא ישרו בעיני נתן א. קודם כל מפאת לשונם וסגנונם: "דיבורים רמים (... ובוטים (...)) ומאומצים יתר על המידה"; "פסוקים תקיפים ומהוקצעים". לקבל מידי משורר עברי מחונן וברוך-השראה ציון לא טוב בעד סגנון הדברים או אופי הביטוי אין זה מהדברים הקלים בעיני. אף על פי כן, לא שיכנעתיני הביקורת הפסקנית. נניח כי נתן א. עצמו לא נכשל מעודו בדיבור "בוטה" – למשל, בכותרת מאמרו; או נניח כי לא יצא מתחת ידיו "פסוק מהוקצע", באשר כל ליטוש תועבה הוא לו; או נניח כי הוצאת משפט גנאי סיווני במקצת על סגנונם של אחרים (נתן א. כורך אותי עם כל יתר "ראשי העושים בהסכם") אין בה עצמה מידת-מה של תקיפות; או נניח אפילו כי ב"טור השביעי" אין אתה נתקל לעולם בפסוק "מאומץ" כלשהו – אומנם לשם מטרה כשרה בתכלית ואף נעלה, כחרוז למשל. מה מזה? כלום היעדרן של כל המגרעות החמורות האלו, הוא בלבד, דיו להכשיר ולהצדיק את הדעה המובעת, ולעומת זה האם מציאותם של אותם פגמים חמורים פוסלת את הדעה לחלוטין?

הבה ונסכים מראש כי כל אחד ואחד רשאי להתנבא בסגנונו, ובלבד שיכתוב עברית נכונה, ונייחד את הויכוח לתוכנם של דברים.

- ג -

ובכן נתן א. מקטרג עלי כי בתתי ביטוי לרגש הגאווה, ותו לא, לרגל טכס החתימה על הסכם השילומים – הצנעתי וטישטשתי רגשות אחרים "המפעמים את לבו של יהודי" נוכח "המגע והפגישה פנים אל פנים בין מדינת ישראל ובין נציגי גרמניה באולמו של משא-ומתן", והוא קובע כי משמעותה של חתימת ההסכם, כאקט המדיני, "אינה מתמצה בנימה של ניצחון וקורת רוח בלבד".

נתן א. לא יחשוד בי כי פשוט שכחתי את טבח המיליונים; או כי ניטשטשה לדידי זהותם של המרצחים והריני מכיר בהם רק חיות-אדם הקרויים נאצים ולא את בני העם הגרמני; או כי נתעלמתי מדבר היות שותפי לחתימה מהצד שכנגד בן לאותו עם עצמו, כי חלשה דעתי מלזכור את הויכוח הנוקב ואת סערת הרוחות הכנה – להוציא לזוהר הדמגוגיה והספסרות המפלגתית – שעורר עניין השילומים בציבורנו בארץ וברחבי התפוצות. אומנם אין בשום פנים חלקי, ואני תקווה כי אין חלקו של נתן א., עם הגורסים אחריות קיבוצית עד חורמה ועד סוף הדורות – גירסה חשוכה ומרושעת אשר אנו עצמנו נפלנו קורבן לה. גם איני אין לזהות עם הנאצים ולהרשיע על זוועותיהם אישים גרמנים שלא דבק בהם קורטוב מאותה טומאה, ומהם שעמדו בפניה בפועל ממש במידה שיכלו. יתר על כן, אני דוחה לחלוטין את שיגרת התעמולה הכוזבת המדביקה בסיטונות על משטר השלטון הקיים כיום בגרמניה המערבית את תו הקלון של "ניאוןאצים". אף על פי כן, דבר החשבון בין העם היהודי לבין גרמניה והתהום הפעורה ביניהם טבועים עמוק בהכרתי היהודית והישראלית ולא פעם נתתי ביטוי פומבי להם.

ועם כל זה – ודווקא משום זה – הנני מודה באשמה ומקבל עלי את הדין. אמת נכון הדבר: בכניסתי עם חברי לאותו אולם בארמון עיריית לוקסמבורג ובשבת אל השולחן הארוך והצר מול נציגי האומה הגרמנית, הרגש אשר השתלט על ישותי ומילא כל חדרי לבי עד לדחיקת כל תחושה אחרת היה רגש הגאווה והגאון. מדוע? יען היה זה אחד מאותם רגעי השיא אשר כל החי אותם זוכה לתפוס מחדש במלוא חושיו, וכאילו במשנה-כוח, את תוכנה המהפכני, המשנה גורל, של התמורה ההיסטורית שחלה במעמד העם היהודי – את המהות החדשה שנוצקה לתוך מעגל חייו – עם תקומת מדינתו העצמאית. בעזוז מיוחד עברתני חוויה הוממת זו דווקא ברגע הפגישה פנים אל פנים עם נציגי העם הגרמני. מה זמם שלטונו הממוגר של עם זה? תחילה להשפילנו עד עפר ולבסוף להכחידנו מעל פני האדמה. מה סימלה פגישתנו זו

עם נציגיו? דבר היותנו לא רק חיים אלא מופיעים כאומה עצמאית מולו ודבר הופעתם-הם כנושאים וכמודים באחריות להרס ולגזל ומשלמים מה שיש בידם לשלם. אם יש לדבר על נקמה, זוהי נקמתנו - נקמת ההתעלות. לכן אמרתי במסיבת העתונאים: "בפגישתי עם ראש ממשלת גרמניה המערבית וחתימתי המשותפת איתו לא הרגשתי אלא גאווה על ההפגנה שהיתה כאן לכוחה המוסרי של מדינת ישראל ועל הרמת קרנה בעיני אומות העולם". (כעבור שבוע הודיעני אחד מצירי ישראל במערב-אירופה את ההגדרה שנתן להסכם השילומים אחד מטובי המדינאים בארץ שירותו. הוא אמר: "להחתים את גרמניה הבלתי-מנוצחת למעשה, לפי מצבה כיום, על כתב האשמה כה חמור נגד העם הגרמני - זהו הישג מדיני ומוסרי שאי-אפשר כלל להגזים בחשיבותו").

- ד -

האומנם התכחשתי בדברי אלה לרגשות עמי? שחיתות נעשו בעמנו מקדמת דנא. זכרונות זוועה ביעותנו בכל דור ודור. עלבון צורב ויצר-נקם-באיץ-אונים פירפרו בלבנו תמיד. ואחרי כל נחשול של הרג והרס נפגשנו מחדש עם המרצחים והחמסנים - אם רק לא גורשנו מעל פניהם - וגם אחרי שגורשנו נפגשנו שוב כעבור זמן. על כורחנו ועל אפנו ועל חמתנו נפגשנו איתם, כי ממילא נתקלנו בהם ונדחקנו לתוכם שוב ושוב בדרך נדודינו ובגזירת אוולת-היד של גורלנו. ונפגשנו עימם מחדש כיצד? לא רק ללא שילומים וכפרת עוון, ללא חרטה ופיוס, אלא ללא כל שינוי במעמדנו אנו - שוב בבושת חולשתנו הממארת, שוב כשחיינו תלויים לנו מנגד ורכושנו הפקר, שוב כשאנו חרדים לכל רוח רעה ומייחלים לרחמי שמים. והנה בפעם הראשונה לאחר שלשלת של מעשי טבח ושוד, רדיפה והשפלה, חל מיפנה - גואל כבוד, שם קץ לעלבון, פותח פתח לעתיד אחר של מעמד ויחסים. ספק אם באיזה אקט מדיני בא מיפנה זה לידי ביטוי כה רב משמעות - משמעות מדינית ומוסרית כאחד - משמעות היסטורית במלוא מובנה של מילה כיבדת-משקל זו בהכרתנו - כמו בחתימת הסכם השילומים, ודווקא בפגישה ישירה, פנים אל פנים. העל זאת לא נתגאה? הייפלא אם הרגשת גאון זו משתלטת על כל רחשי הנפש, מדבירה תחתיה כל רגש אחר?

לא בעצם הפגישה עם נציגי העם שמתוכו קמו המרצחים ובשמו נעשו מעשי התועבה היה החידוש, ולא ממנה כשלעצמה יש להודיעו כאילו ראשונה היא בתולדותינו. פגישות עם נציגי עמים ששפכו דמנו ואפילו עם משטרים שופכי הדם היה היו, כאמור, בכל הדורות, ולא חשוב שלא נתקיימו "רישמית" אלא רק "עובדתית" - אם כי גם פגישות "רישמיות" לא חסרו של שתדלני עם מוכה עם

שלטון הדמים או עם יורשו, מהן פגישות טרגיות ומהן מחפירות. כולן היו מזכרת עוונות עבר, אות לסכנות עתיד, סמל לעלבון קיים ועומד. החידוש המזעזע – החידוש הכביר והמרנין – היה באופי הפגישה, שכולו אמר כוח וכבוד לנו, ממשי וסמלי כאחד, גם עלייה מוסרית לצד שכנגד עם בשורה למין האנושי כולו. את החידוש הזה, את אופייה זה של הפגישה, נתנה לנו מדינת ישראל. קיומה ויזומתה וכוחה המוסרי הם שהנחילו לנו את ההישג. אלמלא המדינה לא היתה מתקיימת פגישה כזאת. וכשם שהמדינה היא כבוד, כך הפגישה שנתקיימה אך ורק הודות לה – כבוד היא ועליה גאוותנו.

תוכנו של המעמד לא היה התפשרות מדינת ישראל עם איזה רע הכרחי, עם איזו פחיתות או פגיעה לעצמה. תוכנו היה הופעתה כקיימת וכתובעת, שאילמלא היא לא היה עניין השילומים בא לעולם כלל, ומעמדנו כולו לא היה משתנה ונשארנו נוחלים אי-כבוד.

- ה -

אמר נתן א.: "כנגד זה (זאת אומרת כנגד החיוב המוסרי הגדול שבהסכם) קיים ועומד (זאת אומרת כשוברו השלילי שבצדו) עניין המגע והפגישה עם גרמניה פנים אל פנים, מגע ופגישה אשר ההרוגים חלמו אותם וחזו אותם בצורה אחרת לחלוטין..." מה פירוש הדברים? מי מאיתנו יודע מה חזו ומה חלמו ההרוגים? והאומנם חלום אחד וחזון אחד היה לכולם? אם ניתנה הרשות לשער ולנחש, מותר לי לגרוס כי יקר-החזון של בעלי הנפש שבתוכם היה גאולת ציון וירושלים על-ידי שארית הפליטה ולשמה. האין סימוכין לכך בכיסופי אנשי הגטאות שנמסרו לנו בפי הנותרים בחיים? אבל אם מדובר דווקא בחלומם של ההרוגים על "המגע והפגישה" עם אומת המרצחים, ואם הנחתו של נתן א. היא כי חלום זה היה על "נקם ושילם" – אזי לאיזו מסקנה מחייב הדבר אותנו, החיים, אותנו, נושאי דבר עצמאות ישראל בארצו? האומנם נישא נפשנו למלחמת-עולם חדשה, למען נזכה לעמוד בה פנים אל פנים מול גרמניה בחזית קרב ולנקום נקמת המוני אחינו בחרב ובאש? הכאלה יהיו שאיפתה המדינית וחזונה המוסרי של מדינת ישראל? או שמא נשגה ונתנחם בהזייה של מסע נקם אגדי על גרמניה שייערך בידי ישראל לבד – מהדורה חדשה של מלחמת דוד וגוליית על רקע האנרגיה האטומית והטסים הסילוני לעיני כל אומות העולם? המידותי רהב ומחזות עיוועים כאלה ישאב עמנו את השראת חייו? הבהם נפרנס את נפש הנוער ועליהם נחנך את המוני העם? או אולי נסתפק במועט ונתמסר לטיפוח פולחן הנקם לשמו – רצוני לומר, נישא בידועים את דבר הנקמה לשווא ונישבע לה אמונים אך מן השפה ולחוץ, מבלי שתחייבנו שיגרת פינו לשום מצוות עשה או לא-תעשה אלא תשמש מטרה לעצמה ובה בלבד נצא ידי חובתנו המוסרית

כלפי ההיסטוריה? האם בהרגלי מחשבה וברחשי נפש כאלה, אשר הם לחוד וזרם החיים לחוד, נעשה דרכנו הממלכתית בעולם ונפתח את הכרתנו הלאומית בתוך המדינה וברחבי העם היהודי?

שוב ושוב – אם לנקמה, הרי רק אחת היא ואין בלתה: תשובתו ההיסטורית היחידה והניצחת של העם היהודי להתנקשותו השטנית של היטלר היתה הקמת מדינתו העצמאית וקיבוץ גלויות בתוכה. הופעת המדינה הזאת כתובעת עלבון וגובה שילומים אין בה אלא כבוד – לא למרות היות הדבר כרוך במגע ובפגישה פנים אל פנים, אלא דווקא משום כך.

אם נצא לרגע מכיבשונה של ההיסטוריה למישור חיי יום-יום, הרי יש להזכיר ולחזור ולהזכיר כי בין אם נקרא לזה "מגע ופגישה פנים אל פנים" או לא, הרינו יושבים כבר אל שולחן אחד עם נציגי גרמניה בהרבה עשרות של מוסדות ואיגודים בין-לאומיים (מספרם של אלה עודנו הולך ורב. למען הדיוק, מ-240 ארגונים ומוסדות בין לאומיים בהם משתתפת מדינת ישראל, אם על-ידי ממשלתה או על-ידי אורחיה, לפחות 100 מכילים כבר נציגות גרמנית). הוזה אומר, מניסיון לבדוד את גרמניה עד לבידוד עצמנו רק פסיעה אחת. אכן יש ערך מדיני ומוסרי לחרם שלנו – אבל אין זה נכס משומר העשוי לעמוד לעד. בנו היה תלוי הדבר לעשותו מכשיר יעיל – משדד מערכות ומשיג תוצאות – כל עוד כוחו איתו. הסכם השילומים לא אחר אומנם לבוא – הוא עצמו הוכחה ניצחת לכך, ומבחינה אחת חשובה היתה ברכה בהשעייתו עד הלום – אך הוא גם לא הקדים בהרבה ומי יודע אם לא בא בשעה האחרונה.

-1-

ועוד אמר נתן א.: "החתימה על ההסכם היא אקט מדיני שיש בו אור וחושך ומיכוות אש גם יחד".

אהין לשאול: איזה חושך? בחיינו – הן בישראל הן בתפוצות – מרובים אומנם הצללים, מהם כבדים ואפלים מאוד. המדינה מתבוססת בחולשותיה הפנימיות, נאבקת עם מומיה, נשטפת בנחשולי חולין המאיימים לכבות גחלת אש קדושה. בחיי העם היהודי יש פינות ואף שטחים נרחבים השקועים באפלה קודרת. יש מחשכים ויש אימים. קיימת ועומדת חשכת זיכרון הטבת. קיימת ועומדת חשכת סכנות לעתיד. קיימת ועומדת חשכת הניתוק וההסגר, סתימת הפה ודיכוי הנפש. המדינה משמשת לרבים רק נס רחוק של נוחם סמלי, כשידה קצרה להושיע. גם אין המדינה ערובה מוחלטת בפני רדיפות ופרעות אם תפרוצנה בגלות מן הגלויות – יש בה רק מיפלט לאלה שיצליחו להימלט. יש גלויות שביטחון החיים בהן נראה כמחוסן לימים רבים. יש גלויות בהן הוא תלוי ועומד לעת-עתה באין יודע מה ילד יום. כל המחשכים האלה

היו קיימים ועומדים לפני חתימת ההסכם ואין הם מתפזרים בשום פנים עם החתימה. אך מה "החושך" שהטילה החתימה לחיינו? במידה שבא ההסכם לשנות משהו, מהי מגמת השינוי – להחשיך או להאיר? אפילו נגרוס סמיכות בין ההסכם לבין הסכנות הקיימות, העשוי הוא לקרב את הסכנות או להרחיקן? חוששני כי עד כדי כך הננו חניכי עבר ואמוני שיגרה, עד שגם הזעזוע העצום של כיבוש הקוממיות לא חולל מהפכה בהכרתנו. הווייתנו קפצה קפיצה נחשנית קדימה ואילו הכרתנו לא הדביקה את קצב ההתקדמות ועודה מפגרת – עודה מתלבטת במושגים וברחשי נפש שאינם הולמים את המציאות החדשה – ויש שהם מפריעים או מאיימים להפריע לנו להפיק ממנה את מלוא הכוח האפשרי.

-ז-

דבר אחד הנני מסכים עם נתן א.: יש להישמר "מפני קלות יחס ופשטנות מצד כולנו, מפני דירדור אל השיגרה והרגילות". אני גורס את האזהרה הזאת כחלה קודם-כל על העניין הגדול של חיי דורנו – המדינה. שותף אני לחרדה פן לא נישמר מסכנה זו של קלות יחס ודירדור אל השיגרה והרגילות; אני בטוח אם עודנו מוגנים בפניה. נכס אדיר ויקר ביקרים זה, אשר עליו ולשמו הורגנו כל הדורות בכל ארצות תבל כקורבנות תקווה נואשת, ואשר עליו שפכו בנינו דם רק תמול שלשום על פני האדמה הזאת כלוחמי חרות; אשר כיבושו הפך את מהלך דברי ימינו וחישמל את דמיון העולם כולו; אשר תוצאותיו המשנות סדרי בראשית עודן רודפות זו את זו לעינינו התמהות בשלשלת ניסים מסנוורת ובלתי-פוסקת, חושפות לפנינו אפשרויות חדשות לבקרים ומטילות עלינו מבחנים בל ידענום – חלילה לנו להפכו חולין בחיי הדור הזה, חלילה לפרטו לקטנות, חלילה לאבד חווננו ולהתכחש לאחריותו. באחת – חלילה לנו לרוקן את התקופה הגדולה מנשמתה.

כל האזהרות האלו, המתייחסות לכלל הגדול של יעוד המדינה, חלות גם על פרט אחד מהכלל והוא עניין השילומים, המשמש ביטוי כה מובהק לאותו כלל. אל נוריד מפעל היסטורי זה מהרמה הנישאת אשר מעליה הוא נשקף לעם היהודי ולעולם כולו. העניין גדול ואין לדון עליו אלא בדיבורים הנשמעים "רמים". נתן א. עצמו עשה זאת באותו "טור שביעי", ותבוא עליו ברכה על כך. הלבטים וחקרי הלב על הסכם השילומים הם מאחורי כולנו. ההסכם – עובדה. ביצועו – סיכוי, אך תהליך הפיכת הסיכוי לעובדה כבר החל. במידה שיתממש ההסכם, בנו ורק בנו תלוי הדבר לעשותו לאחת מאבני היסוד האיתנות של בניין עתידנו.

משה שרת וראשית הקשרים עם גרמניה תבונה מדינית ופרגמטיזם מוסרי

אחרית דבר מאת בנימין נויברגר

בראשית שנות ה־50 התחוללה דרמה ביחסי החוץ של ישראל. מדינת היהודים החליטה – למרות השואה וטבח המיליונים, שרישומם עמד עדיין במלוא תוקפו וחריפותו – לנהל משא־ומתן על שילומים עם גרמניה המערבית הדמוקרטית, לחתום איתה על הסכם היסטורי ולכונן איתה בהדרגה קשרים כלכליים, מדיניים, צבאיים ותרבותיים. את המהלך הובילו בישראל דוד בן־גוריון (ראש הממשלה בשנים 1948–1953 ו־1955–1963), שכיהן באותם ימים את גרמניה המערבית "גרמניה האחרת", ומשה שרת (שר החוץ 1948–1956, ראש הממשלה 1953–1955) – יריבים פוליטיים קשים, שבסוגייה הגרמנית ראו עין בעין והשכילו לשתף פעולה.

בעוד שההיסטוריון הישראלי ישעיהו ילינק, שחקר רבות את יחסי ישראל־גרמניה, רואה את בן־גוריון ושרת – בצד הקנצלר הגרמני קונרד אדנאואר, המנהיגים היהודים נחום גולדמן ויעקב בלאושיטין והנציב העליון האמריקאי בגרמניה ג'ון מקלוי – כאדריכלי הסכם השילומים,¹ נילס הנזן, שהיה שגריר גרמניה בישראל וכתב את המחקר היסודי ביותר על ראשית היחסים בין שתי המדינות, רואה בשרת ולא בבן־גוריון את הגורם הדומיננטי בישראל, שעיצב בראשית שנות ה־50 את המדיניות כלפי גרמניה המערבית.² כך רואה זאת גם גבריאל שפר, הביוגרף של שרת, שרואה בו את "הכוח המניע" ו"הפרקליט העיקרי" שפעל "מאחורי הקלעים" לנטישת מדיניות החרם על גרמניה.³

הנזן ושפר טוענים, שהמדיניות הגרמנית של שרת היתה "פוליטיקה אקטיבית מתוכננת היטב", שהיו בה "ראייה לטווח ארוך" ו"יכולת התמדה", וזאת למרות ששרת נשאר בנושא זה "בצילו" של בן־גוריון. כך, למשל, אומרים הנזן ושפר שהפגישה הקריטית בין נחום גולדמן וקונרד אדנאואר בלונדון, בדצמבר 1951, הוכנה על־ידי שרת, אך "התוצאות החיוביות שהיו תוצאה של גישתו מרחיקת הראות ומדיניותו הנחושה" לא יוחסו לו אלא לראש הממשלה.⁴

1 י' ילינק (Jelinek), *גרמניה וישראל* (גרמנית), עמ' 215. (למקורות המלאים ר' ביבליוגרפיות).

2 נ' הנזן (Hansen), *מתוך צל השואה* (גרמנית), עמ' 215.

3 שפר (Sheffer), *משה שרת* (אנגלית), עמ' 1002.

4 שפר, שם, עמ' 608; הנזן, שם, עמ' 35.

היו חילוקי הדעות על תפקידם של בן-גוריון ושרת אשר יהיו, מוסכם על הכל כי שרת היה דמות מובילה במשא-ומתן הגרמני-ישראלי בשנים 1951-1952 ובראשית קשירת היחסים בין שתי המדינות עד להדחת מכהונת שר החוץ ומן הממשלה ביוני 1956, בעוד שבן-גוריון המשיך להוביל אותה מדיניות בשנים 1956-1963. שוררת גם הסכמה, כי בראשית שנות ה-50 עדיין היה משרד החוץ בראשות שרת גורם בעל חשיבות ורב השפעה בניווט ספינתה של מדינת ישראל, וכי צוות הדיפלומטים המעולה שלו בהנהגת שרת – ולטר איתן, אבא אבן, גרשון אבנר, שבתאי רוזן, מוריס פישר, חיים יחיל, אליעזר שנער – מילא תפקיד חשוב בהתקרבות הישראלית-גרמנית שהולידה את הסכם השילומים.

שרת – שהיה "יונה ליברלית" ו"המצפון המוסרי" של הממשל הישראלי במדיניותו כלפי הערבים – הדגיש בנושא הגרמני את "היגיון המדינה" (*raison d'état*), את הצורך ש"המדינה תעקוב אחרי כל תוויה במאזן הכוחות סביבה ובעולם בכלל", שכן "עם מפורז נטול-כוח יכול, ואולי חייב, להיות אך ורק בזיכרונות העבר ובתקווה משיחית לישועה לעתיד לבוא", אך "מדינה איננה יכולה להסתפק בזה, היא חייבת לעשות חשבון כוחה בכל רגע".⁵

מאזן כוחות הוא בלי ספק הנימוק הקלאסי של הריאליסט. שרת אכן הדגיש את הצורך ביחסים עם גרמניה, בהבינו כי מדינה זו חוזרת להיות גורם בעל משקל בקהיליה הבינלאומית ולבטח גורם בעל משקל באירופה ובברית נאט"ו. הוא לא ראה כל תכלית בהמשך החרם על גרמניה כשאין מדינה במערב, וגם לא בגוש הסובייטי, שותפה לכך. הוא אף ראה סכנה בכך שישראל עוינת לגרמניה תדחוף את גרמניה ליחסי קירבה עם מדינות האויב הערביות. לדידו, מדינה ריבונית צריכה לדאוג לקיומה וביטחונה וגם לאינטרס הכלכלי שלה, ולכן עליה לפעול בהתאם. בדידותה המדינית של ישראל, שאינה נהנית מתמיכת גוש מדינות, ומצבה הכלכלי הקטסטרופלי בראשית שנות ה-50 עת קלטה גלי עליה המוניים, שיכנעו אותו שיש לעשות לקידום יחסי גרמניה-ישראל.

עם זאת, "הריאליפוליטיק" של שרת בנושא הגרמני לא נגד את המוסר, כפי שמדיניותו היונית-ליברלית בנושא הערבי לא נגדה את אינטרס המדינה. הוא ראה במדינת ישראל העצמאית מגן לניצולים, וראה חובה מוסרית לחזק את המדינה כדי למנוע שואה נוספת. הוא גם לא ראה פסול מוסרי בהשבת הגולה, בהחזרת מקצת הרכוש היהודי שנשדד בעת השואה, במניעת מצב של "הרצחת וגם ירשת".⁶ גם הלקח הציוני – החשיבות שראה בייצוג העניין היהודי על-ידי המדינה היהודית, החשיבות שבפעם הראשונה בהיסטוריה היהודית יכול העם לדרוש פיצויים

5 שרת בכנסת 9.1.52, ר' מסמך 19, עמ' 446.

6 מלכים א, כא 19.

מרודפיו – לא היה זר לשרת. מדובר בלקח שאולי אינו "מוסרי" במובן הטהור, אבל הוא גם לא "ריאלפוליטיק" במובן השלילי הנוגד כל מוסר. שרת גם פסל בתוקף "אשמה קולקטיבית" של העם הגרמני. לדידו, להאשים כל גרמני גם אם לא היה שותף לפשעים, גם אם היה אנטי-נאצי, וכן גם את הדור הצעיר שלא יכול היה להיות נאצי, הוא מעשה גזעני, שהרי "לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות, איש בחטאו יומת".⁷ ועוד: "ויהי דבר ה' אלי לאמור: מה לכם אתם משלים את המשל הזה על אדמת ישראל לאמור אבות יאכלו בוסר ושיני הבנים תקהינה? חי אני נאום אדני ה' אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה בישראל".⁸

שרת אף ראה את הסכם השילומים כתקדים היסטורי בעל חשיבות אוניברסלית, כתרומה לחוק וצדק של הקהילה האנושית וכדוגמה שאין איבה נצחית בין העמים. ואכן בעולמנו הרווי סכסוכים "נצחיים" אפשר להצביע שוב ושוב על מה שקרה ביחסי גרמניה-ישראל וללמוד מכך שאין סכסוך ניצחי, שפיוס תמיד אפשרי גם אם יש להתגבר על תהומות של דם.

ההבחנה בין תומכי ה"ריאליזם", העוסקים בחישובי כוח ורווח, לבין "בעלי המוסר" הנאבקים בשם ערכים, מצפון וטוהר מוסרי, היא הבחנה פשטנית. אין היא משקפת את הויכוח האמיתי והיא חוטאת מאוד למנהיגי ישראל בשנות ה-50. אין זה נכון, שעמדותיהם של "בעלי המוסר", ששללו יחסים עם גרמניה, חסרו שיקולים פוליטיים וריאל-פוליטיים. בשנות ה-50 חייבו מק"י ומפ"ם קשרים עם מזרח-גרמניה בעודם מוקיעים בשצף קצף כל קשר עם מערב-גרמניה ה"ניאו-נאצית". שיקולים הנוגעים ל"מלחמה הקרה" ואהדתם לגוש הסובייטי – ולא מוסר צרוף או רגש עז – קבעו את עמדתם. גם קביעתה של מק"י, שיש להתנגד לקשרים בין בון לירושלים, שכן מדובר במזימה מערבית ל"הכשרת" גרמניה⁹ כדי לתקוף את בריה"מ, לא נתבססה על מוסר ורגש דווקא. אפילו מנחם בגין, שאין לפקפק בלהט רגשותיו, לא נרתע מלגייס נימוקים ריאלי-פוליטיים כדי לחזק את עמדתו. לדעתו, הקשר המתרקם בין ישראל למערב-גרמניה מסכן את יחסיה של ישראל עם בריה"מ ("אנו מחריפים במו ידינו בלא כל הצדקה את היחסים המדיניים-ממלכתיים בין ישראל לבין אותו גורם אדיר השפעה"). בשם "טובת המדינה" (ולא הרגש והמוסר!). הוא קרא לשנות את המדיניות כלפי גרמניה, כי כך אולי "נגרע מן העיונות" (של בריה"מ כלפי ישראל).¹⁰

התואר ההולם את המדיניות שאימצו מנהיגי ישראל בשנות ה-50 כלפי גרמניה

7 דברים כד 16.

8 יחזקאל יח 2-3.

9 בלבקינס (Balabakins), שילומים (אנגלית) עמ' 122.

10 בגין בכנסת 9.1.1962.

הוא "פרגמטיזם מוסרי". המדיניות היתה פרגמטית בצורתה אך מוסרית בתוכנה, ושורשיה בחשבון נפש מוסרי עמוק.

ואכן, היחסים בין ישראל לגרמניה הם דוגמה מובהקת לכך שהדיכטומיה בין ריאליזם לבין מוסר במדיניות חוץ יכולה להיות שגויה. ה"ריאליסטים" שחייבו יחסים עם גרמניה לא פעלו אך ורק מכוח שיקולי תועלת וכוח. קשה לטעון כי גישתם מתעלמת ממוסר ומאידיאליזם וכי היא חפה מהתלבטות מצפונית. בדומה לכך, גם "בעלי המוסר" אינם יכולים להתעלם מאינטרסים ומיחסי כוחות; עובדה היא, שלא חל שינוי של ממש במדיניות ישראל כלפי גרמניה לאחר שעלו לשלטון. האבחנה בין "אגואיסטים לאומיים" (national egoists), שעמדתם כלפי אומות אחרות נקבעת על-פי אינטרס לאומי, ל"אידיאליסטים" (idealists), שעמדתם נקבעת על-פי אידיאליזם שמעבר לאינטרס הלאומי,¹¹ בוודאי אינה תופסת במקרה זה, שהרי "בעלי המוסר" התגלו כמי שאינם חסרים ריאליזם ופרגמטיזם, בדיוק כפי שה"ריאליסטים" מעולם לא בגדו במוסר.

מותר עדיין לחלוק על מדיניותו הגרמנית של שרת, אך עובדה היא שכמעט כל מתנגדיו – גולדה מאיר בתוך מפא"י, אנשי "אחדות העבודה" ומפ"ם, "הציונים הכלליים" (ליברלים) ואפילו אנשי "תנועת החרות" בימין, קיבלו במשך השנים את הקו שהתווה הוא. אכן, זוהי דוגמה נדירה, שהתייצבות אמיצה ולא פופולרית נגד הזרם (החרם נגד גרמניה) הצליחה בסופו של דבר להטות את הזרם.

גולדה מאיר, שבראשית שנות ה-50 התנגדה לכל קשר עם גרמניה וראתה בכל גרמני נאצי (י"ש לי גישה רסיסטית בהחלט, בעיני כל גרמני הוא גרמני נאצי למפרע),¹² ניהלה מדיניות שונה לחלוטין בתקופת כהונתה כשרת החוץ (1956–1965). דווקא בתקופה זו התפתחו היחסים הצבאיים הרגישים בין ישראל לגרמניה ונתכוננו יחסים דיפלומטיים רישמיים. היא סברה כי חובתם המוסרית של מנהיגי ישראל להתגבר על רגשות ולעשות ככל האפשר למען ביטחון המדינה. ההנהגה הישראלית באותה עת האמינה, כי יחסים כלכליים ישפיעו על ביטחונה ועל קיומה של ישראל, ולכן אפילו הנתונים ה"יבשים" על הגרעין במאזן המסחרי של ישראל ועל המחסור במטבע חוץ קיבלו בעיני בן-גוריון ושרת ממד מוסרי, שאינו קיים בדרך-כלל בעיצוב מדיניות כלכלית.

בעת כינון היחסים הדיפלומטיים בין גרמניה לישראל במאי 1965 עדיין היתה ההתנגדות הרגישה לכינון יחסים דיפלומטיים עם גרמניה עזה, אך כבר חלשה הרבה יותר משהיתה ב-1952. "חרות" ומפ"ם אומנם הפגינו נגד כינון היחסים, אך

11 ר"א אוסגוד (Osgood), אידיאליזם (אנגלית), עמ' 8.

12 ר' מסמך 14, עמ' 253.

התנגדותן חסרה את העוצמה של שנות ה-50; "הציונים הכלליים" (הליברלים) ו"אחדות העבודה" שוב לא התנגדו התנגדות מוחלטת ליחסים עם גרמניה. בגין הוסיף להכריז כי "לעולם לא יהיו יחסים תקינים בין ישראל והרוצחים",¹³ אך הציבור כבר לא מיהר להיענות. הפעם סברו חוגים רחבים ש"השיקול המכריע חייב להיות טובת העם וקידום התבצרותו המדינית והביטחונית בארצו"¹⁴ ולא להט הרגשות.

במאי 1977 עלו לשלטון בישראל "בעלי המוסר" ששללו בלהט כל יחסים עם גרמניה. העיניים הופנו אל ראש הממשלה מנחם בגין, שבשנת 1952 קרא להסתער על בניין הכנסת כדי למנוע את אישור הסכם השילומים. התברר שכראש ממשלה לא נהג בגין כפי שנהג בימים שעמד בראש האופוזיציה. כבר ביוני 1977, כשנשאל מה יעשה כשצטרך ללחוץ ידו של מדינאי גרמני, ענה: "אנהג כראש ממשלה".¹⁵

ואומנם, בגין לא ניתק את היחסים עם גרמניה וממשלתו המשיכה במדיניות הפרגמטית של קודמיו. החוקרת לילי גרדנר-פלדמן הגדירה את גישתו של בגין בשנים 1977-1983 כ"רגישה מאוד לעבר, אך תמיד פרגמטית".¹⁶ הוא שוחח עם פוליטיקאים ודיפלומטים גרמנים – מעשה שכמנהיג אופוזיציה היה מוקיע כבגידה בעם היהודי. אנשי "חרות" שבשלטון שוב לא החרים את גרמניה; שרי החוץ יצחק שמיר, משה ארנס, דוד לוי וסילבן שלום ביקרו בבון. אפילו אליהו בן-אלישר,¹⁷ ניצול שואה, שעדיין ניסה לקבוע סייגים ליחסי ישראל וגרמניה, אמר ש"המחנה הלאומי אינו יכול להתעלם ממצאויות בינלאומיות, ממעמדה של גרמניה בתוכה ומן הצורך שיש לישראל לקיים יחסים עם הרפובליקה הפדרלית".¹⁸

ב-1987 תמכו כל שרי "חרות" במסע הנשיא חיים הרצוג לגרמניה המערבית, וגם על איחוד גרמניה בשנת 1990 לא הביעו ראש הממשלה, שר החוץ ושר הביטחון – כולם אנשי "חרות" – מחאה של ממש (ועל כך ביקר אותם בן-אלישר)¹⁹ גם ראשי הממשלה בנימין נתניהו, אריאל שרון ואהוד אולמרט, כולם אנשי "ליכוד", לפחות בעברם, התמידו בקיום יחסים שפירים עם גרמניה.

אנשי מפ"ם ו"אחדות העבודה" שינו גם הם טעמים לחלוטין כשהגיעו לעמדות שלטון בכירות. יגאל אלון, שבשנות ה-50 היה מראשי המתנגדים לקשירת קשרים עם גרמניה, קיים קשרים הדוקים עם מנהיגי מערב גרמניה כשהיה שר החוץ ("אני

13 אריה דייך, "הארץ" 7.9.1990.

14 "דבר", 9.3.1965.

15 א' בן אלישר, "המחנה הלאומי", האומה 58, עמ' 263.

16 ל' גרדנר-פלדמן (Gardner-Feldman), היחסים המיוחדים (אנגלית).

17 אליהו בן-אלישר (1932-2000), מפעילי "תנועת החרות". מנכ"ל משרד ראש הממשלה בתקופת ראש הממשלה מנחם בגין. שגריר ראשון של ישראל במצרים.

18 א. בן-אלישר, שם.

19 אריה דייך, שם.

מרגיש בין ידידים", אמר אלון בהגיעו לבון ב-26 בפברואר 1975.²⁰ היקף היחסים עם גרמניה בימינו מוכיח עד מה צדק שרת בכל שאמר בראשית שנות ה-50. גרמניה היא היום מעצמה מרכזית הן בפני עצמה והן באיחוד האירופי ובנאט"ו. גרמניה גם הפכה למייצגת האינטרסים הישראליים במועצת אירופה, בנציבות האירופית ובנאט"ו. היא מקיימת "קשרים מיוחדים" עם ישראל וכל הממשלות הגרמניות התחייבו לראות בקשרים אלה "מרכיב מהותי" או "עמוד תווך" של מדיניות החוץ הגרמנית. מחויבות זו חוצה גבולות מפלגתיים ונכונה הן לממשלות בראשות הנוצרים-דמוקרטים והן לממשלות בראשות הסוציאל-דמוקרטים (וגם לקואליציות גדולות ביניהן). ב-2005, לדוגמה, קיבל הבונדסטג, על דעת כל המפלגות (נוצרים-דמוקרטים, נוצרים-סוציאליים, סוציאל-דמוקרטים, "ירוקים" ומפלגת הסוציאליזם הדמוקרטי) החלטת התחייבות לקיומה של ישראל "בגבולות בטוחים וחופשית מאיומים, פחד וטרור".²¹

גרמניה סיפקה לישראל, שוב ושוב, נשק חיוני להגנתה. בראשית שנות ה-60 סיפקה גרמניה לישראל טנקים, מסוקים, נשק ארטילרי ומאות פריטים צבאיים אחרים. במלחמת ששת הימים הוטסו מגרמניה לישראל מסכות גז²² בשנות ה-90, לאחר מלחמת המפרץ, ושוב לאחר הנאומים המאיימים של נשיא איראן, החליטה גרמניה לספק לישראל צוללות מודרניות שכנראה יכולות לשאת טילים גרעיניים, וכך להעניק לישראל "כושר מכה שנייה". ואכן הקנצלר גרהרד שרדר (1997-2005) הבטיח כי "ישראל תקבל כל מה שהיא צריכה לשמירת ביטחונה והיא תקבל זאת בזמן שתזדקק לכך".²³

אין זה מקרי, שנוכח איומו של נשיא איראן לתקוף את ישראל בנשק גרעיני "הזמינה" עצמה גרמניה לפורום חמש החברות במועצת הביטחון, המנהל את המשא-ומתן עם איראן בסוגיה הגרעינית. אין זה גם מקרי, שגרמניה מקיימת באופן שוטף "דיאלוג אסטרטגי" עם ישראל.

גם ליחסים הכלכליים בין שתי המדינות נודעת חשיבות יתרה. היקף הסחר שעמד על 93 מיליון דולר ב-1960 היה 4.6 מיליארד דולר ב-2004. ליצוא הישראלי גרמניה רק שנייה בחשיבותה לארצות-הברית. לגרמניה ישראל היא הפרטנר המסחרי החשוב ביותר במזרח התיכון – לפני מדינות חשובות ועשירות או עתירות אוכלוסין כמו מצרים, סעודיה ואיראן. השקעות גרמניות בישראל וגם השקעות של חברות הייטק

20 יוחנן מרוז, האם היה זה לשווא?, עמ' 52-53.

21 דאס פרלמנט (גרמנית), 17.5.2005.

22 ר' על כך א' נסואר (Nassauer), "חתונת הזהב" (גרמנית), דאס פרלמנט, 11.4.2005; ס' ספירו (Spiro), "למען ביטחון ישראל" (גרמנית), דאס פרלמנט, 11.4.2005; ר' דרסלר, "ביטחון קיום ישראל" (גרמנית), אס פולטיק אונד זייטגשיכטה 15, 2005.

23 ר' דרסלר (Dressler), "פלא היחסים" אצל בן-נתן והנזן, עמ' 252-256.

ישראליות בגרמניה מגיעות למיליארדי דולר. גם התיירות הגרמנית מהווה מרכיב חשוב בתיירות לישראל.²⁴

היקף היחסים עם גרמניה בנושאי מדע, חינוך ותרבות, חילופי נוער, ערים תאומות, קשרים בין-מפלגתיים ובין איגודים מקצועיים, בין אוניברסיטאות ומכוני מחקר ובין מוזיאונים ואגודות פרופסיונליות הוא חסר תקדים. כך, למשל, ההשקעות הגרמניות במדע הישראלי גדולות יותר באופן אבסולוטי מההשקעות בכל מדינה אחרת זולת ארצות-הברית. באופן יחסי לגודל האוכלוסייה אין מדינה – לרבות ארה"ב – המתקרבת להיקף ההשקעות הגרמניות במדע הישראלי.

למשה שרת, כמנצח על התנהלותה של משלחת ישראל במשא-ומתן ההיסטורי על השילומים, בנושא העיקרי והמתמיד בעול ההתנצחות עם שוללי המשא-ומתן בכנסת ובוועדת החוץ והביטחון שלה, בממשלה ובמוסדות העליונים של המפלגה השלטת מפא"י, היה חלק מהותי בכל ההתפתחויות וההישגים הללו. אכן, התפתחויות והישגים אלה באו לעולם אחרי הסתלקותו של שרת מן הזירה הפוליטית בישראל, אך הן נבטו כולן מן הקרקע הפורייה של הסכם השילומים אשר, למרבה הסימליות, שרת הוא שחתם עליו מול ראש ממשלת מערב-גרמניה. וכך הגדיר את שרת הרברט בלנקנהורן, מי שהיה אחד ממנהלי המשא-ומתן על השילומים מן הצד הגרמני ואיש סודו של קונרד אדנאואר: "מדובר באישיות מאופקת וחזקה שמקרינה סמכות, דבקות במטרה וקשר חזק עם בעיות ההווה והרקע ההיסטורי מלאי הסבל. דבריו שקטים, פרי של חשיבה מסודרת וחופשיים מכל סיסמאות נבובות".²⁵

האיש משה שרת, שכמעט נשכח בארץ, היה מדינאי דגול. הוא צדק בעניין גרמניה, הוא צדק בעניין האוריינטציה המערבית של ישראל וככל הנראה צדק גם בגישתו לעימות הערבי-ישראלי. בכל אלה היה קולו קול התבונה המדינית וראיית הנולד.

24 ר' למשל, ג' אלרוי-ארלוסר (Alroi-Arloser), "צ'ק פוינט" (גרמנית), דאס פראלמנט, 11.4.2005.

25 הנון, שם, עמ' 261.